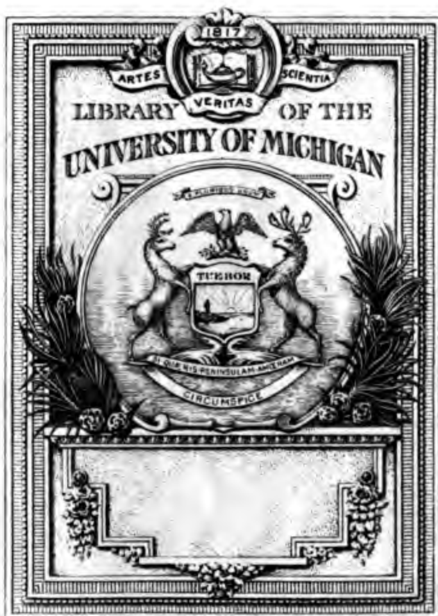

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES
ET
DEPERDITORUM FRAGMENTA

EX RECENSIONE
ARN. DRAKENBORCHII
AD CODICUM
BAMBERGENSIS ET VINDOBONENSIS
FIDEM PASSIM REFICTA
EDIDIT
IOANNES THEOPHILUS
KREYSSIG.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS V. LIB. XXXIX—XLV.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.
1829.

18

5

12

5

T. LIVII PATAVINI
ISTORIARUM
LIBRI.

EPITOME LIBRI XXXIX.

. Aemilius consul, Liguribus subactis, viam a ntia usque Ariminum perductam Flaminiae t. Initia luxuriae, introducta ab exercitu Asia- referuntur. Ligures, quicunque citra Apenni- erant, subacti sunt. Bacchanalia, sacrum Grae- et quidem nocturnum, scelerum omnium semina- , quum ad ingentis turbae coniurationem perve- , a consule investigatum, et multorum poena tum est. A censoribus L. Valerio Flacco et orcio Catone, et belli et pacis artibus maximo, est senatu L. Quinctius Flamininus, T. Quin- rater, eo quod, quum Galliam provinciam consul erat, rogatus in convivio a Philippo Poeno, amabat, scorto nobili, Gallum quendam sua ma- ciderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum ex atis securi percusserat, rogatus a meretrice ntina, cuius amore deperibat. Exstat in eum tonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tan- iungente fortuna circa idem tempus duo funera morum virorum, Hannibal, a Prusia Bithyniae ad quem, victo Antiocho, confugerat, quum de- r Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quin-

ctium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopoemen quoque, dux Achaeorum, vir maximus, a Messeniis interemptus veneno, quum ab iis bello captus esset. Coloniae Potentia, et Pisaurum, et Mutina, et Parma deductae sunt. Praeterea res adversus Celtiberos prospere gestas, et initia causasque belli Macedonici continet; cuius origo inde fluxit, quod Philippus aegre ferebat, regnum suum imminui a Romanis, et quod cogeretur, a Thracibus aliisque locis praesidia deducere.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIX.

Dum haec (si modo hoc anno acta sunt) Romae aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Asia, et amoenitate urbium, et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium regiisque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. Praecipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. Itaque asperius paullo iter in Thracia, et exercitatior hostis magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quae militem excitarent: loca montana et aspera, quae et ipsis capere labor erat, et ex praeoccupatis deiicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis levis, et velox, et repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosa.

que: inops regio, quae parsimonia astringeret milites, praedae haud multum praeberet. Itaque non lixa sequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, praeter arma et viros omnem spem in armis habentes, erat. Nec deerat unquam cum iis vel materia belli, vel causa; quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant. Nec tamen in discrimen summae rerum pugnabatur.

II. C. Flaminius consul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus proeliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, et arma ademit. Ea quia non sincera fide tradebant, quum castigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. Confestim secutus est consul. Ceteri effusi rursus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas praecipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. Ita trans Apenninum abierunt. Qui castris se tenuerant, circumsessi expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductae legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. Tum conquisita cum intentiore cura arma, et omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset. His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis. Et, quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter consul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Balistam Suismontiumque tenentibus, deussit depopulatusque est. Deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus proeliis fatigavit; postremo coactos in aciem descendere iusto proelio devicit: in quo et aedem Dianae vovit. Subactis cis Apenninum *omnibus, tum* transmontanos adortus (in *his et Friniates Ligures* erant, quos non adierat C

Flaminius) omnes Aemilius subegit, armaque ademit, et de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit: viamque ab Placentia, ut Flaminiae committeret, Ariminum perduxit Proelio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, aedem Iunoni Reginae vovit. Haec in Liguribus eo anno gesta.

III. In Gallia M. Furius praetor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quaerens, ademerat arma. Id Cenomani conquesti Romae apud senatum, reiectique ad consulem Aemilium, cui, ut cognosceret statueretque, senatus permiserat, magno certamine cum praetore habito, tenuerunt causam. Arma reddere Cenomanis, decedere provincia praetor iussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est. His querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni praetori negotium datum est, ut eos conquireret, et, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve eius apud se censum esse, probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

IV. Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Aetolia rediit: isque, ad aedem Apollinis in senatu quum de rebus in Aetolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut aequum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, et diis immortalibus honorem haberi iubere, et sibi triumphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Aemilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra

in adventum suum servaretur. Fulvium temporis iacturam facere: senatum etiam praesente consule, quod vellet, decreturum. M. Fulvius: *Si aut simultas M. Aemilii secum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret; tamen non fuisse ferendum, absentem consulem et deorum immortalium honori obstare, et meritum debitumque triumphum morari: imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum praeda ac captivis ante portas stare, donec consuli, ob hoc ipsum moranti, redire Romam libitum esset. Verum enimvero, quum sint nobilissimae sibi cum consule inimicitiae, quid ab eo quemquam posse aequi exspectare, qui per infrequentiam furtim senatusconsultum factum ad aerarium detulerit,* Ambraciam non videri vi captam; *quae aggere ac vineis oppugnata sit; ubi, incensis operibus, alia de integro facta sint; ubi circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum; ubi a prima luce, quum iam transcendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps proelium tenuerit; ubi plus tria millia hostium sint caesa. Iam de deorum immortalium templis, spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? Nisi Syracusarum ceterarumque captarum civitatium ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli ius. Se et Patres conscriptos orare, et ab tribuno petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant.*

V. Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti. Gracchi collegae plurimum oratio movit: *Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum vero simultatium tribunum plebis cognitorem fieri,* turpe et indignum collegii eius *potestate et* sacratis legibus esse. *Suo quemque iudicio et homines odisse aut* diligere, et *res probare aut improbare debere;* non pendere ex a

ıs vultu ac nutu, nec alieni momentis animi cir- ıgi, astipularique irato consuli tribunum plebei: uid privatim M. Aemilius mandaverit, meminisse; ınatum sibi a populo Romano mandatum oblivisci; andatum pro auxilio ac libertate privatorum, non consulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, emoriae ac posteritati mandetur, eiusdem collegii um e duobus tribunis plebis suas inimicitias remi- reipublicae, alterum alienas et mandatas exercuis- [is victus castigationibus tribunus, quum templo ssisset, referente Ser. Sulpicio praetore, trium- M. Fulvio est decretus. Is quum gratias Patribus criptis egisset, adiecit, *Ludos magnos se Iovi mo Maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vo- : in eam rem sibi centum pondo auri a civitatibus tum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho n in aerario positurus esset, id aurum secerni iu- nt.* Senatus pontificum collegium consuli iussit, omne id aurum in ludos consumi necessum es- Quum pontifices negassent, ad religionem per- :e, quanta impensa in ludos fieret; senatus Ful- quantum impenderet, permisit, dum ne summam ginta millium excederet. Triumphare mense ıario statuerat: sed quum audisset, consulem M. ilium, literis M. Aburii tribuni plebis acceptis de issa intercessione, ipsum ad impediendum trium- m Romam venientem, aegrum in via substitisse, lus in triumpho certaminum, quam in bello, ha :t, praetulit triumphi diem. Triumphavit ante ı decimum Kalendas Ianuarias de Aetolis, et de hallenia. Aureae coronae, centum duodecim do, ante currum latae sunt: argenti pondo millia ginta tria: auri pondo ducenta quadraginta tria: adrachmum Atticum centum octodecim millia: *ppei nummi* duodecim millia quadringenti vi- *duo: signa aenea* ducenta octoginta quinque:

signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, c spolia hostium, magnus numerus: ad hoc cat tae, ballistae, tormenta omnis generis: duces, Aetoli et Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi cti, ad septem et viginti. Multos eo die, priusquam urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, prae ctos, equites, centuriones, Romanos sociosque, do militaribus donavit. Militibus ex praeda vicenos q nos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equi

VI. Iam consularium comitiorum appetebat tem pus; quibus quia M. Aemilius, cuius sortis ea cur erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam ve nit. Ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus Q. Marcius Philippus. Praetores inde facti T. Mae nius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus. Extremo anni, magistratibus iam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. Serius ei triumphandi causa fuit, ne, Q. Terentio Culleone praetore, causam lege Petillia diceret, et incendio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infensioribus in se, quam in illum, iudicibus, quod disciplinam militarem, severe ab eo conservatam, successorem ipsum omni genere licentiae corrupisse fama attulerat. Neque ea sola infamiae erant, quae in provincia procul ab oculis facta narrabantur: sed ea etiam magis, quae in militibus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. Ii primum lectos aeratos, vestem stragulam preiosam, plagulas, et alia textilia, et, quae tum manificae supellectilis habebantur, monopodia et abaos Romam advexerunt. Tunc psaltriae sambuciriaeque, et convivalia ludionum oblectamenta ad a epulis: epulae quoque ipsae et cura et sump

maiore apparari coeptae: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium et aestimatione et usu, in pretio esse; et, quod ministerium fuerat, ars haberi coepta Vix tamen illa, quae tum conspiciebantur, semina erant futurae luxuriae.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas, ducenta duodecim pondo: argenti pondo du centa viginti millia: auri pondo duo millia centum tria: tetradrachmum Atticum centum viginti septem millia: cistophorum ducenta quinquaginta: Philippeorum aureorum nummorum sexdecim millia trecentos viginti: et arma spoliaque multa Gallica, carpentis transvecta. Duces hostium duo et quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni; et stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum secuti sunt. Carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici; triumphum esse militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt: quibus annitentibus senatusconsultum factum est, *Ut ex pecunia, quae in triumpho translata esset, stipendium, collatum a populo in publicum, quod eius solutum antea non esset, solveretur.* Vicenos quinos et semisses in millia aeris quaestores urbani cum fide et cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii et L. Manlii, qui eas provincias obtinebant venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, et sociorum agros populari. De ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollen-

tiae procidit, atque id deiecit. Ea religione
Patres, et diem unum adiiciendum ludorum celebr
ti censuerunt, et signa duo pro uno reponenda,
novum auratum faciendum. Et plebeii ludi ab ae
libus C. Sempronio Blaeso et M. Furio Lusco di
unum instaurati sunt.

VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinu
et Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bel
lorumque et provinciarum cura ad intestinae coniu-
rationis vindictam avertit. Praetores provincias sor-
titi sunt, T. Maenius urbanam, M. Licinius Lucullus
inter cives et peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardi-
niam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Cri-
spinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hi-
spaniam ulteriorem. Consulibus ambobus quaestio
de clandestinis coniurationibus decreta est. Graecus
gnobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte
arum, quas multas ad animorum corporumque cul-
m nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrifi-
lus et vates: nec is, qui aperta religione, propalam
quaestum et disciplinam profitendo, animos hor-
re imbueret, sed occultorum et nocturnorum an-
tes sacrorum. Initia erant, quae primo paucis tra-
a sunt: deinde vulgari coepta sunt per viros mu-
esque. Additae voluptates religioni vini et epu-
m, quo plurium animi illicerentur. Quum vinum
os, et nox et mixti feminis mares, aetatis tene-
naioribus, discrimen omne pudoris exstinxis-
corruptelae primum omnis generis fieri coe-
quum ad id quisque, quo natura pronioris libi-
esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum
noxae, stupra promiscua ingenuorum femina-
, erant: sed falsi testes, falsa signa testa-
ue et indicia ex eadem officina exibant. Ve-
idem intestinaeque caedes: ita ut ne corpo-
interdum ad sepulturam exstarent. Multa

dolo, pleraque per vim audebantur. Occulebat vim, quod prae ululatibus, tympanorumque et cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra et caedes exaudiri poterat.

IX. Huius mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. Primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Aebutius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniae matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat; et vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una corruptelae Bacchanalia erant. Mater adolescentulum appellat, *Se pro aegro eo vovisse, ubi primum convaluisset, Bacchis eum se initiaturam: damnatam voti, deum benignitate, exsolvere id velle. Decem dierum castimonia opus esse: decimo die coenatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam.* Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, non digna quaestu, cui ancillula assuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Aebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famae damnosa: ultro enim amatus appetitusque erat: et, maligne omnia praebentibus suis, meretriculae munificentia sustinebatur. Quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis et praetore petito, quum testamentum faceret, unum Aebutium institueret heredem.

X. Haec amoris pignora quum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes

concubuisset. *Religionis se causa, ut vota pro valetudine sua facta liberetur, Bacchis initiari velle.* Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori et sibi et illi satius esse, quam id faceret; et in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent.* Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *Parcere exsecrationibus* iubet: *matrem id sibi, assentiente vitrico, imperasse. Vitricus ergo,* inquit, *tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Eo magis mirabundo, quaerentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum dearumque, si, coacta caritate eius, silenda enuntiasset, *Ancillam se,* ait, *dominae comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eo accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: et iam biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus: eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus, cantuque symphoniae, et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit.* Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocumque discuteret modo: nec se eo praecipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. Neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

XI. Postquam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quae ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat, *Hispalae concubitu carere eum decem noctes non posse: illius excetrae delinimentis et venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, nec deorum verecundiam habere.* Iurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum

quattuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Aebutiam se amitam contulit, causamque ei, cur esset a matre eiectus, narravit: deinde ex auctoritate eius postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit: ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, *Ecquam anum Aebutiam ex Aventino nosset?* Quum *eam nosse, probam, et antiqui moris feminam,* respondisset; *Opus esse sibi ea conventa* dixit: *mitteret nuntium ad eam, ut veniret.* Aebutia accita ad Sulpiciam venit: et consul paullo post, velut forte intervenisset, sermonem de Aebutio fratris eius filio infert. Lacrimae mulieri obortae, et miserari casum adolescentis coepit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esset, eiectus a matre, quod probus adolescens (dii propitii essent) obscoenis, ut fama esset, sacris initiari nollet.

XII. Satis de Aebutio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissa Aebutia, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniae, arcesseret ad sese: eam quoque esse quae percunctari vellet. Ad cuius nuntium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara causae arcesseretur: postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem aedium abductam socru adhibita consul, *Si vera dicere inducere in animum posset,* negat, *perturbari debere. Fidem vel a Sulpicia, tali femina, vel ab se acciperet. Expromeret sibi, quae in luco Stimulae Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri.* Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset: tandem confirmata, *puellam admodum se ancillam initiatam cum domina,* ait: aliquot annis, ex quo

manumissa sit, nihil, quid ibi fiat, scire. Iam id ip. consul laudare, *quum initiatam se non infitiaret sed et cetera eadem fide expromeret.* Neganti, ul. *quicquam scire, Non eandem,* dicere, *si coarguatur alio, ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore: ea sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset.*

XIII. Mulier, haud dubie, id quod erat, Aebutiu indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciae proci dit, et eam primo orare coepit, *Ne mulieris libertinae cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam, verti vellet: se terrendi eius causa, non quo sciret quicquam, ea locutam esse.* Hic Postumius accensus ira, *Tum quoque,* ait, *eam cum Aebutio se amatore cavillari credere, non in domo gravissimae feminae et cum consule loqui:* et Sulpicia attollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Aebutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset, *Magnum sibi metum deorum, quorum occulta initia enuntiaret, maiorem multo,* dixit, *hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. Itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum 'itae degere tuto posset. Bono animo esse* iubere *eam* onsul, et, *sibi curae fore,* dicere, *ut Romae tuto ha- 'taret.* Tum Hispala originem sacrorum expromit. *'rimo sacrarium id feminarum fuisse, nec quemquam 'um eo admitti solitum. Tres in anno statos dies buisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sadotes in vicem matronas creari solitas. Pacullam 'iam Campanam sacerdotem omnia, tanquam deum itu, immutasse. Nam et viros eam primam suos initiasse, Minium et Herennium Cerrinios:* et *rnum sacrum e diurno,* et *pro tribus* in anno *die- 'uinos singulis mensibus dies* initiorum fecisse *o in promiscuo sacra sint,* et permixti viri fe-

quam pro atrocitate et magnitudine rei, dictum scitote esse. Ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota iam pridem Italia, et nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo; ceterum, quae ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere, et, qualecunque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero, multa millia hominum esse, illico necesse est, exterreamini; nisi adiunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, et is fons mali huiusce fuit: deinde simillimi feminis mares, stuprati et constupratores, fanatici vigiles; vino, strepitibus clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires coniuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Maiores vestri, ne vos quidem, nisi quum aut, vexillo in arce posito, comitiorum causa exercitus eductus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, forte temere coire voluerunt: et, ubicunque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos coetus, deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? Si, quibus aetatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscoeno sacrario eductis arma committenda? hi, ccoperti stupris suis alienisque, pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?

XVI. Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in republica fuit,

nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum esse. Necdum omnia, in quae coniuraverunt, edita facinora habent. Adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rempublicam opprimendam satis virium est, coniuratio sese impia tenet. Crescit et serpit quotidie malum. Iam maius est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam rempublicam spectat. Nisi praecavetis, Quirites, iam huic diurnae, legitime ab consule vocatae, par nocturna concio esse poterit. Nunc illi vos singuli universos concionantes timent: iam, ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis, illi coierint, consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie; tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus coniuravit, non suum iudicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus. Nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. Ubi deorum numen praetenditur sceleribus, subit animum timor. ne fraudibus humanis vindicandis divini iuris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, haruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avorumque aetate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent comburerentque, omnem disciplinam sacrificandi, praeterquam more Romano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique iuris, nihil aeque dissolvendae religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Haec vobis praedicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, quum demo-

lientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios coetus cerneretis. Omnia, diis propitiis volentibusque, ea faciemus: qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri, ut impunita essent, sed ut vindicarentur et opprimerentur, voluerunt. Senatus quaestionem extra ordinem de ea re mihi collegaeque meo mandavit: nos, quae ipsis nobis agenda sunt, impigre exsequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus magistratibus mandavimus. Vos quoque, aequum est, quae vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre praestare, et dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.

XVII. Recitari deinde senatusconsulta iusserunt, indicique praemium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset. *Qui nominatus profugisset, diem certam se finituros; ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. Si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si venire ad caussam dicendam vellet.* Edixerunt deinde, *ne quis quid fugae caussa vendidisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla iuvaret fugientes.* Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit: nec moenibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit; sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto, et concione, et edicto consulum acceptis, trepidari coeptum est. Multi ea nocte, quae diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi et reducti sunt: multorum nomina delata. Quidam ex iis, viri feminaeque, mortem sibi consciverunt. Coniurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur. Capita autem coniurationis constabat esse, M. et C. Atinios de plebe

Romanum, et Faliscum L. Opiternium, et Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora et flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque eius sacri esse. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules, fassique de se, nullam moram iudicio fecerunt.

XVIII. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis actiones et res peribant, cogerentur praetores T. Maenius et M. Licinius per senatum res in diem trigesimum differre, donec quaestiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romae non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique quaerere et iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, et ex carmine sacro, praeeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut caedibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subiectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali poena afficiebant. Plures necati, quam in vincula coniecti sunt. Magna vis in utraque causa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romae primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam si qua ibi vetusta ara aut signum consecratum esset. In reliquum deinde senatusconsulto cautum est, *Ne qua Bacchanalia Romae, neve in Italia essent. Si quis tale sacrum* sollenne et *necessarium duceret, nec sine religione* et piaculo se *id omittere posse, apud praetorem urbanum* profiter

tur, praetor senatum consuleret. Si ei permissum esset, quum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.

XIX. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, *Ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, quum Sp. Postumius, quaestionibus perfectis, Romam redisset.* Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium praedicendum, ut intentiore eum custodia asservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendae locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. Eo referente, de P. Aebutii et Hispalae Feceniae praemio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, *Ut singulis his centena millia aeris quaestores urbani ex aerario darent. Utique consul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Aebutio emerita stipendia essent, ne invitus militaret, neve censor ei equum publicum assignaret. Utique Feceniae Hispalae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset. Utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset. Utique consules praetoresque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri iniuriae fieret, utique tuto esset. Id senatum velle, et aequum censere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatusconsulto; et de ceterorum indicum impunitate praemiisque consulibus permissum est.

XX. Et iam Q. Marcius, quaestionibus suae regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum

quinquaginta equitibus, et quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque et collegae decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius et M. Aemilius consules habuerunt. Duas praeterea legiones novas ex senatusconsulto scribere iussi sunt: et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarunt, et equites mille trecentos, et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. Totum hunc exercitum, praeter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque consules dum ipsi quaestionibus impediebantur, T. Maenium delectui habendo praefecerunt. Perfectis quaestionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quae latebrae receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in praeoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. Quattuor millia militum amissa; et legionis secundae signa tria, undecim vexilla socium Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quae, quia impedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim iactabantur. Prius sequendi Ligures finem, quam fugae Romani, fecerunt. Consul, ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutae copiae forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. Non tamen obliterare famam rei male gestae potuit: nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est appellatus.

XXI. Sub hunc nuntium ex Ligustinis vulgatum literae, ex Hispania mixtam gaudio tristitiam afferentes, recitatae sunt. C. Atinius, qui biennio ante praetor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnavit. Ad sex millia *hostium sunt* caesa: ceteri fusi, fugati, ca*strisque exuti.* Ad oppidum deinde Astam oppugna

dum legiones ducit. Id quoque haud multo maiore certamine cepit, quam castra: sed, dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte propraetoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunae portum C. Calpurnium praetorem consequeretur; nuntiaretque, senatum aequum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit: paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt: Romanis et suos sepeliendi, et spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies, maiore coacto exercitu, Celtiberi ad Calagurim oppidum ultro lacessiverunt proelio Romanos. Nihil traditur, quae causa numero aucto infirmiores eos fecerit. Superati proelio sunt. Ad duodecim millia hominum caesa, plus duo capta: et castris Romanus potitus: et, nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi praetores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies, quibus haec ex Hispania nuntiata sunt, ludi Taurii per biduum facti religionis causa. Per dies decem apparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Graecia venerunt honoris eius causa. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, et venatio data leonum et pantherarum; et prope huius saeculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novendiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, *ignesque* coelestes multifariam orti adussisse com*plurium levi afflatu* vestimenta maxime dicebantur

Addita et unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod aedes Opis in Capitolio de coelo tacta erat. Hostiis maioribus consules procurarunt, urbemque lustraverunt. Sub idem tempus et ex Umbria nuntiatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quam primum iusserunt. Eodem anno Galli Transalpini, transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes missis, responsum est, *Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire.* L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem et bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor: tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: et, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

XXIII. Quum iam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius, quaestionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die praetores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, M. Claudius Marcellinus. Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renuntiaverat, peragrantem se propter quaestiones utrumque litus Italiae desertas colonias, Sipontum supero, Buxentum infero mari, invenisse; triumviri *ad colonos eo scribendos* ex senatusconsulto ab T

Maenio praetore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Baebius Tamphilus. Cum Perseo rege et Macedonibus bellum, quod imminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit. Inchoata initia a Philippo sunt: et is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges imponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos ius saeviendi ademptum ei ab senatu erat: quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset; capta Heraclea, quia iussus abscedere a moenibus Lamiae erat, Romanisque oppidum deditum est, aegre eam rem tulerat. Permulsit iram eius consul, quod, ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Aetoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniae et Amynandro bellum inferret; et urbes, quas Thessalis Aetoli ademerant, regno adiiceret. Haud magno certamine et Amynandrum Athamania expulerat, et urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suae ditionis fecit. Inde et in Thracia quasdam urbes, novae atque insuetae libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus, quae domestico certamine vincerentur, adiungendo sese, cepit.

XXIV. His sedata in praesentia regis ira in Romanos est. Nunquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; sed metalla etiam et vetera intermissa recoluit, et nova multis locis instituit. Ut vero antiquam

multitudinem hominum, quae belli cladibus amissa erat, restitueret; non subolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causae, quae de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum et Perrhaeborum querelae de urbibus suis ab eo possessis, et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditae erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime moverat senatum, quod iam Aeni et Maroneae affectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati, non partis amissae, non finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumque regis venisse. Et Maronitarum exsules; (erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio praesidio) ii non Maroneam modo, sed etiam Aenum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum affirmabant. *Civitates Thessalorum, et Perrhaeborum, et Magnetum, et cum Amynandro Athamanum gentem, in eadem causa, qua Aetolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Aetolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse: armis subiectos parere.* Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Caecilium Metellum, M. Baebium Tamphilum, Ti. Sempronium: quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

XXV. *Ibi quum Romani* legati disceptatorum loco, *Thessali Perrhaebique* et Athamanes haud dubii

accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, et Eurymenae, et cetera circa eas oppida; utrum Thessalorum iuris, quum vi ademptae possessaeque ab Aetolis forent, (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. *Ita enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum fuissent, et si voluntate, non si vi atque armis coacti, cum Aetolis essent.* Eiusdem formulae disceptatio de Perrhaeborum Magnetumque oppidis fuit. Omnium enim iura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad haec, quae disceptationis erant, querelae Thessalorum adiectae, *quod ea oppida, si iam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. Nam, praeter belli casibus amissos, quingentos principes iuventutis in Macedoniam abduxisse, et opera eorum in servilibus abuti ministeriis: et, quae reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse, quondam Thessalis quaestuosum et frugiferum. Ibi navibus onerariis comparatis, regem, quae praeter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Iam ne a legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere: insidias positas euntibus ad T. Quinctium. Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. Procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhaerere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? Nunc se fiducia et praesidio legatorum ingemiscere magis quam loqui. Nisi provideant* aliquid Romani, quo e

Graeciae Macedoniam accolentibus metus, et audacia Philippi minuatur, nequicquam et illum victum, et se liberatos esse. Ut equum tenacem, non parentem frenis asperioribus castigandum esse. Haec acerbe postremi: quum priores leniter permulsissent iram eius, petentes, *Ut ignosceret pro libertate loquentibus; et ut, deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque amicum sese praestare; et imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu, adiungere sibi socios mallet.* Thessalis auditis, Perrhaebi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perrhaebiae fuisse, et ut sibi restitueretur, agebant. Et de Malloea et Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, et castella Athenaeum et Poetneum.

XXVI. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, et ipse a querelis orsus, *Menelaidem in Dolopia, quae regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse,* questus est: *item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhaebisque captam. Xynias quidem, haud dubie Aetolicum oppidum, sibi eos contribuisse; et Paracheloida, quae sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulae factam. Nam quae sibi crimina obiiciantur, de insidiis legatorum, et maritimis portubus frequentatis aut desertis; alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores suos respuere. Tot annos esse, per quos nunquam cessaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. Quem unquam verbo violatum esse? Semel ad Quinctium euntibus insidias dici factas: sed, quid iis acciderit, non adiici. Quaerentium, quod falso obiiciant,* quum *veri nihil habeant, ea crimina esse.* Insolenter et im*modice abuti Thessalos indulgentia* populi Romani, *velut ex diutina siti nimis avide* meram haurientes li-

bertatem. Itaque, servorum modo praeter spem rep te manumissorum, licentiam vocis et linguae exper et iactare sese insectatione et conviciis dominoru Elatus deinde ira adiecit, *Nondum omnium dier solem occidisse.* Id minaciter dictum, non Thess modo in sese, sed etiam Romani acceperunt: et qu fremitus post eam vocem ortus, et tandem seda esset, Perrhaeborum inde Athamanumque legatis spondit, *Eandem, de quibus illi agant, civitatium c sam esse: consulem Acilium et Romanos sibi dedi eas, quum hostium essent. Si suum munus, qui dea sent, adimere velint, scire se, cedendum esse: sed n liori ac fideliori amico, in gratiam levium et inutili sociorum, iniuriam eos esse facturos. Nec enim ull rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertat praesertim apud eos, qui male utendo eam corrupt sint.* Causa cognita, pronuntiaverunt legati, *Place deduci praesidia Macedonum ex iis urbibus, et an quis Macedoniae terminis regnum finiri. De iniur quas ultro citroque illatas querantur, quo modo in eas gentes et Macedonas disceptetur, formulam iu exsequendi constituendam esse.*

XXVII. Inde, graviter offenso rege, Thessalo cen ad cognoscendum de Thraciae urbibus profi scuntur. Ibi legati Eumenis: *Si liberas esse Aen et Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse tra dicere, quam ut admoneant, re, non verbo, eos li ros relinquant, nec suum munus intercipi ab alio p tiantur. Sin autem minor cura sit civitatium in Th cia positarum, multo verius esse, quae sub Antioc fuerint, praemia belli Eumenem, quam Philippu habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod a versus Philippum ipsum gesserit populus Roman vel suis, quod Antiochi bello terra marique laborib periculisque omnibus interfuerit. Habere eum pra terea decem legatorum in eam rem* praeiudicium;

Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maro-
ıuoque atque Aenum profecto dedisse, quae ipsa
quitate regionis velut appendices maioris mu-
ssent. Nam Philippum quidem quo aut merito
ulum Romanum, aut iure imperii, quum tam
a finibus Macedoniae absint, civitatibus his
lia imposuisse? Vocari Maronitas iuberent: ab
'iora omnia de statu civitatium earum scituros.
ı Maronitarum vocati, *Non uno loco tantum ur-*
zesidium regium esse, sicut in aliis civitatibus,
nt, *sed pluribus simul, et plenam Macedonum*
ıeam esse. Itaque dominari assentatores regios:
is loqui et in senatu et in concionibus licere: eos
honores et capere ipsos, et dare aliis. Optimum
ue, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut
re pulsos patria, aut inhonoratos et deterioribus
'os silere. De iure etiam finium pauca adiece-
Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea
·, direxisse finem Philippo veterem viam re-
quae ad Thraciae Paroreiam subeat, nusquam
ıre declinantem. Philippum novam postea de-
e viam, qua Maronitarum urbes agrosque am-
'ur.

:VIII. Ad ea Philippus longe aliam, quam ad-
Thessalos Perrhaebosque nuper, ingressus
›ndi viam. *Non cum Maronitis,* inquit, *mihi aut*

tem me iam muros a capta prope urbe revocavit
sul, et abducere copias inde coegit. Ad huius sol
iniuriae permissum est, ut Thessaliae Perrhaebi
et Athamanum reciperem quaedam castella m
quam urbes. Ea quoque ipsa vos mihi, Q. Caecili, p
ante dies ademistis. Pro non dubio paullo ante, s
placet, legati Eumenis sumebant, quae Antiochi
runt, Eumenem aequius esse, quam me, habere. I
aliter longe iudico esse. Eumenes enim, non nisi
sent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere
gno suo non potuit. Itaque ille vestrum merito
bet, non vos illius: mei autem regni, tantum a
ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia
tum, et quinquaginta tectas naves, et omnes Gra
civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultr
tiochum in mercedem societatis sim aspernatu
stemque ei me esse prius etiam, quam M'. Acilius
citum in Graeciam traiiceret, prae me tuli: et c
consule belli partem, quamcunque mihi delegavit,
Et insequenti consuli L. Scipioni, quum terra st
set ducere exercitum ad Hellespontum, non ite
tum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam m
pontes feci, commeatus praebui: nec per Maced
tantum, sed per Thraciam etiam, ubi inter ceter
quoque praestanda a barbaris erat. Pro hoc
meo erga vos, ne dicam merito, utrum adiicer
Romani, aliquid, et amplificare et augere re
meum munificentia vestra oportebat, an, quae ha
aut meo iure, aut beneficio vestro, eripere? id
nunc facitis. Macedonum civitates, quas reg
fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tan
ad Antiochum, ad spoliandum me venit, et, si di
cet, decem legatorum decretum calumniae impu
simae praetendit; quo maxime et refelli et co
potest. Disertissime enim planissimeque in eo
ptum est, Chersonesum et Lysimachiam Eumen

ı est, pergıte, ut coepıstıs facere. Sın alıquıs us est mei, ut socii atque amici regis, deprecor, anta iniuria dignum iudicetis.

IX. Movit aliquantum oratio regis legatos medio responso rem suspenderunt: *Si decem um decreto Eumeni datae civitates eae essent, mutare. Si Philippus bello cepisset eas, prae- victoriae iure belli habiturum. Si neutrum eo- ret, placere cognitionem senatui reservari: et, ia in integro manerent, praesidia, quae in iis s sint, deduci.* Hae causae maxime animum i alienaverunt ab Romanis: ut non a Perseo us novis causis motum, sed ob has a patre bel- lictum filio videri possit. Romae nulla belli onici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex ia redierat. Cui postulanti ab senatu in aede ae triumphum rerum gestarum magnitudo im- ilem faciebat, exemplum obstabat; quod ita ratum more maiorum erat, ne quis, qui exer- non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam

stionem severe exercuit. Ad septem millia homi condemnavit: multi inde fugerunt, de multis ptum est supplicium. Consules, diu retenti ad u delectibus, tandem in provincias profecti sunt.

XXX. Eodem anno in Hispania praetor Calpurnius et L. Quinctius, quum primo vere e bernis copias eductas in Baeturia iunxissent, in petaniam, ubi hostium castra erant, progressi communi animo consilioque parati rem gerere. I procul Hippone et Toleto urbibus inter pabula pugna orta est. Quibus dum utrimque subveni castris; paullatim omnes copiae in aciem edi sunt. In eo tumultuario certamine et loca su genus pugnae pro hoste fuere. Duo exercitus mani fusi atque in castra compulsi sunt. Non tere perculsis hostes. Praetores Romani, ne po die castra oppugnarentur, silentio proximae n tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prim spani acie instructa ad vallum accesserunt, vacu praeter spem castra ingressi, quae derelicta nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: re sique in sua castra, paucos dies quietis stativis serunt. Romanorum sociorumque, in proelio i que, ad quinque millia occisa; quorum se spolii stes armarunt. Inde ad Tagum flumen profecti Praetores interim Romani omne id tempus co hendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis ficiendisque ab terrore adversae pugnae mil animis, consumpserunt. Ubi satis placuere vir iam miles quoque, ad delendam priorem ignomi hostem poscebat; duodecim millia passuum ab flumine posuerunt castra. Inde tertia vigilia s tis signis, quadrato agmine principio lucis ad ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hos *castra erant. Extemplo*, qua duobus locis vad *dabat amnis*, dextra parte Calpurnius, laeva

ıdi, aciem instruxerunt. In medio locatae Calpurnii legio et octava Quinctii. Id robur .ercitu erat. Campum apertum usque ad ho- :astra habebant, liberum a metu insidiarum.

XI. Hispani, postquam in citeriore ripa duo orum agmina conspexerunt, ut, priusquam se e atque instruere possent, occuparent eos, ca- :pente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox cipio proelium fuit, et Hispanis recenti victo- ocibus, et insueta ignominia milite Romano o. Acerrime media acies, duae fortissimae es, dimicabant; quas quum aliter moveri loco sse hostis cerneret, cuneo instititit pugnare: et plures confertioresque medios urgebant. Ibi am laborare aciem Calpurnius praetor vidit, nctilium Varum et L. Iuventium Thalnam le- ıd singulas legiones adhortandas propere mit- ›cere et monere iubet, *in illis spem omnem vin- 't retinendae Hispaniae esse. Si illi loco cedant,*

ter tela hostium praetorem conspexerunt. Ita
urgere signiferos pro se quisque, iubere inferre
gna, et confestim militem sequi. Renovatur ab om
bus clamor: impetus fit velut ex superiore lo
Haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt s
nuntque perculsos, nec sustineri alii super alios i
rentes sese possunt. Fugientes in castra equites
secuti sunt, et permixti turbae hostium intra vall
penetraverunt: ubi ab relictis in praesidio castro
proelium instauratum: coactique sunt Romani e
tes descendere ex equis. Dimicantibus iis, le
quinta supervenit: deinde, ut quaeque potuer
copiae affluebant. Caeduntur passim Hispani per
castra; nec plus quam quattuor millia hominum e
gerunt. Inde tria millia fere, qui arma retinuer
montem propinquum ceperunt: mille semier
maxime per agros palati sunt. Supra triginta q
que millia hostium fuerant, ex quibus tam exi
pars pugnae superfuit. Signa capta centum trig
tria. Romani sociique paullo plus sexcenti, et
vincialium auxiliorum centum quinquaginta fe
ceciderunt. Tribuni militum quinque amissi, et p
equites Romani, cruentae maxime victoriae spec
fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium
communiendi non fuerat, manserunt. Pro conci
postero die laudati donatique a C. Calpurnio equ
phaleris: pronuntiavitque, eorum maxime opera
stes fusos, castra capta et expugnata esse. Quinc
alter praetor suos equites catellis ac fibulis don
Donati et centuriones ex utriusque exercitu per
ti: maxime qui mediam aciem tenuerunt.

XXXII. Consules delectibus aliisque, quae Ro
agendae erant, peractis rebus, in Ligures provin
exercitum duxerunt. Sempronius, a Pisis profe
in Apuanos Ligures, vastando agros, urendoque v
et castella eorum, aperuit saltum usque ad flu

Macram et Lunae portum. Hostes montem, antiquam sedem maiorum suorum, ceperunt: et inde, superata locorum iniquitate, proelio deiecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegae in Liguribus Ingaunis aequavit secundis aliquot proeliis. Sex praeterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres et quadraginta securi percussit. Iam comitiorum appetebat tempus. Prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater eius consulatum petebat. Competitores habebat patricios L. Aemilium, Q. Fabium, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, et ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. Etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, artior petitio quattuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Baebius Tamphilus: et hi repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo et L. Porcius Licinus. Sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus adversariis et maiore parte senatus, *meminisse eum debere prius, se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii, esse: quin ille, sedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum spectatorem comitiorum se praeberet;* coerceri tamen ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra consulem, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, deiecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher praeter spem suam et ceterorum. Locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana, inter plebeios certatum est.

Praetorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Naevius Matho, C. Sempronius Blaesus, A. Terentius Varro, praetores facti. Haec eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiaeque gesta.

XXXIII. Principio insequentis anni P. Claudius, L. Porcius consules, quum Q. Caecilius, M. Baebius, et T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum et Eumenem reges Thessalorumque civitates missi erant, legationem renuntiassent, regum quoque eorum civitatiumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quae dicta apud legatos in Graecia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam et in Graeciam decreverunt ad visendum, redditaene civitates Thessalis et Perrhaebis essent. Iisdem mandatum, ut ab Aeno et Maronea praesidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciae ora a Philippo et Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. Nam super cetera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achaeorum concilium. De qua re querente graviter Q. Caecilio, simul Lacedaemoniis deplorantibus, moenia diruta, abductam plebem in Achaiam et venundatam, ademptas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges, Achaei maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quae, nisi belli pacisve causa, et quum legati ab senatu cum literis aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curae iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret; quemadmodum et illis, quoties vellent, senatus daretur.

lle per Casandrum quendam, unum ex regiis
ı habitantem Maroneae, nocte Thracibus in-
sis, velut in bello capta urbe, caedem fecit.
l Romanos legatos querentes tam crudeliter
ıs innoxios Maronitas, tam superbe adversus
m Romanum factum, ut, quibus libertatem re-
dam senatus censuisset, ii pro hostibus truci-
ır, abnuebat, *quicquam eorum ad se, aut quem-
uorum pertinere. Seditione inter ipsos dimi-
, quum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem
ınt. Id facile scituros esse: percunctarentur
Maronitas:* haud dubius, perculsis omnibus
; tam recentis caedis, neminem hiscere adver-
ausurum. Negare Appius, *Rem evidentem pro
quaerendam. Si ab se culpam removere vellet,
ıstum et Casandrum, per quos acta res dicere-
tteret Romam, ut eos senatus percunctari pos-*
'rimo adeo perturbavit ea vox regem, ut non
non vultus ei constaret: deinde, collecto tan-
nimo, *Casandrum, qui Maroneae fuisset, si uti-*

Philippus, minime, quin rebellandum esset, dubiu quia tamen immaturae ad id vires erant, ad moral interponendam Demetrium, minorem filium, mittei Romam, simul ad purganda crimina, simul ad depr candam iram senatus, statuit: satis credens, ipsu etiam iuvenem, quod Romae obses specimen regia indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interi per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad te rorem regulis Thracum iniiciendum, profectus, pe culsis iis uno proelio, et Amadoco duce capto, i Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri flumin barbaros, ut in Italiam irrumperent, sollicitando Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, exsp ctabatur: adversus quos ut praeparata consilia ha berent, Lycortas praetor concilium indixit. Ibi d Lacedaemoniis actum. *Ex hostibus eos accusator factos: et periculum esse, ne victi magis timendi f rent, quam bellantes fuissent. Quippe in bello soci Romanis Achaeos usos: nunc eosdem Romanos a quiores Lacedaemoniis, quam Achaeis, esse: ubi Are etiam et Alcibiades, ambo exsules, suo beneficio rest tuti, legationem Romam adversus gentem Achaeoru ita de ipsis meritam suscepissent, adeoque infesta or tione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in ean viderentur.* Clamor undique ortus, referret nomin tim de iis: et, quum omnia ira, non consilio, ger rentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies R mani legati venerunt. His Clitore in Arcadia datu est concilium.

XXXVI. Priusquam agerent quicquam, terr Achaeis iniectus erat et cogitatio, quam non ex a quo disceptatio futura esset; quod Areum et Alcibi dem, capitis ab se in concilio proximo damnato *cum legatis videbant*, nec hiscere quisquam audeba *Appius ea*, quae apud senatum questi erant Laced

monii, displicere senatui ostendit: *caedem primum ad Compasium factam eorum, qui a Philopoemene ad causam dicendam evocati venissent: deinde, quum in homines ita saevitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimae esse, leges vetustissimas abrogatas, inclitamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam.* Haec quum Appius dixisset, Lycortas, et quia praetor, et quia Philopoemenis, auctoris omnium, quae Lacedaemone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio est, quam Romae nuper apud senatum fuit. Tunc enim Lacedaemoniis accusantibus respondendum erat: nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. Quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua paullo ante egisti. Ego certe, quum ea, quae et hic antea apud Q. Caecilium, et postea Romae questi sunt Lacedaemonii, a te paullo ante relata sint, non tibi, sed illis, me apud te respondere credam. Caedem obiicitis eorum, qui a Philopoemene praetore evocati ad causam dicendam interfecti sunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, Romani, sed ne apud vos quidem nobis obiiciendum fuisse arbitror. Quid ita? quia in vestro foedere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedaemonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupaverunt, si T. Quinctius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti et oppressi confugissent. Quum vos procul essetis, quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gythio opem ferentes, quos Lacedaemonem vobiscum simili de causa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piumque bellum suscepimus. Quod quum alii laudent, reprehendere ne Lacedaemonii quidem possint. dii quoque ipsi comprobaverint, qui nobis victo*

riam dederunt; quonam modo ea, quae belli iure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. Nostrum est, quod evocavimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui caedem principum fecerant. Quod vero illi, venientes in castra, interfecti sunt, vestrum est, Areu et Alcibiade, qui nunc nos, si diis placet, accusatis, non nostrum. Exsules Lacedaemoniorum (quo in numero hi quoque duo fuerunt) et tunc nobiscum erant, et, quod domicilium sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exsilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedaemonii igitur Lacedaemonios, non Achaei, interfecerunt: nec, iure an iniuria caesi sint, argumentari refert.

XXXVII. *At enim illa certe vestra sunt, Achaei, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. Quae utraque ab iisdem obiici qui possunt? quum muri Lacedaemoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam exstructi sint. Tyranni enim nuper eos, arcem et munimentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, et nunc se patriam et Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopoemenem exspectare, nec Achaeos, sed vos ipsi, Lacedaemonii, vestris manibus amoliri et diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. Vestrae enim illae deformes veluti cicatrices servitutis erant: et, quum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Graeciae fuissetis, muris, velut compedibus, circumdatis vincti per centum annos servistis. Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedaemoniis leges tyrannos ademisse arbitror; nos non suas*

ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse; nec male consuluisse civitati, quum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscuerimus, ut corpus unum et concilium totius Peloponnesi esset. Tunc, ut opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis iniunxissemus, queri, se iniquo iure esse, et indignari possent. Scio ego, Ap. Claudi, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberae gentis esse: sed vere servorum disceptantium apud dominos. Nam, si non vana illa vox praeconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achaeos iussistis, si foedus ratum est, si societas et amicitia ex aequo observatur, cur ego, quid, Capua capta, feceritis Romani, non quaero; vos rationem reposcitis, quid Achaei Lacedaemoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge, a nobis. Quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? Muros diruimus. Vos non muros tantum, sed urbem et agros ademistis. Specie, inquis, aequum est foedus: re apud Achaeos precaria libertas, apud Romanos etiam imperium est. Sentio, Appi, et, si non oportet, non indignor; sed, oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos et Achaeos, modo ne in aequo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii; imo ne meliore iure sint. Nam, ut in aequo essent, nos fecimus, quum leges iis nostras dedimus; quum, ut Achaei concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est: plus postulant hostes, quam socii habent. Quae iureiurando, quae monumentis literarum in lapide insculptis in aeternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum periurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, et, si ita vultis, etiam timemus: sed plus et veremur et timemus deos immortales. Cum assensu maximae partis est auditus, et locutum omnes pro maiestate magistratus *censebant:* ut facile appareret, molliter *agendo dignitatem suam* tenere Romanos non posse.

Tum Appius, *suadere se magnopere Achaeis*, dixit, *ut, dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent.* Haec vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum iniecit imperata recusandi. Id modo petierunt, *ut Romani, quae viderentur, de Lacedaemoniis mutarent, nec Achaeos religione obstringerent, irrita ea, quae iureiurando sanxissent, faciendi.* Damnatio tantum Arei et Alcibiadis, quae nuper facta erat, sublata est.

XXXVIII. Romae principio eius anni, quum de provinciis consulum et praetorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Praetores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et peregrinos sortiti sunt; C. Sempronius Blaesus Siciliam, Q. Naevius Matho Sardiniam, et ut idem de veneficiis quaereret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L. Iuventius Thalna et T. Quinctilius Varus, venerunt: qui, quantum bellum iam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis diis immortalibus haberetur honos, et ut praetoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. De legionibus deportandis, quum de consulum praetorumque exercitibus ageretur, rem integram referri iusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binae legiones, quas Ap. Claudius et M. Sempronius habuerant, decretae sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos praetores et amicos absentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque causa tribunos plebis, utraque consules habebat. Hi, se intercessuros senatusconsulto, si deportandos censerent *exercitus*, denuntiabant; illi, si haec intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa

postremo absentium gratia est, et senatusconsultum factum, *Ut praetores quattuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, et quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent. Quum eas legiones quattuor descripsissent, quod plus, quam quina millia peditum, treceni equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum, qui emerita stipendia haberent; deinde, ut cuiusque fortissima opera Calpurnius et Quinctius in proelio usi essent.*

XXXIX. Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii praetoris morte exorta est. Cn. Sicinius et L. Pupius, qui aediles proximo anno fuerant, et C. Valerius flamen Dialis et Q. Fulvius Flaccus (is, quia aedilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebant: certamenque ei cum flamine erat. Et postquam primo aequare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem eius habendam esse, quod duos simul unus magistratus, praesertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solvi aequum censere, ut, quem vellet, praetorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primo in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet: deinde, ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, *referre se ad eos*, dixit, *quod nec iure ullo, nec exemplo tolerabili liberae civitati aedilis curulis designatus praeturam peteret, sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse, e lege comitia habere.* Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quo minus comitia praetoris in locum C. Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex senatusconsulto respondit Flaccus, *Nihil*, quod se *indignum esset, facturum.* Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum

[redacted]

auctoritati esse. Comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a consule et senatu populi Romani beneficium, et invidiam geminati honoris fieri; tanquam non appareret, ubi designatus praetor esset, extemplo aedilitate se abdicaturum. Consul, quum et pertinaciam petentis crescere, et favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. Censuerunt frequentes, *Quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum.* Concione advocata, quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, *quod tanto studio, quotiescunque declarandae voluntatis potestas facta esset, praetorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse.* Haec vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius praetor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, et inter se ipsos, et cum consule, fuit: donec senatus a consule est habitus, decretumque: *Quoniam, praetoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci et prava studia hominum impedirent, senatum censere, satis praetorum esse: P. Cornelius utramque in urbe iurisdictionem haberet, Apollinique ludos faceret.*

XL. His comitiis prudentia et virtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo et maiore de re, et inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii: plebeii autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et Tuditanus. Sed omnes patricios plebeiosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. *In hoc viro* tanta vis animi ingeniique fuit, ut, *quocunque loco* natus esset, fortunam sibi ipse factu-

rus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatae, neque publicae rei gerendae, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit: huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis. Idem, postquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si ius consuleres, peritissimus; si causa oranda esset, eloquentissimus. Nec is tantum, cuius lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiae nullum exstet: vivit imo vigetque eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis. Orationes et pro se multae, et pro aliis, et in alios. Nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo, fatigavit inimicos. Simultates nimio plures et exercuerunt eum, et ipse exercuit eas: nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, et linguae acerbae, et immodice liberae fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, et rigidae innocentiae; contemptor gratiae, divitiarum. In parsimonia, in patientia laboris, periculi, ferrei prope corporis animique; quem ne senectus quidem, quae solvit omnia, fregerit; qui sextum et octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque: nonagesimo anno Ser. Galbam ad populi adduxerit iudicium.

XLI. Hunc, sicut omni vita, tum petentem premebat nobilitas: coierantque, praeter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes ad deiiciendum honore eum; non solum ut ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre; sed etiam quod tristem censuram, periculosamque *multorum* famae, et ab laeso a plerisque, *et laedendi cupido*, exspectabant. Etenim

tum quoque minitabundus petebat, *refragari sibi, qui liberam et fortem censuram timerent*, criminando: et simul L. Valerio suffragabatur. *Illo uno collega castigare se nova flagitia, et priscos revocare mores posse.* His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum co mitia censorum consules praetoresque in provincias profecti sunt, praeter Q. Naevium, quem quattuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quaestiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Postumius praetor, cui Tarentum provincia evene rat, magnas pastorum coniurationes vindicavit, et reliquias Bacchanalium quaestionis cum omni exsecutus est cura. Multos, qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiae latentes, partim noxios iudicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. In carcerem omnes a P. Cornelio coniecti sunt.

XLII. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietae res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis et operibus expugnavit, captivos vendidit: quieta deinde hiberna et citerior provincia habuit. Veteres praetores, C. Calpurnius Piso et L. Quinctius, Romam redierunt. Utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis et Celtiberis triumphavit. Coronas aureas tulit octoginta tres, et duodecim millia pondo argenti. Paucos post dies L. Quinctius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. Tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Censores, M. Porcius et L. Valerius, metu mixta exspe-

one, senatum legerunt: septem moverunt sena[tores], ex quibus unum insignem et nobilitate et hono[ribus], L. Quinctium Flamininum consularem. Patrum [mem]oria institutum fertur, ut censores motis senatu [adsc]riberent notas. Catonis et aliae quidem acerbae [orat]iones exstant in eos, quos aut senatorio loco mo[verun]t aut quibus equos ademit: longe gravissima in [Qu]inctium oratio est, qua si accusator ante no[tam, n]on censor post notam, usus esset, retinere Quin[ctium] in senatu ne frater quidem T. Quinctius, si tum [cens]or esset, potuisset. Inter cetera obiecit ei, Phi[lipp]um Poenum, carum ac nobile scortum, ab Roma [in G]alliam provinciam spe ingentium donorum per[duct]um. Eum puerum, per lasciviam quum cavilla[retu]r, exprobrare consuli persaepe solitum, quod sub [ipsu]m spectaculum gladiatorium abductus ab Roma [esse]t, ut obsequium amatori venditaret. Forte epu[lanti]bus iis, quum iam vino incaluissent, nuntiatum [in co]nvivio esse, nobilem Boium cum liberis transfu[gam] venisse; convenire consulem velle, ut ab eo fi[dem] praesens acciperet. Introductum in tabernacu[lum] per interpretem alloqui consulem coepisse. In[ter c]uius sermonem Quinctius scorto, *Vis tu*, inquit, [qu]*iam gladiatorium spectaculum reliquisti, iam* [hunc] *Gallum morientem videre?* Et quum is vixdum [seri]o annuisset, ad nutum scorti consulem stricto [gladi]o, qui super caput pendebat, loquenti Gallo ca[put] primum percussisse, deinde fugienti, fidemque [popu]li Romani, atque eorum, qui aderant, imploran[ti, tran]situs transfodisse.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis oratio[nem] legisset, et fabulae tantum sine auctore editae [cre]didisset, aliud argumentum, simile tamen et libi[dine] et crudelitate, peragit. Placentiae famosam [mul]ierem, cuius amore deperiret, in convivium arces[situ]*m scribit. Ibi iactantem* sese scorto inter cetera

retulisse, quam acriter quaestiones exercuisset, et quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum accubantem negasse, unquam vidisse quemquam securi ferientem, et pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miseris, attrahi iussum, securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor obiecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, saevum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis recubantis, mactatam humanam victimam esse, et cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, si id factum negaret, ceteraque, quae obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquam doliturum censeret, quum ipse, vino et Venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset?

XLIV. In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiageni ademptus equus. In censibus quoque accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quae pluris, quam quindecim millium aeris, essent, in censum referre iuratores iussi. Item mancipia minora annis viginti, quae post proximum lustrum decem millibus aeris, aut eo pluris, venissent, uti ea quoque decies tanto pluris, quam quanti essent, aestimarentur; et his rebus omnibus terni in millia aeris attribuerentur. Aquam publicam omnem, in privatum aedificium aut agrum fluentem, ademerunt; et, quae in loca publica inaedificata immolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia, lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas; in Aventino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt. Et separatim

laccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo iset, et viam per Formianum montem. Cato atria io, Maenium et Titium in lautumiis, et quattuor ta-ernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, iae Porcia appellata est. Et vectigalia summis 'etiis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas loca-ones quum senatus, precibus et lacrimis publicano-im victus, induci et de integro locari iussisset; cen-ires, edicto summotis ab hasta, qui ludificati prio-im locationem erant, omnia eadem paullum immi-itis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simul-itiumque plena; quae M. Porcium, cui acerbitas ea isignabatur, per omnem vitam exercuerunt. Eodem ino coloniae duae, Potentia in Picenum, Pisaurum Gallicum agrum, deductae sunt. Sena iugera in ngulos data. Diviserunt agrum, coloniasque de-ixerunt iidem tresviri, Q. Fabius Labeo, et M. et . Fulvii, Flaccus et Nobilior. Consules eius anni ec domi nec militiae memorabile quicquam egerunt.

XLV. In insequentem annum crearunt consules [. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. laudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die consula-im inierunt, de provinciis suis praetorumque retu-runt. Praetores creati erant C. Valerius flamen 'ialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius lbinus, et P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Iulius, n. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exer-itibus, quos P. Claudius et L. Porcius habuerant, rovincia decreta est. Hispaniae extra sortem prio-s anni praetoribus cum suis exercitibus servatae. raetores ita sortiri iussi, uti flamini Diali utique al-era iuris dicendi Romae provincia esset. Peregri-am est sortitus. Sisennae Cornelio urbana, Sp. Po-tumio Sicilia, L. Pupio *Apulia*, L. Iulio Gallia, Cn. icinio *Sardinia evenit.* L. Iulius maturare est ius-s. *Galli Transalpini,* per saltus ignotae antea viae,

ut ante dictum est, in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aquileiensis, aedificabant. Id eos ut prohiberet, quod eius sine bello posset, praetori mandatum est; si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. Ex his placere alterum adversus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii Lentuli locum auguris sufficiendi. Creatus Sp. Postumius Albinus.

XLVI. Huius principio anni P. Licinius Crassus pontifex maximus mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus: pontifex maximus est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris causa visceratio data, et gladiatores centum viginti pugnaverunt, et ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum. In quo, quum toto foro strata triclinia essent, tempestas, cum magnis procellis coorta, coegit plerosque tabernacula statuere in foro. Eadem paullo post, quum undique disserenasset, sublata: defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera iniecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: et per decemviros supplicatio indicta erat eius prodigii expiandi causa. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt: nec unquam ante tantum regionis eius hominum Romae fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quae Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operae pretium fuisse queri; pro se quaeque civitates gentesque, singuli etiam privatim, (gravis enim accola omnibus erat) Romam, aut ad spem levandae iniuriae, aut ad deflendae solatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenaeo venit

ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia praesidia, simul quod in Bithyniam Prusiae bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent.

XLVII. Respondendum ad omnia iuveni tum admodum Demetrio erat; quum haud facile esset, aut ea, quae obiicerentur, aut quae adversus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa solum, sed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de iure aut dicto per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam iudicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse; simul et tirocinio, et perturbatione iuvenis moveretur; quaeri iussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset? Quum respondisset, *accepisse se;* nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactae causae: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret; alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex aequo disceptatum apud Caecilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati eius animi collegit senatus. Ceterum alia excusanti iuveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: *Nihil patrem eius neque rectius, nec magis, quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod, utcunque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. Multa* et dissimu*lare, et oblivisci, et pati praeterita* senatum posse, et *credere etiam, Demetrio credendum* esse. Obsidem *enim se animum eius habere, etsi patri* corpus reddi-

derit: et scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. Honorisque eius causa missuros in Macedoniam legatos, ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum praetermissarum fiat. Velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio esse.

XLVIII. Haec, quae augendae amplitudinis eius causa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedaemonii deinde introducti sunt. Multae et parvae disceptationes iactabantur: sed, quae maxime rem continerent, erant: utrum restituerentur, quos Achaei damnaverant, nec ne; inique, an iure occidissent, quos occiderant. Vertebatur et, utrum manerent in Achaico concilio Lacedaemonii; an, ut ante fuerat, secretum eius unius in Peloponneso civitatis ius esset. Restitui, iudiciaque facta tolli placuit: Lacedaemonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, et consignari a Lacedaemoniis et Achaeis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: iussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere. Nam ibi quoque et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messene desciverat a concilio Achaico. Cuius belli et causas et ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohaererent rebus.

XLIX. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achaei, Philopoemen praetor eorum capitur, ad praeoccupandam Coronen, quam hostes petebant, in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt: sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen praebet, sustinens impetus ho-

stium; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, et diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserunt: cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, attollunt reficiuntque, et ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi prae necopinato gaudio credentes; pars nuntios Messenen praemittunt, debellatum esse, Philopoemenem captum adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuntius audiretur. Deinde, ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides; et, priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur: itaque clauserant portam turbae, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Aegre summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopoemenem, potuerunt, atque conferta turba iter reliquum clauserat: et, quum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viae propinquum erat, compleverunt, et, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia praesentis tanti viri faceret, quum alios verecundia pristinae maiestatis collata praesenti fortunae, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt. Deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, praetore Dinocrate dicente, esse, quae pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari coeptum.

L. Iam invesperascebat, et non modo cetera, sed

ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinae eius fortunae virtutisque: et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam eius satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato saeptum. Eo vinctus demittitur, et saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. Ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quaerenda esse praesentium malorum, censebant: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem eius consentiebant: sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior poenae, missusque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quaesisse, *si incolumis Lycortas* (is alter imperator Achaeorum erat) *equitesque evasissent?* Postquam dictum est, *incolumes esse; Bene habet,* inquit; et, poculo impavide exhausto, haud ita multo post exspiravit. Non diuturnum mortis eius gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Messene bello exposcentibus Achaeis noxios dedidit, ossaque reddita Philopoemenis sunt: et sepultus ab universo Achaico est concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Graecis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam huius anni, memoriae mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopoemenem, Hannibalem, P. Scipionem. Adeo in ae*quo eum duarum* potentissimarum gentium summis *imperatoribus pos*uerunt.

LI. Ad Prusiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem suspectum Romanis et receptus post fugam Antiochi Hannibal, et bellum adversus Eumenem motum faciebat. Ibi, seu quia a Flaminino inter cetera obiectum Prusiae erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriae suae primum, deinde, fractis eius opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur praesenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit; a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitae suae Hannibal prospexerat animo, et Romanorum inexpiabile odium in se cernens, et fidei regum nihil sane confisus. Prusiae vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod praeparatum fugae haberet, septem exitus e domo fecerat; et ex iis quosdam occultos, ne custodia saepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nuntiatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obsaeptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum, quod multo ante praeparatum ad tales habebat casus, poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturna cura populum Romanum, quando mortem senis exspectare longum censent. Nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam* feret. *Mores quidem populi Romani quantum* mutaverint, vel hic *dies argumento erit. Horum patres* Pyrrho regi, hosti

armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, praedixerunt: hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiae per scelus occidendi hospitis, miserunt. Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiae, et hospitales deos violatae ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit. Hic vitae exitus fuit Hannibalis.

LII. Scipionem et Polybius, et Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, neque Valerio assentior: his, quod, censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio; quum superioribus tribus lustris Africanus fuisset: quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriae prodidit, alius princeps in locum eius lectus non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Naevius, adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Naevius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio consulibus: sed iniit tribunatum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ante diem quartum Idus Decembres. Inde tres menses ad Idus Martias sunt; quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. Ita et vixisse in tribunatu Naevii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suae cuiusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitae exitum habuit. Iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumpti Hannibal et Philopoemen; exsul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopoemen in carcere et in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat reus, absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo, exsilium indixit.

LIII. Dum ea in Peloponneso (a quibus devertit

oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum affecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant: simul et spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. *Nam, etsi minor aetate, quam Perseus, esset, hunc tamen iusta matrefamiliae; illum pellice ortum esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere; hunc insignem Philippi similitudinem prae se ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos; Persei nullam apud eos gratiam esse.* Haec vulgo loquebantur. Itaque et Persea cura angebat, ne parum pro se una aetas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior esset: et Philippus ipse, vix sui arbitrii fore, quem heredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium censebat. Offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum, et alteram iam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse iuvenis haud dubie inflatior redierat, subnisus erga se iudiciis senatus, concessisque sibi, quae patri negata essent: et omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem, conciliabat: utique postquam alii legati Romani venerunt, et cogebatur decedere Thracia, praesidiaque deducere, et alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus, facere. Sed omnia maerens quidem et gemens, (eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum, cernebat) obedienter tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam praeberet. Avertendos etiam *animos* a suspicione talium consilio*rum ratus, mediam in* Thraciam exercitum in Odry-

sas, et Dentheletos, et Bessos duxit. Philippopolin urbem, fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familiis receperant sese, cepit: campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. Relicto inde ad Philippopolin praesidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Paeoniae ea regio est prope Erigonum fluvium, qui, ex Illyrico per Paeoniam fluens, in Axium amnem editur, haud procul Stobis, vetere urbe. Novam urbem Perseida, ut is filio maiori haberetur honos, appellari iussit.

LIV. Dum haec in Macedonia geruntur, consules in provincias profecti. Marcellus nuntium praemisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti consuli Galli sese dediderunt. Duodecim millia armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant. Ea aegre patientibus iis adempta, quaeque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio praetore exposuerunt, *Se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri et egestate, ad quaerendam sedem Alpes transgressos: quae inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius iniuria consedisse. Oppidum quoque aedificare coepisse: quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli vim allaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nuntium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se, certam, etsi non speciosam, pacem, quam incerta belli, praeoptantes, dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem, populi Romani. Post paucos dies, iussos et agro et urbe decedere, sese tacitos abire, quo terrarum possent, in animo habuisse: arma deinde sibi, et postremo omnia alia, quae ferrent agerentque, adempta. Orare se senatum* populumque Romanum,

ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes, saevirent. Huic orationi senatus ita responderi iussit: *Neque illos recte fecisse, quum in Italiam venerint, oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciae praeesset, permissu, aedificare conati sint: neque senatui placere, deditos spoliari. Itaque se cum iis legatos ad consulem missuros; qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua reddi iubeant; quique protinus eant trans Alpes, et denuntient Gallicis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes prope inexsuperabilem finem in medio esse: non utique iis melius fore, quam qui eas primi pervias fecissent.* Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quae sine cuiusquam iniuria habebant, Italia excesserunt.

LV. Legatis Romanis Transalpini populi benigne responderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt, *quod eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrum imperii Romani, et in alieno solo aedificare oppidum conati sint, impunitos dimiserint. Debuisse gravem temeritatis mercedem statui. Quod vero etiam sua reddiderint, vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.* Et exceperunt, et prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri coepit, literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur, nec satis constabat, utrum Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt. Triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno *Mutina et Parma,* coloniae Romanorum civium, *sunt deductae. Bina* millia hominum in agro, qui

proxime Boiorum, ante Tuscorum fuerat, octona iugera Parmae, quina Mutinae acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Iugera in singulos data decem.

LVI. Eodem anno A. Terentius proconsul haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano, et proelia secunda cum Celtiberis fecit, et oppida, quae ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius proconsul diutino morbo est implicitus, et, nullo lacessente, peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus, ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum causa rediit. Creavit consules Cn. Baebium Tamphilum et L. Aemilium Paullum. Cum M. Aemilio Lepido hic aedilis curulis fuerat: a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Praetores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Laevinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa; quod sanguine per biduum pluisse in area Concordiae satis credebant; nuntiatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quae non ante fuerat, novam editam e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, praeter T. Quinctium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

EPITOME LIBRI XL.

um Philippus liberos eorum, quos occiderat, iri obsides iussisset, Theoxena, pro liberis suis vris admodum pueris verita regis libidinem, pro- n medium gladiis et poculo, in quo erat vene- suasit iis, ut imminens ludibrium morte effuge- quod quum persuasisset, ipsa se cum viro e navi re praecipitavit. Certamina inter Philippi Ma- iae regis liberos Persen et Demetrium referun- it ut fraude fratris sui Demetrius confictis cri- is, inter quae accusatione parricidii et affectati , primum petitus, ad ultimum, quoniam populi ni amicus erat, veneno necatus est; regnumque loniae mortuo Philippo ad Persen devenit. Item Liguribus et in Hispania contra Celtiberos a uribus feliciter gestas continet. Libri Numae ilii in agro L. Petillii scribae sub Ianiculo a ibus agri, in arca lapidea clausi, et Graeci et i, inventi sunt; in quibus quum plura, quae dis- darum religionum, praetor, ad quem delati erant, et, iuravit senatui, contra rempublicam esse, ut ntur servarenturque: et ex senatusconsulto in io exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est: ppus, aegritudine animi confectus, quod Deme- filium, falsis Persei alterius filii delationibus sus, veneno sustulisset, et de poena Persei cogi- voluitque Antigonum potius amicum suum suc- em regni sui relinquere. Sed in hac cogitatione raptus est. Regnum Perseus excepit.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XL.

Principio insequentis anni consules praetores sortiti provincias sunt. Consulibus, nulla, prae Ligures, quae decerneretur, erat. Iurisdictio urb M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio e nit; Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. M lio ulterior, L. Caecilio Dentri Sicilia, C. Teren Istrae Sardinia. Consules delectus habere iussi. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebel nem spectare; periculumque esse, ne impetum agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, cite rem in armis esse, et cum Celtiberis bellari scieba in ulteriore, quia diu aeger praetor esset, luxuri otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea vos exercitus conscribi placuit: quattuor legione Ligures, uti singulae quina millia et ducenos p tes, trecenos haberent equites: sociorum iisdem tini nominis quindecim millia peditum addita, octingenti equites. Hi duo consulares exercitus sent. Scribere praeterea iussi septem millia pedit sociorum ac Latini nominis, et quadringentos e tes; et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui consulatu prorogatum imperium erat. In Hispani etiam utramque quae ducerentur, quattuor mi peditum civium Romanorum et ducenti equites, sociorum septem millia peditum cum trecentis e tibus scribi iussa: et Q. Fabio Labeoni cum exerc quem habebat in Liguribus, prorogatum in ann imperium est.

II. Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia, medio ferme die, atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit: signa aenea in Capitolio deiecit: forem ex aede Lunae, quae in Aventino est, raptam tulit, et in posticis partibus Cereris templi affixit: signa alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit: fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, foede dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique haruspices iusserunt. Simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat, et a Formiis, aedem Apollinis ac Caietae de coelo tactam. Ob ea prodigia viginti hostiis maioribus sacrificatum est, et diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii propraetoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum aeger fuisset, mortuum esse. Eo maturius in Hispaniam praetores iussi proficisci. Legationes transmarinae deinde in senatum introductae sunt. Prima Eumenis et Pharnacis regum, et Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati, et Achaeorum, et Lacedaemoniorum, sub idem tempus venerunt. Iis, prius Marcio audito, qui ad res Graeciae Macedoniaeque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiae regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum.

III. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita fecisse eum, quae senatui placuissent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, quam necesse esset, facturum. Neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quae tunc ageret diceretque, eo spectare. Iam primum omnem fere multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quae nunc dicitur, quondam appellata Paeonia est, traduxit: Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit

habitandas, fidiora haec genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit; relinquentesque penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; exsecrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremo negare propalam coepit, satis tutum sibi quicquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, et tempore alium alio tolleret.

IV. Eam crudelitatem, foedam per se, foediorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat: generos quoque eius postea interfecit. In viduitate relictae filiae, singulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi gentis Aeneatum, nupsit; et apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: et tanquam omnes ipsa enisa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. Postquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiam libidini, rata, ad rem atrocem animum adiecit; ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam foedi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugae futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeneam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneae cum *magna caerimonia* quotannis faciunt. Ibi die per *sollennes epulas* consumpto, navem praeparatam

Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in Thessalonicam: sed traiscere in Euboeam erat propositum. Ceterum in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit: et regii, qui praeerant custodiae portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Quum iam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad coelum tendens deos, ut ferrent opem, orabat. Ferox interim femina, ad multo ante praecogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: et, posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta est. Viae ad mortem hae sunt: qua quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite, iuvenes mei, primum, qui maiores estis, capite ferrum; aut haurite poculum, si segnior mors iuvat.* Et hostes aderant, et auctor mortis instabat. Alii alio leto absumpti semianimes e nave praecipitantur. Ipsa deinde, virum comitem mortis complexa, in mare sese deiecit. Nave vacua dominis regii potiti sunt.

V. Huius atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiae adiecit, ut vulgo ipsum liberosque eius exsecrarentur. Quae dirae brevi ab omnibus diis exauditae, ut saeviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, et gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. Ceterum quum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instititit. Et primo quidam ex his aspernantium tale quicquam speciem praebuerunt, quia

plus in Demetrio spei ponebant. Deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna iuvenis, adiuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adiungunt. Cetera in suum quaeque tempus agenda differunt. In praesentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quae iam sua sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones ad spretionem Romanorum trahebant. Ibi quum alii mores et instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis, nondum exornatae neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; iuvenis incautus, et amore nominis Romani, et certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri et opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. Totus in Persea versus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad arcessenda auxilia, adduxerantque inde nobiles iuvenes, et regii quosdam generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque consociatio gentis eius animum regis. Tum Perseus, *Quid ista prosunt?* inquit. *Nequaquam tantum in externis auxiliis est praesidii, quantum periculi fraude domestica. Proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cuius, ex quo obses Romae fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium paene Macedonum in eum ora conversa sunt: nec regem se alium rentur habituros esse, quam quem Romani dedissent.* His per se aegra *mens senis* stimulabatur: et animo magis, quam vul*tu, ea crimina* accipiebat.

VI. Forte lustrandi exercitus venit tempus, cuius sollenne est tale. Caput mediae canis praecisae et prior pars ad dextram, cum extis posterior ad laevam viae ponitur. Inter hanc divisam hostiam copiae armatae traducuntur. Praeferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniae regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis: postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii iuvenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio iuventae robore ille, hic flore; fortunati patris matura suboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere, et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnae. Regii iuvenes duces ei ludicro certamini dati. Ceterum non imago fuit pugnae, sed, tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaque vulnera sudibus facta; nec praeter ferrum quicquam defuit ad iustam belli speciem. Pars ea, quae sub Demetrio erat, longe superior fuit. Id aegre patiente Perseo, laetari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere praebituram causam criminandi iuvenis.

VII. Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit, quum vocatus ad coenam ab Demetrio Perseus negasset. Festo die invitatio benigna et hilaritas iuvenalis utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et iocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, iactabantur. Ad has excipiendas voces speculator ex convivis Persei missus, quum incautior obversaretur, exceptus a iuvenibus forte triclinio egressis, male mulcatur. Huius rei ignarus Demetrius, *Quin comissatum*, inquit, *ad fratrem imus? et iram eius, si qua ex certamine residet,* simplicitate et

hilaritate nostra lenimus? Omnes se ire conclamarunt, praeter eos, qui speculatoris ab se pulsati praesentem ultionem metuebant. Quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. Utraque domus speculatorum et proditorum plena erat. Praecucurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quattuor adolescentes venire. Etsi causa apparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat) tamen, infamandae rei causa, ianuam obserari iubet: et ex parte superiore aedium, versisque in viam fenestris, comissatores, tanquam ad caedem suam venientes, aditu ianuae arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paullisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

VIII. Postero die Perseus, quum primum conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. Cui, quum pater, *Satin' salvae?* et, *quaenam ea maestitia esset?* interrogaret eum, *De lucro tibi,* inquit, *vivere me scito: iam non occultis a fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum praesidio me a furore eius sum tutatus.* Quum pavorem mixtum admiratione patri iniecisset, *Atqui, si aures praebere potes,* inquit, *manifestam rem teneas, faciam. Enimvero se,* Philippus dicere, *auditurum,* vocarique extemplo Demetrium iussit: et seniores duos amicos, expertes iuvenalium inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lysimachum et Onomastum arcessit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans, inambulavit. Postquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis: filiis,

menlem timebam, quum vultus inter vos minime ernos cernerem, quum voces quasdam exaudirem. interdum spes animum subibat, deflagrare iras ·as, purgari suspiciones posse: etiam hostes, ar-positis, foedus icisse, et privatas multorum simul-s finitas: subituram vobis aliquando germanitatis oriam, puerilis quondam simplicitatis consuetu-sque inter vos, meorum denique praeceptorum; ·, vereor, ne vana surdis auribus cecinerim. Quo-ego, audientibus vobis, detestatus exempla discor-um fraternarum, horrendos eventus eorum retuli, us se stirpemque suam, domos, regna, funditus tissent? Meliora quoque exempla parte altera ti; sociabilem consortionem inter binos Lacedae-iorum reges, salutarem per multa saecula ipsis riaeque. Eandem civitatem, postquam mos sibi que rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Iam Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis is, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, cuilibet regum huius aetatis, nulla re magis, quam terna unanimitate, regnum aequasse. Ne Romanis

vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis pati: nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite, conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. Reseratae aures sunt, quae posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Haec, furens ira, quum dixisset, lacrimae omnibus obortae, et diu maestum silentium tenuit.

IX. Tum Perseus: *Aperienda nimirum nocte ianua fuit, et armati comissatores accipiendi, praebendumque ferro iugulum, quando non creditur, nisi perpetratum, facinus; et eadem petitus insidiis audio, quae latro atque insidiator. Non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere, me subditum et pellice genitum appellant. Nam, si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me, querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, saevires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec praeterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit impune. Itaque, si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut a me coeptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem, quod circumventis in solitudine natura ipsa subiicit, ut hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent, mihi quoque, ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat; per te, patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, iam pridem sentis, ita me audias, precor, tanquam si, voce et comploratione nocturna excitus, mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. Quod tum vociferarer in re praesenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comissantium in vicem iam diu vivimus inter nos. Regnare utique vis:* huic spei tuae obstat

aetas mea, obstat gentium mos, obstat vetustus Macedoniae mos, obstat vero etiam patris iudicium. Haec transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. Omnia moliris et tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterno die in lustratione, et decursu, et simulacro ludicro pugnae, funestum prope proelium fecisti: nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili proelio, tanquam fraterno lusu, pertrahere me ad coenam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes convivas coenaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis nihil a gladiis nocte periculi mihi fuisse, quem ludibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum; comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tanquam accusator, criminose nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. Possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, rem pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis habe.

X. Exsecrare nunc cupiditatem regni, et furias fraternas concita. Sed, ne sint caecae, pater, exsecrationes tuae, discerne et dispice insidiatorem et petitum insidiis: noxium incesse caput. Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et iustitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non sollenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulae, non nox, c

quietem data naturae beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra ianuam comissatum fratrem, moriendum est. Nec eundo, nec manendo insidias evito. Quo me conferam? Nihil praeter deos, pater, et te colui. Non Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse expetunt, quia tuis iniuriis doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modo Thraciae maritimam oram, indignor. Nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te senectus, absumpserit, aut ne ea quidem exspectata fuerit, regem regnumque Macedoniae sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis praesidii est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivae fratris noctu sumpserunt. Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis spem omnem dignitatis et fortunae posuerunt, et in eo, qui omnia apud Romanos potest? Neque, hercule, istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi, regi et patri, praeferant. Iste enim est, cuius beneficio poenam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam et obnoxiam adolescentiae suae esse aequum censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatae, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. Mihi praeter te, pater, quid usquam aut spei, aut praesidii est?

XI. *Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quinctii credis, quibus, et bene te consuluisse rebus tuis, ait, quod Demetrium Romam miseris, et hortatur, ut iterum, et cum pluribus legatis et primoribus Macedonum, remittas eum? T. Quinctius nunc est auctor omnium rerum isti et magister.* Eum tibi, te

abdicato patre, in locum tuum substituit. Illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. Quaeruntur adiutores consiliis, quum te plures, et principes Macedonum, cum isto mittere iubet. Qui hinc integri et sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc et infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est: eum iam regem, vivo patre, appellant. Haec si indignor, audiendum est statim, non ab aliis solum, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. Quem enim suo loco moveo, ut ipse in eius locum succedam? Unus ante me pater est: et, ut diu sit, deos rogo. Superstes (et ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit) hereditatem regni, si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, et quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem aetatis, naturae, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: non primus regnum fraterna caede petiero. Pater senex, et filio solus orbatus, de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur. Romani laetabuntur, probabunt, defendent factum. Hae spes incertae, pater, sed non inanes sunt. Ita enim se res habet: periculum vitae propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.

XII. Postquam dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. Deinde diu fuit silentium, quum perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse. Tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quum dicere iuberent, atque ita orsus est: *Omnia, quae reorum antea fuerant auxilia, pater, praeoccupavit accusator. Simulatis lacrimis in alterius perniciem veras meas lacrimas suspectas tibi f*

cit. Quum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidietur; ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris, speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. Perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquae habeam. Circumventum, solum, inopem, invidia gratiae externae, quae obest potius, quam prodest, onerat. Iam illud quam accusatorie, quod noctis huius crimen miscuit cum cetera insectatione vitae meae? ut et hoc, quod iam, quale sit, scies, suspectum alio vitae nostrae tenore faceret: et illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto et composito argumento fulciret. Simul et illud quaesivit, ut repentina et minime praeparata accusatio videretur, quippe ex noctis huius metu et tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non exspectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meae ante me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut praetermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem et singulari genere odii, insidias fecisses. Ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quae tu confudisti: et noctis huius insidias, aut tuas, aut meas, detegam. Occidendi sui consilium me inisse, videri vult: ut scilicet, maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnum est futurum, ego minor in eius, quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait, atque eorum fiducia in spem regni me venisse? Nam

ı Romanis tantum momenti esse credebam, ut, ellent, imponerent Macedoniae regem, et meae apud eos gratiae confidebam, quid opus parri- ıit? An, ut cruentum fraterna caede diadema ı? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe a, probitate partam gratiam habeo, si quam abeo, exsecrabilis et invisus essem? nisi T. ium credis, cuius virtute et consiliis me nunc regi, quum et ipse tali pietate vivat cum fratre, aeternae caedis fuisse auctorem. Idem non Ro- m solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac mnium deorum hominumque consensum colle- r quae omnia se mihi parem in certamine non n crediderit. Idem, tanquam in aliis omnibus ıferior essem, ad sceleris spem ultimam confu- e insimulat. Vis hanc formulam cognitionis l, uter timuerit, ne alter dignior videretur re- consilium opprimendi fratris cepisse iudicetur? I. Exsequamur tamen quocunque modo conficti n criminis. Pluribus modis se petitum crimi- et, et omnes insidiarum vias in unum diem con- Volui interdiu eum post lustrationem, quum rimus, et quidem, si diis placet, lustrationum dere: volui, quum ad coenam invitavi, veneno tollere: volui, quum comissatum gladiis ac- e secuti sunt, ferro interficere. Tempora qui- alia sint ad parricidium electa, vides: lusus, i, comissationis. Quid? dies qualis? quo lu- exercitus, quo inter divisam victimam, prae- nium, qui unquam fuere, Macedoniae regum egiis, duo soli tua tegentes latera, pater, prae- mus, et secutum est Macedonum agmen. Hoc iam si quid antea admisissem piaculo dignum, us et expiatus sacro, tum quum maxime in ho- itineri nostro circumdatam intuens, parrici- nena, gladios, in comissationem praeparatos,

volutabam in animo: ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? Sed caecus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. Nam, si veneno te inter coenam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad coenam abnueres? Quum autem iratus negasses, utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quaererem occasionem, quoniam semel venenum paraveram? an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, et quidem eo die, per speciem comissationis, occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam coenam evitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque evitaturum existimabam?

XIV. *Non est res, qua erubescam, pater, si die festo inter aequales largiore vino sum usus. Tu quoque, velim, inquiras, qua laetitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in iuvenali armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Miseria haec et metus crapulam facile excusserunt; quae si non intervenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, captu domo, dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites abstinuissem meos? Et, ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater, Nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cum ferro comissatum venerunt. Si quaeram, unde id ipsum scieris? necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, ut omnes viderent: et, ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quaerere ex iis, quos nominasset, iubebat, an ferrum habuissent, ut, tanquam in re dubia, quum id quaesisses, quod ips*

tur, pro convictis haberentur. Quin tu illud
i iubes, num tui occidendi causa ferrum sumpse-
num me auctore et sciente? Hoc enim videri
on illud, quod fatentur, et palam est. Et sui se
i causa sumpsisse dicunt. Recte, an perperam
nt, ipsi sui facti rationem reddent. Meam cau-
quae nihil eo facto contingitur, ne miscueris:
cplica, utrum aperte, an clam te aggressuri fue-
. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus?
emo praeter eos, qui tuum speculatorem pulsa-
si clam, quis ordo consilii fuit? Convivio solu-
um comissator ego discessissem, quattuor substi-
t, ut sopitum te aggrederentur? quomodo fefel-
t, et alieni, et mei, et maxime suspecti, quia
o ante in rixa fuerant? quomodo autem, truci-
te, ipsi evasuri fuerint? Quattuor gladiis domus
api et expugnari potuit?
V. Quin tu, omissa ista nocturna fabula, ad id,
doles, quod invidiam urit, reverteris? Cur us-
regni tui mentio fit, Demetri? cur dignior pa-
fortunae successor quibusdam videris, quam ego?
pem meam, quae, si tu non esses, certa erat, du-
et sollicitam facis? Haec sentit Perseus, etsi
licit: haec istum inimicum, haec accusatorem fa-
: haec domum, haec regnum tuum criminibus et
cionibus replent. Ego autem, pater, quemadmo-
nec nunc sperare regnum, nec ambigere unquam
forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me
ri cedere vis; sic illud nec debui facere, nec de-
ut indignus te patre, indignus omnibus videar. Id
vitiis meis, non cedendo, cui ius fasque est, non
stia, consequar. Romanos obiicis mihi, et ea,
gloriae esse debent, in crimen vertis. Ego, nec
Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer
am, petii. A te missus ire non recusavi. Utro-
empore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo,

ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Roma nis amicitiae causa tu fuisti, pater. Quoad tecun illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: si bel lum esse coeperit, qui obses, qui legatus pro patre no inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec ho die, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; n obsit, tantum deprecor. Nec in bello coepit, nec a bellum reservatur. Pacis pignus fui, ad pacem reti nendam legatus missus sum. Neutra res mihi nec glo riae, nec crimini sit. Ego, si quid impie in te, pate si quid scelerate in fratrem admisi, nullam depreco poenam: si innocens sum, ne invidia conflagrem, quu crimine non possim, deprecor. Non hodie me primu frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo me in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiore fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescen tiae, te errori veniam impetrare. In eo, ubi praesi dium esse oportebat, ibi exitium est. E convivio e comissatione prope semisomnus raptus sum ad causa parricidii dicendam: sine advocatis, sine patroni ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum esse tempus ad meditandum et componendam oratione sumpsissem, quum quid aliud, quam ingenii fama periclitarer? Ignarus, quid arcessitus essem, te ira tum et iubentem dicere causam, fratrem accusante audivi. Ille diu ante praeparata, meditata in me ora tione est usus: ego id tantum temporis, quo accusa tus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habu Utrum momento illo horae accusatorem audirem? a defensionem meditarer? Attonitus repentino atqu inopinato malo, vix, quid obiiceretur, intelligere po tui: nedum satis sciam, quo modo me tuear. Qu mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apu quem etiamsi caritate a fratre maiore vincor, miser cordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut m mihi tibique serves, precor: ille, ut me in securitate

suam occidas, postulat. Quid eum, quum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri aequum censet?

XVI. Dicenti haec lacrimae simul spiritum et vocem intercluserunt. Philippus, summotis iis, paullisper collocutus cum amicis, pronuntiavit: *Non verbis se, nec unius horae disceptatione, causam eorum diiudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores; et dicta factaque in magnis parvisque rebus observando:* ut omnibus appareret, noctis proximae crimen facile revictum; suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Haec, vivo Philippo, velut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quae tum una consularis provincia erat, proficiscuntur: et, quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciae Galliae, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium praetorem Marcello iussit: *Verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid e republica esset, decernere; tum quoque non placere, si per deditionem Ligures reciperat, receptis arma adimi: atque, eos ad consules mitti, senatum aequum censere.* Praetores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore praetura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit. Nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi proelia aliquot facta: multi Romani milites et vulnerati, et interfecti sunt. Victi perseverantia Fulvii, quod nulla vi abstrahi ab obsi-

dione potuit, Celtiberi, fessi proeliis variis abscess runt. Urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos di capta et direpta est: praedam militibus praetor co cessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exe citu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuera nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hibern deduxerunt. Haec ea aestate in Hispania gesta. T rentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbe iniit. Translatum, argenti pondo novem millia tr centa viginti: auri octoginta pondo, et duae corona aureae pondo sexaginta septem.

XVII. Eodem anno inter populum Carthaginie sem et regem Masinissam in re praesenti disceptat res Romani de agro fuerunt. Ceperat eum ab Ca thaginiensibus, pater Masinissae, Gala: Galam S phax inde expulerat: postea, in gratiam soceri Ha drubalis, Carthaginiensibus dono dederat. Carth ginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud m nore certamine animorum, quam quum ferro et ac dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginie ses, quod primo maiorum suorum fuisset, deinde a Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masiniss *paterni regni agrum se et recepisse, et habere iu gentium*, aiebat, *et causa, et possessione superior esse. Nihil aliud se in ea disceptatione metuere, qu ne pudor Romanorum, dum vereantur, ne quid se atque amico regi adversus communes suos atque illi hostes indulsisse videantur, damno sit.* Legati posse sionis ius non mutarunt: causam integram Roma ad senatum reiecerunt. In Liguribus nihil postea g stum. Recesserant primum in devios saltus: deind dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua d lapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitu voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alteru ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annu *creandos venire* Romam iusserunt: alterum cum l

gionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos Transalpinos iuventutem armare: nec, in quam regionem Italiae effusura se multitudo esset, sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Baebius ad comitia iret, quia M. Baebius frater eius consulatum petebat.

XVIII. Comitia consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Baebius Tamphilus. Praetores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, inito magistratu, provinciae ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; praetoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; et Istri adiecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse. Eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti: quattuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) et quindecim millia socium ac Latini nominis, octingenti equites. In Hispaniis prorogatum veteribus praetoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent. Et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: et socium Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. Duumviros in eam rem consules creare iussi, per quos naves viginti deductae navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur; ingenui tantum ut iis praeessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervae, velut cardo, in medio esset: alter dextram partem usque ad Massiliam, laevam alter usque ad Barium tueretur.

XIX. Prodigia multa foeda et Romae eo anno vi-

sa, et nuntiata peregre. In area Vulcani et Conc diae sanguinem pluit; et pontifices hastas mo nuntiavere, et Lanuvii simulacrum Iunonis Sospi lacrimasse: et pestilentia in agris, forisque, et c ciliabulis, et in urbe tanta erat, ut Libitina tunc sufficeret. His prodigiis cladibusque anxii Pat decreverunt, ut et consules, quibus diis videret hostiis maioribus sacrificarent, et decemviri lib adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia p vinaria Romae in diem unum indicta est. Iisd auctoribus et senatus censuit, et consules edixere ut per totam Italiam triduum supplicatio et fer essent. Pestilentiae tanta vis erat, ut, quum prop defectionem Corsorum, bellumque ab Iliensibus c citatum in Sardinia, octo millia peditum ex so Latini nominis scribi placuisset, et trecentos equi quos M. Pinarius praetor secum in Sardiniam tr ceret, tantum hominum demortuum esse, tant ubique aegrorum consules renuntiaverint, ut is merus effici militum non potuerit. Quod deerat litum, sumere a Cn. Baebio proconsule, qui Pisis bernabat, iussus praetor, atque inde in Sardini traiicere. L. Duronio praetori, cui provincia Ap evenerat, adiecta de Bacchanalibus quaestio est: ius residua quaedam velut semina ex prioribus m iam priore anno apparuerant: sed magis incho apud L. Pupium praetorem quaestiones erant, qu ad exitum ullum perductae. Id persecare nov praetorem, ne serperet iterum latius, Patres iu runt. Et leges de ambitu consules ex auctorit senatus ad populum tulerunt.

XX. Legationes deinde in senatum introduxer Regum primas, Eumenis, et Ariarathis Cappado et Pharnacis Pontici: nec ultra quicquam iis resp *sum est, quam* missuros, qui de controversiis eor *cognoscerent*, statuerentque. Lacedaemoniorum

sulum et Achaeorum legati introducti sunt: et data exsulibus est, scripturum senatum Achaeis, stituerentur. Achaei de Messene recepta, comisque ibi rebus, cum assensu Patrum exposue- Et a Philippo rege Macedonum duo legati vert, Philocles et Apelles, nulla super re, quae ab u petenda esset: speculatum magis inquisitumnissi de iis, quorum Perseus Demetrium insisset sermonum cum Romanis, maxime cum T. ctio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos, iam medios, nec in alterius favorem inclinatos, rat rex. Erant autem et hi Persei fraudis in fraministri et participes. Demetrius, omnium, erquam fraterno scelere quod nuper eruperat, us, primo neque magnam, neque nullam spem at, patrem sibi placari posse. Minus deinde in patris animo fidebat, quum obsideri aures a fraerneret. Itaque, circumspiciens dicta factaque ne cuius suspiciones augeret, maxime ab omni ione et contagione Romanorum abstinebat; ut e scribi sibi vellet, quia hoc praecipue criminum re exasperari animum sentiebat.

XI. Philippus, simul ne otio miles deterior fiesimul avertendae suspicionis causa quicquam a itari de Romano bello, Stobos Paeoniae exercitu to, in Maedicam ducere pergit. Cupido eum ce- : in verticem Haemi montis ascendendi, quia tae opinioni crediderat, Ponticum simul et Haicum mare, et Histrum amnem, et Alpes conposse: subiecta oculis ea haud parvi sibi moi futura ad cogitationem Romani belli. Pertatus regionis peritos de ascensu Haemi, quum inter omnes constaret, viam exercitui nullam paucis et expeditis perdifficillimum aditum, ut one *familiari minorem* filium permulceret, quem rat *non ducere secum*, primum quaerit ab eo

Quum tanta difficultas itineris proponatur, utı perseverandum sit in incepto, an abstinendum? pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus bus Antigoni: qui, saeva tempestate iactatus, qı in eadem nave secum suos omnes habuisset, praecep liberis diceretur, ut et ipsi meminissent, et ita post proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus biis periclitari auderet. Memorem ergo se praec eius, duos simul filios non commissurum in aleam e qui proponeretur, casus; et, quoniam maiorem fil secum duceret, minorem ad subsidia spei et custod regni remissurum in Macedoniam esse. Non falle Demetrium, ablegari se, ne adesset consilio, qı in conspectu locorum consultaret, qua proxime nera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducer quaeque belli ratio esset futura. Sed non solum rendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex praetori regiis unus, qui Paeoniae praeerat, iussus est pr qui eum cum modico praesidio. Hunc quoque l seus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo h dubium cuiquam esse coeperat, ad quem, ita in nato regis animo, hereditas regni pertineret, ii coniuratos in fratris perniciem habuit. In praese dat ei mandata, ut per omne obsequium insinu se in quam maxime familiarem usum, ut eli omnia arcana, specularique abditos eius sensus j set. Ita digreditur Demetrius cum infestioril quam si solus iret, praesidiis.

XXII. Philippus, Maedicam primum, deinde litudines interiacentes Maedicae atque Haemo tr gressus, septimis demum castris ad radices mo pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligen *quos duceret* secum, tertio die iter est ingres *Modicus primo* labor in imis collibus fuit. Quan

in altitudinem egrediebantur, magis magisque silvestria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam opacum iter, ut, prae densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum, perspici coelum vix posset: ut vero iugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere impedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatae opinioni, degressi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria, montesque, et amnes, ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, et ante alios rex ipse, quo gravior aetate erat, difficultate viae est. Duabus aris ibi Iovi et Soli sacratis quum immolasset, qua triduo ascenderat, biduo est degressus, frigora nocturna maxime metuens, quae caniculae ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo laetiora in castris invenit: ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugae in Dentheletos transcurrit. Socii erant: sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. Rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, quum sociorum voces, nequicquam deos sociales nomenque suum implorantes, audiret. Frumento inde sublato, in Maedicam regressus, urbem, quam Petram appellant, oppugnare est adortus. Ipse a campestri aditu castra posuit: Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in praesentia dediderunt sese. Iidem, postquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta

urbe, in loca munita et montes refugerunt. Phili| pus, omni genere laboris sine ullo effectu fatigat militibus, et fraude praetoris Didae auctis in filiu suspicionibus, in Macedoniam rediit.

XXIII. Missus hic comes, ut ante dictum es quum simplicitatem iuvenis incauti, et suis haud in merito succensentis, assentando indignandoque (ipse vicem eius, captaret, in omnia ultro suam off rens operam, fide data, arcana eius elicuit. Fuga ad Romanos Demetrius meditabatur. Cui consili adiutor deum beneficio oblatus videbatur Paeoni praetor, per cuius provinciam spem ceperat elal tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri prod tur, et, auctore eo, indicatur patri. Literae primu ad obsidentem Petram allatae sunt. Inde Herodor (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodia est coniectus, et Demetrius dissimulanter asserva iussus. Haec super cetera tristem adventum in M cedoniam regi fecerunt. Movebant eum et praese tia crimina: exspectandos tamen, quos ad explora da omnia Romam miserat, censebat. His anxius c ris quum aliquot menses egisset, tandem legati, ia ante praemeditatis in Macedonia, quae ab Roma r nuntiarent, venerunt: qui, super cetera scelera, fa sas etiam literas, signo adulterino T. Quinctii sign tas, reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis, quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secu egisset. *Nihil eum adversus suorum quemquam fact rum: neque eum sese esse, qui ullius impii consilii a ctor futurus videri possit.* Hae literae fidem Pers criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemp diu excruciatus, sine indicio rei ullius in torment moritur.

XXIV. Demetrium iterum ad patrem accusa *Perseus.* Fuga per Paeoniam praeparata arguebat *et corrupti quidam*, ut comites itineris essent;

xime falsae literae T. Quinctii urgebant. Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur: nec id cura ipsius, sed ne poena eius consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice Demetriadem ipsi quum iter esset, Astraeum Paeoniae Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim, ad obsides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didae mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. Ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astraeo Heracleam venit. In ea coena dicitur venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit: et mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didae scelus incusans, torquebatur. Intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberaeus et Beroeaeus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita innoxius adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

XXV. Dum haec in Macedonia geruntur, L. Aemilius Paullus, prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendae, speculatum venerunt. Negante Paullo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. Ad hoc decem dierum indutiae quum darentur, petierunt deinde, *ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent: culta ea loca suorum finium esse.* Id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni *coacto, repente* multitudine ingenti castra Romanorum *oppugnare* simul omnibus portis aggress

sunt. Summa vi totum diem oppugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. Conferti in portis, obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. Sub occasum solis quum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Baebium proconsulem cum literis Pisas mittit, ut obsesso sibi per indutias quam primum subsidio veniret. Baebius exercitum M. Pinario praetori, eunti in Sardiniam, tradiderat. Ceterum et senatum literis certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Aemilium, et M. Claudio Marcello, cuius proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, et L. Aemilium liberaret obsidione. Haec sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Aemilius, quum et venturos scisset, et educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Baebius cum exercitu venire a Pisis posset.

XXVI. Romae magnam trepidationem literae Baebii fecerunt: eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci: eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse. Una, et ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. Id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi, in causa esse, quo serius perficeretur. Non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, et militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. Permissum, ut, qua irent, protinus subitarios

milites scriberent, ducerentque secum. Et praetoribus, Q. Petillio et Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, navesque iis ornatae sunt; Matienoque, cuius ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui esse L. Aemilio atque eius exercitui posset.

XXVII. Aemilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam segnius socordiusque oppugnabant, ad quattuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quattuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit, praeposito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta iussit. Ad dextram principalem hastatos legionis primae instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius et L. Sulpicius, tribuni militum, his praepositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. Id tantum mutatum; principes primi, et hastati in subsidiis locati: Sex. Iulius Caesar et L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni praepositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextra ala ad quaestoriam portam positus: duae cohortes et triarii duarum legionum in praesidio castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit; et, quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat; nunc fraudem hostium *incusans, qui,* pace petita, indutiis datis, per *ipsum indutiarum* tempus contra ius gentium ad ca-

stra oppugnanda venissent: nunc, quantus pudor es set, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quan hostibus iustis, Romanum exercitum obsideri. *Qu ore quisquam vestrum, si hinc alieno praesidio, no vestra virtute, evaseritis, occurret, non dico iis mili tibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum maximos nostrae aetatis reges ducesque, vicerunt sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties, pecorum mod fugientes, per saltus invios consectati ceciderunt Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Poeni non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanu subit, obsidet ultro, et oppugnat! quem, scrutante antea devios saltus, abditum et latentem vix invenie bamus.* Ad haec consentiens reddebatur militun clamor, *nullam militum culpam esse, quibus nemo a erumpendum signum dedisset. Daret signum: inte lecturum, eosdem, qui antea fuerint, et Romanos e Ligures esse.*

XXVIII. Bina cis montes castra Ligurum erant Ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes com positi et instructi procedebant: tum, nisi exsatiat cibo vinoque, arma non capiebant. Dispersi, inor dinati exibant; ut quibus pro spe certum esset, ho stes extra vallum signa non elaturos. Adversus it incompositos eos venientes, clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoque et lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt Liguribus adeo improvisa res fuit, ut perinde, ac s insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguur temporis aliqua forma pugnae fuit. Fuga deinde e fusa, et fugientium passim caedes erat. Equitibu dato signo, ut conscenderent equos, nec effuger quemquam sinerent, in castra omnes trepida fug compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supr *quindecim* millia Ligurum eo die occisa, capta du *millia et quingenti.* Triduo post Ligurum Ingaun

ɔmne nomen, obsidibus datis, in ditionem venit. rnatores nautaeque conquisiti, qui praedatores ənt navibus, atque omnes in custodiam coniecti. C. Matieno duumviro naves eius generis in Li- na ora triginta duae captae sunt. Haec qui nun- ıt, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius ı, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque ent, ut L. Aemilio confecta provincia decedere, ducere secum milites liceret, atque dimittere. nque permissum ab senatu, et supplicatio ad a pulvinaria per triduum decreta: iussique ores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fa- ıociis atque nomini Latino remittere delectum: praetor urbanus consulibus scriberet, senatum ım censere, subitarios milites, tumultus causa :riptos, primo quoque tempore dimitti.

XIX. Colonia Graviscae eo anno deducta est in a Etruscum, de Tarquiniensibus quondam ca- . Quina iugera agri data. Tresviri deduxerunt, lpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Teren- stra. Siccitate et inopia frugum insignis annus Sex menses nunquam pluisse, memoriae pro- ı est. Eodem anno in agro L. Petillii scribae aniculo, dum cultores agri altius moliuntur ter- duae lapideae arcae, octonos ferme pedes lon- ıuaternos latae, inventae sunt, operculis plumbo ıctis. Literis Latinis Graecisque utraque arca ipta erat; in altera Numam Pompilium, Pom- filium, regem Romanorum, sepultum esse; in ı libros Numae Pompilii inesse. Eas arcas quum aicorum sententia dominus aperuisset, quae ti- ı sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ʼestigio corporis humani, aut ullius rei, per ta- tot annorum omnibus absumptis. In altera duo s, *candelis involuti*, septenos habuere libros, *'tegros modo*, sed recentissima specie. Septem

Latini de iure pontificio erant; septem Graeci de disciplina sapientiae, quae illius aetatis esse potuit. Adiicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatae opinioni, qua creditur, Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re praesenti fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius praetor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio sumpsit. Et erat familiaris usus, quod scribam eum quaestor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animadvertisset, pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *Sese eos libros in ignem coniecturum esse: prius, quam id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum.* Scriba tribunos plebis adit; ab tribunis ad senatum res est reiecta. Praetor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, *Satis habendum, quod praetor iusiurandum polliceretur: libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse: pretium pro libris, quantum Q. Petillio praetori maiorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum.* Id scriba non accepit. Libri in comitio, igne a victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

XXX. Magnum bellum ea aestate coortum in Hispania citeriore. Ad quinque et triginta millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. Is, quia armare iuventutem Celtiberos audierat, et ipse, quanta poterat, a sociis auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem aequabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, et castra locavit ad oppidum Aeburam, modico

praesidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra. Quos ubi adesse praetor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum iussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut praeceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hae duae turmae ostenderentur: dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procucurrissent. Postremo Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis et aptus pugnae. Ibi stetere Hispani hostem exspectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum: et illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnae copia non fiebat: equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. Pone castra utrique pabulatum et lignatum ibant, neutri alteros impedientes.

XXXI. Praetor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, praefectum socium, ad vallum hostium cum equitibus extraordinariis sinistrae alae mittit. Quos ubi et propius accedere, et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti praeceptum erat, ubi

primum fremitum equestrem audivit, avertit equos, et castra repetit. Eo effusius sequi hostes. Primo equites, mox et peditum acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se oppugnaturos. Quingentos passus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus satis abstractos eos a praesidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnae excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati sunt, quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quinque millium armatorum, non amplius, relictum erat praesidium. Quos quum et paucitas sua, et multitudo hostium, et improvisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. Castris, quae pars maxime a pugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem.

XXXII. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere: deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, et tum quum maxime ardere. Unde illis terror, inde Romanis animus crevit. Iam clamor suorum vincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. Ceterum, postquam receptus pulsis nullus erat, nec usquam, nisi in certamine, spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urgebantur acriter a quinta legione. Adversus laevum cornu, in quo sui generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam prope erat, ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. Simul ab oppido Aebura, qui in praesidio relicti erant, in medio ardore pugnae advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio *caesi Celtiberi*: qui supererant, in omnes passim *partes capessunt* fugam. Equites, bipartito in eos

emissi, magnam caedem edidere. Ad viginti tria millia hostium eo die caesa: capta quattuor millia et septingenti, cum equis plus quingentis, et signa militaria octoginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus ducenti, socium Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme et quadringenti ceciderunt. Praetor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis iussus. Postero die spolia de hostibus lecta, et pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat.

XXXIII. Sauciis deinde in oppidum Aeburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductae legiones. Ea urbs circumsessa, quum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sint, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viae et inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem venit. Flaccus quoque, tempestatibus foedis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam castra nulla extra moenia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti fuderunt. Quae res ad resistendum eos et ad capessendam pugnam impediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnae parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumvenit. Tamen ad duodecim millia sunt caesa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, *signa militaria sexaginta* duo. Qui palati e fuga do-

mum se recipiebant, alterum agmen Celtiberoru venientium, deditionem Contrebiae et suam clade narrando, averterunt: extemplo in vicos castellaqu sua omnes dilapsi. Flaccus, a Contrebia profectu per Celtiberiam populabundus ducit legiones: mul castella expugnavit, donec maxima pars Celtiber rum in deditionem venit.

XXXIV. Haec in citeriore Hispania eo anno g sta. Et in ulteriore, Manlius praetor secunda aliqu proelia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latin eodem anno in agro Gallorum est deducta. Tr millia peditum quinquagena iugera, centuriones ce tena, centena quadragena equites acceperunt. Tre viri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Fl minius, L. Manlius Acidinus. Aedes duae eo ann dedicatae sunt: una Veneris Erycinae ad porta Collinam: dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duum vir: (vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bell altera, in foro olitorio, Pietatis. Eam aedem ded cavit M'. Acilius Glabrio duumvir: statuamque aur tam, quae prima omnium in Italia statua aurata e patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam aede voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopyl depugnasset: locaveratque idem ex senatusconsult Per eosdem dies, quibus hae aedes dedicatae sun L. Aemilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaun triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque viginti: nec praeterea quicquam auri argentique eo triumpho latum. Captivi multi principes Liguru ante currum ducti. Aeris trecenos militibus divis Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum, pace perpetuam orantes: *ita in animum induxisse Lig rum gentem, nulla unquam arma, nisi imperata a p pulo Romano, sumere.* Responsum a Q. Fabio pra tore est Liguribus iussu senatus: *Orationem eam n novam Liguribus esse:* mens vero ut nova et oratio

conveniens esset, ipsorum id plurimum referre. Ad consules irent, et, quae ab iis imperata essent, facerent: nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse, sincera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. Ad duo millia eorum M. Pinarius praetor in acie occidit: qua clade compulsi obsides dederunt, et cerae centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda proelia facta. Carthaginiensibus eodem anno centum obsides redditi, pacemque cum iis populus Romanus, non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa, praestitit; qui cum praesidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

XXXV. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Baebius, comitiorum causa Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum et C. Calpurnium Pisonem. Praetores exinde facti, Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Maenius. Ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio eius anni, quo A. Postumius Albinus et C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, et duo tribuni militum, T. Maenius et L. Terentius Massiliota. Hi, quum duo secunda proelia, deditionem Celtiberiae, confectam provinciam nuntiassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, *ut ob res prospere gestas diis immortalibus honos haberetur:* deinde, *ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cuius forti* opera et ipse et *multi ante eum praetores usi essent,* liceret; quod fieri, *praeterquam quod ita deberet,* etiam prope neces-

sarium esse. Ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, iniussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri.
Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus iussit. Praetores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Maenio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, *Quaero,* inquit, *de te, L. Minuci, quum confectam provinciam nunties, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? Si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes, et habendum illic utique exercitum censes; utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirones immisceantur? an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi et mittendi; quum contemptum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse! Paucae civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in ius ditionemque venerunt; ulteriores in armis sunt. Quae quum ita sint, ego iam hinc praedico, Patres conscripti, me exercitu eo, qui nunc est, rempublicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula lecturum, neque novum militem ferocissimo hosti obiecturum.*

XXXVI. Legatus ad ea, quae interrogatus erat, respondit: *Neque se, neque quemquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. Itaque* negare non posse, quin rectiu

sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assuetos imperio, exercitum mitti. Novo autem, an vetere exercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul et qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, coniectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse. Disceptationem inter praetorem legatumque consulum relatio interrupit; qui suas ornari provincias, priusquam de praetoris exercitu ageretur, aequum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binae legiones Romanae cum suo equitatu; et socium Latini nominis, quantus semper numerus, quindecim millia peditum et octingenti equites. Cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Baebio prorogatum imperium, iussique provincias obtinere, donec consules venissent: tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium et ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere iussi; et mille praeterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: et sociis nominis Latini imperare septem millia peditum, trecentos equites. Cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium, Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, et, praeterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia, et quadringenti pedites, *sexcenti equites* essent; et socium Latini *nominis duodecim millia*, sexcenti equites, quorum

forti opera duobus adversus Celtiberos proeliis usı Q. Fulvius esset, eos, si videretur, secum deportare Et supplicationes decretae, quod is prospere ren publicam gessisset: et ceteri praetores in provincia missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia in perium est. Octo legiones, praeter exercitum vete rem, qui in Liguribus in spe propinqua missioni erant, eo anno esse placuit. Et is ipse exercitu aegre explebatur propter pestilentiam, quae iaı tertium annum urbem Romanam atque Italiam va stabat.

XXXVII. Praetor Ti. Minucius, et haud ita mult post consul C. Calpurnius moritur, multique al omnium ordinum illustres viri: postremo prodig loco ea clades haberi coepta est. C. Servilius pont fex maximus piacula irae deum conquirere iussu decemviri libros inspicere, consul Apollini, Aescul pio, Saluti dona vovere, et dare signa inaurata; qua vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduu valetudinis causa in urbe et per omnia fora concili bulaque edixerunt: maiores duodecim annis, omn coronati et lauream in manu tenentes, supplicav runt. Fraudis quoque humanae insinuaverat suspic animis; et veneficii quaestio ex senatusconsulto, quo in urbe, propiusve urbem decem millibus passuu esset commissum, C. Claudio praetori, qui in locu Ti. Minucii erat suffectus; ultra decimum lapide per fora conciliabulaque C. Maenio, priusquam Sardiniam provinciam traiiceret, decreta. Suspect consulis erat mors maxime: necatus a Quarta Host lia uxore dicebatur. Ut quidem filius eius Q. Fulvii Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, al quanto magis infamis mors Pisonis coepit esse: testes exsistebant, qui post declaratos consules Alb num et Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat r pulsam, et exprobratum ei a matre dicerent, qu

n ei tertium negatus consulatus petenti esset, et
iecisse, *pararet se ad petendum; intra duos menses*
ecturam, ut consul fieret. Inter multa alia testi-
nia, ad causam pertinentia, haec quoque vox, ni
s vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia
mnaretur. Veris principio huius, dum consules
vos delectus Romae tenet, mors deinde alterius,
creandi comitia consulis in locum eius, omnia tar-
ra fecerunt: interim P. Cornelius et M. Baebius,
i in consulatu nihil memorabile gesserant, in
uanos Ligures exercitum induxerunt.

XXXVIII. Ligures, qui ante adventum in provin-
m consulum non exspectassent bellum, improviso
pressi, ad duodecim millia hominum dediderunt.
Eos, consulto per literas prius senatu, deducere
montibus in agros campestres procul ab domo, ne
litus spes esset, Cornelius et Baebius statuerunt,
llum alium ante finem rati fore Ligustini belli.
er publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui
urasinorum [fuerat. In eum quum] traducere Li-
res Apuanos vellent, edixerunt, *Ligures Apuani*
montibus descenderent, cum liberis coniugibusque:
s omnia secum portarent. Ligures, saepe per lega-
s deprecati, ne penates, sedem, in qua geniti essent,
pulcra maiorum, cogerentur relinquere, arma, ob-
les pollicebantur. Postquam nihil impetrabant,
que vires ad bellandum erant, edicto paruerunt.
aducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia
erorum capitum cum feminis puerisque. Argenti
ta centum et quinquaginta millia, unde, in novas
des, compararent, quae opus essent. Agro divi-
ndo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius
Baebius praepositi: postulantibus tamen ipsis,
inqueviri ab senatu dati, quorum ex consilio age-
it. *Transacta re,* quum veterem exercitum Romam
uxissent, triumphus ab senatu est decretus. H

omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. Tantum hostes ducti ante currum: quia, nec quod ferretur, neque quod duceretur captum, neque quod militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat

XXXIX. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul, quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiae agrum, unde ad deditionem non venerant instituit vastare. Qua re irritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum: et, clam comparatis copiis, saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegae Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret: *ibi dimitt veteranos, supplementaque distribuere, et ordinar omnem exercitum sese velle.* Dies quoque, et ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Haec nova allata res, omissis, quae agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coegisset, barbari, causae ignari suam defectionem et clam comparata arma sensisse eum, et pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus primos tumultus, in agmine per centuriones stare omnes, suo quemque loco, et arma expedire iubendo sedavit: et, sarcinis iumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut locus postulabat sine ulla trepidatione instruxit; *cum bis deditis rem esse* admonens. *Scelus et perfidiam illis, non virtutem, nec animum accessisse. Reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse cruentos ex recenti caede hostium* gladios, et manu

ia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos. Plura dici tempus non patiebatur. Invehebant se hostes, et in partibus extremis iam pugnabatur: deinde acies concurrerunt.

XL. Atrox ubique proelium, sed varia fortuna erat. Egregie legiones, nec segnius duae alae pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere, urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie et signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt. Quo tantum valent genere pugnae, ut, quacunque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. Tunc quoque turbatae legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites: et, *Ecquid auxilii in vobis est? Actum iam de hoc exercitu erit?* Quum undique acclamassent, *Quin ederet, quid fieri velit; non segniter imperium exsecuturos: Duplicate turmas*, inquit, *duarum legionum equites, et permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urgent. Id cum maiore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod saepe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriae proditum est.* Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum magna strage hostium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, et, prope omissa pugna, locum fugae circumspicere. Et alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus, aversos hostes comtemplatus, aedem Fortunae Equestri, Iovique *Optimo Maximo* ludos vovit. Caeduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem

septem millia hostium caesa eo die traduntur: vivi capti plus quattuor millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine iactura militum fuit. Quadringenti septuaginta duo milites Romani, socium ac Latini nominis mille decém et novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius praetor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. Cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est profectus: Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

XLI. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima et tertia legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: et, premendo praesidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, secunda et quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves impositos, praeter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. Inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineae caesae, frumentaque deusta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas indictus erat, praeerant A. Postumius et frater *Q. Fulvii M. Fulvius* Nobilior. Secundae legionis *Fulvius tribunus* militum erat. Is mensibus suis di-

t legionem, iureiurando adactis centurionibus, n aerarium ad quaestores esse delaturos. Hoc Placentiam (nam eo forte erat profectus) Aulo iatum est, cum equitibus expeditis secutus di- os, quos eorum potuit assequi, deduxit castiga- isas: de ceteris consulem certiorem fecit. Eo ento, senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius ispaniam relegaretur ultra Novam Carthaginem: aeque ei datae sunt a consule ad P. Manlium in aniam ulteriorem deferendae. Milites iussi ad a redire. Causa ignominiae, uti semestre sti- lium in eum annum esset ei legioni, decretum: niles ad exercitum non redisset, eum ipsum bo- ie eius vendere consul iussus.

LII. Eodem anno L. Duronius, qui praetor an- periore ex Illyrico cum decem navibus Brundi- redierat, inde, in portu relictis navibus, quum sset Romam, inter exponendas res, quas ibi ges- t, haud dubie in regem Illyriorum Gentium la- inii omnis maritimi causam avertit. *Ex regno omnes naves esse, quae superi maris oram depopu- e essent. De his rebus se legatos misisse, nec con- endi regis potestatem factam.* Venerant Romam ti a Gentio, qui, *quo tempore Romani conveniendi s causa venissent, aegrum forte eum in ultimis ibus fuisse regni* dicerent. *Petere Gentium ab tu, ne crederent confictis criminibus in se, quae ici detulissent.* Ad ea Duronius adiecit, multis bus Romanis et sociis Latini nominis iniurias fa- in regno eius; et cives Romanos dici Corcyrae neri. Eos omnes Romam adduci placuit: C. Clau- n praetorem cognoscere: neque ante Gentio regi tisve eius responsum reddi. Inter multos alios, s pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quo- aliquot *mortui sunt*. L. Valerius Flaccus pon- *mortuus est*: in eius locum suffectus est Q. Fa-

bius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteri spania redierat, triumvir epulo: Q. Fulvius M locum eius triumvir cooptatus, tum praet erat. De rege sacrifico sufficiendo in locum C nelii Dolabellae contentio inter C. Servilium cem maximum fuit et L. Cornelium Dol duumvirum navalem; quem, ut inauguraret, p magistratu sese abdicare iubebat: recusant facere ob eam rem multa duumviro dicta a pc deque ea, quum provocasset, certatum ad pc Quum plures iam tribus, intro vocatae, dic audientem pontifici duumvirum, iuberent, n que remitti, si magistratu se abdicasset; ulti coelo, quod comitia turbaret, intervenit. inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabell Cloelium Siculum inaugurarunt, qui secun inauguratus erat. Exitu anni et C. Servilius G pontifex maximus decessit: idem decemvir sa fuit. Pontifex in locum eius a collegio co est Q. Fulvius Flaccus: at pontifex maximus milius Lepidus, quum multi clari viri petiss decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus in e locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumi nus decessit. In locum eius P. Scipionem, filiu cani, augures cooptarunt. Cumanis eo annc tibus permissum, ut publice Latine loquerer praeconibus Latine vendendi ius esset.

XLIII. Pisanis agrum pollicentibus, quo colonia deduceretur, gratiae ab senatu actae. viri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. e pillii Laenates. A C. Maenio praetore (cui, pr Sardinia quum evenisset, additum erat, ut qu de veneficiis longius ab urbe decem millib suum) literae allatae, *Se iam tria millia h damnasse, et crescere sibi quaestionem indici eam sibi esse deserendam, aut provinciam dimit*

|. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum ıagna fama gestarum rerum: qui, quum extra urbem riumphi causa esset, consul est creatus cum L. Man- io Acidino; et post paucos dies cum militibus, quos ecum deduxerat, triumphans urbem est invectus. 'ulit in triumpho coronas aureas centum viginti uattuor: praeterca auri pondo triginta unum; et ignati Oscensis nummum centum septuaginta tria illia ducentos. Militibus de praeda quinquagenos enarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, antundem sociis Latini nominis, et stipendium omni- us duplex.

XLIV. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Fillio tribuno plebis, quot annos nati quemque ma- istratum peterent caperentque. Inde cognomen amiliae inditum, ut Annales appellarentur. Praeto- es quattuor post multos annos lege Baebia creati, uae alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, Cn. ornelius Scipio, C. Valerius Laevinus, Q. et P. Mu- i Q. F. Scaevolae. Q. Fulvio et L. Manlio consuli- s eadem provincia, quae superioribus, pari numero piae peditum, equitum, civium, sociorum decretae. Hispaniis duabus Ti. Sempronio et L. Postumio n iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum erium est: et in supplementum consules scribere i ad tria millia peditum Romanorum, trecentos tes; quinque millia sociorum Latini nominis, et lringentos equites, P. Mucius Scaevola urbanam tus provinciam est; et ut idem quaereret de ve- iis in urbe, et propius urbem decem millia pas- : Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius ola Siciliam, C. Valerius Laevinus Sardiniam. lvius consul, *prius, quam ullam* rem publicam , *liberare et se et rempublicam* religione volis *'is, dixit, velle. Vovisse*, quo die postremum *'liberis pugnasset, ludos* Iovi Optimo Maximo,

et aedem Equestri Fortunae sese facturum: in eam rem sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti, et ut duumviri ad aedem locandam crearentur. De pecunia finitur, *Ne maior causa ludorum consumeretur, quam quanta Fulvio Nobiliori, post Aetolicum bellum ludos facienti, decreta esset: neve quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret, adversus id senatusconsultum, quod L. Aemilio, Cn. Baebio consulibus de ludis factum esset.* Decreverat id senatus propter effusos sumptus, factos in ludos Ti. Sempronii aedilis, qui graves non modo Italiae ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant.

XLV. Hiems eo anno nive saeva et omni tempestatum genere fuit: arbores, quae obnoxiae frigoribus sunt, deusserat cunctas: et ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. Itaque Latinas mox subito coorta et intolerabilis tempestas in monte turbavit: instaurataeque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas et in Capitolio aliquot signa prostravit, fulminibusque complura loca deformavit; aedem Iovis Tarracinae, aedem Albam Capuae, portamque Romanam: muri pinnae aliquot locis decussae erant. Haec inter prodigia nuntiatum et ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, iussi adire libros, edidere, quibus diis et quot hostiis sacrificaretur: et ob fulminibus complura loca deformata ad aedem Iovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita. Creati M. Aemilius Lepidus pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Aetolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiae erant, saepe multis et in senatu et ad populum atrocibus celebratae certaminibus. *Comitiis* confectis, ut traditum antiquitus *est, censores in Campo* ad aram Martis sellis curuli

us consederunt; quo repente principes senatorum um agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Caecilius Metellus verba fecit.

XLVI. *Non obliti sumus, censores, vos paullo ante b universo populo Romano moribus nostris praepositos esse: et nos a vobis et admoneri, et regi, non vos a obis debere. Indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. ingulos quum intuemur, M. Aemili, M. Fulvi, nemiem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in uffragium, velimus vobis praelatum esse: ambo quum imul aspicimus, non possumus non vereri, ne male omparati sitis, nec tantum reipublicae prosit, quod mnibus nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri isplicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis psis graves et atroces geritis: quae periculum est, ne x hac die nobis et reipublicae, quam vobis, graviores iant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurunt, quae dicerentur; nisi forte implacabiles fueriis,* implicaverint animos vestros. Has ut hodie, ut n isto templo, finiatis simultates, quaesumus vos uniersi; et, quos coniunxit suffragiis suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiae coniungi a obis sinatis. Uno animo, uno consilio legatis senaum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum conatis: quod in omnibus fere precationibus nuncupaitis verbis, Ut ea res mihi collegaeque meo bene et feiciter eveniat, id ita ut vere, ut ex animo velitis eveire: efficiatisque, ut, quod deos precati eritis, id vos elle etiam homines credamus. T. Tatius et Romulus, n cuius urbis medio foro acie hostes concurrerant, bi concordes regnarunt. Non modo simultates, sed ella quoque finiuntur: ex infestis hostibus plerumue socii fideles, interdum etiam cives fiunt.* Albani, iruta Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in ivitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat,

Nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium caesa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

XLIX. Ab hoc proelio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiam legiones: et, quum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu iugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit: praeda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat ad Alcen, atque eam urbem oppugnare instituit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt: deinde quum iam non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi praesidio urbis, in arcem universi concesserunt. Postremo et inde, praemissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde praeda facta est. Multi captivi nobiles in potestatem venerunt; inter quos et Thurri filii duo et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra a Gracchum peterent, venit. Et primum quaesivit ab eo, *ne sibi liceret ac suis vivere?* Quum praetor *victurum* respondisset; quaesivit iterum, *si cum Romanis militare liceret?* Id quoque Graccho permittente, *sequar*, inquit, *vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me propiunt suspicere.* Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuvit.

L. Ergavica inde, nobilis et potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt: e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, ...

gnoque eum postea proelio ad montem Chaunum cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse; multos utrimque cecidisse: nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos, nisi quod postero die lacessierint proelio manentes intra vallum; spolia per totum diem legerint: tertio die proelio maiore iterum pugnatum; et tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta et direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die esse caesa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum; et signa militaria septuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos fecisse. Eadem aestate et L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccaeis egregie pugnasse scribunt: ad triginta et quinque millia hostium occidisse, et castra expugnasse. Propius vero est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea aestate potuerit res gerere.

LI. Censores fideli concordia senatum legerunt. Princeps lectus est ipse censor M. Aemilius Lepidus pontifex maximus: tres eiecti de senatu. Retinuit quosdam Lepidus a collega praeteritos. Opera ex pecunia attributa divisaque inter se haec confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod praedia habebat ibi, privatamque publicae rei impensam inseruerat. Theatrum et proscenium ad Apollinis, aedem Iovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locavit: et ab his columnis, quae incommode opposita videbantur, signa amovit: clipeaque de columnis, et signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fulvius plura et maioris locavit usus: portum et pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus et L. Mummius censores locaverunt imponendos: basilicam post *argentarias* Novas et forum piscatorium, *circumdatis tabernis*, quas vendidit in privatum; et

forum, et porticum extra portam Trigeminam, aliam post navalia, et ad fanum Herculis, et po Spei ad Tiberim aedem Apollinis Medici. Habue et in promiscuo praeterea pecuniam. Ex ea comm niter locarunt aquam adducendam, fornicesque f ciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Cra sus, qui per fundum suum duci non est passus. Po toria quoque et vectigalia iidem multa instituerun complura sacella publica, quae fuerant occupata privatis, publica sacraque ut essent, paterentque p pulo, curarunt. Mutarunt suffragia: regionatimq generibus hominum, causisque, et quaestibus, trib descripserunt.

LII. Et alter ex censoribus M. Aemilius petiit senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginae Iun nis et Dianae, quae bello Ligustino ante annos oc vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. Vigin millia aeris decreverunt. Dedicavit eas aedes, utran que in circo Flaminio: ludosque scenicos triduu post dedicationem templi Iunonis, biduum post Di nae, et singulos dies fecit in circo. Idem dedicav aedem Larium Permarinum in Campo. Voverat ea annis undecim ante L. Aemilius Regillus, navali pro lio adversus praefectos regis Antiochi. Supra valv templi tabula cum titulo hoc fixa est: *Duello mag dirimendo, regibus subigendis, causa patrandae pa haec pugna exeunti L. Aemilio M. Aemilii filio ** a spicio, imperio, felicitate ductuque eius inter Eph sum, Samum, Chiumque, inspectante eos ipso Antioc exercitu omni, equitatu, elephantisque, classis re Antiochi ante diem undecimum Kalendas Ianuar victa, fusa, contusa, fugataque est; ibique eo die n ves longae cum omnibus sociis captae tredecim. I pugna pugnata, rex Antiochus regnumque **. Ei rei ergo aedem Laribus Permarinis vovit.* Eod

exemplo tabula in aede Iovis in Capitolio supra valvas fixa est.

LIII. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul, profectus in Ligures, per invios montes vallesque saltuosas cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit: neque tantum acie vicit: sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, praesidiaque montibus imposuit. Celeriter et ex provincia literae Romam venerunt. Supplicationes ob eas res gestas in triduum decretae sunt. Praetores quadraginta hostiis maioribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus et senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia iussit, et consulem Q. Fulvium quaerere, et animadvertere in eos, qui principes et auctores trancendendi Alpes fuissent.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio et maerore consumptus post mortem filii, decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum poenitentia crudelitatis suae. Stimulabat animum et alter filius, haud dubie et sua et aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, et destituta senectus; aliis exspectantibus suam mortem, aliis ne exspectantibus quidem. Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiae vir maiestatis, nobili etiam pugna adversus Cleomenem Lacedaemonium clarus. Tutorem *eum Graeci, ut* cognomine a ceteris regibus di*stinguerent, appellarunt.* Huius fratris filius Anti-

gonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat: eique ea fides, nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. Is, prospiciens animo, quanto cum periculo suo hereditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis, et ingemiscere interdum filii desiderio sensit; nunc praebendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actae, saepe querenti querens et ipse aderat: et, quum multa assoleat veritas praebere vestigia sui, omni ope adiuvabat, quo maturius omnia emanarent. Suspecti et ministri facinoris, Apelles maxime et Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant.

LV. Falsas esse, et a scriba vitiatas, signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Ceterum, quum suspecta magis, quam manifesta, esset res, forte Xychus obvius fit Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. Relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. *Multis*, inquit, *sermonibus intellexisse videor, magno te aestimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude et insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum huius erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus. Forte oblatum perductumque in regiam vocari iube.* Et adductus primo ita negare inconstanter, ut, parvo metu admoto, paratum indicem esse appareret. Conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui praesens erat, oppresserunt: Apelles, missus ad Chaeream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam traiecit. De Philocle nihil *certi vulgatum* est. Alii primo audaciter negantem, *postquam in* conspectum adductus sit Xychus, non

ultra tetendisse; alii tormenta etiam infitiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque: et infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter perisset, censebat.

LVI. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret. Tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis irae, dum Philippus viveret, se defensurus: qui, spe potiundi ad poenam corporis eius amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam praemio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat; cui et palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut poenitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo forti, non solum fideli, tutela eius custoditum et auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno iudicem. Si neminem haberem, perire et exstingui id mallem, quam Perseo scelestae fraudis praemium esse. Demetrium excitatum ab inferis restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus illacrimasti, in locum eius substitutum relinquam.* Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. Quum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniae urbes, principibusque Antigonum commendare: et, si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicae plurimum temporis moratus fuerat. Inde quum Amphipolim venisset, gravi morbo est implicitus. Sed animo tamen aegrum magis *fuisse*, quam corpore, constat: curisque et vigiliis, quum identidem species et umbrae insontis in

terempti filii agitarent, exstinctum esse cum diris exsecrationibus alterius. Tamen admoneri potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi praeerat, non exspectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios praedispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum; et mortem regis in adventum eius omnes, qui extra regiam erant, celavit.

LVII. Oppressit igitur necopinantes ignarosque omnes Perseus, et regnum scelere partum invasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, et ad vires bello contrahendas. Nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Histrum traiecit. Inde praegressis, qui nuntiarent regi, Antigono et Cottoni (nobilis erat Bastarna; et Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus) haud procul Amphipoli fama, inde certi nuntii occurrerunt, mortuum esse regem: quae res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam tutum et commeatus Bastarnis ut Philippus praestaret. Id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes fundare Bastarnis. Duplex inde erat commodum futurum, si et Dardani, gens semper infestissima Macedoniae, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; et Bastarnae, relictis in Dardania coniugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. *Per Scordiscos iter esse ad mare Hadriaticum Italiamque: alia via traduci exercitum non posse. Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim aut lingua aut moribus aequales abhorrere; et* ipsos adiuncturos se, quum *ad praedam opulentissimae* gentis ire vidissent. Inde in

omnem eventum consilia accommodabantur. Sive caesi ab Romanis forent Bastarnae, Dardanos tamen sublatos, praedamque ex reliquiis Bastarnarum, et possessionem liberam Dardaniae, solatio fore: sive prospere rem gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Graecia, quae amisisset. Haec Philippi consilia fuerant.

LVIII. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis et Antigoni. Sed haud multo post famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnae empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde iniuriae ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, quum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quum subire Bastarnae vellent, quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse; talis tum Bastarnas, nequicquam ad iuga montium appropinquantes, oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore coeli tonitribusque et fulguribus praestringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora; nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. Itaque, quum praecipiti fuga per rupes praealtas improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi deos auctores fugae esse, coelumque in se ruere aiebant. Dissipati procella, quum, tanquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari, quid agerent, coeptum: inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta *ferme millia* hominum (Clondico duce profecti *erant) pervenerunt:* cetera multitudo retro, qua v

nerat, transdanubianam regionem repetiit. Pe: potitus regno, interfici Antigonum iussit: et, firmaret res, legatos Romam ad amicitiam pat renovandam, petendumque, ut rex ab senatu ap retur, misit. Haec eo anno in Macedonia gest

LIX. Alter consulum Q. Fulvius ex Lig triumphavit: quem triumphum magis gratiae, rerum gestarum magnitudini, datum constabat. morum hostilium magnam vim transtulit; nulla cuniam admodum. Divisit tamen in singulos n trecenos aeris, duplex centurionibus, triplex Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo anno ex praetura triumphaverat. Secundum phum comitia edixit, quibus creati consules su Iunius Brutus, A. Manlius Vulso. Praetorum tribus creatis, comitia tempestas diremit. P die reliqui tres facti ante diem quartum Idus M M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fo Capito. Ludi Romani instaurati ab aedilibus libus Cn. Servilio Caepione, Ap. Claudio Cen propter prodigia, quae evenerant. Terra mov foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum c quae in lectis erant, averterunt se; lanxque c tegumentis, quae Iovi apposita fuit, decidit mensa oleas quoque praegustasse mures, in gium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, ut ludi instaurarentur, actum est.

EPITOME LIBRI XLI.

Ignis in aede Vestae exstinctus est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit, monumentumque operum suorum Gracchurim oppidum in Hispania constituit. Et a Postumio Albino proconsule Vaccaei ac Lusitani subacti sunt. Uterque triumphavit. Antiochus, Antiochi filius, obses Romanis a patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriae ab urbe dimissus, praeter religionem, qua multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iovis Olympii, et Antiochiae Capitolini, vilissimum regem egit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta sexaginta tria millia ducenta nonaginta quattuor. Q. Voconius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis heredem mulierem institueret. Suasit legem M. Cato; exstat oratio eius. Praeterea res contra Ligures, Istros, Sardos, et Celtiberos, a compluribus ducibus prospere gestas, et initia belli Macedonici continet, quod Perseus, Philippi filius, moliebatur. Miserat enim ad Carthaginienses legationem, et ab iis nocte audita erat: sed et alias Graeciae civitates sollicitabat.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLI.

[1. Iam per omnes orbis terrarum partes victricia populus Romanus circumtulerat arma, dissitasque procul et seiunctas non *uno mari regiones* longe lateque pervaserat. Sed in tanta *fluentium ex voto rerum* felicitate moderationis tamen adeptu

laudem, auctoritate magis, quam imperio, pollebat: c teras gentes plura consilio, quam vi et terrore, gereri batur. In devictos populos regesque non acerbus, mun socios, sibi solum victoriae decus appetens, suam reg statem, populis, vel in aequo, vel etiam in impari foe tamen leges, sua iura libertatemque servaverat: atqu mis utramque maris mediterranei oram a Gadibus usque complexus, et per immensos terrarum tractus nomini Romano conciliata, subiectos tamen ditioni sol Siciliae, et circumiectarum Italiae insularum, et ple spaniae, iugum tamen nondum docili ferentis cervice Augendae dominationi causam materiamque praebuit consulta hostium et aemulorum pravitas, quam ipsit Persei in primis, Macedoniae regnum per fraudem adepti, crudelitas in populares omnibus invisa, vesar mensas opes avaritia, inconsiderata in capiendis exsei consiliis levitas, et illum pessum dedere, et quaecui hoc praecipuo Romanae potentiae velut freno stare Redundavit enim in alios eius casus, nec finitimoru sed eorum etiam, qui longius remoti erant, ruinam tra donum exitium secuta cum Achacis Carthago: atq cladibus convulso omnium statu, reliqua iam imperia, obnoxia, post paullo eversa, in Romanum imperium serunt. Atque haec, ut locis temporibusque diversa, iuncta, sub uno aspectu hic ponere libuit, intuenti imn Romanis a Perseo bellum, unde initium maxime cre Romanae cepere. Illud bellum tunc coquebat occultu lacessebant magis, quam exercebant, Romana arma Galli.

[2. M. Iunio Bruto, A. Manlio Vulsoni consulibu ergo provinciae sunt, Gallia et Ligures: Manlio Ga Ligures obtigere. Praetoribus, M. Titinio Curvo u Claudio Neroni peregrina iurisdictio evenit: P. A Sicilia, T. Aebutio Caro Sardinia, M. Titinio (duo e tinii praeturam hoc anno gesserunt) Hispania citerio teio Capitoni ulterior. Incendium circa forum ortum plurima deusta sunt, et Veneris aedes sine ullo vestig Vestae penetralis ignis exstinctus. Virgo, cuius cu rat, iussu M. Aemilii pontificis maximi flagro caesa, c tiones de more habitae sunt. Lustrum hoc anno a M. Aemilio Lepido, M. Fulvio Nobiliore conditum e *sunt civium capita* ducenta septuaginta tria millia, di *draginta quattuor.* Legati a Perseo Macedonum reg *postulantes,* ut rex sociusque et amicus a senatu a

foedusque cum eo, quod cum Philippo patre eius fuerat, renovaretur. Suspectus invisusque erat Romanis Perseus, nec dubitabant plerique, quin bellum, a Philippo tot per annos occultis consiliis instructum, ubi primum daretur occasio, viresque ei suae satis placuissent, illaturus esset. Tamen, ne quietum et pacis studiosum lacessisse, belloque causam ipsi dedisse viderentur, postulata ei sua concesserunt. Perseus, hoc accepto responso, firmatum iam omnino sibi regnum existimans, opes apud Graecos parare statuit. Cupidus ergo comparandae eorum amicitiae, quotquot aeris alieni causa aut iudicio condemnati solum verterant, quique ob maiestatis crimina Macedonia excesserant, universos in Macedoniam revocavit, edictis in insula Delo, ac Delphis, et in templo Itoniae Minervae palam propositis, quibus non modo impunitatem, sed etiam bonorum omnium restitutionem, cum fructibus ab eo tempore, ex quo quisque exsularet, redeuntibus concedebat. Sed et iis, qui in Macedonia degebant, quicquid debebatur fisco, remisit; cunctosque ob crimen maiestatis vinctos liberavit. His rebus quum multorum animos arrexisset, Graeciam in se convertit omnem, et magna spe implevit. Quin etiam in toto reliquae vitae cultu regiam dignitatem tuebatur. Nam et species erat honesta, et corpus ad omnia belli pacisque munia obeunda validum et habile, et frontis ac supercilii decora maturae iam aetati maiestas. Nihil in eo paternae lasciviae, effusaeque in Venerem et vina libidinis. His laudibus Perseus initia principatus commendabat, haud pares inceptis habitura exitus.

[3. Antequam praetores ii, qui Hispanias sortiti fuerant, in provincias venirent, magnae res ibi gestae sunt a Postumio et Graccho. Sed Gracchi praecipua laus fuit, qui aetate florens, quam virtute animi et prudentia aequales omnes multum anteiret, et ingenti iam tum fama celebrabatur, et maiorem in futurum de se spem concitabat. Carabin, urbem sociam Romanorum, viginti millia Celtiberorum oppugnabant. Gracchus ad opem sociis ferendam properavit. Illa sollicitudo angebat, quonam modo consilium suum obsessis significaret, tam arta obsidione prementibus urbem hostibus, ut vix eo nuntius commeare posse videretur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Is equitum turmae praefectus, re prius apud se perpensa, et Graccho, quid pararet, admonito, Hispanico indutus sago, pabulatoribus hostium se immiscuit. Cum his castra ingressus, hinc cursu ad urbem contendit, nuntiatque adventare Tiberium. Oppidani ex ultima desperatione ad alacritatem atque audaciam hoc nuntio excitati, obfirmatis ad fortiter repugnandum animis, die tertio, adventu Gracchi digressis hostibus, obsidione exem

pti sunt. Ipse postea Gracchus, fraude barbarorum app periculum viribus arte adiutis ita discussit, ut dolus in au verteret. Complega erat urbs aliquot ante annis condit validā muris et celeribus incrementis aucta, in quam multi l norum concurrerant, qui prius egentes agro huc illuc vagar bantur. Ex ea urbe prodeuntes ad viginti hominum milli plicum habitu, ramosque oleae porrigentes, in conspectu rum tanquam pacem oraturi constiterunt. Mox, abiectis p tium insignibus, ex improviso aggressi Romanos pavore multu omnia compleverunt. Gracchus sapienti consilio per simulationem fugae deseruit: quae illi dum solita b aviditate diripiunt, seseque praeda praepediunt, reversus et nihil tale metuentes adortus, plurimos cecidit, atque ipsa urbe potitus est. Sunt, qui rem aliter narrent: Grac quum comperisset, hostem inopia laborare, castra instruct omnibus esculentis deseruisse: quae adeptum hostem, et re intemperanter repletum gravemque, reducto exercitu Re subito oppressum esse.

[4. Ceterum, sive haec diversa est eiusdem rei gestae tio, sive alia plane res ac victoria, complures certe populo chus, atque adeo totam Celtiberorum gentem perdomuit. se eum et evertisse trecentas ex illis urbes, quanquam Po gravis in primis auctor memorat, haud tamen pro certo aff ausim; nisi si urbium nomine turres et castella intell sunt: quo mendacii genere et ipsi bellorum duces, et scri quoque historiarum res gestas exornare amant. Nam Hi quidem arido et inculto solo magnam urbium multitudinem non potest. Repugnant etiam Hispanorum mores, si nostri maris excipias, feri agrestesque, quum civilibus conventibus mansuetiora fieri soleant hominum ingenia. rum quicquid statuendum est de numero aut genere urb Sempronio captarum (etenim in numero quoque variant s res, et centum quinquaginta alii, alii centum tria oppida capta memoravere) magnas certe ille res gessit; nec bellic tum inclaruit laudibus, sed et egregium se pacis legumque ratorem et arbitrum devictis gentibus praebuit. Nam et inopibus agrum, et sedes ad habitandum assignavit, et o ea loca incolentibus populis leges accurate descriptas, ex in amicitia ac societate populi Romani viverent, dato acce iureiurando firmavit. Atque huius quidem foederis auctor saepius imploravit sequens aetas in bellis, quae postea ort *Gracchus monumentum* virtutis operumque suorum Grac *urbem suo nomine* insignem esse voluit, quae antea Illu *minabatur. Postumii* rerum fama obscurior est. Vacca

ab eo et Lusitani subacti sunt, et quadraginta ex his populis hominum millia interfecti. His rebus gestis ambo, advenientibus successoribus exercitus ac provincias quum tradidissent, ad triumphum decesserunt. In Gallia Manlius consul, cui ea provincia obvenerat, quum triumpho materia deesset, oblatam a fortuna belli adversus Istros movendi occasionem cupide amplexus est. Aetolos pridem bellantes quum adiuvissent Istri, nuper quoque tumultuati fuerant. Praeerat tum illis ferocis ingenii rex Aepulo, qui gentem] a patre in pace habitam armasse, eoque iuventuti praedandi cupidae pergratus esse dicebatur.

I. [5.] Consilium de Istrico bello quum haberet consul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent, alii consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quae diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul castra ad lacum Timavi posuit; (imminet mari is lacus) eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adversus Illyriorum classem creati duumviri navales erant, qui tuendae viginti navibus maris superi orae Anconam velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora usque ad Tarentum, C. Furius laeva usque ad Aquileiam tueretur. Eae naves ad proximum portum in Istriae fines cum onerariis et magno commeatu missae: secutusque cum legionibus consul quinque ferme millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque huic in castra supportabantur. Et, quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatae sunt: in Istriam versum praesidium stativum, repentina cohors Placentina, opposita inter mare et castra: et, ut idem aquatoribus ad fluvium esset praesidium, M. Aebutius, tribunus militum secundae legionis, duos manipulos militum adiicere iussus est. T. et C. Aelii tribuni militum legionem tertiam, quae pabulatores et lignatores tueretur, via, quae Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme

passuum castra erant Gallorum: Catmelus pro reg lo erat tribus haud amplius millibus armatorum.

II. [6.] Istri, ut primum ad lacum Timavi cast sunt Romana mota, ipsi post collem occulto lo consederunt; et inde obliquis itineribus agmen quebantur, in omnem occasionem intenti: nec qu quam eos, quae terra marique agerentur, falleb Postquam stationes invalidas esse pro castris, for turba inermi frequens inter castra et mare merc tium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento, derunt; duo simul praesidia, Placentinae cohort et manipulorum secundae legionis, aggrediunt Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente primum teporem solis, perlucens iam aliquid, inc ta tamen, ut solet, lux, speciem omnium multiplic intuenti reddens, tum quoque frustrata Roman multo maiorem iis, quam erat, hostium aciem ost dit. Qua territi utriusque stationis milites inge tumultu quum in castra confugissent, haud pau ibi plus, quam quod secum ipsi attulerant, terroris cerunt. Nam neque dicere, quid fugissent, nec p cunctantibus reddere responsum poterant: et clam in portis, ut ubi nulla esset statio, quae sustine impetum, audiebatur: et concursatio in obscuro cidentium aliorum in alios incertum fecerat, an h stis intra vallum esset. Una vox audiebatur ad ma vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum tis passim personabat castris. Itaque primo, vel iussi id facere, pauci armati, maior pars inermes, mare decurrunt: dein plures, postremo prope omn et ipse consul; quum, frustra revocare fugientes natus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus extremum, valuisset. Unus remansit M. Licini Strabo, tribunus militum tertiae legionis, cum trib *signis ab legione* sua relictus. Hunc, in vacua cast *impetu facto, Istri*, quum alius armatus iis nemo

iam isset, in praetorio instruentem atque adhort
em suos oppresserunt. Proelium atrocius, qu
ro paucitate resistentium, fuit: nec ante finitu
st, quam tribunus militum, quique circa eum cons
erant, interfecti sunt. Praetorio deiecto, direpti
ue, quae ibi fuerunt, ad quaestorium forum quint
amque hostes pervenerunt. Ibi, quum omnium re
um paratam expositamque copiam, et stratos lecto
n quaestorio invenissent, regulus accubans epulari
oepit. Mox idem ceteri omnes, armorum hostium-
ue obliti, faciunt: et, ut quibus insuetus liberalior
ictus esset, avidius vino ciboque corpora onerant.

III. [7.] Nequaquam eadem est tum rei forma
pud Romanos: terra, mari trepidatur: nautici ta-
ernacula detendunt, commeatumque in litore expo-
itum in naves rapiunt: milites in scaphas et mare
erriti ruunt: nautae, metu ne compleantur navigia,
lii turbae obsistunt, alii ab litore naves in altum ex-
ellunt. Inde certamen, mox etiam pugna cum vul-
eribus et caede in vicem militum nautarumque ori-
r, donec iussu consulis procul a terra classis sum-
ta est. Secernere inde inermes ab armatis coepit.
x mille ducenti ex tanta multitudine, qui arma ha-
ent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent,
nti sunt. Cetera deformis turba, velut lixarum
numque, praeda vere futura, si belli hostes me-
ssent. Tunc demum nuntius ad tertiam legio-
revocandam, et Gallorum praesidium: et simul
unibus locis ad castra recipienda demendamque
iniam rediri coeptum est. Tribuni militum
e legionis pabulum lignaque proiicere iubent:
ionibus imperant, ut graviores aetate milites
n ea iumenta, ex quibus onera deiecta erant,
nt: equites ut singulos e iuvenibus pedites
n equos tollant. Egregiam gloriam legionis
astra, metu secundanorum amissa, sua virtu

te recipiant: et recipi facile esse, si in praeda pati barbari subito opprimantur: sicut ceperint, capi. Summa militum alacritate adhortatio a est. Ferunt citati signa, nec signiferos arma rantur: priores tamen consul copiaeque, quae ri reducebantur, ad vallum accesserunt. L. . tribunus primus secundae legionis, non horta modo milites, sed docebat etiam, *Si victores quibus armis cepissent castra, iisdem capta re in animo haberent, primum exutum castris host mare persecuturos fuisse, deinde stationes cert vallo habituros: vino somnoque verisimile esse i iacere.*

IV. [8.] Sub haec A. Baeculonium signi suum, notae fortitudinis virum, inferre signum: Ille, si unum se sequerentur, quo celerius fiere cturum dixit: connisusque, quum trans vallu gnum traiecisset, primus omnium portam in Et parte alia T. et C. Aelii, tribuni militum t legionis, cum equitatu adveniunt. Confestim, e binos oneraria in iumenta imposuerant, secu consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, q dice vinosi erant, memores fuerant fugae; aliis mors continuata est: integraque sua omnia Rc praeterquam quod vini cibique absumptum era ceperunt. Aegri quoque milites, qui in castris i fuerant, postquam intra vallum suos senserun mis arreptis, caedem ingentem fecerunt. Ante insignis opera fuit C. Popillii equitis. Sabell gnomen erat. Is, pede saucio relictus, longe mos hostium occidit. Ad octo millia Istrorum caesa, captus nemo, quia ira et indignatio imn res praedae fecit. Rex tamen Istrorum, temulen convivio, raptim a suis in equum impositus, fug *victoribus* ducenti triginta septem milites peri *plures in* matutina fuga, quam in recipiendis

V. [9.] Forte ita evenit, ut Cn. et L. Gavillii, novelli Aquileienses, cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ii, quum Aquileiam, relictis impedimentis, refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiae modo, sed Romae quoque post paucos dies, impleverunt: quo, non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga, quae vera erant, sed perditas res deletumque exercitum omnem, allatum est. Itaque, quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem, non in urbe tantum, sed tota Italia, indicti. Duae legiones civium Romanorum conscriptae, et decem millia peditum cum equitibus quingentis sociis nominis Latini imperata. M. Iunius consul transire in Galliam, et ab civitatibus provinciae eius, quantum quaeque posset, militum exigere iussus. Simul decretum, ut T. Claudius praetor militibus legionis quartae, et socium Latini nominis quinque millibus, equitibus ducentis quinquaginta, Pisas ut convenirent, ediceret; eamque provinciam, dum consul inde abesset, tutaretur: M. Titinius praetor legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumque, Ariminum convenire iuberet. Nero paludatus Pisas in provinciam est profectus. Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum, qui praeesset legioni, misso, delectum Romae habuit. M. Iunius consul, ex Liguribus in provinciam Galliam transgressus, auxiliis protinus per civitates Galliae militibusque coloniis imperatis, Aquileiam pervenit. Ibi certior factus, exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipse, remissis auxiliis, quae Gallis imperaverat, ad collegam est profectus. Romae magna ex necopinato laetitia fuit: delectus omissus est: exauctorati, qui sacramento dixerant: et exercitus, qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Istri, magnis copiis quum *castra haud procul* consulis castris haberent, post

quam alterum consulem cum exercitu novo advenisse audierunt, passim in civitates dilapsi sunt: consules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt.

VI. [10.] Sedato tandem Istrico tumultu, senatusconsultum factum est, ut consules inter se compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Quum absentem Manlium tribuni plebis, A. Licinius Nerva et C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatae namque consulibus iam in annum provinciae erant) imperium retineret, uti causam extemplo dicere, quum abisset magistratu, posset; huic rogationi Q. Aelius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus et L. Postumius Albinus ex Hispania Romam quum revertissent, senatus iis a M. Titinio practore datus in aede Bellonae ad disserendas res, quas gessissent, postulandosque honores meritos, ut diis immortalibus haberetur honos. Eodem tempore et in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Aebutii praetoris cognitum est, quas filius eius ad senatum attulerat. Ilienses, adiunctis Balarorum auxiliis, pacatam provinciam invaserant: nec iis invalido exercitu, et magna parte pestilentia absumpto, resisti poterat. Eadem et Sardorum legati nuntiabant; orantes, ut urbibus saltem (iam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Haec legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus reiectum est. Aeque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur: *Fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam servitutem, collatam cum praesenti statu, praeclaram libertatem visam. Non publico tantum se premi imperio, sed singulos iustum pati servitium. Iuxta se coniuges liberosque vexari*: in corpus, in tergum

sanguinem, famam, quod indignum sit, maculari dehonestamento; et palam res odiosas fieri, iuris etiam usurpandi causa; ne pro dubio habeant, nihil inter se et argento parata mancipia interesse. Motus his senatus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: *Nec Lycios Rhodiis, nec ullos alii cuiquam, qui nati liberi sint, in servitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio et tutela esse, ut in ditione populi Romani civitates sociae sint.*

VII. [11.] Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis sociisque eorum; postero die L. Postumius de Lusitanis aliisque eiusdem regionis Hispanis triumphavit. Quadraginta millia pondo argenti Ti. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus. Militibus denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo diviserunt: sociis tantundem, quantum Romanis. Per eosdem forte dies M. Iunius consul ex Istria comitiorum causa Romam venit. Eum quum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius et Licinius de iis, quae in Istria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quae quum consul, *Se dies non plus undecim in ea provincia fuisse*, responderet; *quae se absente acta essent, se quoque, ut illos, fama comperta habere;* exsequebantur deinde quaerentes, *Quid ita non potius A. Manlius Romam venisset, ut rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia provincia, quam sortitus esset, in Istriam transisset? Quando id bellum senatus decrevisset, quando populus Romanus iussisset? At, hercule, privato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque. Imo, utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas necopinantes ab Istris oppressas, castra Romana capta, quod peditum, quod equitum in castris fuerit: ceteros inermes fusosque, ante omn*

consulem ipsum, ad mare ac naves fugisse. Pri rationem redditurum earum rerum esse, quonia sul noluisset.

VIII. [12.] Comitia deinde habita. Consul ati, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gra et postero die praetores facti, P. Aelius Tuber rum, C. Quinctius Flamininus, C. Numisius, L. mius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Laevinu beroni urbana iurisdictio, Quinctio peregrina Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea p belli magnitudinem provincia consularis facta. chus eam sortitur, Istriam Claudius; Scipio e vinus Galliam, in duas divisam provincias, sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Cla que consulatum inierunt, mentio tantum de p ciis Sardinia Istriaque et utriusque hostibus fu in his provinciis bellum concivissent. Poste legati Sardorum, qui ad novos magistratus erant, et L. Minucius Thermus, qui legatus consulis in Istria fuerat, in senatum venit. edoctus est senatus, quantum belli eae prov haberent. Moverunt senatum et legationes s nominis Latini, quae et censores et priores co fatigaverunt, tandem in senatum introductae. ma querelarum erat, *Cives suos Romae cens rosque Romam commigrasse. Quod si permi perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, agri, nullum militem dare possent.* Fregellas q millia quattuor familiarum transisse ab se, Sa Pelignique querebantur: neque eo minus aut h illos in delectu militum dare. Genera autem f duo mutandae viritim civitatis inducta erant. sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese do linquerent, dabat, ut cives Romani fierent. E *male utendo,* alii sociis, alii populo Roman *riam faciebant.* Nam et, ne stirpem domi re

rent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertinique cives essent: et quibus stirpes deesset, quam relinquerent, ut cives Romani fiebant. Postea, his quoque imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in civitatem Romanam per migrationem et censum transibant. *Haec ne postea fierent*, petebant legati, *et ut redire in civitates iuberent socios: deinde ut lege caverent, ne quis quem civitatis mutandae causa suum faceret, neve alienaret: et, si quis ita civis Romanus factus esset,* [*civis ne esset.*] Haec impetrata ab senatu.

IX. [13.] Provinciae deinde, quae in bello erant, Sardinia atque Istria decretae. In Sardiniam duas legiones scribi iussae; quina millia in singulas et duceni pedites, treceni equites; et duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, et sexcenti equites, et decem quinqueremes naves, si deducere ex navalibus vellet. Tantundem peditum equitumque in Istriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis, et quinque millia peditum sociorum, et ducentos quinquaginta mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules provincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt. Lapidem in agro Crustumino in lucum Martis de coelo cecidisse: puerum trunci corporis in agro Romano natum, et quadrupedem anguem visum: et Capuae multa in foro aedificia de coelo tacta: et Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas esse. Inter haec, quae nuntiabantur, lupus etiam Romae interdiu agitatus, quum Collina porta intrasset, per Esquilinam magno consectantium tumultu evasit. Eorum prodigiorum caussa consules maiores hostias immolarunt, et diem unum circa omnia pulvinaria supplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, provincias sortiti sunt: Claudio Istr

Sempronio Sardinia obvenit. Legem dein de sociis C. Claudius tulit ex senatusconsulto, et edixit: *qui socii ac nominis Latini, ipsi maioresve eorum, M. Claudio, T. Quinctio censoribus, postque ea, apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem ante Kalendas Novembres redirent.* Quaestio, qui ita non redissent, L. Mummio praetori decreta est. Ad legem et edictum consulis senatusconsultum adiectum est: *ut, dictator consul, interrex, censor, praetor, qui tunc esset, apud eorum quem qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut iusiurandum daret, qui eum manumitteret, civitatis mutandae causa manu non mittere:* qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt. Haec in posterum causa iurisque dictio C. Claudio consuli decreta est.

X. [14.] Dum haec Romae geruntur, M. Iunius et A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, quum Aquileiae hibernassent, principio veris in fines Istrorum exercitum introduxerunt: ubi quum effuse popularentur, dolor magis et indignatio diripi res suas cernentes Istros, quam certa spes, satis sibi virium adversus duos exercitus, excivit. Concursu ex omnibus populis iuventutis facto, repentinus et tumultuarius exercitus acrius primo impetu, quam perseverantius, pugnavit. Ad quattuor millia eorum in acie caesa: ceteri, omisso bello, in civitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos, miserunt. Haec quum Romae cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul, veritus, ne forte ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatus, sine lictoribus, uno omnium certiore facto collega, nocte profectus, praeceps in provinciam abiit: ubi inconsultius, quam venerat, se gessit. Nam, quum concione advocata fugam e castris A. Manlii adversis auribus militum

(quippe qui primi ipsi fugissent) iactasset, ingessiss
que probra M. Iunio, quod se dedecoris socium c
legae fecisset, ad extremum utrumque decedere p
vincia iussit. Quod quum illi tum consulis impe
dicto audientes futuros esse dicerent, quum is mo
maiorum, secundum vota in Capitolio nuncupa
cum lictoribus, paludatus profectus ab urbe esse
furens ira, vocatum, qui pro quaestore Manlii er
catenas poposcit, vinctos se Iunium Manliumque r
nitans Romam missurum. Ab eo quoque spretu
consulis imperium est: et circumfusus exercitus,
vens imperatorum causae, et consuli infestus, anim
ad non parendum addebat. Postremo fatigatus co
sul et contumeliis singulorum, et multitudinis (u
insuper irridebant) ludibriis, nave eadem, qua ve
rat, Aquileiam rediit. Inde collegae scripsit, ut r
litum novorum ei parti, quae scripta in Istriam p
vinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conveniret;
quid se Romae teneret, quo minus, votis nuncupat
paludatus ab urbe exiret. Haec collegae obsequ
ter facta, brevisque dies ad conveniendum edicta e
Claudius prope consecutus est literas suas. C
cione adveniens de Manlio et Iunio habita, non ul
triduum moratus Romae, paludatus, cum lictorib
votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam, a
que ac prius, praecipiti celeritate abit.

XI. [15.] Paucis ante diebus Iunius Manliusq
oppidum Nesactium, quo se principes Istrorum et
gulus ipse Aepulo receperat, summa vi oppugnaru
Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vet
exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum c
cumsedit, et vineis oppugnare intendit: amnemq
praeterfluentem moenia, qui et impedimento op
gnantibus erat, et aquationem Istris praebebat, v
torum dierum opere exceptum novo alveo av
Ea res barbaros miraculo terruit abscisae aqu

ne tum quidem memores pacis, in caedem coniugum ac liberorum versi; etiam, ut spectaculo hostibus tam foedum facinus esset, palam in muris trucidatos praecipitabant. Inter simul complorationem feminarum puerorumque, simul nefandam caedem, milites, transgressi murum, oppidum intrarunt. Cuius capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne vivus caperetur: ceteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida, Mutila et Faveria, vi capta et deleta. Praeda, ut in gente inopi, spe maior fuit, et omnis militibus concessa est. Quinque millia capitum sexcenta triginta duo sub corona venierunt: auctores belli virgis caesi, et securi percussi. Istria tota trium oppidorum excidio et morte regis pacata est: omnesque undique populi, obsidibus datis, in ditionem venerunt. Sub Istrici finem belli apud Ligures concilia de bello haberi coepta.

XII. [16.] Ti. Claudius proconsul, qui praetor priore anno fuerat, cum praesidio legionis unius Pisis praeerat. Cuius literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas censet: et adiicit decretum, *Quoniam Istria provincia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures.* Simul ex literis consulis, quas de rebus in Istria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Ti. Sempronio in Sardinia prospere res gesta. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus venerant. Cum utraque gente signis collatis conflixit. Fusi fugatique hostes, castrisque exuti: duodecim millia armatorum caesa. Postero die arma lecta coniici in acervum iussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius, literis

'i. Claudii et senatusconsulto accepto, ex Istria le-
iones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flu-
ien in campos progressi castra habebant hostes. Ibi
um his acie dimicatum. Quindecim millia caesa;
lus septingenti aut in proelio, aut in castris (nam
a quoque expugnata sunt) capti: et signa militaria
num et quinquaginta capta. Ligures, reliquiae cae-
is, in montes refugerunt passim: populantique cam-
estres agros consuli nulla usquam apparuerunt ar-
ia. Claudius, duarum gentium uno anno victor,
uabus, quod raro alius, in consulatu pacatis provin-
iis Romam revertit.

XIII. [17.] Prodigia eo anno nuntiata. In Cru-
tumino avem sangualem, quam vocant, sacrum la-
idem rostro cecidisse. Bovem in Campania locu-
am. Vaccam aeneam Syracusis ab agresti tauro,
ui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam.
ı Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio
iit: et in Campania bos alenda publice data: Syra-
sanumque prodigium expiatum, editis ab haruspi-
ous diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno
rtuus est M. Claudius Marcellus, qui consul cen-
que fuerat. In eius locum suffectus est pontifex
is eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem
) duo millia civium Romanorum sunt deducta.
mviri deduxerunt, P. Aelius, L. Egilius, Cn. Si-
s. Quinquagena et singula iugera et semisses
n singulos dati sunt. De Ligure captus is ager
Etruscorum ante, quam Ligurum, fuerat. C.
ius consul ad urbem venit: cui, quum in sena-
rebus in Istria Liguribusque prospere gestis
isset, postulanti triumphus est decretus.
ohavit in magistratu de duabus simul genti-
ılit in eo triumpho denarium trecenta septem
et victoriatum octoginta quinque millia se-
's duos. Militibus in singulos quini deni

denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. S dimidio minus, quam civibus, datum: itaque t ut iratos esse sentires, secuti sunt currum.

XIV. [18.] Dum is triumphus de Liguribus batur, Ligures, postquam senserunt, non consul tantum exercitum Romam abductum, sed legi ab Ti. Claudio Pisis dimissam, soluti metu, exercitu indicto, per transversos limites, sup montibus, in campos degressi, agrum Mutine populati, repentino impetu coloniam ipsam cepe Id ubi Romam allatum est, senatus C. Claudium sulem comitia primo quoque tempore habere i creatisque in annum magistratibus in provincia dire, et coloniam ex hostibus recipere. Ita, ut suit senatus, comitia habita. Consules creati Cornelius Scipio Hispallus, Q. Petillius Spu Praetores inde facti, M. Popillius Laenas, P. nius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius I M. Aburius, L. Aquillius Gallus. C. Claudio co prorogatum in annum imperium, et Gallia prov et, ne Istri idem, quod et Ligures, facerent, soci minis Latini in Istriam mitteret, quos triumphi de provincia deduxisset. Cn. Cornelio et Q. P consulibus, quo die magistratum inierunt, imn tibus Iovi singulis bubus, uti solet, in ea hostii Q. Petillius sacrificavit, in iocinore caput non i tum. Id quum ad senatum retulisset, bove per iussus. De provinciis deinde consultus senatus et Ligures provincias consulibus decrevit. Cui provincia obvenisset, quum magistratuum cre rum tempus esset, ad comitia reverti iussit. tum decreto, ut binas legiones novas scribere trecenos equites; et dena millia peditum sociis nique Latino, et sexcenos imperarent equites Claudio prorogatum est imperium in id tempu in provinciam consul venisset.

:V. [19.] Dum de his rebus in senatu agitur, Cornelius, evocatus a viatore, quum templo ssus esset, paullo post rediit confuso vultu, et suit Patribus conscriptis, bovis sexcenarii, quem olavisset, iecur diffluxisse. Id se victimario ianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex ubi exta coquerentur, iussisse: et vidisse cete- integram partem extorum, iecur omne inenarra- abe absumptum. Territis eo prodigio Patribus, ter consul curam adiecit: qui se, quod caput io- i defuisset, tribus bubus perlitasse negavit. Se- s maioribus hostiis usque ad litationem sacrifi- iussit. Ceteris diis perlitatum ferunt: Saluti lium perlitasse negant. Inde consules praeto- ie provincias sortiti. Pisae Cn. Cornelio, Ligu- 'etillio obvenerunt. Praetores, L. Papirius Maso nam, M. Aburius inter peregrinos, sortiti sunt. ornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulterio- , L. Aquillius Gallus Siciliam habuit. Duo de- ati sunt, ne in provincias irent: M. Popillius in iniam. *Gracchum eam provinciam pacare: ei 'ebutium praetorem adiutorem ab senatu datum Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragen- ontinuatio ipsa efficacissima esset, minime conve- Inter traditionem imperii novitatemque suc- ris, quae noscendis prius, quam agendis, rebus enda sit, saepe bene gerendae rei occasiones in- dere.* Probata Popillii excusatio est. P. Lici- Crassus sacrificiis se impediri sollennibus excu- t, ne in provinciam iret. Citerior Hispania ob- rat. Ceterum aut ire iussus, aut iurare pro con- e, sollenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Li- ita statutum est, et ab se uti iusiurandum acci- nt, M. Cornelius postulavit, ne in Hispaniam ul- *rem iret.* Praetores ambo in eadem verba iu- *t. M. Titinius* et T. Fonteius proconsules ma-

nere cum eodem imperii iure in Hispania iussi: et ut in supplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia socium Latini nominis et trecenti equites mitterentur.

XVI. [20.] Latinae feriae fuere ante diem ter tium Nonas Maias, in quibus, quia in una hostia ma gistratus Lanuvinus precatus non erat, *populo Rom no Quiritium*, religioni fuit. Id quum ad senatum r latum esset, senatusque ad pontificum collegium r iecisset; pontificibus, quia non recte factae Latin essent, instauratis Latinis, placuit Lanuvinos, q rum opera instauratae essent, hostias praebere. cesserat ad religionem, quod Cn. Cornelius con ex monte Albano rediens, concidit: et, parte m brorum captus, ad Aquas Cumanas profectus in vescente morbo, Cumis decessit. Sed inde mor Romam allatus, et funere magnifico elatus sepu que est. Pontifex idem fuerat. Consul Q. Peti quum primum per auspicia posset, collegae s gando comitia habere iussus, et Latinas edicer mitia in ante diem tertium Nonas Sextiles, L in ante diem tertium Idus Sextiles edixit. religionum animis, prodigia insuper nuntiata: li facem in coelo visam, Gabiis aedem Apolli privata aedificia complura, Graviscis murum p que de coelo tacta. Ea patres procurari, uti ces censuissent, iusserunt. Dum consules religiones, deinde alterum alterius mors, et et Latinarum instauratio impediunt, interim dius exercitum ad Mutinam, quam Ligure anno ceperant, admovit. Ante triduum, pugnare coeperat, receptam ex hostibus, c stituit. Octo millia ibi Ligurum intra mur literaeque Romam extemplo scriptae, q *modo rem exponeret*, sed etiam gloriaretu *tute ac felicitate* neminem iam cis Alpes

puli Romani: agrique aliquantum captum, qui multis millibus hominum dividi viritim posset.

XVII. [21.] Et Ti. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis proeliis Sardos perdomuit. Quindecim millia hostium sunt caesa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. Stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum, exactumque: ceteri frumentum contulerunt. Pacata provincia, obsidibusque ex tota insula ducentis triginta acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, missi; quique ab senatu peterent, ut ob eas res, ductu auspicioque Ti. Sempronii prospere gestas, diis immortalibus honos haberetur, ipsique decedenti de provincia exercitum secum deportare liceret. Senatus, in aede Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decrevit, et quadraginta maioribus hostiis consules sacrificare iussit: Ti. Sempronium proconsulem exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde consulis unius subrogandi, quae in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petillius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creavit C. Valerium Laevinum. Is, iam diu cupidus provinciae, quum opportunae cupiditati eius literae allatae essent, Ligures rebellasse, Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius causa legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci iussit; et duumviros navales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eodem et Q. Petillius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul, audita rebellione Ligurum, praeter eas copias, quas secum Parmae habebat, subitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit.

XVIII. [22.] Hostes sub adventum C. Claudii, a

quo duce se meminerant nuper ad Scultenn men victos fugatosque, locorum magis praes versus infeliciter expertam vim, quam armis fensuri, duos montes Letum et Balistam c muroque insuper amplexi. Tardius ex agı grantes oppressi ad mille et quingenti perieı teri montibus se tenebant, et, ne in metu qu ritatis ingenitae obliti, saeviunt in praedam, q tinae parta erat. Captivos cum foeda lac interficiunt: pecora in fanis trucidant veri sim, quam rite sacrificant. Satiati caede tium, quae inanima erant, parietibus affliguı omnis generis usui magis, quam ornamento ciem, facta. Q. Petillius consul, ne absent bellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut ercitu ad se in Galliam veniret: campis M eum exspectaturum. Literis acceptis, Claı Liguribus castra movit, exercitumque ad Macros consuli tradidit. Eodem paucis pos C. Valerius consul alter venit. Ibi, divisis priusquam digrederentur, communiter ambe tus lustraverunt. Tum sortiti, quia non ab utrumque parte aggredi hostem placebat, ı quas peterent. Valerium auspicato sortiti stabat, quod in templo fuisset: in Petillio factum, postea augures responderunt, quo templum sortem in sitellam in templum lata ipse posuerit. Profecti inde in diversas r Petillius adversus Balistae et Leti iugum, q montes perpetuo dorso inter se iungit, castra Ibi adhortantem eum pro concione milites, iı rem ambiguitatis verbi, ominatum ferunt, *Letum capturum esse.* Duabus simul partibu in adversos montes coepit. Ea pars, in q *erat, impigre* succedebat. Alteram hostes qu *pulissent, ut* restitueret rem inclinatam, con

advectus, suos quidem a fuga revocavit: ipse, dum incautius ante signa obversatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt; et suorum pauci, qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu duo et quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem tristis ominis eventum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse; nec id consulem ignorasse. C. Valerius, audita [morte Q. Potillii, exercitum sine duce relictum ad suas copias adiunxit, iterumque aggressus hostes, eorum sanguine collegae Manibus egregie parentavit. Triumphavit de Liguribus. In legionem, cuius ante signa consul occisus erat, severe ab senatu animadversum est. Ei universae neque stipendium anni procedere, neque aera dari placuit, quia pro salute imperatoris hostium telis se non obtulerant. Sub haec tempora legati Dardanorum, quos ingens Bastarnarum exercitus, Clondico duce, ut ante memoravimus, premebat, Romam venere. Qui quum de Bastarnis exposuissent, quanta esset eorum multitudo, quam procera et immania corpora, quanta in periculis audacia, adiecerunt, societatem iis esse cum Perseo, et vero eum maiori sibi, quam Bastarnas ipsos, esse terrori: ac proinde, ut auxilium sibi ferretur, ab senatu postularunt. Patres decreverunt, mittendos esse legatos, qui Macedoniae res inspicerent: et statim A. Postumio negotium datum, ut eo proficisceretur. Collegas ei adiunxerunt e iunioribus, ut penes eum praecipua esset legationis vis et auctoritas. Inde actum de comitiis magistratuum in insequentem annum: qua de re non mediocris disceptatio incidit, quod] periti religionum iurisque publici, quando duo ordinarii consules eius anni, alter morbo, alter ferro periisset, suffectum consulem negabant recte comitia habere posse. [Res ad interregnum rediit. Creati consules per interregem P. Mucius Scaevola, M. Aemilius Lepidus iterum. Praetores inde facti sunt C. Popillius Laenas, T. Annius Luscus, C. Memmius Gallus, C. Cluvius Saxula, Ser. Cornelius Sulla, Ap. Claudius Centho. Consulibus provinciae obtigere Gallia et Ligures. Praetorum Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit, Claudius *Centho* citeriorem Hispaniam. Reliquae praetoriae provinciae quibus evenerint, non exstat memoria. Annus

hic pestilentia infamis, quae tamen in armenta tantum grassata est. Ligures, gens semper victa, semper rebellans, Lunam Pisasque depopulati fuerant. Simul et Gallicus tumultus increpuerat. Lepidus, Gallorum motu facile compresso, in Ligures transcendit. Aliquot populi sese eius arbitrio permiserunt: quos, ut sunt fere similia locis cultorum ingenia, asperis montium iugis, quae incolebant, efferari ratus, quorundam ante se consulum exemplo, in plana] deduxit.

XIX. [23.] Cis Apenninum Garuli, et Lapicini, et Hercates; trans Apenninum Briniates fuerant. Intra Audenam amnem P. Mucius cum iis, qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit: omnibusque in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res, in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decrevit, et quadraginta hostiis sacrificari iussit. Et tumultus quidem Gallicus et Ligustinus, qui principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppressus erat. Belli Macedonici subibat iam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina: et legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, iam reverterant Romam, renuntiaverantque, bellum in Dardania esse. Simul venerant et ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec liberavit eius culpae regem, neque arguit: moneri eum tantummodo iussit, ut etiam atque etiam curaret, ut sanctum habere foedus, quod ei cum Romanis esset, videri posset. Dardani, quum Bastarnas non modo non excedere finibus suis, quod speraverant, sed graviores fieri in dies cernerent, subnisos Thracum accolarum et Scordiscorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum castris Bastarnarum erat, conveniunt. Hiems erat, et id anni *tempus elegerant*, ut Thraces Scordiscique in fines *suos abirent*. Quod ubi ita factum, et solos iam esse

starnas audierunt, bifariam dividunt copias: pars, recto itinere ad lacessendum ex aperto iret; pars, io saltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Ceum, priusquam circumire castra hostium possent, gnatum est; victique Dardani compelluntur in em, quae fere duodecim millia ab castris Bastarum aberat. Victores confestim circumsidunt ur-, haud dubie postero die aut metu dedituris se tibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum ra manus, quae circumducta erat, ignara cladis rum, castra Bastarnarum sine praesidio relicta lo negotio cepit. Bastarnae, omni et commeatu et apparatu ico, qui in castris fuerat, exuti, quum eius reparandi facul-ex hostili regione, et infesto tempore anni, nulla esset, pa-s sedes repetere statuerunt. Itaque ad Istrum regressi, non ingenti laetitia flumen alta concretum glacie offenderunt, e nullum onus recusare videretur. Verum incumbente festitium seque cursu agglomerantium hominum ac iumentorum simul agmine, glacies sub immenso pondere fatiscens subito iluit, universumque agmen, quod diu sustinuerat, mediis gurbus, victa tandem et comminuta, destituit. Plurimi statim ticibus hausti sunt. Multos enatare conantes crustae dissoa fragmina superinducta merserunt. Pauci ex omni populo utramque ripam vix concisis visceribus evaserunt.

[19.] Per ea tempora Antiochus, Magni Antiochi filius, qui Romae obses fuerat, mortuo Seleuco fratre, Syriae regnum ppavit. Namque Seleucus, quem Philopatora Graeci voca-s, quum paternis cladibus fractas admodum Syriae opes acceeti post otiosum nullisque admodum rebus gestis nobilitatum rum duodecim regnum, hunc minorem natu fratrem, misso pam in eius locum filio suo Demetrio, revocavit, ex foederis bus, quo mutari identidem obsides oportebat. Vix ille Athepervenerat, quum Seleucus insidiis Heliodori, unius ex purtis, oppressus interiit. Hunc regnum affectantem Eumenes ttalus expulerunt, induxeruntque in eius possessionem Anhum, quem sibi hoc tanto beneficio devinctum habere magni timabant. Iam enim ob quasdam offensiunculas suspectos ebant Romanos. Eorum auxiliis regno potitus Antiochus to populorum gaudio exceptus est, ut ei cognomen indiderint phani, quod, quum alieni a stirpe regia regnum invaderent, s *avitae ditionis assertor* exortus suis illuxisset. Neque vero d *res bellicas* defuit indoles et vigor animi. Verum ita pro-

vus et inconsultus fuit in tota morum et instituendae vitae ratione, ut brevi, cognomine mutato, pro Epiphane Epimanes, id est insanus, vocitaretur. Saepe enim egressus e regia inscitis ministris, uno aut altero comite, per urbem rosa coronatus et auro textam indutus vestem incedebat, interdum lapidibus, quos sub ala gerebat, incessens obvios; interdum contra nummos in vulgus spargens, vociferansque, *Sumat, cui fortuna dederit.* Alias vero per aurificum, caelatorumque, et aliorum fabrorum officinas discurrebat, de cuiusque arte ambitiose disserens: nunc cum obvio quoque plebeiorum hominum sermones miscebat in publico, nunc circum popinas oberrans, cum ultimae sortis peregrinis et advenis compotationi indulgebat. Si quos forte iuvenes tempestivum celebrare convivium senserat, ipse statim cum poculo et symphonia improvisus aderat comissabundus et lasciviens, ita ut rei novitate perculsi plerique se in fugam darent, partim metu conticescerent. In publicis quoque balneis cum turba eum lavare solitum fuisse constat. Ibi quum unguentis tamen pretiosissimis uteretur, ferunt quendam ei de plebe hominem dixisse quondam: *Beatus es, o rex: unguenta maximi pretii oles.* Cui ille, dicto delectatus, *Iam te,* inquit, *ita beabo, ut saturum te esse fateare:* et statim in eius caput ingentem unguenti nobilissimi urnam effundi iussit: ita ut, natante pavimento, in lubrico lapsantes tum ceteri, tum ipse rex in primis cachinnos tollens concideret.

XX. [25.] Postremo, sumpta loco vestis regiae toga, quemadmodum Romae a candidatis fieri viderat, forum circumibat, singulos e plebe prensans amplexansque, et modo aedilitatem, modo tribunatum plebis petens: ac denique populi suffragiis magistratum adeptus, Romano] more, sella eburnea posita, ius dicebat, disceptabatque controversias minimarum rerum: adeoque nulli fortunae adhaerebat animus, per omnia genera vitae errans, uti nec sibi, nec aliis, quinam homo esset, satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere; munificentia inaequali sese aliosque ludificari: quibusdam honoratis magnoque aestimantibus se puerilia, ut escae aut lusus, munera dare; alios nihil exspectantes ditare. Itaque nescire, quid sibi vellet, quibusdam videri. Quidam ludere eum simpliciter, quidam haud dubie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus fere regius erat animus, in ur-

bium donis, et deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturum urbi est pollicitus, maioremque partem pecuniae dedit. Tegeae theatrum magnificum e marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneum, (id est penetrale urbis, ubi publice, quibus is honos datus est, vescuntur) vasa aurea mensae unius posuit. Rhodiis, ut nihil unum insigne, ita omnis generis, ut quaeque usus eorum postulaverunt, dona dedit. Magnificentiae vero in deos vel Iovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine dei, potest testis esse. Sed et Delon aris insignibus statuarumque copia exornavit: et Antiochiae Iovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, et alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreve tempus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit; reliquorum sui moris, et copia Graecorum artificum. Gladiatorum munus Romanae consuetudinis primo maiore cum terrore hominum, insuetorum ad tale spectaculum, quam voluptate, dedit: deinde saepius dando, et modo vulneribus tenus, modo sine missione etiam, et familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, et armorum studium plerisque iuvenum accendit. Itaque, qui primo ab Roma magnis pretiis paratos gladiatores arcessere solitus erat, iam suo e regno voluntarios facile paravit gladiatores, operam ultro ad depugnandum exigua mercede offerentes. Ceterum eandem in edendis spectaculis, quam et in cetera vita, pravitatem animi levitatemque exhibuit, ut ludorum apparatu nihil magnificentius, nihil ipso rege vilius aut contemptius videretur. Quod quidem quum saepe alias, tum maxime in iis ludis apparuit, quos, aemulatus eorum magnificentiam, qui a Paullo in Macedonia post devictum Persea dati fuerant, immani sumptu, nec minore suo dedecore, Antiochiae edidit. Verum ad Romanas res revertamur, a quibus *nos longius* abstraxit huius regis mentio.

XXI. [26.] Ti Sempronius Gracchus, qui per biennium

Sardiniam obtinuerat, tradita Ser. Cornelio Sullae praetori provincia, reversus Romam triumphavit de Sardis. Tantam captivorum multitudinem ex ea insula illum abduxisse ferunt, u ge eorum venditione res in proverbium venerit, et Sardi pro rebus vilibus vulgari ioco celebrati fuerint. runt ut consules ambo, Scaevola de Liguribus, Lepidus et Gallis. Tum comitia magistratuum in insequentem habita. Creati consules sunt Sp. Postumius Albinus, Q. M Scaevola. Praetoriis comitiis fortuna inter ceteros cand P. Africani filium L. Cornelium Scipionem, sive in Cneiu non sine magna invidia in certamen coniecit cum C. Cicere patris eius scriba fuerat. Nam quinque iam nominatis pr bus, C. Cassio Longino, P. Furio Philo, L. Claudio Asel Atilio Serrano, Cn. Servilio Caepione, quum extremo sal ea adhaerescere Scipio niteretur, adeo a patris virtutibus degener visus est, ut omnium centuriarum suffragiis ei Ci anteferretur, nisi hic sive fortunae crimen, sive comitioru rem modestia sua emendasset. In hoc campestri certam troni sui filium vincere non sustinuit, abiectaque statim g toga, ex competitore de victoria certo gratus clienti et com ris sui suffragator factus est. Sic honorem, quem a popu petraturus Scipio non videbatur, ope Cicereii consecut maiore Cicereii gloria, quam sua. Consulibus provinciae as tae sunt Gallia et Ligures. Mox sortiti praetores, C. C Longinus urbanam iurisdictionem obtinuit, L. Corneliu pio inter peregrinos. M. Atilio praetori prov Sardinia obvenerat: sed cum legione nova, consules conscripserant, quinque millibus ped trecentis equitibus, in Corsicam iussus est tra Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatu perium, uti obtineret Sardiniam. Cn. Servilio pioni in Hispaniam ulteriorem, et P. Furio Ph citeriorem tria millia peditum Romanorum, eq centum quinquaginta, et socium Latini nominis que millia peditum, trecenti equites: Sicilia L. dio sine supplemento decreta. Duas praetore giones consules scribere iussi, iusto numero ped equitumque, et decem millia peditum sociis im re, et sexcentos equites. Delectus consulibu difficilior erat, quod pestilentia, quae priore an boves ingruerat, eo verterat in hominum m

Qui inciderant, haud facile septimum diem superabant: qui superaverant, longinquo, maxime quartanae, implicabantur morbo. Servitia maxime moriebantur: eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus Libitina sufficiebat. Cadavera, intacta a canibus ac vulturibus, tabes absumebat: satisque constabat, nec illo, nec priore anno, in tanta strage boum hominumque vulturium usquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Servilius Caepio pontifex, pater praetoris, et Ti. Sempronius Ti. F. Longus decemvir sacrorum, et P. Aelius Paetus augur, et Ti. Sempronius Gracchus, et C. Mamilius Vitulus curio maximus, et M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices suffecti sunt, C. Sulpicius Galba *** in locum Tuditani. Augures suffecti sunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronianus, in P. Aelii Q. Aelius Paetus. Decemvir sacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus C. Scribonius Curio sufficitur. Quum pestilentiae finis non fieret, senatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit et, Q. Marcio Philippo verba praeeunte, populus in foro votum concepit: *Si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum.* In Veienti agro biceps natus puer, et Sinuessae unimanus, et Auximi puella cum dentibus: et arcus interdiu sereno coelo super aedem Saturni in foro Romano intentus, et tres simul soles effulserunt: et faces eadem nocte plures per coelum lapsae sunt in Lanuvino: Caeritesque anguem in oppido suo iubatum, aureis maculis sparsum, apparuisse affirmabant: et, in agro Campano bovem locutum esse, satis constabat.

XXII. [27.] Legati Nonis Iuniis ex Africa redierunt; *qui*, convento prius Masinissa rege, Carthaginem ierant: ceterum tertius aliquanto, quae Carth

gine acta essent, ab rege rescierant, quam ab ipsis Carthaginiensibus. Compertum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in aede Aesculapii datum esse. Ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, et rex affirmaverat, et ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Laelius, M. Valerius Messalla, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, et, de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub ius iudiciumque suum totam coegit gentem. Inde, per Oetaeos montes transgressus, religionibus quibusdam animo obiectis, oraculum aditurus Delphos escendit. Quum in media repente Graecia apparuisset, magnum non finitimis modo urbibus terrorem praebuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuntios tumultuosos misit. Triduum, non plus, Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque, sine damno iniuriaque agrorum, per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantum civitatium, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: aut legatos, aut literas dimisit, petens, *ne diutius simultatum, quae cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri. Secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam.* Cum Achaeorum maxime gente reconciliandae gratiae viam quaerebat.

XXIII. [28.] Haec una ex omni Graecia gens, et Atheniensium civitas, eo processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque servitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat: *quia, quum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi* non audebant. Id quum Perseus animad-

advertisset, comprensis omnibus, literae ***. *Ceterum, ne similis fuga servorum postea fieret, cogitandum et illis esse.* Recitatis his literis per Xenarchum praetorem, qui privatae gratiae aditum apud regem quaerebat, et plerisque moderate et benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui praeter spem recepturi essent amissa mancipia; Callicrates ex iis, qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inviolatum foedus servaretur, *Parva*, inquit, *aut mediocris res, Achaei, quibusdam videtur agi; ego maximam gravissimamque omnium non agi tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibusque ipsis, finibus interdixissemus, manereque id decretum, scilicet, ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur; ii concionantem quodam modo absentem audimus regem, et, si diis placet, orationem eius probamus. Et, quum ferae bestiae cibum ad fraudem suam positum plerumque aspernentur et refugiant, nos caeci, specie parvi beneficii, inescamur: et, servulorum minimi pretii recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui et tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiae societatis quaeri, qua Romanum foedus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse, et, quod vivo Philippo exspectatum, morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium et Persea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longe praestitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum posuerat praemium, Demetrium nullo alio crimine, quam Romanae amicitiae initae, occidit: Persea, quem hostem populo Romano prius paene, quam regni heredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud*

quam bellum paravit? Bastarnas primum ad terrorem omnium in Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent, graviores eos accolas Graecia habuisset, quam Asia Gallos habet. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: imo, si vere volumus dicere, iam inchoavit bellum. Dolopiam armis subegit, nec provocantes de controversiis ad disceptationem populi Romani audivit. Inde, transgressus Oetam, ut repente in medio umbilico Graeciae conspiceretur, Delphos escendit. Haec usurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragravit. Quod sine ullius eorum, quos oderat, noxa, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, et cogitare iubet, quo modo in reliquum hoc munere non egeamus; hoc est, ut decretum, quo arceantur Peloponneso Macedones, tollamus; rursus legatos regios, et hospitia cum principibus, et mox Macedonum exercitus, ipsum quoque a Delphis (quantum enim interfluit fretum?) traiicientem in Peloponnesum videamus, inmisceamur Macedonibus armantibus se adversus Romanos. Ego nihil novi censeo decernendum, servandaque omnia integra, donec ad certum redigatur, vanusne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia et commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum et immaturum videtur.

XXIV. [29.] Post hunc Archo, frater Xenarchi praetoris, ita disseruit: *Difficilem orationem Callicrates, et mihi, et omnibus, qui ab eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanae societatis causam ipse, tentarique et oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat, neque oppugnat, effecit, ut, qui ab se dissentiret, adversus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium, tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit et nuntiat, quae occulte facta*

sunt. *Divinant etiam, quae futura fuerant, si Philippus vixisset: quid ita Perseus regni heres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus; nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerit, ad haec, quae palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus, Persea, regno accepto, legatos Romam misisse, ac regem a populo Romano appellatum: audimus, legatos Romanos venisse ad regem, et eos benigne exceptos. Haec omnia pacis equidem signa esse iudico, non belli: nec Romanos offendi posse, si, ut bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniae sumus? an infirmissimi omnium, tamquam, quos nuper subiecit, Dolopes? Immo contra ea, vel viribus nostris, deum benignitate, vel regionis intervallo tuti. Sed simus aeque subiecti ac Thessali Aetolique: nihilo plus fidei auctoritatisque habemus adversus Romanos, qui semper socii atque amici fuimus, quam Aetoli, qui paullo ante hostes fuerunt? Quod Aetolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Graeciae cum Macedonibus iuris est, idem et nobis sit. Cur exsecrabilis ista nobis solis velut dissertio iuris humani est? Fecerit aliquid Philippus, cur adversus eum armatum et bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus, novus rex, omnis iniuriae insons, suo beneficio paternas simultates oblitterans, meruit? cur soli omnium hostes ei sumus? Quanquam et illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniae regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius iniurias, si quae forte fuerunt, * utique post mortem; quum classis Romana Cenchreis staret, consul cum exercitu Elatiae esset, triduum nos in concilio fuisse consultantes, utrum Romanos, an Philippum, sequer-*

mur. Nihil metus praesens ab Romanis sententia stras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod longam deliberationem faceret: id quod erat ve coniunctio cum Macedonibus, vetera et magna i regum merita. Valeant et nunc eadem illa, n praecipue amici, sed ne praecipue inimici simus. id, quod non agitur, Callicrates, simulaverimus. mo novae societatis aut novi foederis, quo nos te illigemus, conscribendi est auctor: sed commer tantum iuris praebendi repetendique sit, ne in ctione finium nostrorum et nos quoque regno a mus, ne servis nostris aliquo fugere liceat. Qui adversus Romana foedera est? Quid rem parva apertam magnam et suspectam facimus? Quid tumultus ciemus? Quid, ut ipsi locum assentand manis habeamus, suspectos alios et invisos effici Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat, qui manos secuturi simus: in pace, etiamsi non finiu odia intermittantur. Quum iidem huic orationi literis regis assensi erant, assentirentur, indigna principum, quod, quam rem ne legatione quidc gnam iudicasset Perseus, literis paucorum ver impetraret, decretum differtur. Legati deinde p missi ab rege, quum Megalopoli concilium esse taque opera est ab iis, qui offensionem apud R nos timebant, ne admitterentur.

XXV. [30.] Per haec tempora Aetolorum met ipsos versus furor mutuis caedibus ad in cionem adducturus videbatur gentem. Fessi d et Romam utraque pars miserunt legatos, et in ipsi de reconcilianda concordia agebant: quae facinore discussa res veteres etiam iras exci Exsulibus Hypataeis, qui factionis Proxeni quum reditus in patriam promissus esset, fid data per principem civitatis Eupolemum, octo illustres homines, quibus redeuntibus inter c

multitudinem Eupolemus etiam obvius exierat, quum salutatione benigna excepti essent, dextraeque datae, ingredientes portam, fidem datam deosque testes nequicquam invocantes, interfecti sunt. Inde gravius de integro bellum exarsit. C. Valerius Laevinus, et Ap. Claudius Pulcher, et C. Memmius, et M. Popillius, et L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos quum Delphis utriusque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maxime, quum causa, tum eloquentia, praestare visus est; qui paucos post dies ab Orthobula uxore veneno est sublatus: damnataque eo crimine, in exsilium abiit. Idem furor et Cretenses lacerabat. Adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant. Ceterum indutiae tantum sex mensium fuerunt: inde multo gravius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quaeque modo gesta sunt, persequi non operae est satis superque oneris sustinenti res a populo Romano gestas scribere.

XXVI. [31.] Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Ti. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio praetore obtinente provinciam. Rebellarunt sub adventum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, quum vigiles in vallo, quique in portarum stationibus erant, quum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius, signo proposito pugnae, paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrimque proelium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alii alios sicubi *evaserunt* extra vallum, ut pandere aciem, et *exaequari cornibus* hostibus, quibus circumibantur

possent, ita repente irruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt: ad quindecim millia caesa aut capta: signa adempta duo et triginta. Castra etiam eo die expugnata, debellatumque. Nam, qui superfuere proelio, in oppida sua dilapsi sunt. Quieti deinde paruerunt imperio.

XXVII. [32.] Censores eo anno creati Q. Fulvius Flaccus et A. Postumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Aemilius Lepidus pontifex maximus. De senatu novem eiecerunt. Insignes notae fuerunt M. Cornelii Maluginensis, qui biennio ante praetor in Hispania fuerat; et L. Cornelii Scipionis praetoris, cuius tum inter cives et peregrinos iurisdictio erat; et Cn. Fulvii, qui frater germanus, et, ut Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat. Consules, votis in Capitolio nuncupatis, in provincias profecti sunt. Ex iis M. Aemilio senatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse, ipsorum legati attulerant. Legati, qui in Aetoliam ad similes motus comprimendos ierant, renuntiarunt, coerceri rabiem gentis non posse. Patavinis saluti fuit adventus consulis: neque aliud, quod ageret in provincia, quum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas marginandasque primi omnium locaverunt, pontesque multis locis faciendos: et scenam aedilibus praetoribusque praebendam: et carceres in circo, et ova ad notas curriculis numerandis, et * dam, et metas trans * et caveas ferreas pe * intromitterentur * feris in monte Albano consulibus, et clivum Capitolinum silice sternendum curaverunt, et porticum ab aede Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam. Et extra portam Trigeminam emporium lapide straverunt, stipi-

tibusque saepserunt; et porticum Aemiliam reficiendam curarunt: gradibusque ascensum ab Tiberi in emporium fecerunt. Et extra eandem portam in Aventinum porticum silice straverunt, et eo publico ab aede Veneris fecerunt. Iidem Calatiae et Auximi muros faciendos locaverunt: venditisque ibi publicis locis, pecuniam, quae redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis consumpserunt. Et alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Postumius nihil, nisi senatus Romani populive iussu, se locaturum ipsorum pecunia *) Iovis aedem Pisauri, et Fundis, et Potentiae etiam aquam adducendam, et Pisauri viam silice sternendam, et Sinuessam a ga * aviariae. In his et clo * um circumducend * et forum porticibus tabernisque claudendum, et Ianos tres faciendos. Haec ab uno censore opera locata, cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens et severa censura fuit. Multis equi adempti.

XXVIII. [33.] Exitu prope anni diem unum supplicatio fuit ob res prospere gestas in Hispania ductu auspicioque Ap. Claudii proconsulis: et maioribus hostiis viginti sacrificatum. Et alterum diem supplicatio ad Cereris, Liberi, Liberaeque fuit, quod ex Sabinis terrae motus ingens cum multis aedificiorum ruinis nuntiatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hispania Romam rediisset, decrevit senatus, ut ovans urbem iniret. Iam consularia comitia appetebant; quibus, magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus et M. Popillius Laenas. Praetores inde facti, N. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis, Ap. Claudius Centho, ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, decem millia *pondo argenti*, quinque millia auri in aerarium *tulit. Flamen Dialis* inauguratus est Cn. Cornelius

Eodem anno tabula in aedem Matris Matutae cum indice hoc posita est: *Ti. Sempronii Gracchi consulis imperio auspicioque legio exercitusque populi Romani Sardiniam subegit. In ea provincia hostium caesa aut capta supra octoginta millia. Republica felicissime gesta, atque liberatis vectigalibus* restitutis, exercitum salvum atque incolumem plenissimum praeda domum reportavit. Iterum triumphans in urbem Romam rediit. Cuius rei ergo hanc tabulam donum Iovi dedit.* Sardiniae insulae forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data; unum ante cetera insigne fuit T. Flaminini, quod mortis causa patris sui, cum visceratione epuloque et ludis scenicis, quatriduum dedit. Magni tamen muneris ea summa fuit, ut per triduum quattuor et septuaginta homines pugnarint.

[34.] Finis huius anni insignis est nova, eaque magni momenti lege, quae non sine aliquo motu animorum agitata civitatem exercuit. Hactenus feminas non minus, quam viros, ad hereditates admitti ius fuerat. Inde fiebat, ut illustrissimarum saepe familiarum bona in alienas domos transfunderentur, magno cum reipublicae damno, cuius interest clarorum nominum heredibus suppetere opes, quibus splendorem generis, onus alioqui magis, quam decus, tutari et exornare possint. Deinde etiam, quum crescentibus iam imperii opibus crescerent privatorum quoque divitiae, metus erat, ne pronior natura in luxum et elegantioris cultus affectationem muliebris animus, nactus ex affluentia opum cupiditatis irritamenta, in sumptus immodicos atque in luxuriam prolaberetur, ac deinde a prisca fortasse sanctitate descisceret, nec minor fieret morum, quam cultus, mutatio. His incommodis obviam ire statuit Q. Voconius Saxa, tribunus plebis, tulitque ad populum: *Ne quis, qui post A. Postumium, Q. Fulvium censores census esset, heredem virginem, neve mulierem faceret; neve ulli virgini, vel mulieri, bona cuiusquam liceret hereditate percipere ultra centum millia sestertium.* Sed et cavendum quoque duxit Voconius, ne magnitudine lega*torum* hereditates, quod fiebat interdum, exhaurirentur. Adie*cit igitur* rogationi: *Ne quis plus cuiquam legaret, quam ad heredem heredesve perveniret.* Atque hoc quidem posterius legis

caput facile se populo probabat, quod et aequissimum videretur, nec cuiquam magnopere grave esset. De priore, quo removebantur feminae ab omnium omnino civium hereditatibus, ambigebatur. Dubitationem exemit M. Cato, acerrimus iam olim in defendenda lege Oppia mulierum adversarius et castigator, qui et hanc quoque maioris momenti adversus illas legem, annos natus quinque et sexaginta, magna voce et bonis lateribus suasit, pro solita asperitate in muliebrem invectus impotentiam, intolerandosque in opulentia spiritus: quum hinc quoque argueret divitum matronarum fastum et arrogantiam, *quod illae, magna saepe dote marito allata, magnam sibi pecuniam reciperent ac retinerent, eamque pecuniam ita postea viro roganti mutuam darent, ut, quoties iratae essent, statim per receptitium servum consectantem et quotidie flagitantem solutionem, maritum, tanquam debitorem extraneum, importune cogerent.* Hac indignatione commoti legem, uti rogabat Voconius, accipiendam censuerunt.

EPITOME LIBRI XLII.

Q. Fulvius Flaccus censor templum Iunonis Laciniae tegulis marmoreis spoliavit, ut aedem, quam dedicabat, tegeret. Tegulae ex senatusconsulto reportatae. Eumenes, Asiae rex, in senatu de Perseo, Macedoniae rege, questus est: cuius iniuriae in populum Romanum referuntur. Ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus consul, cui id mandatum erat, in Macedoniam transiit, levibusque expeditionibus, equestribus proeliis, in Thessalia cum Perseo parum felici eventu pugnavit. Inter Masinissam et Carthaginienses de agro fuit arbiter ad disceptandum a senatu datus. Legati missi ad civitates socias et reges rogandos, ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta septem millia, ducenta triginta unum. Res praeterea adversus Corsos et Li*gures prospere gestas continet.*

T. LIVII PATAVINI
LIBER XLII.

L. Postumius Albinus, M. Popillius Laenas quu omnium primum de provinciis exercitibusque ad s natum retulissent, Ligures utrique decreti sunt: novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, l giones, (binae singulis decretae) et socium Lati nominis dena millia peditum et sexcenos equit et supplementum Hispaniae tria millia peditum R manorum scriberent, et ducentos equites. Ad h mille et quingenti pedites Romani cum centum equ tibus scribi iussi, cum quibus praetor, cui Sardin obtigisset, in Corsicam transgressus bellum gerere interim M. Atilius, vetus praetor, provinciam ob neret Sardiniam. Praetores deinde provincias sort sunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxu inter cives et peregrinos, N. Fabius Buteo Hispania citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Cra sipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusqua magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. P stumium consulem ad agrum publicum a privato te minandum in Campaniam ire; cuius ingentem m dum possidere privatos, paullatim proferendo fine constabat. Hic, iratus Praenestinis, quod, quum privatus sacrificii in templo Fortunae faciundi cau profectus esset, nihil in se honorifice, neque public neque privatim, factum a Praenestinis esset, priu quam ab Roma proficisceretur, literas Praeneste m sit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publi pararet, ubi deverteretur, iumentaque, quum exi

inde, praesto essent. Ante hunc consulem nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit. Ideo magistratus mulis tabernaculisque et omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. Privata hospitia habebant; ea benigne comiterque colebant; domusque eorum Romae hospitibus patebant, apud quos ipsis deverti mos esset. Legati, qui repente aliquo mitterentur, singula iumenta per oppida, iter qua faciundum erat, imperabant: aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant. Iniuria consulis, etiamsi iusta, non tamen in magistratu exercenda, et silentium, nimis aut modestum, aut timidum Praenestinorum, ius, velut probato exemplo, magistratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum.

II. Principio huius anni legati, qui in Aetoliam et Macedoniam missi erant, renuntiarunt, *sibi conveniendi regis Persei, quum alii abesse eum, alii aegrum esse, falso utrumque, fingerent, potestatem non factam. Facile tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia seditionem gliscere in dies, neque discordiarum principes auctoritate sua coerceri potuisse.* Quum bellum Macedonicum in exspectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemque deum peti precationibus, qui editi ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuvii classis magnae species in coelo visae dicebantur; et Priverni lana pulla terra enata; et in Veienti apud Rementem lapidatum; Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse; in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub exsistentibus glebis pisces emersisse. Ob haec prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemviris est, et quibus diis, quibusque hostiis sacrificaretur, et ut supplicatio *prodigiis* expiandis fieret: altera, quae *priore anno* valetudinis populi causa vota esset, et

uti feriaeque essent. Itaque sacrificatum est, ut decemviri scriptum ediderunt.

III. Eodem anno aedis Iunonis Laciniae detecta. Q. Fulvius Flaccus censor aedem Fortunae Equestris, quam in Hispania praetor bello Celtiberico voverat, faciebat enixo studio, ne ullum Romae amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum ei templo ratus adiecturum, si tegulae marmoreae essent, profectus in Bruttios, aedem Iunonis Laciniae ad partem dimidiam detegit; id satis fore ratus ad tegendum, quod aedificaretur. Naves paratae fuerunt, quae tollerent atque asportarent, auctoritate censoria sociis deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor rediit, tegulae, expositae de navibus, ad templum portabantur. Quanquam, unde essent, silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur, ut consules eam rem ad senatum referrent. Ut vero arcessitus in curiam censor venit, multo infestius singuli universique praesentem lacerare: *Templum augustissimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Hannibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset foede, ac prope diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. Censorem, moribus regendis creatum, cui sarta tecta exigere sacris publicis, et loca tuenda, more maiorum traditum esset, eum per sociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta aedium sacrarum, vagari: et, quod, si in privatis sociorum aedificiis faceret, indignum videri posset, id deum immortalium templa demolientem facere: et obstringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa aedificantem: tanquam non iidem ubique dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quum, priusquam referretur, appareret, quid sentirent Patres, relatione facta, in unam

omnes sententiam ierunt, ut eae tegulae reportandae in templum locarentur, piaculariaque Iunoni fierent. Quae ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nuntiarunt.

IV. Ex praetoribus, qui in provincias ierant, N. Fabius Massiliae moritur, quum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque, quum id nuntiatum a Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius et Cn. Servilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit, ut P. Furius idem, cuius ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno, quum agri Ligustini et Gallici, quod bello captum erat, aliquantum vacaret, senatusconsultum factum, ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex senatusconsulto creavit A. Atilius praetor urbanus, M. Aemilium Lepidum, C. Cassium, T. Aebutium Carum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. et L. Appuleios, M. Caecilium, C. Salonium, C. Munatium. Diviserunt dena iugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idem tempus, quo haec agebantur, legati ex Aetolia Romam venerunt de discordiis seditionibusque suis, et Thessali legati, nuntiantes, quae in Macedonia gererentur.

V. Perseus, iam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes, non gentes modo Graeciae, sed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura, quam praestando, sibi conciliabat. Erant tamen magnae partis hominum ad favorem eius inclinati animi, et aliquanto quam in Eumenem propensiores: quum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Graeciae civitates et plerique principum obligati essent: et ita *se in regno* suo gereret, ut, quae sub ditione *eius*, *urbes nullius* liberae civitatis fortunam secum

mutatam vellent. Contra Persea fama erat post patris mortem uxorem manu sua occidisse: Apellem, ministrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requisitum a Philippo ad supplicium, exsulantem, arcessitum post patris mortem ingentibus promissis ad praemia tantae perpetratae rei clam interfecisse. Intestinis externisque praeterea multis caedibus infamem, nec ullo commendabilem merito, praeferebant vulgo civitates tam pio erga propinquos, tam iusto in cives, tam munifico erga omnes homines regi, seu fama et maiestate Macedonum regum praeoccupati ad spernendum originem novi regni; seu mutationis rerum cupidi; seu quia eum obiectum esse Romanis volebant. Erant autem non Aetoli modo in seditionibus, propter ingentem vim aeris alieni, sed Thessali etiam: ex contagione, velut tabes, in Perrhaebiam quoque id pervaserat malum. Quum Thessalos in armis esse nuntiatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasque senatus misit. Qui, utriusque partis principibus castigatis, quum iniusto fenore gravatum aes alienum, ipsis magna ex parte concedentibus, qui onerarant, levasset, iusti crediti solutionem in * annorum pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemque modo compositae in Perrhaebia res. Aetolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, quos intestino gesserant bello, cognovit. Quum certatum utrimque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut levare, aut onerare voluit: communiter ab utrisque petiit, abstinerent bello, et oblivione praeteritorum discordias finirent. Huius reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultro citroque datis firmata est. Corinthus, ut ibi deponerentur obsides, *convenit.*

VI. A Delphis et Aetolico concilio Marcellus in

Peloponnesum traiecit, quo Achaeis edixerat conventum. Ubi, collaudata gente, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne adversus Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemaeum renovandae amicitiae causa proficisci iussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Baebius Sulca, M. Cornelius Mammula, M Caecilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt: quorum princeps Apollonius, in senatum introductus, multis iustisque causis regem excusavit, *quod stipendium serius quam ad diem praestaret. Id se omne advexisse, ne cuius, nisi temporis, gratia regi fieret. Donum praeterea afferre, vasa aurea quingentum pondo. Petere regem, ut, quae cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renovaretur; imperaretque sibi populus Romanus, quae bono fidelique socio regi essent imperanda: se nullo usquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse, quum Romae esset, eam comitatem iuventutis, ut pro rege, non pro obside, omnibus ordinibus fuerit.* Legatis benigne responsum, et societatem renovare cum Antiocho, quae cum patre eius fuerat, A. Atilius praetor urbanus iussus. Quaestores urbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt: iisque negotium datum est, ut ponerent ea, in quibus templis videretur: legatoque centum millium aeris munus missum, et aedes liberae hospitio datae, sumptusque decretus, donec in Italia esset. Legati, qui in Syria fuerant, renuntiaverunt, in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumque populo Romano.

VII. In provinciis eo anno haec. C. Cicereius praetor in Corsica signis collatis pugnavit: septem millia Corsorum caesa; capti amplius mille et septingenti. Voverat in ea pugna praetor aedem Iunoni Monetae. Pax deinde data petentibus Corsis, et exacta cerae ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statiellati pugnatum ad oppidum Carystum. Eo se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primo sub adventum M. Popillii consulis moenibus sese continebant: deinde, postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas, aciem struxerunt: nec consul, ut qui id ipsum oppugnatione comminanda quaesisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret spes. Quod ubi consul vidit, nulla parte moveri Ligurum signa, imperat equitibus, ut equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes, quanto maximo possent tumultu, incurrant. Pars magna equitum mediam traiecit aciem; et ad terga pugnantium pervasit. Inde terror iniectus Liguribus. Diversi in omnes partes fugerunt: perpauci retro in oppidum, quia inde se maxime obiecerat eques. Et pugna tam pervicax multos absumpserat Ligurum, et in fuga passim caesi sunt. Decem millia hominum caesa traduntur; amplius septingenti passim capti: signa militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit. Amplius tria millia militum amissa; quum, cedentibus neutris, ex parte utraque primores caderent.

VIII. Post hanc pugnam ex diversa fuga in unum collecti Ligures, quum maiorem multo partem civium amissam, quam superesse, cernerent, (nec enim *plus decem* millia hominum erant) dediderunt sese; *nihil quidem illi* pacti. Speraverant tamen, non atro-*cius, quam* superiores imperatores, consulem in se

saeviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit: literasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas quum A. Atilius praetor in curia recitasset, (nam consul alter Postumius, agris recognoscendis in Campania occupatus, aberat) atrox res visa senatui: *Statiellates, qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma adversus Romanos, tum quoque oppugnatos, non ultro inferentes bellum; deditos in fidem populi Romani omni ultimae crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis unquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse: et distractos passim iustis quondam hostibus populi Romani pacatis servire. Quas ob res placere senatui, M. Popillium consulem Ligures, pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem; bonaque ut iis, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare. Arma primo quoque tempore fieri; nec ante consulem de provincia decedere, quam deditos in sedem suam Ligures restituisset. Claram victoriam vincendo oppugnantes, non saeviendo in afflictos, fieri.*

IX. Consul, qua ferocia animi usus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit. Legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus Patribus, infestus praetori, Romam rediit: senatuque extemplo ad aedem Bellonae vocato, multis verbis invectus est in praetorem: *qui, quum ob rem bello bene gestam, uti diis immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, adversus se pro hostibus senatusconsultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedique iis prope consulem praetor iuberet. Itaque multam ei se dicere: a Patribus postulare, ut senatusconsultum in se factum tolli iuberent: supplicationemque,* quam absentes ex literis, *de bene gesta republica missis,* decernere debuerint, pro

sentes honoris deorum primum causa, deinde et sui aliquo tamen respectu, decernerent. Nihilo lenioribus, quam absens, senatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re, in provinciam redit. Alter consul Postumius, consumpta aestate in recognoscendis agris, ne visa quidem provincia sua, comitiorum causa Romam rediit. Consules C. Popillium Laenatem, P. Aelium Ligurem creavit. Praetores exinde facti C. Licinius Crassus, M. Iunius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum.

X. Eo anno lustrum conditum est. Censores erant Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus. Postumius condidit. Censa sunt civium Romanorum capita ducenta sexaginta novem millia et quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Postumius consul pro concione edixerat, qui socium Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romae, et omnes in suis civitatibus censerentur. Concors et e republica censura fuit. Omnes, quos senatu moverunt, quibusque equos ademerunt, aerarios fecerunt, et tribu moverunt: neque ab altero notatum alter probavit. Fulvius aedem Fortunae Equestris, quam proconsul in Hispania, dimicans cum Celtiberorum legionibus, voverat, annos sex post, quam voverat, dedicavit: et scenicos ludos per quatriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus, decemvir sacrorum, eo anno mortuus est. In locum eius suffectus A. Postumius Albinus. Locustarum tantae nubes a mari vento repente in Apuliam illatae sunt, ut examinibus suis agros late operirent. Ad quam pestem frugum tollendam Cn. Sicinius praetor designatus, cum imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominum *ad colligendas eas* coacto, aliquantum temporis ab*sumpsit* *Principium* insequentis anni, quo C. Popil-

lius et P. Aelius fuerunt consules, residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renovarique senatusconsultum volebant, et consul Aelius referebat. Popillius et collegam et senatum pro fratre deprecabatur; prae se ferens, si quid decernerent, intercessurum, collegam deterruit. Patres, eo magis utrique pariter consulum infensi, in incepto perstabant. Itaque, quum de provinciis ageretur, et Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Postulantibus deinde, ut novos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret, utrumque negatum est. Praetoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Crassus urbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus, C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. Consules, ob ea irati senatui, Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros esse denuntiarunt; nec quicquam rei publicae acturos, praeterquam quod ad provinciarum administrationem attineret.

XI. Attalum, regis Eumenis fratrem, legatum venisse Romam, Valerius Antias his consulibus scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosque apparatus belli. Plurium annales, et quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur, ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficiis etiam suis, ingentia quae in eum congesta erant, existimaret deberi populus Romanus, in senatum est introductus. *Causam veniendi sibi Romam* fuisse, dixit, *praeter cupiditatem visendi* deos hominesque, *quorum beneficio in ea fortuna* esset, supra quam ne *optare quidem auderet, etiam* ut coram moneret sena-

tum, ut Persei conatis obviam iret. Orsus inde a Philippi consiliis, *necem Demetrii filii* retulit, *adversantis Romano bello; Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxiliis fretus in Italiam transiret. Haec eum volutantem in animo, oppressum fato, regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaque Persea, hereditarium a patre relictum bellum, et simul cum imperio traditum, iamiam primum alere ac fovere omnibus consiliis. Florere praeterea iuventute, quam stirpem longa pax ediderit, florere opibus regni, florere etiam aetate. Quae quum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inveteratum diutina arte atque usu belli. Iam inde a puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum, assuetum, missum a patre in expeditiones multas variasque. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa, quae non vi, non dolo, Philippus, omnia expertus, potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quae longo tempore, multis magnisque meritis pareretur, auctoritatem.*

XII. *Nam apud Graeciae atque Asiae civitates vereri maiestatem eius omnes. Nec, pro quibus meritis, pro qua munificentia tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam eius accidat, an, quod ipse vereatur dicere, invidia adversus Romanos favorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate, Seleuci filiam duxisse eum, non petentem, sed petitum ultro; sororem dedisse Prusiae precanti atque oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum, et velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Boeotorum gentem, captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiae foedus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo foedus incisum literis esse:* uno Thebis, altero ad Delum, *augustissimo et celeberrimo* in templo, tertio Delphis. In

Achaico concilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eo rem prope adductam, ut aditus et in Achaiam daretur. At, hercule, suos honores, cuius merita in eam gentem privatim, an publice, sint maiora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam, Aetolos, quem ignorare, in seditionibus suis non ab Romanis, sed a Perseo praesidium petisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat; triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos frumentum praeparare, ut abstinere et suo et hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantam habere, ut decem millibus mercenariorum militum, praeter Macedonum copias, stipendium in totidem annos praeparatum habeat: praeter annuum, quod ex metallis regiis capiat, vectigal. Arma vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congessisse. Iuventutem, ut iam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subiectam esse.

XIII. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego haec,* inquit, *incertis iactata rumoribus, et cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, affero ad vos, Patres conscripti; sed comperta et explorata, haud secus quam si speculator missus a vobis subiecta oculis referrem. Neque, relicto regno meo, quod amplum et egregium vos fecistis, mare tantum traiecissem, ut vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiae et Graeciae civitates, in dies magis denudantes iudicia sua, mox, si permitteretur, eo processuras, unde receptum ad poenitendum non haberent. Cernebam Persea, non continentem se Macedoniae regno, alia armis occupantem, alia, quae vi subigi non possunt, favore ac benevolentia complectentem. Videbam, quam impar esset*

sors, quum ille vobis bellum pararet, vos ei pacem praestaretis; quanquam mihi quidem rare, sed gerere paene bellum videbatur. Al socium atque amicum vestrum, regno expulit taurum Illyrium, quia scripta ab eo quaed comperit, socium item atque amicum vestrum cit. Eversam et Callicritum Thebanos, pri vitatis, quia liberius adversus eum in concili rum locuti fuerant, delaturosque ad vos, qua tur, professi erant, tollendos curavit. Auxi guntiis adversus foedus tulit, Dolopiae bellu Thessaliam et Doridem cum exercitu pervas bello intestino deterioris partis auxilio melio geret. Confudit et miscuit omnia in Thes rhaebiaque spe novarum tabularum, ut man rum obnoxia sibi optimates opprimeret. Ha vobis quiescentibus et patientibus fecerit, et c sibi Graeciam esse a vobis videat; pro cer neminem sibi, antequam in Italiam traiecerit tum occursurum. Hoc quam vobis tutum aut sit, vos videritis: ego certe mihi turpe esse du Persea ad bellum inferendum, quam me so praedicendum, ut caveretis, venire in Italian ctus necessario mihi officio, et quodam modo atque exonerata fide mea, quid ultra facere quam uti deos deasque precer, ut vos et ves publicae, et nobis sociis atque amicis, qui ex v demus, consulatis?

XIV. Haec oratio movit Patres conscrip terum in praesentia nihil, praeterquam fuiss regem, scire quisquam potuit: eo silentio cl ria erat. Bello denique perfecto, quaeque rege, quaeque responsa essent, emanavere. deinde regis legatis post paucos dies senat *est. Ceterum*, praeoccupatis non auribu *quam animis*, ab Eumene rege, omnis et d

deprecatio legatorum respuebatur: et exasperavit animos ferocia nimia Harpali, qui princeps legationis erat. Is, *Velle quidem et laborare*, dixit, *regem, ut purganti, se nihil hostile dixisse aut fecisse, fides habeatur: ceterum, si pervicacius caussam belli quaeri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, et eventum incertum belli.* Omnibus civitatibus Graeciae atque Asiae curae erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: et propter adventum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleraeque civitates, alia in speciem praeferentes, legatos. Et legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes civitatem quoque suam Persei criminibus iunxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum rege locum in senatu quaerebat. Quod quum non contigisset, libertate intemperantius invectus in regem, quod Lyciorum gentem adversus Rhodios concitasset, graviorque Asiae esset, quam Antiochus fuisset; popularem quidem ac gratam populis Asiae (nam eo quoque iam favor Persei venerat) orationem habuit: ceterum invisam senatui, inutilemque sibi et civitati suae. Eumeni vero conspiratio adversus eum favorem apud Romanos fecit. Ita omnes ei honores habiti, donaque quam amplissima data, cum sella curuli atque eburneo scipione.

XV. Legationibus dimissis, quum Harpalus, quanta maxima celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nuntiasset regi, nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facile appareret, non dilaturos; et ipse, praeterquam quod et ita credebat futurum, iam etiam volebat, in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: a cuius sanguine ordiens bellum, Euandrum Cretensem, ducem auxiliorum, et Macedonas tres, *assuetos ministeriis* talium facinorum, ad caedem

regis subornat: literasque iis dat ad Praxo hos[pitam] principem auctoritate et opibus Delphorum. [Satis] constabat, Eumenem, ut sacrificaret Apollini, D[elphos] escensurum. Praegressi cum Euandro insidia[tores] nihil aliud ad peragendum inceptum, quam lo[ci op]portunitatem, omnia circumeuntes, quaer[ebant]. Escendentibus ad templum a Cirrha, priusquam veniretur ad frequentia aedificiis loca, maceri[a erat] ab laeva semitae paullum exstantis a fundam[ento,] qua singuli transirent; dextra pars labe terrae [in ali]quantum altitudinis derupta erat. Post maceri[am se] abdiderunt, gradibus astructis, ut ex ea, velut e [muro,] tela in praetereuntem coniicerent. Primo a [mari] circumfusa turba amicorum ac satellitum, pr[ocede]bat: deinde extenuabant paullatim angustiae a[gmen.] Ubi ad eum locum ventum est, qua singulis eu[ndum] erat, primus semitam ingressus Pantaleon Ae[tolorum] princeps, cum quo institutus regi sermo erat. [Tum] insidiatores exorti saxa duo ingentia devolvunt[: quo]rum altero caput ictum est regi, altero humeru[s. So]pitusque ex semita proclivi ruit in declive, [multis] super prolapsum iam saxis congestis. Et cete[ra qui]dem etiam amicorum et satellitum, postquam [caden]tem videre, diffugiunt: Pantaleon constanter [im]vidus mansit ad protegendum regem.

XVI. Latrones, quum brevi circuitu maceri[ae de]currere ad conficiendum saucium possent, velu[t per]fecta re, in iugum Parnasi refugerunt eo curs[u, ut] quum unus non facile sequendo per invia atque [ardua] moraretur fugam eorum, ne ex comprenso ind[icium] emanaret, occiderint comitem. Ad corpus reg[is pri]mo amici, deinde satellites ac servi concurr[ere,] tollentes sopitum vulnere ac nihil sentientem. [Vive]re tamen ex calore et spiritu remanente in pr[aecor]diis senserunt; victurum exigua ac prope null[a spes] erat. Quidam ex satellitibus, secuti latronum

gia, quam neque ad iugum Parnasi, nequicquam fatigati, pervenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones, ut inconsulte, ita audacter, coeptum nec consulte et timide reliquerunt. Compotem iam sui regem amici postero die deferunt ad navem: inde Corinthum: ab Corintho, per Isthmi iugum navibus traductis, Aeginam traiiciunt. Ibi adeo secreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celerius, quam dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam et cum uxore fratris, et praefecto arci, tanquam iam haud dubius regni heres, est locutus. Quae postea non fefellere Eumenem: et, quanquam dissimulare et tacite habere id patique statuerat, tamen in primo congressu non temperavit, quin uxoris petendae praematuram festinationem fratri obiiceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est.

XVII. Sub idem tempus C. Valerius ex Graecia, qui legatus ad visendum statum regionis eius speculandaque consilia Persei regis missus erat, rediit; congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat. Simul et adduxerat secum Praxo a Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat, et L. Rammium Brundisinum, qui talis indicii delator erat. Princeps Brundisii Rammius fuit; hospitio quoque et duces Romanos omnes, et legatos exterarum quoque gentium insignes, praecipue regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisque spem amicitiae interioris magnaeque inde fortunae facientibus, ad regem profectus, brevi perfamiliaris haberi, trahique, magis quam vellet, in arcanos sermones est coeptus. Promissis enim ingentibus praemiis petere institit ab eo rex, *Quoniam duces omnes legatique Romani* hospitio eius uti assuessent, *quibus eorum ipse scripsisset*, ut venenum dandum *curaret. Cuius scire se* comparationem plurimum

difficultatis et periculi habere. Pluribus consciis comparari: eventu praeterea incerto esse, ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. Se daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo signo deprendi posset. Rammius, veritus ne, si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur: nec Brundisium ante redire, quam convento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, iussu eius Romam simul venit. Introductus in curiam, quae acta erant, exposuit.

XVIII. Haec ad ea, quae ab Eumene delata erant, accessere, quo maturius hostis Perseus iudicaretur: quippe quem non iustum modo apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad novos consules reiecta est: in praesentia tamen Cn. Sicinium praetorem, cuius inter cives et peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit; qui, Brundisium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum traiicerentur ad occupandas maritimas urbes, ubi consul, cui provincia Macedonia obvenisset, classem appellere tuto, et copias per commodum exponere posset. Eumenes, aliquamdiu Aeginae retentus periculosa et difficili curatione, quum primum tuto potuit, profectus Pergamum, praeter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante, summa vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quod e tanto periculo evasisset, venerunt. Quum Macedonicum bellum in annum dilatum esset, ceteris praetoribus iam in provincias profectis, M. Iunius et Sp. Lucretius, quibus Hispaniae provinciae obvenerant, fatigantes saepe idem petendo senatum, tandem pervicerunt, ut supplementum sibi ad exercitum daretur tria millia peditum, centum et quinquaginta equites in Romanas legiones:

in socialem exercitum quinque millia peditum, et trecentos equites, imperare sociis iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum praetoribus novis portatum est.

XIX. Eodem anno, quia per recognitionem Postumii consulis magna pars agri Campani, quem privati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum censores fruendum locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat; ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. Cum in exspectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent, legati Ariarathis, puerum filium regis secum adducentes, Romam venerunt. Quorum oratio fuit, *Regem educandum filium Romam misisse, ut iam inde a puero assuesceret mori bus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modo privatorum custodia, sed publicae etiam curae ac velut tutelae vellent esse.* Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreverunt, ut Cn. Sicinius praetor aedes instructas locaret, ubi filius regis comitesque eius habitare possent. Et Thracum legatis, apud se disceptantibus, et societatem amicitiamque petentibus, et, quod petebant, datum est, et munera binum millium aeris summae in singulos missa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedoniae Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoque et insulis explorata omnia essent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam et Rhodum iusserunt, simul renovare amicitiam, simul speculari, num sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent.

XX. In suspensa civitate ad exspectationem novi belli, nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio * bello *Punico* consulis, cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res

prodigii loco habita, ad senatum relata est. Patres ad haruspices referre, et decemviros adire libros iusserunt. Decemviri, lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemque habendam, victimis maioribus sacrificandum et in Capitolio Romae, et in Campania ad Minervae promontorium, renuntiarunt: ludos per decem dies Iovi Optimo Maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. Haruspices, in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium et interitum perduellium portendi, responderunt; quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quae tempestas disiecisset. Accesserunt quae cumularent religiones animis. Saturniae, nuntiatum erat, sanguine per triduum in oppido pluisse: Calatiae asinum tripedem natum, et taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos: Auximi terra pluisse. Horum quoque prodigiorum causa res divinae factae, et supplicatio unum diem feriaeque habitae.

XXI. Consules ad id tempus in provinciam non exierant, quia neque, uti de M. Popillio referrent senatui obsequebantur, et, nihil aliud decernere prius statutum Patribus erat. Aucta etiam invidia est Popillii literis eius, quibus iterum cum Statiellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac sex millia eorum occidisse. Propter cuius iniuriam belli ceteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum vero non absens modo Popillius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, et pacatos ad rebellionem incitasset, sed consules, quod non exirent in provinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu Patrum accensi M. Marcius Sermo et Q. Marcius Scylla, tribuni plebis, et consulibus multam se dicturos, nisi in provinciam exirent, denuntiarunt; et rogationem *quam de Liguribus* deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, ut qui e

Statiellis deditis in libertatem restitutus ante Kalendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in servitutem venisset, ut iuratus senatus decerneret, qui eam rem quaereret animadverteretque. Ex auctoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt. Priusquam proficiscerentur consules, C. Cicereio praetori prioris anni ad aedem Bellonae senatus datus est. Is, expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod iam in morem venerat, ut sine publica auctoritate fieret, triumphavit. Rogationem Marciam de Liguribus magno consensu plebes scivit iussitque. Ex eo plebiscito C. Licinius praetor consuluit senatum, quem quaerere ea rogatione vellet. Patres ipsum eum quaerere iusserunt.

XXII. Tum demum consules in provinciam profecti sunt, exercitumque a M. Popillio acceperunt. Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat, ne causam diceret, adverso senatu, infestiore populo, apud praetorem, qui de quaestione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius tribuni plebis, alterius rogationis denuntiatione, occurrerunt: ut, si non ante Idus Novembres in urbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret. Hoc tractus vinculo quum rediisset, ingenti cum invidia in senatum venit. Ibi quum laceratus iurgiis multorum esset, senatusconsultum factum est, ut, qui Ligurum post Q. Fulvium, L. Manlium consules hostes non fuissent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius praetores in libertatem restituendos curarent, agrumque iis trans Padum consul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc senatusconsulto restituta in libertatem, traductisque Padum ager est assignatus. M. Popillius rogatione Marcia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio praetor, *gratia consulis* absentis et Popilliae familiae preci-

bus victus, Idibus Martiis adesse reum iussit, qu novi magistratus inituri erant honorem; ne di ius, qui privatus futurus esset. Ita rogatio de ribus arte fallaci elusa est.

XXIII. Legati Carthaginienses eo tempor mae erant, et Gulussa filius Masinissae. Inte magnae contentiones in senatu fuere. Carthagi ses querebantur, *praeter agrum, de quo ante leg Roma, qui in re praesenti cognoscerent, missi e amplius septuaginta oppida castellaque agri C giniensis biennio proximo Masinissam vi atque possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, facile esse. thaginienses foedere illigatos silere. Prohiben extra fines efferre arma. Quanquam sciant, i finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos be illo haud ambiguo capite foederis deterreri, q serte vetentur cum sociis populi Romani bellum g Sed iam ultra superbiam crudelitatemque et tiam eius non pati posse Carthaginienses. Misso qui orarent senatum, ut trium harum rerum un se impetrari sinerent: ut vel ex aequo apud s populum, quid cuiusque esset, disceptarent: v mitterent Carthaginiensibus, ut adversus iniu ma pio iustoque se tutarentur bello: vel ad extr si gratia plus, quam veritas, apud eos valeret, statuerent, quid donatum ex alieno Masinissae v Modestius certe daturos eos, et scituros, quid sent: ipsum nullum, praeterquam suae libidini trio, finem facturum. Horum si nihil impetrar aliquod suum post datam a P. Scipione pacen ctum esset, ipsi potius animadverterent in se. servitutem se sub dominis Romanis, quam libe expositam ad iniurias Masinissae, malle. Perir que semel ipsis satius esse, quam sub acerbissi nificis arbitrio spiritum ducere.* Sub haec dicta

mantes procubuerunt; stratique humi, non sibi magis misericordiam, quam regi *.

XXIV. Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet, aut, si prius mallet, expromeret, super qua re Romam venisset. Gulussa, *Neque sibi facile esse,* dixit, *de iis rebus agere, de quibus nihil mandati a patre haberet: neque patri facile fuisse mandare, quum Carthaginienses, nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam, indicaverint. In aede Aesculapii clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, unde praeterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam causam, nisi propter constantem fidem erga populum Romanum, odissent.* His utrimque auditis, senatus, de postulatis Carthaginiensium consultus, respondere ita iussit: *Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, et nuntiare patri, ut de iis, de quibus Carthaginienses querantur, legatos quam primum ad senatum mittat; denuntietque Carthaginiensibus, ut ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masinissae honoris causa, et fecisse et facturos esse: ius gratiae non dare. Agrum, qua cuiusque sit, possideri velle: nec novos statuere fines, sed veteres observari, in animo habere. Carthaginiensibus victis se et urbes, et agros concessisse; non ut in pace eriperent per iniuriam, quae iure belli non ademissent.* Ita regulus Carthaginiensesque dimissi. Munera ex instituto data utrisque, aliaque hospitalia comiter conservata.

XXV. Sub idem tempus Cn. Servilius Caepio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Luscus legati, ad res repetendas in Macedoniam renuntiandamque amicitiam regi missi, redierunt: qui iam sua sponte infestum Persi senatum insuper accenderunt, relatis or

dine, quae vidissent, quaeque audissent. *Vidisse se per omnes urbes Macedonum summa vi parari bellum. Quum ad regem pervenissent, per multos dies conveniendi eius potestatem non factam: postremo, quum desperato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere revocatos, et ad eum introductos esse. Suae orationis summam fuisse: Foedus, cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renovatum: in quo diserte prohiberi eum, extra fines arma efferre; prohiberi, socios populi Romani lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quae ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia et comperta referentem audissent. Samothracae praeterea per multos dies occultum consilium cum legationibus civitatium Asiae regem habuisse. Pro his iniuriis satisfieri, senatum aequum censere, reddique sibi res sociisque suis, quas contra ius foederis habeat. Regem ad ea primo accensum ira inclementer locutum, avaritiam superbiamque Romanis obiicientem frequenter: quod alii super alios legati venirent speculatum dicta factaque sua, quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere aequum censerent. Postremo, multum ac diu vociferatum, reverti postero die iussisse: scriptum se responsum dare velle. Tum ita sibi scriptum traditum esse: Foedus, cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renovari, non quia probaret, sed quia in nova possessione regni patienda omnia essent, passum. Novum foedus si secum facere vellent, convenire prius de conditionibus debere: et, si in animum inducerent, ut ex aequo foedus fieret, et se visurum, quid sibi faciundum esset, et illos credere reipublicae consulturos. Atque ita se proripuisse, et summoveri e regia omnes coeptos. Tum se amicitiam et societatem renuntiasse. Qua voce eum accensum restitisse, atque voce clara denuntiasse sibi, ut triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos: nec sibi, aut venientibus, aut manen-*

tibus, quicquam hospitaliter aut benigne factum. Thessali deinde Aetolique legati auditi. Senatui, ut scirent quam primum, quibus ducibus usura respublica esset, literas mitti consulibus placuit, ut, uter eorum posset, Romam ad magistratus creandos veniret.

XXVI. Nihil magnopere, quod memorari attineat, rei publicae eo anno consules gesserant. Magis e republica visum erat, comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Quum Macedonicum bellum exspectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi, fines suos secundo populatum, simul nuntiantes, *uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem: communi consilio parare Romanis bellum: et specie legatorum Illyrios speculatores Romae esse, Perse auctore missos, ut, quid ageretur, scirent.* Illyrii vocati in senatum. Qui quum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent; quaesitum, ecquid ita non adissent magistratum, ut ex instituto loca, lautia, acciperent? sciretur denique venisse eos, et super qua re venissent? Haesitantibus in responso, ut curia excederent, dictum. Responsum tanquam legatis, ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt, qui nuntiarent, *qui socii quererentur apud senatum, exustum a rege agrum: non aequum eum facere, qui ab sociis suis non abstineret iniuriam.* In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Plaetorius, C. Cicereius. Ex Asia, qui circa socios reges missi erant, redierunt legati, qui renuntiarunt, *Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemaeum in Alexandria sese convenisse. Omnes sollicitatos legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosque omnia, quae populus Romanus imperasset, praestaturos.* Et civitates socias adisse: c

teras satis fidas; solos Rhodios fluctuantes et imbutos Persei consiliis invenisse. Venerant Rhodii legati ad purganda ea, quae vulgo iactari de civitate sciebant: ceterum senatum iis dari, quum novi consules magistratum inissent, placuit.

XXVII. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio praetori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus, in navalibus Romae subductis, quae possent usui esse, reficeret, pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegae in Siciliam scriberet, ut eas, quae in Sicilia naves essent, reficeret, atque expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios navales libertini ordinis in viginti et quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius praetor scribere iussus: in quinque et viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem praetor peditum octo millia, quadringentos equites ab sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno praetor fuerat, deligitur. Cn. Sicinius praetor ut exercitum paratum ad traiiciendum haberet, C. Popillio consuli ex auctoritate senatus C. Licinius praetor scribit, ut et legionem secundam, quae maxime veterana in Liguribus erat, et socios Latini nominis quattuor millia peditum, ducentos equites Idibus Februariis Brundisii adesse iuberet. Hac classe et hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia, quae senatus censuit, impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductae: qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinius praepositus: duodecim ex Sicilia missae. Ad frumentum classi exercituique coemendum in Apuliam Calabriamque tres legati missi, Sex. Digi-

tius, T. Iuventius, M. Caecilius. Ad omnia praeparata Cn. Sicinius praetor, paludatus ex urbe profectus, Brundisium venit.

XXVIII. Exitu prope anni C. Popillius consul Romam rediit aliquanto serius, quam senatus censuerat: cui primo quoque tempore magistratus creari, quum tantum bellum immineret reipublicae, visum erat. Itaque non secundis auribus Patrum auditus est consul, quum in aede Bellonae de rebus in Liguribus gestis dissereret. Succlamationes frequentes erant interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia consularia, in quam edicta erant diem, ante diem duodecimum Kalendas Martias sunt habita. Creati consules, P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die praetores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His praetoribus provinciae decretae: duae iuri Romae dicendo, Hispania, et Sicilia, et Sardinia; ut uni sors integra esset, quo senatus censuisset. Consulibus designatis imperavit senatus, ut, qua die magistratum inissent, hostiis maioribus rite mactatis, precarentur, uti quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, ut id prosperum eveniret. Eodem die decrevit senatus, C. Popillius consul ludos per dies decem Iovi Optimo Maximo voveret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si respublica decem annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit consul ludos fieri, donariaque dari, quanta ex pecunia decresset senatus, quum centum et quinquaginta non minus adessent. Praeeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. Aemilius Papus *decemvir* sacrorum, et Q. Fulvius Flaccus pontifex, *qui priore* anno fuerat censor. Hic foeda mort

periit. Ex duobus filiis eius, qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum alterum decessisse, alterum gravi et periculoso morbo aegrum esse. Obruit animum simul luctus metusque: mane ingressi cubiculum servi laqueo dependentem invenere. Erat opinio post censuram non compotem fuisse sui: vulgo Iunonis Laciniae iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Aemilii locum decemvir M. Valerius Messalla: in Fulvii pontifex Cn. Domitius Ahenobarbus, oppido adolescens sacerdos, est lectus.

XXIX. P. Licinio, C. Cassio consulibus, non urbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges civitatesque, quae in Europa, quaeque in Asia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem quum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere eius prope ut victima mactatus Delphis esset. Prusias, Bithyniae rex, statuerat abstinere armis, eventumque expectare. Nam neque Romanos posse aequum censere adversus fratrem uxoris arma ferre; et apud Persea victorem veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarathes, Cappadocum rex, praeterquam quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est iunctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisque se consociaverat consilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno, et pueritiam regis, et inertiam tutorum spernens; et ambigendo de Coele Syria causam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum; tamen omnia et per suos legatos senatui, et ipse legatis eorum enixe pollicitus erat. Ptolemaeus propter aetatem alieni etiam tum arbitrii erat. Tutores et bellum adversus Antiochum parabant, quo vindicarent Coelen Syriam, et Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masinissa et fru-

mento iuvabat Romanos, et auxilia cum elephantis Misagenemque filium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat: si penes Romanos victoria esset, suas quoque in eodem statu mansuras res esse, neque ultra quicquam movendum: non enim passuros Romanos, vim Carthaginiensibus afferri: si fractae essent opes Romanorum, quae tum protegerent Carthaginienses, suam omnem Africam fore. Gentius, rex Illyriorum, fecerat potius, cur suspectus esset Romanis, quam satis statuerat, utram foveret partem; impetuque magis, quam consilio, his aut illis se adiuncturus videbatur. Cotys Thrax, Odrysarum rex, evidenter Macedonum partis erat.

XXX. Haec sententia regibus quum esset de bello, in liberis gentibus populisque plebs ubique omnis ferme *, ut solet, deterioribus, erat ad regem Macedonasque inclinata; principum diversa cerneres studia. Pars ita in Romanos effusi erant, ut auctoritatem immodico favore corrumperent: pauci ex iis iustitia imperii Romani capti; plures ita, si praecipuam operam navassent, potentes sese in civitatibus suis futuros rati. Pars altera regiae adulationis erat, quos aes alienum et desperatio rerum suarum, eodem manente statu, praecipites ad novanda omnia agebat; quosdam ventosum ingenium, quia Perseus magis aurae popularis erat. Tertia pars, optima eadem et prudentissima, si utique optio domini potioris daretur, sub Romanis, quam sub rege, malebat esse: si liberum inde arbitrium fortunae esset, neutram partem volebant potentiorem altera oppressa fieri; sed, illibatis potius viribus utriusque partis, pacem ex eo manere. Ita inter utrosque optimam conditionem civitatium fore; protegente altero semper inopem ab alterius iniuria. Haec sentientes, certamina fautorum utriusque partis taciti ex tuto sp

ctabant. Consules, quo die magistratum inierunt, ex senatusconsulto quum circa omnia fana, in quibus lectisternium maiorem partem anni esse solet, maioribus hostiis immolassent, inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati, senatui, rite sacrificatum, precationemque de bello factam, renuntiarunt. Haruspices ita responderunt: *Si quid rei novae inciperetur, id maturandum esse: victoriam, triumphum, propagationem imperii portendi.* Patres, *quod faustum felixque populo Romano esset, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum consules,* iusserunt, *ut, quod Perseus, Philippi filius, Macedonum rex, adversus foedus cum patre Philippo ictum, et secum post mortem eius renovatum, sociis populi Romani arma intulisset, agros vastasset, urbesque occupasset; quodque belli parandi adversus populum Romanum consilia iniisset, arma, milites, classem eius rei causa comparasset; ut, nisi de iis rebus satisfecisset, bellum cum eo iniretur.* Haec rogatio ad populum lata est.

XXXI. Senatusconsultum inde factum est, *Ut consules inter se provincias Italiam et Macedoniam compararent, sortirenturve. Cui Macedonia obvenisset, ut is regem Persea, quique eius sectam secuti essent, nisi populo Romano satisfecissent, bello persequeretur.* Legiones quattuor novas scribi placuit, binas singulis consulibus. Id praecipue provinciae Macedoniae datum, quod, quum alterius consulis legionibus quina millia et duceni pedites ex vetere instituto darentur in singulas legiones, in Macedoniam sena millia peditum scribi iussa; equites treceni aequaliter in singulas legiones. Et in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus; sexdecim millia peditum, octingentos equites, praeter eos, quos Cn. Sicinius duxisset, sexcentos equites, in Macedoniam traiiceret. Italiae satis visa duodecim millia socio-

rum peditum, sexcenti equites. Illud quoque praecipuum datum sorti Macedoniae, ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet, consul usque ad quinquaginta annos. In tribunis militum novatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod consules ex senatusconsulto ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed consulum praetorumque in iis faciendis iudicium arbitriumque esset. Inter praetores ita partita imperia. Praetorem, cuius sors fuisset, ut iret, quo senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit; utque ibi recognosceret socios navales, dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis, et daret operam, ut duae partes civium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusque ut ex Sicilia Sardiniaque subveherentur, praetoribus, qui eas provincias sortiti essent, mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba urbanam iurisdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo senatus censuisset, sors obvenit.

XXXII. Inter consules magis cavillatio, quam magna contentio, de provincia fuit. Cassius, *sine sorte se Macedoniam optaturum*, dicebat, *nec posse collegam, salvo iureiurando, secum sortiri. Praetorem eum, ne in provinciam iret, in concione iurasse, se stato loco statisque diebus sacrificia habere, quae, absente se, recte fieri non possent: quae non magis consule, quam praetore, absente recte fieri possent. Si senatus, non quid vellet in* consulatu potius, quam *quid in praetura iuraverit* P. Licinius, *animadvertendum esse censeat, se tamen futurum in senatus po*

testate. Consulti Patres, cui consulatum popu Romanus non negasset, ab se provinciam negari, perbum rati, sortiri consules iusserunt. P. Lici Macedonia, C. Cassio Italia obvenit. Legiones h sortiti sunt. Prima et tertia in Macedoniam trai rentur, secunda et quarta ut in Italia remanere Delectus consules multo intentiorem, quam alias, rum habebant. Licinius veteres quoque scribe milites centurionesque: et multi voluntate nom dabant, quia locupletes videbant, qui priore Ma donico bello, aut adversus Antiochum in Asia, pendia fecerant. Quum tribuni militum centurio sed primum quemque, citarent, tres et viginti cen riones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos bis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius N lior et M. Claudius Marcellus, ad consules reii bant: *Eorum cognitionem esse debere, quibus delec quibusque bellum mandatum esset.* Ceteri, *cognitu se, de quo appellati essent*, aiebant; *et, si iniuria ret, auxilium civibus laturos.*

XXXIII. Ad subsellia tribunorum res agebat Eo M. Popillius consularis, centuriones, et con venerunt. Consule inde postulante, ut in conci ea res ageretur, populus in concionem advocat Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio ante c sul fuerat, ita verba fecit: *Militares homines et pendia iusta, et corpora, et aetate, et assiduis lab bus, confecta habere: nihil recusare tamen, quo mi operam reipublicae dent. Id tantum deprecari, ne feriores iis ordines, quam quos, quum militassent, buissent, attribuerentur.* P. Licinius consul senat consulta recitari iussit: primum, quod bellum se tus Perseo iussisset: deinde, quod veteres centu nes quam plurimum ad id bellum scribi censuis *nec ulli*, qui non maior annis quinquaginta esset, *cationem militiae esse.* Deprecatus est deinde

novo bello, tam propinquo Italiae, adversus regem potentissimum, aut tribunos militum, delectum habentes, impedirent; aut prohiberent consulem, quem cuique ordinem assignari e republica esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum reiicerent.

XXXIV. Postquam consul, quae voluerat, dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellaverant, a consule et ab tribunis petiit, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur: *Sp. Ligustinus tribus Crustuminae ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit et parvum tugurium, in quo natus educatusque sum: hodieque ibi habito. Quum primum in aetatem veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit: quae secum nihil attulit, praeter libertatem pudicitiamque, et cum his fecunditatem, quanta vel in diti domo satis esset. Sex filii nobis, duae filiae sunt: utraeque iam nuptae. Filii quattuor togas viriles habent, duo praetextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpicio, C. Aurelio consulibus. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui adversus Philippum regem: tertio anno virtutis causa mihi T. Quinctius Flamininus decumum ordinem hastatum assignavit. Devicto Philippo Macedonibusque, quum in Italiam reportati ac dimissi essemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio consule in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum, qui vivant, acriorem virtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui et illum et alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicavit, cui primum hastatum prioris centuriae assignaret. Tertio iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui adversus Aetolos et Antiochum regem est missus. A M'. Acilio mihi primus princeps prioris centuriae est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Aetolis, reportati sumus*

in Italiam: et deinceps bis, quae annua merebant legiones, stipendia feci. Bis deinde in Hispania militavi, semel Q. Fulvio Flacco, iterum Ti. Sempronio Graccho praetore. A Flacco inter ceteros, quos virtutis causa secum ex provincia ad triumphum deducebat, deductus sum. A Ti. Graccho rogatus, in provinciam ii. Quater intra paucos annos primum pilum duxi: quater et tricies virtutis causa donatus ab imperatoribus sum: sex civicas coronas accepi. Viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo, et maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, necdum aetas vacationem daret, tamen, quum quattuor milites pro me uno vobis dare, P. Licini, possem, aequum erat me dimitti. Sed haec pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam, qui exercitus scribit, idoneum militem iudicabit, nunquam sum excusaturus. Ordine quo me dignum iudicent tribuni militum, ipsorum est potestatis: ne quis me virtute in exercitu praestet, dabo operam; ut semper ita fecisse me et imperatores mei, et qui una stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque aequum est, commilitones, etsi appellationis vobis usurpatis ius, quum adolescentes nihil adversus magistratuum senatusque auctoritatem usquam feceritis, nunc quoque in potestate senatus ac consulum esse, et omnia honesta loca ducere, quibus rempublicam defensuri sitis.

XXXV. Haec ubi dixit, collaudatum multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate senatus gratiae actae, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignarunt. Ceteri centuriones, remissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in provincias magistratus proficiscerentur, Latinae Kalendis Iuniis fuere: eoque sollenni perfecto, C. Lucretius praetor, omnibus, quae ad clas-

sem opus erant, praemissis, Brundisium est profectus. Praeter eos exercitus, quos consules comparabant, C. Sulpicio Galbae praetori negotium datum, ut quattuor legiones scriberet urbanas, iusto numero peditum equitumque; iisque quattuor tribunos militum ex senatu legeret, qui praeessent: sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille et ducentos equites. Is exercitus uti paratus esset, quo senatus censuisset. P. Licinio consuli ad exercitum civilem socialemque petenti addita auxilia, Ligurum duo millia, Cretenses sagittarii, (incertus numerus, quantum rogati auxilia Cretenses misissent) Numidae item equites elephantique. In eam rem legati ad Masinissam Carthaginiensesque missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Postumium Albinum, C. Decimium, A. Licinium Nervam.

XXXVI. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, quum iam bellum regi eorum et Macedonibus et senatus decresset, et populus iussisset. In aedem Bellonae in senatum introducti ita verba fecerunt: *Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari a senatu posset, ut ii revocentur, regem de iniuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturum esse.* Sp. Carvilius, ad eam ipsam rem ex Graecia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. Is Perrhaebiam expugnatam armis, Thessaliae aliquot urbes captas, cetera, quae aut ageret, aut pararet rex, quum argueret, respondere ad ea legati iussi. Postquam haesitabant, negantes sibi ultra quicquam mandatum esse, iussi renuntiare regi, *Consulem P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedonia esse: ad eum, si satisfacere in animo esset,* mitteret legatos. Romam

quod praeterea mitteret, non esse: neminem eorum pe Italiam ire liciturum. Ita dimissis, P. Licinio consuli mandatum, intra undecimum diem iuberet eos Italia excedere, et Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conscendissent, custodiret. Haec Romae acta, nondum profectis in provinciam consulibus. Iam Cn. Sicinius, qui, priusquam magistratu abiret, Brundisium ad classem et ad exercitum praemissus erat, traiectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus, ad Nymphaeum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum ad occupanda Dassaretiorum et Illyriorum castella, ipsis arcessentibus praesidia, ut tutiores a finitimorum impetu Macedonum essent, misit.

XXXVII. Paucis post diebus Q. Marcius, A. Atilius, et P. et Ser. Cornelii Lentuli, et L. Decimius, legati in Graeciam missi, Corcyram peditum mille secum advexerunt: ibi inter se et regiones, quas obirent, et milites diviserunt. Decimius missus est ad Gentium, regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitiae eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli societatem pellicere iussus. Lentuli in Cephalleniam missi, ut in Peloponnesum traiicerent, oramque maris, in occidentem versi, ante hiemem circumirent. Marcio et Atilio Epirus, Aetolia, et Thessalia circumeundae assignantur. Inde Boeotiam atque Euboeam aspicere iussi; tum in Peloponnesum traiicere. Ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur a Corcyra, literae a Perseo allatae sunt, quibus quaerebat, quae causa Romanis aut in Graeciam traiiciendi copias, aut urbes occupandi, esset? Cui rescribi non placuit; nuntio ipsius, qui literas attulerat, dici, *Praesidii causa ipsarum urbium Romanos facere.* Lentuli, circumeuntes Peloponnesi oppida, quum sine discrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, qua

fide adiuvissent Romanos, Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem adversus Persea iuvarent, fremitum in concionibus audiebant: Achaeis indignantibus, eodem se loco esse, qui omnia a principiis Macedonici belli praestitissent Romanis, et Macedonum Philippi bello hostes fuissent, quo Messenii atque Elii, qui pro Antiocho hoste arma adversus populum Romanum tulissent; ac, nuper in Achaicum contributi concilium, velut praemium belli se victoribus Achaeis tradi quererentur.

XXXVIII. Marcius et Atilius ad Gitanas, Epiri oppidum decem millia a mari, quum escenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium assensu auditi sunt: et quadringentos iuventutis eorum in Orestas, ut praesidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Aetoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in praetoris mortui locum alius sufficeretur, et Lycisco praetore facto, quem Romanorum favere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eo legati Acarnanum, et Boeotorum exsules venerunt. Acarnanes nuntiare iussi, *Quae Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regiis, adversus populum Romanum commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam populi Romani experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur.* Boeotis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse. Quum culpam in Ismeniam, principem alterius partis, conferrent, et quasdam civitates dissentientes in causam deductas, *Appariturum id esse,* Marcius respondit: *singulis enim civitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos.* Thessalorum Larissae fuit concilium. Ibi et Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit; et legatis, quod, et Philippi prius et *post Antiochi* bello, enixe adiuti a gente Thessalo-

rum essent. Hac mutua commemoratione meri accensi animi multitudinis ad omnia decern quae Romani vellent. Secundum hoc concilii gati a Perseo rege venerunt, privati maxime h fiducia, quod ei paternum cum Marcio erat. Al necessitudinis commemoratione orsi, petien gati, in colloquium veniendi regi potestatem fi Marcius, *Et se ita a patre suo accepisse*, dixit, *tiam hospitiumque cum Philippo fuisse: minii memorem necessitudinis eius legationem eam pisse. Colloquium, si satis commode valeret, noi se se dilaturum: nunc, ubi primum posset, ad P flumen, qua transitus ab Homolio Dium esset, missis, qui nuntiarent regi, venturos.*

XXXIX. Et tum quidem ab Dio Perseus in riora regni recipit se, levi aura spei obiecta, Marcius ipsius causa suscepisse se legationem set. Post dies paucos ad constitutum locum runt. Magnus comitatus fuit regius, quum rum, tum satellitum turba stipante. Non i agmine legati venerunt, et ab Larissa multis quentibus, et legationibus civitatium, quae co rant Larissam, et renuntiare domum certa, qu dissent, volebant. Inerat cura insita mortali dendi congredientes nobilem regem, et popul cipis terrarum omnium legatos. Postquam i spectu steterunt, dirimente amne, paullispei nuntiando cunctatio fuit, utri transgrederentu quid illi regiae maiestati, aliquid hi populi R nomini, quum praesertim Perseus petisset collo existimabant deberi. Ioco etiam Marcius cun movit. *Minor*, inquit, *ad maiorem, et* (quod Pl ipsi cognomen erat) *filius ad patrem transeat.* persuasum id regi est. Aliud deinde ambig cum quam multis transiret. Rex, cum omni c tu transire, aequum censebat: legati vel cum

re iubebant, vel, si tantum agmen traduceret, les daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hip-ι et Pantauchum, quos et legatos miserat, princi-ιmicorum, obsides dedit. Nec tam in pignus fidei ιes desiderati erant, quam ut appareret sociis, ιaquam ex dignitate pari congredi regem cum le-ι. Salutatio non tanquam hostium, sed hospita-ι benigna fuit; positisque sedibus consederunt.

ΧL. Quum paullisper silentium fuisset: *Exspe-, nos,* inquit Marcius, *arbitror, ut respondeamus 's tuis, quas Corcyram misisti; in quibus quaeris, ita legati cum militibus venerimus, et praesidia ιgulas urbes dimittamus? Ad hanc interrogatio-tuam et non respondere vereor, ne superbum sit, ra respondere, ne nimis acerbum audienti tibi vi-ιr. Sed quum aut verbis castigandus, aut armis ιui foedus rumpit; sicut bellum adversus te alii, ι mihi, mandatum malim, ita orationis acerbita-adversus hospitem, utcunque est, subibo: sicut ci, quum salutis causa tristiora remedia adhibent. ιo regnum adeptus es, unam rem te, quae facien-ιuerit, senatus fecisse censet; quod legatos Ro-ad renovandum *** iudicat potius, quam, quum vatum esset, violandum. Abrupolim, socium at-ιmicum populi Romani, regno expulisti. Arthe-ι interfectores, ut caede (ne quid ultra dicam) lae-n appareret, recepisti, qui omnium Illyriorum ιimum Romano nomini regulum occiderant. Per ιsaliam et Maliensem agrum cum exercitu contra ιs Delphos isti: Byzantiis item contra foedus ιti auxilia. Cum Boeotis, sociis nostris, secretam psi societatem, quam non licebat, iureiurando pe-ιti. Thebanos legatos, Euersam et Callicritum, ιntes a nobis, quaerere malo, quis interfecerit, ι arguere. In Aetolia bellum intestinum et cae-rincipum per quos, nisi per tuos, factae videri*

possunt? Dolopes a te ipso evastati sunt. Eumenes rex, ab Roma quum in regnum rediret, prope ut victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet, piget referre. Quae hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo, et scripta tibi omnia ab Roma esse, et legatos tuos renuntiasse. Haec ne dicerentur a me, uno modo vitare potuisti, non quaerendo, quam ob causam exercitus in Macedoniam traiicerentur, aut praesidia in sociorum urbes mitteremus. Quaerenti tibi superbius tacuissemus, quam vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faveo orationi tuae, et opto, ut aliquam mihi materiem praebeas agendae tuae apud senatum causae.

XLI. Ad ea rex: *Bonam causam, si apud iudices aequos ageretur, apud eosdem et accusatores et iudices agam. Eorum autem, quae obiecta sunt mihi, partim ea sunt, quibus nescio an gloriari debeam; partim, quae fateri non erubescam; partim, quae verbo obiecta verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi obiiciat, ut accusare potius vere, quam conviciari, videantur? Scilicet, nec Eumenes, quum tam multis gravis publice ac privatim sit, alium, quam me, inimicum habuit: neque ego potiorem quemquam ad ministeria facinorum, quam Rammium, quem neque unquam ante videram, nec eram postea visurus, invenire potui. Et Thebanorum, quos naufragio perisse constat, et Arthetauri caedis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil ultra obiicitur, quam interfectores eius in regno exsulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, ut, quicunque exsules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quae damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini.* Si hoc et vos *recusabitis, et omnes* aliae gentes, ego quoque inter

ceteros ero. Et, hercule, quid attinet cuiquam exsilium patere, si nusquam exsuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse, admonitus a vobis, comperi, requisitos abire ex regno iussi, et in perpetuum interdixi finibus meis. Et haec quidem mihi, tanquam causam dicenti reo, obiecta sunt: illa, tanquam regi, et quae de foedere, quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam, si est in foedere ita scriptum, ut ne, si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat, mihi fatendum est, quod me armis adversus Abrupolim, socium populi Romani, defenderim, foedus violatum esse. Sin autem hoc et ex foedere licuit, et iure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur, quid tandem me facere decuit, quum Abrupolis fines mei regni usque ad Amphipolim pervastasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem et paterer, donec Pellam et in regiam meam armatus pervenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus; sed vinci non oportuit eum, neque ea, quae victis accidunt, pati: quorum casum quum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus, Romani, quod Dolopas armis coercuerim: quia, etsi non merito eorum, iure feci meo; quum mei regni, meae ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis, nec foederatis, sed iis, qui ne in servos quidem saeva atque iniusta imperia probant, plus aequo et bono saevisse in eos videri possum. Quippe Euphranorem, praefectum a me impositum, ita occiderunt, ut mors poenarum eius levissima fuerit.

XLII. *At, quum processissem inde ad visendas Larissam, et Antrona, et Pteleum, quo in propinquo multo ante debita vota persolverem,* Delphos sacrificat

causa escendi. Et his, criminis augendi causa exercitu me isse adiicitur. Scilicet, ut, quod nu facere queror, urbes occuparem, arcibus impo praesidia. Vocate in concilium Graeciae civ per quas iter feci; queratur unusquilibet milit iniuriam; non recusabo, quin, simulato sacı aliud petisse videar. Aetolis et Byzantiis pr misimus, et cum Boeotis amicitiam fecimus. qualiacunque sunt, per legatos meos non solum i ta, sed etiam excusata sunt saepe in senatu ı ubi aliquos ego disceptatores, non tam aequos, te, Q. Marci, paternum amicum et hospitem, ha Sed nondum Romam accusator Eumenes venera calumniando omnia detorquendoque suspecta et efficeret, et persuadere vobis conaretur, non Graeciam in libertate esse, et vestro muner quoad regnum Macedoniae incolume esset. Ci getur hic orbis: erit mox, qui arguat, nequi Antiochum ultra iuga Tauri emotum: graviore to Asiae, quam Antiochus fuerit, Eumenem es conquiescere socios vestros posse, quoad regia mi sit: eam arcem supra capita finitimarum tium impositam. Ego haec, Q. Marci et A. Atil aut a vobis obiecta, aut purgata a me sunt, tal scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec t ferre, quid ego, aut qua mente fecerim, quam do id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum me scientem deliquisse: et, si quid fecerim imp tia lapsus, corrigi me et emendari castigatio posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello et persequendum esse censeatis, commisi: aut j clementiae gravitatisque vestrae fama vulga gentes est, si talibus de causis, quae vix querela postulatione dignae sunt, arma capitis, et regi ciis bella infertis.

XLIII. Haec dicenti cum assensu Marciu

fuit mittendi Romam legatos, quum experienda omnia ad ultimum, nec praetermittendam spem ullam censuisset. Reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. Ad id quum necessaria petitio indutiarum videretur, cuperetque Marcius, neque aliud colloquio petisset, gravate et in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in praesentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: quum Perseus, ni spes vana pacis occaecasset consilia, omnia praeparata atque instructa haberet, et suo maxime tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide indutiarum interposita, legati Romani in Boeotiam comparati sunt. Ibi iam motus coeperat esse, discedentibus a societate communis concilii Boeotorum quibusdam populis, ex quo renuntiatum erat, respondisse legatos, appariturum, quibus populis proprie societatem cum rege iungi displicuisset. Primi a Chaeronea legati, deinde a Thebis, in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se, quo societas ea decreta esset, concilio: quos legati, nullo in praesentia responso dato, Chalcidem se sequi iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis praetoriis Boeotorum victa pars, iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Boeotarchae urbibus reciperentur. Exsules Thespias universi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas, iam mutatis animis, revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati coetum et concilium habuissent, exsilio multarentur. Novus deinde praetor (Ismenias is erat, vir nobilis ac potens) capitalis poenae absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo *societatis in Ismeniam* contulerant: ex contentione *ortum certamen.* Utriusque tamen partis legati a

Romanos venerunt, et exsules accusa niae, et Ismenias ipse.

XLIV. Chalcidem ut ventum est, tium principes, id quod maxime grat nis, suo quique proprio decreto regi aspernati, Romanis se adiungebant: tem Boeotorum in fidem Romanoru quum censebat. Inde certamine orto, legatorum perfugisset, haud multum exsulibus fautoribusque eorum interfi hae quoque ipsae, quod Boeotiae capu tumultu erant, aliis ad regem trahent aliis ad Romanos. Et turba Coronaeo rumque convenerat ad defendendum d societatis. Sed constantia principu cladibus Philippi Antiochique, quant fortuna imperii Romani, victa caden ut tolleretur regia societas, decrevit, ctores paciscendae amicitiae fuerant, dum legatis Chalcidem misit, fidei commendari civitatem iussit. Theba Atilius laeti audierunt, auctoresque e tim singulis fuerunt ad renovandam tendi Romam legatos. Ante omnia iusserunt, et auctores regiae societa damnarunt. Ita, quod maxime vol Boeotico concilio, Peloponnesum prof Cornelio Chalcidem arcessito. Argis iis concilium: ubi nihil aliud a ge petierunt, quam ut mille milites dar dium ad Chalcidem tuendam, dum R tus in Graeciam traiiceretur, missum et Atilius, peractis, quae agenda in principio hiemis Romam redierunt.

XLV. Inde legatio sub idem tem circum insulas missa. Tres erant

dius, Sp. Postumius, M. Iunius. Ii circumeuntes hortabantur socios ad suscipiendum adversus Persea pro Romanis bellum: et, quo quaeque opulentior civitas erat, eo accuratius agebant, quia minores secuturae maiorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur, quia non fovere tantum, sed adiuvare etiam viribus suis bellum poterant, quadraginta navibus auctore Hegesilocho praeparatis. Qui, quum in summo magistratu esset, (Prytanin ipsi vocant) multis orationibus pervicerat Rhodios, ut, omissa, quam saepe vanam experti essent, regum fovendorum spe, Romanam societatem (unam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem) retinerent. *Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem navalem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello vidissent. Trepidaturos tum repente paranda classe, quum mittenda esset; nisi reficere naves, nisi instruere navalibus sociis coepissent. Id eo magis enixe faciundum esse, ut crimina delata ab Eumene fide rerum refellerent.* His incitati, quadraginta navium classem instructam ornatamque legatis Romanis advenientibus, ut non exspectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et haec legatio magnum ad conciliandos animos civitatium Asiae momentum fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam rediit.

XLVI. Perseus, quum ab colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: et Byzantium et Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententiá ad omnes erat: *collocutum se cum Romanorum legatis.* Quae audisset, quaeque dixisset, ita *disposita*, ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, *Confidere pacem futuram: auctoribus* enim Marci

atque Atilio missos Romam legatos. Si pergeren[t Ro]mani contra foedus movere bellum, tum omni gr[atia,] omni ope enitendum fore Rhodiis, ut reconcilien[t pa]cem. Si nihil deprecando proficiant, id agendu[m, ne] omnium rerum ius ac potestas ad unum populum [per]veniat. Quum ceterorum id interesse, tum prae[cipue] Rhodiorum, qui plus inter alias civitates dign[itate] atque opibus excellant: quae serva atque obnoxi[a fo]re, si nullus alio sit, quam ad Romanos, respe[ctus.] Magis et literae et verba legatorum benigne sun[t au]dita, quam momentum ad mutandos animos ha[bue]runt: potentior esse partis melioris auctoritas [coe]perat. Responsum ex decreto est: *Optare p[acem] Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodiis spe[raret] aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis [ma]gnisque meritis pace belloque partam, disiungere[t] ab Romanis.* Ab Rhodo redeuntes, Boeotiae qu[asdam] civitates, et Thebas, et Coroneam, et Haliar[tum] adierunt: quibus expressum invitis existimab[at,] ut, relicta regia societate, Romanis adiungere[ntur.] Thebani nihil moti sunt: quanquam nonnihil damnatis principibus, et restitutis exsulibus, su[ccen]sebant Romanis. Coronaei et Haliartii, favore dam insito in reges, legatos in Macedoniam mise[runt,] praesidium petentes, quo se adversus impoten[tem] superbiam Thebanorum tueri possint. Cui lega[tioni] responsum ab rege est: *Praesidium se propter [indu]tias cum Romanis factas mittere non posse: ta[men] suadere, ita ab Thebanorum iniuriis, qua pos[sent,] ut se vindicarent, ne Romanis praeberent causam saeviendi.*

XLVII. Marcius et Atilius Romam quum v[eni]sent, legationem in Capitolio ita renuntiarunt, nulla re magis gloriarentur, quam decepto per i[ndu]tias et spem pacis rege. *Adeo enim apparatibu[s] fuisse instructum,* ipsis nulla parata re, ut omn[ia]

portuna loca praeoccupari ante ab eo potuerint, quam exercitus in Graeciam traiiceretur. Spatio autem indutiarum sumpto, venturum illum nihilo paratiorem; Romanos omnibus instructiores rebus coepturos bellum. Boeotorum quoque se concilium arte distraxisse, ne coniungi amplius ullo consensu Macedonibus possent. Haec, ut summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: veteres et moris antiqui memores negabant, *se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias et nocturna proelia, nec simulatam fugam improvisosque ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis, quam vera virtute, gloriarentur, bella maiores gessisse. Indicere prius, quam gerere, solitos bella; denuntiare etiam interdum pugnam, et locum finire, in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitae eius insidiantem: eadem Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum. Legis haec Romanae esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Graecae: apud quos fallere hostem, quam vi superare, gloriosius fuerit. Interdum in praesens tempus plus profici dolo, quam virtute: sed eius demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit, se neque arte, neque casu, sed collatis cominus viribus, iusto ac pio bello esse superatum.* Haec seniores, quibus nova haec minus placebat sapientia. Vicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis, quam honesti, cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcii, et eodem rursus in Graeciam cum quinqueremibus remitteretur, iubereturque cetera, uti e republica maxime visum esset, agere. A. quoque Atilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia, timentes, ne, si indutiarum dies exisset, Perseus, praesidio eo misso, caput Thessaliae in potestate haberet. Duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam iussus: et P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, trecenti milites

Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in potestate Boeotia esset.

XLVIII. His praeparatis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen praeberi legatis placuit. Eadem fere, quae in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, et maxima cura, et minime tamen probabiliter, (manifesta enim res erat) defensum. Cetera deprecatio erat: sed non iis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti possent. Denuntiatum, extemplo moenibus urbis Romae, Italia intra trigesimum diem excederent. P. Licinio deinde consuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denuntiatum, ut exercitui diem primam quamque diceret ad conveniendum. C. Lucretius praetor, cui classis provincia erat, cum quadraginta quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis navibus alias in alium usum retineri ad urbem placuit. Praemissus a praetore est frater M. Lucretius cum quinqueremi una: iussusque, ab sociis ex foedere acceptis navibus, ad Cephalleniam classi occurrere. Ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Uritibus quattuor, praeter oram Italiae supervectus Calabriae extremum promontorium in Ionio mari, Dyrrhachium traiicit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorum, duodecim Issaeorum, quinquaginta quattuor Gentii regis lembos nactus, simulans se credere, eos in usum Romanorum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephalleniam traiicit. C. Lucretius praetor ab Neapoli profectus, superato freto, die quinto in Cephalleniam transmisit. Ibi stetit classis, simul opperiens, ut terrestres copiae traiicerentur, simul, ut onerariae, ex agmine suo per altum dissipatae, consequerentur.

XLIX. Per hos forte dies P. Licinius consul,
tis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe

ctus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maiestate geritur: praecipue tamen convertit oculos animosque, quum ad magnum nobilemque, aut virtute aut fortuna, hostem, euntem consulem prosequuntur. Contrahit enim non officii modo cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant ducem suum, cuius imperio consilioque summam rempublicam tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quam incertus fortunae eventus, communisque Mars belli sit: adversa, secunda, quaeque inscitia et temeritate ducum clades saepe acciderint; quae contra bona prudentia et virtus attulerit. Quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortunae consulem ad bellum mittant? triumphantemne mox cum exercitu victore scandentem in Capitolium ad eosdem deos, a quibus proficiscatur, visuri, an hostibus eam praebituri laetitiam sint? Persi autem regi, adversus quem ibatur, famam et bello clara Macedonum gens, et Philippus pater, inter multa prospere gesta Romano etiam nobilitatus bello, praebebat; tum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli exspectatione celebrari nomen. Cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militum cum eo missi, C. Claudius, Q. Mucius; et tres illustres iuvenes, P. Lentulus, et duo Manlii Acidini: alter M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis consul Brundisium ad exercitum, atque inde, cum omnibus copiis transvectus, ad Nymphaeum in Apolloniatium agro posuit castra.

L. Paucos ante dies Perseus, postquam legati, ab Roma regressi, praeciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi aliquamdiu diversis sententiis certatum est. Erant, quibus vel stipendium pendendum, si iniungeretur, vel agri parte cedendum, si multarent;

quicquid denique aliud pacis causa patiendum non recusandum videretur, nec committendun aleam tanti casus se regnumque daret. *Si p haud ambigua regni maneret, multa diem tem afferre posse, quibus non amissa modo recupera timendus ultro iis esse, quos nunc timeret, posse* terum multo maior pars ferocioris sententia *Quicquid cessisset, cum eo simul regno protinus dum esse,* affirmabant. *Neque enim Romanos p aut agro egere: sed hoc scire, quum omnia h tum maxima quaeque et regna et imperia sub multis esse. Carthaginiensium opes fregisse s cervicibus eorum praepotentem finitimum reg posuisse: Antiochum progeniemque eius ultr Tauri emotum. Unum esse Macedoniae regn regione propinquum, et quod, sicubi populo R sua fortuna labet, antiquos animos regibus sui tur posse facere. Dum integrae res [sint, statuer animum suum Persea debere, utrum, singula dendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque Samothraciam aliamve quam insulam petere manis, ubi privatus superstes regno suo in con atque inopia consenescat, malit: an, armatus fortunae dignitatisque suae, aut, ut viro forti sit, patiatur, quodcunque casus belli tulerit; ctor liberet orbem terrarum ab imperio Roman esse admirabilius Romanos Graecia pelli, qua nibalem Italia pulsum esse: neque, hercule, qui conveniat, fratri, affectanti per iniuriam r summa vi restitisse; alienigenis bene parto eo Postremo ita bello et pace quaeri, ut inter omn veniat, nec turpius quicquam esse, quam sine c ne cessisse regno: nec praeclarius quicquam, pro dignitate ac maiestate omnem fortunam tum esse.*

LI. Pellae, in vetere regia Macedonum, h

silium erat. *Geramus ergo*, inquit, *diis bene iuvantibus, quando ita videtur, bellum:* literisque circa praefectos dimissis, Citium (Macedoniae oppidum est) copias omnes contrahit. Ipse centum hostiis sacrificio regaliter Minervae, quam vocant Alcidemon, facto, cum purpuratorum et satellitum manu profectus Citium est. Eo iam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiae. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos in campo struxit. Summa omnium quadraginta tria millia armata fuere: quorum pars ferme dimidia phalangitae erant. Hippias Beroeaeus praeerat. Delecta deinde et viribus et robore aetatis, ex omni caetratorum numero, duo millia erant: agema hanc ipsi legionem vocabant. Praefectos habebant Leonnatum et Thrasippum Eulyestas. Ceterorum caetratorum, trium ferme millium hominum, dux erat Antiphilus Edessaeus. Paeones, et ex Parorea et Parstrymonia (sunt autem ea loca subiecta Thraciae) et Agrianes, admixtis etiam Thracibus incolis, trium millium ferme et ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Paeon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, praefecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintis tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par paene numerus suos duces sequebatur: Susum Phalasarneum et Syllum Gnossium. Et Leonides Lacedaemonius quingentis ex Graecia, mixto generi hominum, praeerat. Regii is generis ferebatur; exsul, damnatus frequenti concilio Achaeorum, literis ad Persea deprensis. Aetolorum et Boeotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achaeus praefectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria mil

lia. Venerat eodem Cotys, Seuthae filius, rex Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari peditum numero. Ita summa totius exercitus t novem millia peditum erant, quattuor equitui tis constabat, secundum eum exercitum, que gnus Alexander in Asiam traiecit, nunquam Macedonum regis copias tantas fuisse.

LII. Sextus et vicesimus annus agebatur, petenti Philippo data pax erat. Per id omne quieta Macedonia et progeniem ediderat, cui gna pars matura militiae esset, et levibus belli cum accolarum, quae exercerent magis, qua garent, sub assidua tamen militia fuerat: et ditatum Philippo primo, deinde et Persi, Ro bellum, omnia ut instructa parataque essent, rat. Mota parumper acies, (non iusto decursu ne stetisse tantum in armis viderentur: arma sicut erant, ad concionem vocavit. Ipse con tribunali, circa se habens filios duos: quorun Philippus, natura frater, adoptione filius; quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. C tus est milites ad bellum: iniuriam populi I in patrem seque commemoravit: *Illum, omn dignitatibus compulsum ad rebellandum, inte ratum belli fato oppressum: ad se simul legato milites ad occupandas Graeciae urbes missos. deinde colloquio per speciem reconciliandae p tractam hiemem, ut tempus ad comparandum ha Consulem nunc venire cum duabus legionibus nis, quae * * trecenos equites habeant, et pari numero sociorum peditum equitumque. Eo ut a regum auxilia Eumenis et Masinissae, non plus millia peditum, duo equitum futura. Auditis i copiis, respicerent suum ipsi exercitum: quant mero, quantum genere militum* praestarent ti *raptim ad id bellum* conscriptis, ipsi, a puer

ibus militiae, tot subacti atque durati bellis. Au-
ia Romanis Lydos, et Phrygas, et Numidas esse:
Thracas, Gallosque, ferocissimas gentium. Arma
s habere ea, quae sibi quisque paraverit pauper
es: Macedonas prompta ex regio apparatu, per
annos patris sui cura et impensa facta. Commea-
s illis quum procul, tum omnibus sub casibus mari-
is fore: se et pecuniam et frumentum, praeter re-
us metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia,
ue deorum indulgentia, quae regia cura praepa-
da fuerant, plena cumulataque habere Macedonas:
mum habendum esse, quem habuerint maiores eo-
; qui, Europa omni domita, transgressi in Asiam,
ognitum famae aperuerint armis orbem terrarum:
ante vincere desierint, quam Rubro mari inclusis,
d vincerent, defuerit. At, hercule, nunc non de
imis Indiae oris, sed de ipsius Macedoniae posses-
e certamen fortunam indixisse. Cum patre suo
entes bellum Romanos speciosum Graeciae liberan-
tulisse titulum: nunc propalam Macedoniam in
vitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Romano,
gens bello nobilis arma habeat. Haec enim tra-
da superbis dominis esse cum rege regnoque, si ab-
ere bello, et facere imperata velint.

LIII. Quum per omnem orationem satis frequenti
ensu succlamatum esset; tum vero ea vociferatio,
ul indignantium minitantiumque, partim iuben-
m bonum animum habere regem, exorta est, ut
m dicendi faceret. Tantum iussis ad iter parare,
m enim dici movere castra ab Nymphaeo Romanos)
cione dimissa, ad audiendas legationes civitatium
cedoniae se contulit. Venerant autem ad pecu-
s, pro facultatibus quaeque suis, et frumentum
licendum ad bellum. Omnibus gratiae actae, re-
sum omnibus; satis regios apparatus ad ea dictum
icere: vehicula tantum imperata, ut tormenta

telorumque missilium ingentem vim pra
bellicumque aliud instrumentum veherent.
inde toto exercitu, Eordaeam petens, ad Be
quem vocant, lacum positis castris, post
Elimeam ad Haliacmona fluvium processit
saltu angusto superatis montibus, quos C
vocant, descendit ad (Tripolim vocant)
Pythium, et Dolichen incolentes. Haec t
paullisper cunctata, quia obsides Larissa
rant, victa tamen praesenti metu, in d
concesserunt. Benigne his appellatis, ha
Perrhaebos quoque idem facturos, urbem,
ctatis, qui incolebant, primo adventu recip
tias oppugnare coactus, primo etiam die
cursu ad portas armatorum est repulsu
die omnibus copiis adortus, in dedition
ante noctem accepit.

LIV. Mylae, proximum oppidum, ita
ut inexsuperabilis munimenti spes incolas
faceret, non portas claudere regi satis h
sed probris quoque in ipsum Macedonasqu
bus iaculati sunt. Quae res, quum infes
stem ad oppugnandum fecisset, ipsos de
veniae ad tuendos sese acrius accendit. I
triduum ingentibus utrimque animis et o
sunt, et defensae. Multitudo Macedonu
eundum in vicem proelium haud difficulte
bat: oppidanos, diem, noctem eosdem tue
nia, non vulnera modo, sed etiam vigilia
nens labor conficiebat. Quarto die, quum
dique ad muros erigerentur, et porta vi r
pugnaretur, oppidani depulsi muris ad po
dam concurrunt, eruptionemque repentinan
faciunt. Quae quum irae magis inconsult
verae fiduciae virium esset, pauci et fessi
pulsi terga dederunt; fugientesque pe

am hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta libera quoque corpora, quae caedibus superfue-, venundata. Diruto magna ex parte et incenso do profectus, ad Phalannam castra movit: inde ero die Gyrtonem pervenit. Quo quum T. Mi-um Rufum et Hippiam, Thessalorum praetorem, praesidio intrasse accepisset, ne tentata quidem ignatione, praetergressus, Elatiam et Gonnum, ulsis inopinato adventu oppidanis, recepit. Utra-oppida in faucibus sunt, qua Tempe adeunt; ma-Gonnus. Itaque et firmiore id praesidio tutum tum peditumque, ad hoc fossa triplici ac vallo itum, reliquit. Ipse, ad Sycurium progressus, riri ibi hostium adventum statuit: simul et fru-tari passim exercitum iubet in subiecto hostium . Namque Sycurium est sub radicibus Ossae tis. Qua in meridiem vergit, subiectos habet ssaliae campos: ab tergo Macedoniam atque nesiam. Ad has opportunitates accedit summa britas et copia, pluribus circumiectis fontibus, nnium aquarum.

LV. Consul Romanus, per eosdem dies Thessa-cum exercitu petens, iter expeditum primo per rum habuit: deinde, postquam in Athamaniam est sgressus, asperi ac prope invii soli, cum ingenti cultate parvis itineribus aegre Gomphos perve-cui si, vexatis hominibus equisque, tironem exer-m ducenti acie instructa et loco suo et tempore itisset rex, ne Romani quidem abnuunt, magna cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gom-sine certamine ventum est, praeter gaudium culosi saltus superati, contemptus quoque ho-n, adeo ignorantium opportunitates suas, acces-Sacrificio rite perfecto, consul, et frumento dato tibus, paucos ad requiem iumentorum hominum noratus dies, quum audiret vagari Macedon

isos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, is iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde, um tria millia ferme abesset a Tripoli, (Scaeam cant) super Peneum amnem posuit castra. Per em tempus Eumenes ad Chalcidem navibus access- t cum Attalo atque Athenaeo fratribus, Philetaero ratre relicto Pergami ad tutelam regni. Inde cum Attalo et quattuor millibus peditum, mille equitum, ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenaeus praepositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Graeciae populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatae trecentos equites, centum pedites miserunt. Aetolorum alae unius instar, quantum ab tota gente equitum erat, venerant: et Thessalorum (omnis equitatus separatus erat) non plus quam trecenti erant equites in castris Romanis. Achaei iuventutis suae, Cretico maxime armatu, ad mille quingentos dederunt.

LVI. Sub idem tempus et C. Lucretius praetor, qui navibus praeerat ad Cephalleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem iusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthium petens ad praeoccupandas in Boeotia res. Tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius, Chalcidem adveniens, quum a P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuntium, praetoris verbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Boeotorum iuventute, quae pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus, a moenibus abscessit. Haec soluta obsidio locum alteri novae obsidioni dedit. Namque extemplo M. Lucretius cum exercitu nava decem millibus armatorum, ad hoc duobus millib regiorum, qui sub Athenaeo erant, Haliartum c *cumsedit: parantibusque iam oppugnare, superve* *a Creusa praetor.* Ad idem fere tempus et ab v

naves Chalcidem convenerunt: duae Punicae quinqueremes, duae ab Heraclea ex Ponto triremes, quattuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiae quadriremes. Has praetor, quia nusquam erat maritimum bellum, remisit sociis. Et Q. Marcius Chalcidem navibus venit, Alope capta, Larissa, quae Cremaste dicitur, oppugnata. Quum hic status in Boeotia esset, Perseus, quum ad Sycurium, sicut ante dictum est, stativa haberet, frumento undique circa ex agris convecto, ad vastandum agrum Pheraeorum misit; ratus ad iuvandas sociorum urbes longius a castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos quum eo tumultu nihil motos animadvertisset, praedam quidem, praeterquam hominum, (pecora autem maxime omnis generis fuere) divisit ad epulandum militibus.

LVII. Sub idem deinde tempus consilium et consul et rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creverunt animi vastatione concessa sibi ab hoste Pheraei agri. Itaque eundum inde ad castra, nec dandum ultra spatium cunctandi, censebat. Et Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indigne ferentes, non latam Pheraeis opem. Consultantibus, quid agerent, (aderant autem Eumenes et Attalus in consilio) trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso, signum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet, ex regiis auxiliis centum equites et parem numerum iaculatorum peditum exire. Perseus hora ferme diei quarta, quum paullo plus mille passus abesset a castris Romanis, consistere signa peditum iussit. Praegressus ipse cum equitibus ac levi armatura, et Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum praecesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, quum in conspectu fuere hostium equites: duae alae erant magna ex part

Gallorum, (Cassignatus praeerat) et levis armaturae centum fere et quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum cum binis Cretensium cohortibus et Thracum, misit. Proelium, quum pares numero essent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia subvenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis ferme triginta interfecti; inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. Et tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit. Postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admovit, plaustris cum aqua sequentibus. Nam duodecim millium passuum via omnis sine aqua et plurimi pulveris erat: affectosque siti, si primo in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Quum Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore, ut Romani equites abeuntium novissimum agmen aggrederentur. Inde certamine orto, quum longius a castris eos elicuissent, facile, ubiubi essent, se, qui equitatu et levi armatura plus possent, conversuros aciem.

LVIII. Postquam inceptum non succedebat, castra propius hostem movit rex, et a quinque millibus passuum communiit. Inde, luce prima in eodem, quo solebat, loco peditum acie instructa, equitatum omnem levemque armaturam ad castra hostium ducit. Visus et plurimus et propior solito pulvis trepidationem in castris Romanis fecit. Et primo vix creditum nuntianti est, quia prioribus continuis diebus nunquam ante horam quartam hostis apparuerat. Tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore et cursu a portis dubitatio exempta est, tumultus ingens oboritur. Tribuni, praefectique, et centuriones in *praetorium*, miles ad sua quisque tentoria discurrit. *Minus quingentos* passus a vallo instruxerat Perseus

circa tumulum, quem Callicinum vocant. Lae-
rnu Cotys rex praeerat cum omnibus suae gen-
equitum ordines levis armatura interposita di-
uebat. In dextro cornu Macedones erant equi-
intermixti turmis eorum Cretenses. Huic ar-
rae Medon Beroeaeus, equitibus et summae par-
ius Meno Antigonensis praeerat. Proximi corni-
onstiterant regii equites, et mixtum genus, de-
plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonen-
ic et Paeoniae praefectus Didas erant praepositi.
ius omnium rex erat: circa eum agema, quod
nt, equitumque sacrae alae. Ante se statuit fun-
es iaculatoresque: quadringentorum manus utra-
numerum explebat. Ionem Thessalonicensem et
nora Dolopem iis praefecit. Sic regii constite-
Consul, intra vallum peditum acie instructa, et
equitatum omnem cum levi armatura misit: pro
instructi sunt. Dextro cornu praepositus C.
nius Crassus, consulis frater, cum omni Italico
atu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius
inus sociorum ex Graecis populis equites habe-
et eiusdem gentis levem armaturam. Mediam
m aciem cum delectis equitibus extraordinariis
bat Q. Mucius. Ducenti equites Galli ante signa
m instructi, et de auxiliis Eumenis Cyrtiorum
is trecenti. Thessali quadringenti equites parvo
vallo super laevum cornu locati. Eumenes rex
lusque cum omni manu sua ab tergo inter postre-
aciem ac vallum steterunt.

LIX. In hunc modum maxime instructae acies,
ferme utrimque numerus equitum ac levis arma-
e, concurrunt, a funditoribus iaculatoribusque,
raecesserunt, proelio orto. Primi omnium Thra-
haud secus quam diu claustris retentae ferae, ira
itati *cum ingenti* clamore in dextrum cornu, Ita-
equites, incurrerunt, ut usu belli et ingenio im

pavida gens turbaretur. * gladiis hastas petere tes, * * nunc succidere crura equis, nunc ilia dere. Perseus, in mediam invectus aciem, Gi primo impetu avertit. Quibus quum gravis ab instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui a cornu brevi spatio disiunctus in subsidiis fuer tra concursum, primo spectator certaminis, d inclinata re, maximo usui fuit. Cedentes eni sim integris ordinibus, postquam se Eumenis a adiunxerunt, et cum eo tutum inter ordines su ceptum sociis fuga dissipatis dabant, et, quum conferti hostes instarent, progredi etiam ausi, n fugientium obvios exceperunt. Nec regii, iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis et ex cedentibus gradu manus conserere audebant. victor equestri proelio rex, *Parvo momento s sissent, debellatum esse;* opportune adhorta pervenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci (deessent, Hippias et Leonnatus raptim addu postquam prospere pugnasse equitem accep Fluctuante rege inter spem metumque tant conandae, Cretensis Euander, quo ministro D ad insidias Eumenis regis usus erat, postquam pedituum venientium sub signis vidit, ad regem rit, et monere instituit, *ne elatus felicitate summ rum temere in non necessariam aleam daret.* *tentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis h conditionem habiturum, vel plurimos belli soci fortunam sequerentur, si bellare mallet.* In h silium pronior erat animus regis. Itaque, colla Euandro, signa referri, peditumque agmen re castra iubet, equitibus receptui canere.

LX. Cecidere eo die ab Romanis ducenti e duo millia, haud minus, peditum; capti sexce *ne equites.* Ex regiis autem viginti equites, q *ginta pedites* interfecti. Postquam rediere in

victores, omnes quidem laeti, ante alios Thracum insolens laetitia eminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non maestitia tantum ex male gesta re, sed pavor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum transferret castra; ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. Consul moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis traductis copiis, castra in ulteriore ripa communit. Rex, postero die ad lacessendos proelio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animadvertit, fatebatur quidem peccatum, quod pridie non institisset victis; sed aliquanto maiorem culpam esse, quod nocte foret cessatum. Nam, ut neminem alium suorum moveret, levi armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem praesens pavor demptus erat, in tuto castra habentibus: damnum inter cetera praecipue famae movebat. Et in consilio apud consulem pro se quisque in Aetolos conferebant causam: *Ab iis fugae terrorisque principium ortum: secutos pavorem Aetolorum et ceteros socios Graecorum populorum.* Quinque principes Aetolorum, qui primi terga vertentes conspecti dicebantur, Romam missi. Thessali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis causa donati.

LXI. Ad regem spolia caesorum hostium referebantur. Donat ex his, aliis arma insignia, aliis equos; quibusdam captivos dono dabat. Scuta erant supra mille quingenta; loricae thoracesque mille amplius summam explebant; galearum gladiorumque et missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Haec, per se ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quae ad concionem vocato exercitu habuit: Praeve

dicatum eventum belli habetis. Meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo invictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuventutis, equites seminarium senatus: inde lectos in Patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paullo ante divisimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis: quae, nocturna fuga vobis subtractae, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quam illis trepidantibus fuit; transgressique extemplo castra oppugnabimus, quae hodie cepissemus, ni fugissent. Aut, si acie decernere volent, eundem pugnae pedestris eventum expectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui vicerant alacres, spolia caesorum hostium humeris gerentes, facinora sua audivere, ex eo, quod acciderat, spem futuri praecipientes: et pedites, aliena gloria accensi, praecipue qui Macedonum phalangis erant, sibi quoque et navandae regi operae, et similem gloriam ex hoste pariendi, occasionem optabant. Concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra. Tumulus hic ante Tempe est et eminet Larissae medius * *.

LXII. Romani, non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus et viginti. Per eos dies consilium habenti regi de summa belli, quum iam consedisset ferocia ab re bene gesta, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, ut secunda fortuna in conditionem honestae pacis uteretur potius, quam, spe vana evectus, in casum irrevocabilem se daret. *Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati praesentis fortunae, prudentis hominis et merito felicis esse.* Mitteret ad consulem, qui

foedus in easdem leges renovarent, quibus Philippus pater eius pacem ab T. Quinctio victore accepisset. Neque finiri bellum magnificentius, quam ab tam memorabili pugna; neque spem firmiorem pacis perpetuae dari, quam quae perculsos adverso proelio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoque insita pertinacia aequa aspernarentur, deos hominesque et moderationis Persei, et illorum pervicacis superbiae, futuros testes. Nunquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. Itaque plurium assensu comprobata est sententia. Legati, ad consulem missi, adhibito frequenti consilio, auditi sunt. Pacem petiere, *vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis* pollicentes; *urbibus, agris, locisque, quibus Philippus cessisset, cessurum primum.* Haec legati. Summotis his, quum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundae fortunae gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit, *Ita pacem dari, si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deque universa Macedonia statuendi ius.* Haec quum renuntiassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse; et plerique vetare, amplius mentionem pacis facere: ultro mox quaesituros, quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: et, summam pecuniae augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum consulis tentare. Postquam nihil ex eo, quod primo responderat, mutabat, desperata pace, ad Sycurium, unde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus.

LXIII. Fama equestris pugnae, vulgata per Graeciam, nudavit voluntates hominum. Non enim solum, *qui partis Macedonum* erant, sed plerique, ingentibus *Romanorum* obligati beneficiis, quidam vim su

aquarum difficultatem, quae inter Sycuri nona est, stativa haberent; repente pri imminentibus tumulis equitatus regius c matura visus ingentem tumultum fecit. meridiem profecti ab Sycurio erant: pedi sub luce reliquerant in proxima planitie. lisper in tumulis, elici posse ratus ad equ men Romanos. Qui postquam nihil move tem mittit, qui pedites referre ad Sycuriu beret: ipse mox insecutus. Romani equi intervallo sequentes, sicubi sparsos ac di vadere possent, postquam confertos al atque ordines servantes, viderunt, et ip redeunt.

LXV. Inde, offensus longinquitate iti ad Mopselum castra movit: et Romani Cranonis segetibus, in Phalannaeum a eunt. Ibi quum ex transfuga cognosset re armato praesidio passim vagantes per a nos metere, cum mille equitibus, duob Thracum et Cretensium profectus, quum accelerare poterat, effuso agmine isset, aggressus est Romanos. Iuncta vehicula onusta, mille admodum capiuntur, sex homines. Praedam custodiendam duce castra trecentis Cretensium dedit. Ipse, r effusa caede equite et reliquis peditum, d ximum praesidium, ratus haud magno ce

alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumstabat: nam neque conferti pugnare propter eos, qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: et, ubi ordines procursando solvissent, patebant iaculis sagittisque. Maxime cestrosphendonis vulnerabantur. Hoc illo bello novum genus teli inventum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti. Huic abiegnae breves pinnae tres, velut sagittis solent, circumdabantur: funda media duo funalia imparia habebat. Quum maiori nisu libratum funditor habena rotaret, excussum, velut glans, emicabat. Quum et hoc, et alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facile iam arma fessi sustinerent, instare rex, ut dederent se, fidem dare, praemia interdum polliceri: nec cuiusquam ad deditionem flectebatur animus; quum ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra nuntiassent consuli, circumsideri praesidium; motus periculo tot civium (nam octingenti ferme, et omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (accesserant nova auxilia, Numidae pedites equitesque et elephanti) castris egreditur: et tribunis militum imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse, velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adiectis, ad tumulum praecedit. Consulis latera tegunt Eumenes, Attalus, et Misagenes, regulus Numidarum.

LXVI. Quum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatione recreatus est animus: Perseus, cui primum omnium fuerat, ut, contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione praesidii; secundum, ea quoque tentata utcunque, quum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire; et ipse hostium adventum, elatus successu, mansit, et, qui phalangem

arcesserent, propere misit. Qua et serius, q postulabat, et raptim acta, turbati cursu a instructos et praeparatos erant adventuri. anteveniens extemplo proelium conseruit. resistere Macedones; deinde, ut nulla re par amissis trecentis peditibus, viginti quattuor bus equitum ex ala, quam Sacram vocant, in Antimachus etiam praefectus alae cecidit, a nantur. Ceterum iter prope ipso proelio tu sius fuit. Phalanx, abs trepido nuntio accit raptim duceretur, primo in angustiis cap agmini oblata vehiculisque frumento onu caesis, ingens ibi vexatio partis utriusque fu exspectante, ut utcunque explicaretur agm armatis detrudentibus per praeceps impe (neque enim aliter via aperiri poterat) iument stimularentur, in turba saevientibus. Vix a dito agmine captivorum expedierant sese, q gio agmini perculsisque equitibus occurri vero clamor iubentium referre signa ruina prope similem trepidationem fecit: ut, si h troire angustias ausi, longius insecuti essent clades accipi potuerit. Consul, recepto e praesidio, contentus modico successu, in ca pias reduxit. Sunt, qui eo die magno proeli tum auctores sint: octo millia hostium caes Sopatrum et Antipatrum regios duces: vivo

regiis praefectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas ex propinquo tentare. Quum Pellam venisset, exercitu in hiberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eo fama affertur, Atlesbim regulum Thracum, et Corragum Eumenis praefectum, in Cotyis fines impetum fecisse, et regionem, Marenen quam vocant, cepisse. Itaque, dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium, equitatui numerat, quum primo annuum dare constituisset. Consul, postquam profectum Persea audivit, ad Gonnum castra movet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniae claustra tutissima praebet, et in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Quum et loco et praesidio valido inexpugnabilis restitisset, abstitit incepto. In Perrhaebiam flexis itineribus, Malloea primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perrhaebia recepta, Larissam rediit. Inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hiberna in proximis Thessaliae urbibus distribuit: et partem exercitus ita per totam Thessaliam divisit, ut et hiberna commoda omnes haberent, et praesidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Graecarum civitatium socios omnes praeter Achaeos dimisit. Cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit a fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admovit. Urbs deserta erat; in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium praesidium, metu excesserant. A quibus relicti oppidani in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius aggredienda foret, an in

Boeotia aspiciendae res. Thebani, vexantibus (Coronaeis, in Boeotiam arcessebant. Ad horum p ces, quia hibernis aptior regio, quam Magnesia e in Boeotiam duxit.

EPITOME LIBRI XLIII.

Praetores aliquot, eo quod avare et crudeliter p vincias administrassent, damnati sunt. P. Lici Crassus proconsul complures in Graecia urbes ex gnavit, et crudeliter diripuit. Ob id captivi, qu eo sub corona venierant, ex senatusconsulto postea stituti sunt. Item a praefectis classium Romana multa impotenter in socios facta. Res praeter Perseo rege in Thracia prospere gestas continet, etis Dardanis et Illyrico, cuius rex erat Gentius. tus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso terempto consedit. M. Aemilius Lepidus a censori princeps in senatu lectus.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XLIII.

Eadem aestate, qua in Thessalia equestri pugna cere Romani, legatus, in Illyricum a consule mis opulenta duo oppida vi atque armis coegit in d tionem; omniaque iis sua concessit, ut opinione mentiae eos, qui Carnuntem munitam urbem inc bant, alliceret. Postquam nec, ut dederent se, c pellere, neque capere obsidendo poterat; ne dua oppugnationibus nequicquam fatigatus miles e

quas prius intactas urbes reliquerat, diripuit. Alter consul C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit: et per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem senatus ex Aquileiensium legatis cognovit: qui, querentes coloniam suam novam et infirmam, necdum satis munitam, inter infestas nationes Istrorum et Illyriorum esse, quum peterent, ut senatus curae haberet, quomodo ea colonia muniretur, interrogati, vellentne eam rem C. Cassio consuli mandari? responderunt, Cassium, Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primo incredibilis visa: et pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Istris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se ultra scire, nec audere affirmare, quam triginta dierum frumentum militi datum; et duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque. Enimvero senatus indignari, tantum consulem ausum, ut suam provinciam relinqueret, in alienam transiret; exercitum novo periculoso itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius praetor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex urbe; et, quantum accelerare possent, Cassium consulem, ubicunque sit, persequantur; nuntient, ne bellum cum ulla gente moveat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati hi profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex. Metus de consule atque exercitu distulit eo tempore muniendae Aquileiae curam.

II. Hispaniae deinde utriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii, de magistratuum Romanorum avaritia superbiaque conquesti, nisi [illegible]genibus ab senatu petierunt, ne se socios foedius spoliari vexarique, quam hostes, patiantur. Quum

alia indigna quererentur, manifestum autem pecunias captas; L. Canuleio praetori, qui I niam sortitus erat, negotium datum est, ut in ; los, a quibus Hispani pecunias repeterent, quin cuperatores ex ordine senatorio daret, patron quos vellent, sumendi potestatem faceret. V in curiam legatis recitatum est senatusconsu iussique nominare patronos. Quattuor nom runt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. I pionem, L. Aemilium L. F. Paullum, C. Sulp Gallum. Cum M. Titinio primum, qui prae Manlio, M. Iunio consulibus in citeriore His fuerat, recuperatores sumpserunt. Bis ampl tertio absolutus est reus. Dissènsio inter du provinciarum legatos est orta: citerioris Hisp populi M. Catonem et Scipionem; ulterioris L. lum et Gallum Sulpicium patronos sumpserunt recuperatores adducti a citerioribus populis I rius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Il Postumio, Q. Mucio consulibus triennio ant biennio prius, L. Postumio, M. Popillio consu praetor fuerat. Gravissimis criminibus accusa bo ampliatique: quum dicenda de integro cau set, excusati exsilii causa solum vertisse. I Praeneste, Matienus Tibur exsulatum abierunt ma erat, prohiberi a patronis nobiles ac po compellare; auxitque eam suspicionem Can praetor, quod, omissa ea re, delectum habere tuit. Dein repente in provinciam abiit, ne plu Hispanis vexarentur. Ita, praeteritis silenti

III. Et alia novi generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus Romanis et ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra quattuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, *uti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumque si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere vellent, potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam esse, libertinorumque appellari.* Eodem tempore ex Africa et Gulussa regulus, Masinissae filius, legatus patris, et Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, et, quae missa erant ad bellum Macedonicum a patre suo, exposuit; et, si qua praeterea vellent imperare, praestaturum merito populi Romani est pollicitus: et monuit Patres conscriptos, ut a fraude Carthaginiensium caverent. *Classis eos magnae parandae consilium cepisse; specie pro Romanis, et adversus Macedonas: ubi ea parata instructaque esset, ipsorum fore potestatis, quem hostem aut socium habeant.* Hanc iniec * * [Egit deinde Masinissae causam de agro, de oppidis, quae ablata sibi ab eo Carthaginienses quererentur, magnaque contentione inter regulum et legatos Carthaginienses disceptatum. Quae ultro citroque iactata sint, quid a senatu responsum fuerit, in incerto est. Quievit tamen velut sopita haec controversia per aliquot annos. Renovata postea in acre bellum exarsit, quod adversus Masinissam a Poenis susceptum, cum Romanis gerendum fuit, nec nisi Carthaginis interitu finitum est. Hoc anno invenimus in annalibus puerum factum ex virgine sub parentibus, iussuque haruspicum deportatum in insulam desertam.

[4. Habita sunt a C. Cassio consule comitia, quibus creati consules sunt A. Hostilius Mancinus, A. Atilius Serranus. Praetores inde facti, M. Raecius, Q. Maenius, L. Hortensius, Q. Aelius Paetus, T. Manlius Torquatus, C. Hostilius. Decretae consulibus provinciae Italia et Macedonia. Italia Atilio, Hostilio *Macedonia obvenit.* Praetores, Raecius urbanam iurisdictionem, *peregrinam* Maenius sortitus est. Classis cum ora maritir

Graeciae Hortensio obtigit. Reliquae praetoriae provin procul dubio, quemadmodum anno priore, Hispania, S Sardinia. Sed singulas quinam praetores obtinuerint, veterum monumentis, certo sciri non potest. Interim nius, quasi ad bellum non cum Perseo, sed cum Grae dum missus esset, inanes adversus iustum hostem iras f et viribus impares vertit, compluresque in Boeotia, ubi bat, urbes expugnavit, et crudeliter diripuit. Coronae vexati quum ad senatum confugissent, Patres decreve captivi, qui sub corona venissent, in libertatem restit Consulis crudelitatem et avaritiam imitatus est, aut eti ravit Lucretius praetor, qui classi praeerat, adversus rox, hosti spernendus. Siquidem classem ad Oreum adortus repente Perseus, naves onerarias frumentum viginti cepit, reliquas depressit, et quattuor etiam quin bus potitus est. Res etiam prospere gestae in Thracia quum eo ad Cotyn defendendum adversus Atlesbis et C pias devertisset. Nec vero ipse sibi Cotys defuit, vir b nuus, consilio praestans, Thrax genere solo, non moril et unicae sobrietatis ac temperantiae fuit, idemque cle moderatione animi plane amabilis.

[5. Cuncta Perseo ex voto fluebant. Nam et tunc rum gens in eius partes transiit, auctore Cephalo, qu ad defectionem necessitas magis compulit, quam volu singulari prudentia et constantia praeditus, tum quoq mente erat. Deos enim immortales precatus fuerat, inter Romanos et Persea ne conflaretur, neve de sum decerneretur. At exorto bello, statuerat ex foederis pr Romanos iuvare: praeter foederis autem leges nihil u re, neque obsequi indecore et turpiter. Turbavit hac Charopus quidam, eius Charopi, qui saltum ad Aoum a Quinctio contra Philippum bellanti aperuerat, nepos, tentiorum assentator, et mirus calumniarum in optim que artifex. Romae educatus fuerat, missus ab avo in linguam Romanam literasque perdisceret. Hinc notus plurimis Romanorum, quum revertisset domum, natur ingenio pravus, quum et Romana ei amicitia facere principes viros usque allatrabat. Sed primo despicie omnibus, nec ulla eius ratio habebatur. Postquam aute Persicum conflatum est, quum plena omnia suspicionum cia essent, multis palam, pluribus occulte Perseo stu non destitit Charopus, eos, qui auctoritate inter Epiro *stabant*, apud Romanos criminari. Et speciem quau *remque dabat* eius calumniis ea necessitudo, quae ob

ceterisque eandem sectam sequentibus cum regibus Macedonum fuerat. Iam vero omnia illorum dicta factaque maligne explorans, et in peius semper detorquens, veritatemque adiectis detractisque, quae voluerat, adulterans, fidem criminibus faciebat. Neque his tamen commovebantur Cephalus et ii, qui eorundem in republica consiliorum socii erant, freti egregia conscientia illibatae erga Romanos fidei. Verum ubi illis criminationibus aurem praebere Romanos senserunt, et principes quosdam Aetolorum, quos pariter suspectos fecerant obtrectatorum calumniae, Romam abductos, tum demum opus esse crediderunt, ut sibi ipsi suisque rebus consulerent. Quum autem nihil succurreret praeter regiam amicitiam, cum Perseo societatem inire coacti sunt, eique gentem suam tradere. Romae A. Hostilius, A. Atilius consules, inito magistratu, et peractis, quae divina humanaque in urbe et circa urbem fieri a consulibus mos est, in provincias profecti sunt. Hostilius, cui Macedonia obtigerat, quum in Thessaliam ad exercitum properaret, Epirum, quae nondum aperte defecerat, ingressus, haud multum abfuit, quin incideret in Persei manus. Theodotus enim quidam et Philostratus, rati sese, si eum regi traderent, magnam gratiam apud Persea inituros, et gravissimum in praesentia Romanis damnum illaturos, ad regem literas dedere, ut, quanta maxima posset celeritate, accurreret. Quod nisi et Perseum obiecta a Molossis ad Loum amnem mora retardasset, et consul, de imminenti periculo monitus, ab instituto itinere deflexisset, vix videtur effugere potuisse. Igitur relicta Epiro navigavit Anticyram, unde in Thessaliam contendit. Ibi accepto exercitu ad hostem perrexit. Sed nihilo felicius bellum administravit, quam priore anno gestum fuerat. Nam et proelio commisso cum rege pulsus est, et quum primo per Elimeam vim facere tentasset, deinde per Thessaliam occulte moliri iter, ubique occurrente Perseo, vano conatu absistere coactus est. Nec Hortensius praetor, cui classis obtigerat, quicquam satis scite aut fortunate egit, cuius ex rebus gestis nihil ad memoriam insignius est, quam crudelis et perfida urbis Abderitarum direptio, quum intoleranda sibi imposita onera deprecarentur. Igitur Perseus Romanos iam despiciens, ac velut otiosus plane et vacuus, corollarii vicem in Dardanos excursionem fecit, et, decem millibus barbarorum interfectis, ingentem praedam abduxit.

IV. [6.] Movere hoc anno Celtiberi in Hispania bellum, instigante novo duce Olonico; Salondicum quidam vocant. Is, summa calliditate *et audacia*, hastam argenteam quatiens, velut *coelo missam, vaticinanti* similis, omnium in se mentes converterat. *Sed quum pari* temeritate castra praetoris Romani, un

furiosi consilii socio assumpto, sub noctem adiisset, p
videlicet obtruncaturus, iuxta tentorium ipsum pilo vig
ptus est: socius pares stolidi incepti poenas luit.
capita praecidi statim iussit praetor, atque hastis suf
ctis e numero captivorum tradi ad suos perferen
* * tis tantum pavorem ingressi castra, oste
capita, fecerunt, ut, si admotus extemplo e
foret, capi castra potuerint. Tum quoque
gens facta est: et erant, qui legatos mitte
pacem precibus petendam censerent: civit
complures, eo nuntio audito, in deditionem ve
Quibus purgantibus sese, culpamque in
amentiam conferentibus, qui se ultro ad poen
obtulissent, quum veniam dedisset praetor; pr
extemplo ad alias civitates, omnibus imperata
tibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui pa
te ingenti tumultu arserat, peragravit. Haec
praetoris, qua sine sanguine ferocissimam
domuerat, eo gratior plebi Patribusque fu
crudelius avariusque in Graecia bellatum, et
sule Licinio et ab Lucretio praetore, erat.
tium tribuni plebis absentem concionibus
lacerabant, quum reipublicae causa abesse
retur: sed tum adeo vicina etiam inexplorat
ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aq
ex manubiis Antium ex flumine Loracinae
Id opus centum triginta millibus aeris loca
tur. Tabulis quoque pictis ex praeda fanum

tum, principes securi percussos, sub corona ceteros venisse. Indigna res senatui visa: decreveruntque eadem de Abderitis, quae de Coronaeis decreverant priore anno; eademque pro concione edicere Q. Maenium praetorem iusserunt. Et legati duo, C. Sempronius Blaesus, Sex. Iulius Caesar, ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, ut et Hostilio consuli et Hortensio praetori nuntiarent, senatum, Abderitis iniustum bellum illatum, conquirique omnes, qui in servitute sint, et restitui in libertatem, aequum censere.

V. [7.] Eodem tempore de C. Cassio, qui consul priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelae ad senatum delatae sunt, et legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus, Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse, et inde multa millia hominum in servitutem abripuisse. Sub idem tempus Carnorum Istrorumque et Iapydum legati venerunt: *Duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se, tanquam ad aliud bellum gerendum, abisse: inde ex medio regressum itinere hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasque et incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint.* Et regulo Gallorum absenti, et his populis responsum est, *Senatum ea, quae facta querantur, neque scisse futura, neque, si sint facta, probare. Sed indicta causa damnari absentem consularem virum, iniurium esse, quum is reipublicae causa absit. Ubi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum, si coram eum arguere vellent, cognita re senatum daturum operam, uti satisfiat.* Nec responderi tantum iis gentibus, sed legatos mitti, *duos ad regulum trans Alpes*, tres circa eos popul

placuit, qui indicarent, quae Patrum senten Munera mitti legatis ex binis millibus aeri runt. Duobus fratribus regulis haec praeci ques duo ex quinque pondo auri facti, et va tea quinque ex viginti pondo, et duo equi cum agasonibus, et equestria arma ac sagul mitibus eorum vestimenta, liberis servisqu missa: illa petentibus data, ut denorum eq commercium esset, educendique ex Italia fieret. Legati cum Gallis missi trans Alpes lius, M. Aemilius Lepidus: ad ceteros popu cinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius.

VI. [8.] Multarum simul Graeciae Asi vitatium legati Romam convenerunt. Pri nienses introducti. Ii, *Se, quod navium militumque, P. Licinio consuli et C. Lucreti misisse* exposuerunt, *quibus eos non usos fru centum millia imperasse: quod, quanquam terram arent, ipsosque etiam agrestes pereg mento alerent, tamen, ne deessent officio, co et alia, quae imperarentur, praestare par* Milesii, nihil praestitisse memorantes, si q rare ad bellum senatus vellet, praestare s esse, polliciti sunt. Alabandenses templ Romae se fecisse commemoraverunt, ludos versarios ei divae instituisse: et coronam quinquaginta pondo, quam in Capitolio donum Iovi Optimo Maximo, attulisse, et sc stria trecenta; ea, cui iussissent, tradituro ut in Capitolio ponere, et sacrificare licer bant. Hoc et Lampsaceni, octoginta pondo afferentes, petebant, commemorantes, *Dis a Perseo, postquam Romanus exercitus in niam venisset, quum sub ditione Persei, et lippi fuissent*. *Pro eo*, et quod imperatorib *nis omnia praestitissent*, id se tantum or

micitiam populi Romani reciperentur: et, si pax cum erseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem ecciderent. Ceteris legatis comiter responsum; Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Maenius praetor iussus. Munera omnibus in singulos binum millium aeris data. Alabandenses scuta reportare A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et Africa legati simul Carthaginiensium, tritici decies ensum millia et hordei quingenta indicantes se ad mare devecta habere, ut, quo senatus censuisset, portarent. Id munus officiumque suum scire minus esse, quam pro meritis populi Romani et voluntate sit: sed saepe alias, bonis in rebus utriusque populi, gratorum fideliumque sociorum muneribus functos esse. Item Masinissae legati, tritici eandem summam pollicitï, et mille et ducentos equites, duodecim elephantos: et, si quid aliud opus esset, uti imperaret senatus: aeque propenso animo, et quae ipse ultro pollicitus sit, praestaturum esse. Gratiae et Carthaginiensibus et regi actae; rogatique, ut ea, quae pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binum millium aeris munera missa.

VII. [9.] Cretensium legatis, commemorantibus, se, quantum sibi imperatum a P. Licinio consule esset sagittariorum, in Macedoniam misisse, quum interrogati non infitiarentur, apud Persea maiorem numerum sagittariorum, quam apud Romanos, militare, responsum est: Si Cretenses bene ac naviter destinarent potiorem populi Romani, quam regis Persei, amicitiam habere, senatum quoque Romanum iis, tanquam certis sociis, responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut, quos milites intra praesidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum revocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses

sam, qui cum praesidio duarum Issensium insulae praeerat. Duo millia militum in e sunt imposita, quae M. Raecius praetor ex consulto in ea parte Italiae, quae obiect est, conscripsit: et consul Hostilius Ap. (in Illyricum cum quattuor millibus peditu ut accolas Illyrici tutaretur. Qui, non cont quas adduxerat, copiis, auxilia ab sociis cor ad octo millia hominum vario genere arma grataque omni ea regione, ad Lychnidum tiorum consedit.

X. [12.] Haud procul inde Uscana op nium plerumque Persei erat. Decem milli habebat, et modicum, custodiae causa, Cr praesidium. Inde nuntii ad Claudium occu bant: *Si propius copias admovisset, paratos proderent urbem. Et operae pretium ess amicosque tantum, sed etiam milites praed rum.* Spes cupiditati admota ita occaecavit ut nec ex iis, qui venerunt, quemquam retin obsides, pignus futuros furto et fraude age posceret; nec mitteret exploratum; nec fi peret. Die tantum statuta profectus a I duodecim millia ab urbe, ad quam tendeba castra. Quarta inde vigilia signa movit, mi ad praesidium castrorum relictis: incomp go agmine effusi, infrequentes, quum noctur

Romani possent. Itaque fugientes plures, quam pugnantes, interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret, (quae res palatis per agros saluti fuisset) ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit.

XI. [13.] Haec et alia, haud prospere in Macedonia gesta, ex Sex. Digitio tribuno militum, qui sacrificii causa Romam venerat, sunt audita. Propter quae veriti Patres, ne qua maior ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam, M. Fulvium Flaccum, et M. Caninium Rebilum, miserunt, qui comperta, quae agerentur, referrent: et ut A. Hostilius consul comitia consulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Ianuario comitia haberi possent, et ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Raecio praetori mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui reipublicae causa abessent, Romam revocaret: qui Romae essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset. Ea, uti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ante diem quintum Kalendas Februarias fuere. Creati consules sunt Q. Marcius Philippus iterum et Cn. Servilius Caepio. Post diem tertium praetores sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis praetoribus praeter duas urbanas, quattuor provinciae sunt decretae; Hispania, et Sardinia, et Sicilia, et classis. Legati ex Macedonia, exacto admodum mense Februario, redierunt. Hi, quas res ea aestate prospere gessisset rex Perseus, referebant, quantusque timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgo da-

tis per ambitionem esse: culpam eius rei consulem in tribunos militum, contra illos in consulem conferre. Ignominiam, Claudii temeritate acceptam, elevare eos Patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, et magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Consules designati, ubi primum magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: destinataeque provinciae iis sunt Italia et Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post Terminalia Kalendae intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus ** pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus et C. Livius Salinator. In locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

XII. [14.] Principio insequentis anni quum consules novi Q. Marcius et Cn. Servilius de provinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam et Macedoniam, aut sortiri placuit: priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret supplementi, decerni. In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos ducentos quinquaginta, socios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, treceni equites essent. Alteri consuli nullus certus finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret. Id modo finitum, ut duas legiones scriberet, quae quina millia peditum et ducenos haberent, equites trecenos. Latinorum maior, quam collegae, decretus numerus: peditum decem millia et sexcenti equites. Quattuor praeterea legiones scribi iussae, quae, si quo opus esset, educerentur. Tribunos his, non permissum, ut consules facerent: populus creavit. Sociis no-

nomini Latini sexdecim millia peditum, et mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret, si quo res posceret. Macedonia maxime curam praebebat. In classem mille socii navales cives Romani libertini ordinis, ex Italia quingenti scribi iussi; totidem ut ex Sicilia scriberentur: et, cui ea provincia evenisset, mandatum, ut eos in Macedoniam, ubicunque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia duceni, et treceni equites. Et sociis imperare praetor, cui Hispania obvenisset, iussus quattuor millia peditum, et trecentos equites.

XIII. [15.] Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere vulgo nunc credant, neque nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neque in annales referri. Ceterum et mihi, vetustas res scribenti, nescio quo pacto, antiquus fit animus; et quaedam religio tenet, quae illi prudentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro indignis habere, quae in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata; facem in coelo conspectam, et bovem feminam locutam publice ali. Minturnis quoque per eos dies coeli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrimavit. In urbe Romana duo aeditui nuntiarunt, alter, in aede Fortunae anguem iubatum a compluribus visum esse: alter, in aede Primigeniae Fortunae, quae in colle est, duo diversa prodigia; palmam in area enatam, et sanguine interdiu pluisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum, quod in privato loco factum esset, palmam enatam in impluvio suo T. Marcius Figulus nuntiabat: alterum, quod in loco peregrino, *Fregellis in domo* L. Atrei hasta, quam filio militi

emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ı eius ambureret ignis, dicebatur. Publicorum giorum causa libri a decemviris aditi. Quadı maioribus hostiis quibus diis consules sacrifi ediderunt, et ut supplicatio fieret, cunctique stratus circa omnia pulvinaria victimis maiori crificarent, populusque coronatus esset. Om decemviri praeierunt, facta.

XIV. [16.] Censoribus deinde creandis c edicta sunt. Petierunt censuram principes ci C. Valerius Laevinus, P. Postumius Albinus, cius Scaevola, M. Iunius Brutus, C. Claudi cher, Ti. Sempronius Gracchus. Hos duos ce creavit populus Romanus. Quum delectus h maior, quam alias, propter Macedonicum bell ra esset, consules plebem apud senatum accu quod et iuniores non responderent. Adversu C. Sulpicius et M. Claudius praetores plebis egerunt. *Non consulibus, sed ambitiosis con delectum difficilem esse: neminem invitum mil iis fieri. Id ut ita esse scirent et Patres con praetores, quibus et vis imperii minor et auc esset, delectum, si ita senatui videretur, perf esse.* Id praetoribus magna Patrum * non si gillatione consulum, mandatum est. Censoı eam rem adiuvarent, ita in concione edixerun *gem censui censendo dicturos esse, ut, praeter c ne omnium civium iusiurandum, haec adiurare minor annis sex et quadraginta es, tuque ex ed Claudii, Ti. Sempronii censorum ad delectum bis: et, quotiescunque delectus erit, quem his c bus magistratus habebunt, si miles factus non delectum prodibis.* Item, quia fama erat, mu Macedonicis legionibus, incertis commeatib *ambitionem* imperatorum, ab exercitu abesse, *runt de* militibus, P. Aelio, C. Popillio con

postve eos consules in Macedoniam scriptis, *Ut, qui eorum in Italia essent, intra dies triginta, censi prius apud sese, in provinciam redirent: qui in patris aut avi potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoque causas sese cognituros esse: et, quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri iussuros.* Hoc edicto literisque censorum per fora et conciliabula dimissis, tanta multitudo iuniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba insolita esset.

XV. [17.] Praeter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quattuor a C. Sulpicio praetore scriptae legiones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti provincias sunt. Nam praetores propter iurisdictionem maturius sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat: Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. Consulum Cn. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit: Latinisque actis, Marcius extemplo est profectus. Caepione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius praetores ex his, quas scripsissent, legionibus, quas videretur, consuli darent. Indigne patiens praetorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu, ad tribunal praetorum stans postulavit, ex senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. Praetores consulis in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Aemilius Lepidus princeps ab tertiis iam censoribus lectus. Septem e senatu eiecti sunt. In censu accipiendo populi milites ex Macedonico exercitu, qui quam multi abessent ab signis, census docuit, in provinciam cogebant: causas stipendiis missorum co-

gnoscebant: et, cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant: *Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum in provinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris?*

XVI. [18.] In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit: multis equos ademerunt. In ea re quum equestrem ordinem offendissent, flammam invidiae adiecere edicto, quo edixerunt, *Ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A. Postumio censoribus publica vectigalia aut ultro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusve aut affinis eius conductionis esset.* Saepe id querendo veteres publicani quum impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriae imponerent, tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex rei privatae contentione iratum censoribus, patronum causae nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via adversus aedes publicas demoliri iusserant, quod publico inaedificatus esset. Appellati a privato tribuni. Quum praeter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, multamque pro concione privato dixerunt. Hinc contentione orta, quum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgatur: *Quae publica vectigalia aut ultro tributa C. Claudius et Ti. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset. Ab integro locarentur, et ut omnibus redimendi et conducendi promiscue ius esset.* Diem ad eius rogationem concilio tribunus plebis dixit. Qui postquam venit, ut censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit. Quum Claudio obstreperetur, audientiam facere praeconem iussit. Eo facto, avocatam a se concionem tribunus questus, et in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tu-

multus ciere. Ti. Gracchi primum bona consecravit, quod in multa pignoribusque eius, qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coegisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se avocasset, et utrique censori perduellionem se iudicare pronuntiavit, diemque comitiis a C. Sulpicio praetore urbano petiit. Non recusantibus censoribus, qui minus primo quoque tempore iudicium de se populus faceret, in ante dies octavum et septimum Kalendas Octobres comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis escenderunt: et, ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, et dimissis servis publicis, negarunt, se prius quicquam publici negotii gesturos, quam iudicium populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit: et, quum ex duodecim centuriis equitum octo censorem condemnassent, multaeque aliae primae classis, extemplo principes civitatis in conspectu populi, annulis aureis positis, vestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam vertisse dicitur T. Gracchus, quod, quum clamor undique plebis esset, periculum Graccho non esse, conceptis verbis iuravit, si collega damnatus esset, non exspectato de se iudicio, comitem exsilii eius futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit reus, ut octo centuriae ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio, tribunus plebis negavit se Gracchum morari.

XVII. [19.] Eo anno, postulantibus Aquileiensium legatis, ut numerus colonorum augeretur, mille et quingentae familiae ex senatusconsulto scriptae, triumvirique, qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius et Cn. Octavius legati, qui in Graeciam missi erant, senatusconsultum, Thebis primum recitatum, per omnes Peloponnesi urbes ci

cumtulerunt, *Ne quis ullam rem in bellum mag tibus Romanis conferret, praeterquam quod se censuisset.* Hoc fiduciam in posterum quoque buerat, levatos se oneribusque impensisque, q alia aliis imperantibus, exhauriebantur. Ac concilio Aegii agitato, benigne locuti audi egregia spe futuri status fidissima gente relict Aetoliam traiecerunt. Ibi nondum quidem s erat, sed omnia suspecta, criminumque inter plena. Ob quae obsidibus postulatis, neque exi imposito, in Acarnaniam inde profecti legati Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt quoque inter factiones erat certamen. Quidam cipum postulare, ut praesidia in urbes suas in rentur adversus amentiam eorum, qui ad Mace gentem trahebant: pars recusare, ne, quod bel ptis et hostibus mos esset, id pacatae et sociae tates ignominiae acciperent. Iusta deprecatio visa. Larissam ad Hostilium proconsulem (enim missi erant) legati redierunt. Octavium nuit secum. Popillium cum mille ferme mil in hiberna Ambraciam misit.

XVIII. [20.] Perseus, principio hiemis e Macedoniae finibus non ausus, ne qua in regnu cuum irrumperent Romani, sub tempus br quum inexsuperabiles ab Thessalia montes nivi tudo facit, occasionem esse ratus frangendi fini rum spes animosque, ne quid, averso se in Rom bellum, periculi subesset, quum a Thracia pace tys, ab Epiro Cephalus repentina defectione a manis praestarent, Dardanos recens domuisse lum, solum infestum esse Macedoniae latus, qu Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Ill et aditum praebentibus Romanis, si domuisset mos Illyriorum, Gentium quoque regem iam d bium in societatem pellici posse, cum decem m

tum, quorum pars phalangitae erant, et duobus
ibus levium armorum, et quingentis equitibus
ectus, Stuberam venit. Inde frumento complu-
a dierum sumpto, iussoque apparatu oppugnan-
im urbium sequi, tertio die ad Uscanam (Pene-
nae terrae ea maxima urbs est) posuit castra.
s tamen, quam vim admoveret, missis, qui tenta-
: nunc praefectorum praesidii, nunc oppidanorum
nos. Erat autem ibi cum iuventute Illyriorum
ianum praesidium. Postquam nihil pacati refe-
int, oppugnare est adortus, et corona eam capere
itus est. Quum sine intermissione interdiu noctu-
alii aliis succedentes, pars scalas muris, ignem
is inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem
pugnatores urbis; quia spes erat, neque hiemis
diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab
nano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset
ari. Ceterum, postquam vineas agi, turresque
itari viderunt, victa pertinacia est. Nam, prae-
uam quod adversus vim pares non erant, ne fru-
ati quidem aut ullius alterius rei copia intus erat,
n necopinata obsidione. Itaque quum spei nihil
resistendum esset, C. Carvilius Spoletinus et C.
anius a praesidio Romano missi, qui a Perseo pe-
ent, primo, ut armatos suaque secum ferentes
re sineret; dein, si id minus impetrarent, vitae
tum libertatisque fidem acciperent. Promissum
enignius est ab rege, quam praestitum. Exire
m sua secum efferentibus iussis primum arma ad-
it. His urbe egressis, et Illyriorum cohors, (quin-
iti erant) et Uscanenses se urbemque dediderunt.

XIX. [21.] Perseus, praesidio Uscanae imposito,
ltitudinem omnem deditorum, quae prope nume-
exercitum aequabat, Stuberam abducit. Ibi Ro-
nis, (quattuor millia autem hominum erant) prae-
principes, in custodiam civitatium divisis, Usca-

nensibus Illyriisque venditis, in Penestiam tum reducit ad Oaeneum oppidum in potesta digendum. Et alioqui opportune situm, et t ea est in Labeates, ubi Gentius regnabat. I eunti frequens castellum, Draudacum nomin torum quidam regionis eius, *nihil Oaeneo ca esse*, ait, *nisi in potestate et Draudacum sit tunius etiam ad omnia positum esse.* Admo citu, omnes extemplo dediderunt sese. Qua leriore deditione erectus, postquam anima quantus agminis sui terror esset, undecim ali la eodem metu in potestatem redigit. Ad p vi opus fuit, cetera voluntate dedita: et in l pti mille et quingenti dispositi per praesidia Romani. Magno usui Carvilius Spoletinus erat quiis, dicendo, nihil in ipsos saevitum. Ad O perventum est, quod sine iusta oppugnatio non poterat. Et maiore aliquanto, quam ce ventute, et validum oppidum moenibus erat: amnis Artatus nomine, hinc mons praealtus difficilis cingebat. Haec spem ad resistendu danis dabant. Perseus, circumvallato oppid rem a parte superiore ducere instituit, cuiu dine muros superaret. Quod opus dum pe crebris interim proeliis, quibus per excurs moenia sua oppidani tutabantur, et opera impediebant, magna eorum multitudo variis absumpta est: et, qui supererant, labore di cturnoque et vulneribus inutiles erant. Ubi agger iniunctus muro est, et cohors regia, qu toras appellant, transcendit, et scalis mult partibus impetus in urbem est factus. Puber interfecti sunt: coniuges liberosque eorum i diam dedit: praedae alia militum cessere. *ram inde victor* revertens ad Gentium legat *ratum Illyrium*, exsulantem apud se, et Ad

:donem a Beroea, mittit. Iis mandat, ut exponerent aestatis eius hiemisque acta sua adversus Romanos Dardanosque: adiicerent recentia in Illyrico hibernae expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum et cum Macedonibus iungendam.

XX. [22.] Hi, transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Dardanos fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem pervenerunt. Lissi rex Gentius erat. Eo acciti legati, mandata exponentes, benigne auditi sunt: qui responsum sine effectu tulerunt: *Voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: ceterum ad conandum id, quod vellet, pecuniam maxime deesse.* Haec Stuberram retulere regi, tum maxime captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur sine mentione pecuniae, qua una barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas rursum exercitum reduxit: firmatisque Uscanae, et circa eam per omnia castella, quae receperat, praesidiis, in Macedoniam sese recipit.

XXI. [23.] L. Coelius, legatus Romanus, praeerat Illyrico: qui, moveri non ausus, quum in iis locis rex esset, post profectionem demum eius conatus in Penestis Uscanam recipere, a praesidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lychnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit ad obsides ab his urbibus, quae in amicitia cum fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obsides dare pepigerant) iussit: ab utraque gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Parthinorum Dyrrhachium (tum Epidamni magis celebre no-

men Graecis erat) missi. Ap. Claudius, acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotean Epiri castellum adortus oppugnare, et auxilia Athamanum Thesprotorumque, praeter Romanum exercitum, ad sex millia hominum secum adduxit: neque operae pretium fecit, Cleva, qui relictus a Perseo erat, cum valido praesidio defendente. Et Perseus, Elimeam profectus, et circa eam exercitu lustrato, ad Stratum, vocantibus Epirotis, ducit. Stratus validissima tum urbs Aetoliae erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Inachum. Cum decem millibus peditum eo profectus est et equitibus trecentis: quos pauciores propter angustias viarum et asperitatem duxit. Tertio die quum pervenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem nivis, locum quoque castris aegre invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione, praecipue iumentorum, altero die ad templum Iovis, Nicaeum quem vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen, itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis, mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progressus iter, obvium Archidamum principem Aetolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit.

XXII. [24.] Eo die ad finem agri Aetoli castra posita. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi, prope Inachum amnem castris positis, quum exspectaret, effusos omnibus portis Aetolos in fidem suam venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte, qua venerat, receptum Romanum praesidium cum C. Popillio legato invenit. Principes, qui praesentis Archidami auctoritate compulsi regem arcessierant, obviam egresso Archidamo segniores facti, locum *adversae* factioni dederant ad Popillium cum mille *peditibus* ab Ambracia arcessendum. In tempore et

narchus, praefectus equitum gentis Aetolorum, m sexcentis peditibus et equitibus centum venit. tis constabat, eum, tanquam ad Persea tendentem, ratum venisse: mutato deinde cum fortuna animo, manis se, adversus quos venerat, iunxisse. Nec pillius securior, quam debebat esse, inter tam bilia ingenia erat. Claves portarum custodiam- e murorum suae extemplo potestatis fecit: Dinar- um Aetolosque cum iuventute Stratiorum in arcem r praesidii speciem amovit. Perseus, ab imminen- us superiori parti urbis tumulis tentatis colloquiis, um obstinatos atque etiam telis procul arcentes leret, quinque millia passuum ab urbe trans Peti- rum amnem posuit castra. Ibi consilio advocato, um Archidamus Epirotarumque transfugae retine- nt, Macedonum principes non pugnandum cum in- sto tempore anni censerent, nullis praeparatis mmeatibus; quum inopiam prius obsidentes, quam sessi, sensuri essent, maxime quod hostium haud ocul inde hiberna erant; territus in Aperantiam stra movit. Aperanti eum, propter Archidami ma- iam in ea gente gratiam auctoritatemque, consensu nnium acceperunt: is ipse cum octingentorum mi- um praesidio his est praepositus.

XXIII. [25.] Rex cum non minore vexatione iu- entorum hominumque, quam venerat, in Macedo am rediit. Appium tamen ab obsidione Phanotes ma ducentis ad Stratum Persei summovit. Clevas, m praesidio impigrorum iuvenum insecutus, sub dicibus prope inviis montium ad mille hominum agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Ap- us, superatis angustiis, in campo, quem Meleona cant, stativa dierum paucorum habuit. Interim evas, assumpto Philostrato, qui Epirotarum gen- m habebat, in agrum Antigonensem transcendit. *acedones* ad depopulationem profecti; Philostr

tus cum cohorte sua in insidiis loco obscuro dit. In palatos populatores quum erupissent tigonea armati, fugientes eos persequentes in vallem insessam ab hostibus praecipitant. mille occisis, centum ferme captis, ubique gesta re, prope stativa Appii castra movent; vis sociis suis ab Romano exercitu inferri po pius, nequicquam in his locis terens tempus, Chaonumque, et si qui alii Epirotae erant, pr cum Italicis militibus in Illyricum regress Parthinorum socias urbes in hiberna militibu sis, ipse Romam sacrificii causa rediit. Pe Penestarum gente mille pedites, ducentos eq vocatos, Cassandream, praesidio ut essent, m Gentio eadem afferentes redierunt. Nec dein atque alios mittendo tentare eum destitit, q pareret, quantum in eo praesidii esset; ne impetrare ab animo posset, ut impensam in ximi ad omnia momenti faceret.

EPITOME LIBRI XLIV.

Q. Marcius Philippus per invios saltus pe in Macedoniam, compluresque urbes occupavi dii misere legatos Romam, minantes, se Perse futuros, nisi populus Romanus eum eo pace amicitiam iungeret. Indigne id latum. Q bellum L. Aemilio Paullo, sequentis anni co mandatum esset, Paullus, in concione p ut, quicquid diri populo Romano immineret suam converteretur, et in Macedonian ctus, vicit Persen, totamque Macedoniam in tem redegit. Antequam confligeret, C. Sulpic lus tribunus militum praedixit exercitui, ne tur, quod luna nocte proxima defectura ess

*s quoque rex Illyriorum, quum rebellasset, ab Ani-
praetore victus, venit in deditionem, et cum uxore,
liberis, et propinquis, Romam missus est. Alexan-
ia legati a Cleopatra et Ptolemaeo regibus vene-
nt, querentes de Antiocho rege Syriae, quod his bel-
inferret. Perses, sollicitatis in auxilium Eu-
ne rege Pergami, et Gentio rege Illyriorum, quia
pecuniam, quam promiserat, non dabat, ab iis re-
tus est.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLIV.

rincipio veris, quod hiemem, qua haec gesta
t, insecutum est, ab Roma profectus Q. Marcius
ilippus consul cum quinque millibus, quod in sup-
entum legionum secum traiecturus erat, Brun-
pervenit. M. Pepillius consularis et alii pari
ate adolescentes tribuni militum in Macedoni-
egiones consulem secuti sunt. Per eos dies et
Marcius Figulus praetor, cui classis provincia
enerat, Brundisium venit: et simul ex Italia pro-
cti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniae
rtum tenuerunt. Inde consul, ad Ambraciam
ressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prae-
r, superato Leucata, Corinthium sinum invectus,
Creusae relictis navibus, terra et ipse per mediam
eotiam (diei unius expedito iter est) Chalcidem ad
assem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius
Thessalia circa Palaepharsalum habebat; sicut
lla re bellica memorabili gesta, ita ad cunctam
ilitarem disciplinam ab effusa licentia formato
lite, et sociis cum fide cultis, et ab omni genere

iniuriae defensis. Audito successoris ad
arma, viros, equos cum cura inspexisset,
citu obviam venienti consuli processit.
eorum congressus ex dignitate ipsorum
nominis, et in rebus deinde gerendis *.
enim ad exercitum * *. Paucis post di
concionem apud milites habuit. Orsus
Persei perpetrato in fratrem, cogitato i
adiecit, *post scelere partum regnum, vene*
latrocinio nefando petitum Eumenem, in
pulum Romanum, direptiones sociarum
tra foedus, ea omnia quam diis quoque
sensurum in exitu rerum suarum. Fav
tati fideique deos, per quae populus Ron
tum fastigii venerit. Vires deinde po
iam terrarum orbem complectentis, cum
cedoniae, exercitus cum exercitibus
Quanto maiores Philippi Antiochique op
ribus copiis fractas esse?

II. Huius generis adhortatione acce
animis, consultare de summa gerendi
Eo et C. Marcius praetor a Chalcide, cl
venit. Placuit, non ultra morando in Th
pus terere, sed movere extemplo castra
gere inde in Macedoniam; et praetore
ram, ut eodem tempore classis quoque i
stium litoribus. Praetore dimisso, consu
iusso milite secum ferre, profectus dec
quam exercitum acceperat, castra movi
diei progressus iter, convocatis itiner
quum, exponerent in consilio, iussisset,
ducturus esset; summotis iis, quam po
teret, retulit ad consilium. Aliis per Py
bat via: aliis per Cambunios montes, qua
duxerat Hostilius consul: aliis praete
paludem. Restabat aliquantum viae co

in id tempus, quo prope divortium itinerum ca-
ι posituri erant, deliberatio eius rei differtur. In
rhaebiam inde ducit, et inter Azorum et Dolichen
tiva habuit ad consulendum rursus, quam potissi-
m capesseret viam. Per eosdem dies Perseus,
im appropinquare hostem sciret, quod iter peti-
us esset ignarus, omnes saltus insidere praesidiis
tuit. In iugum Cambuniorum montium (Volustana
i vocant) decem millia levis armaturae iuvenum
a duce Asclepiodoto mittit: ad castellum, quod
er Ascuridem paludem erat, (Lapathus vocatur
us) Hippias tenere saltum cum duodecim millium
cedonum praesidio iussus. Ipse cum reliquis co-
ι primo circa Dium stativa habuit: deinde, adeo
obtorpuisse inops consilii videretur, cum equiti-
ι expeditis litore nunc Heracleum, nunc Philam
currebat, eodem inde cursu Dium repetens.

III. Interim consuli sententia stetit eo saltu du-
e, ubi propter Ortholophum diximus regis castra*.
emitti tamen quattuor millia armatorum ad loca
portuna praeoccupanda placuit: quis praepositi
t M. Claudius, Q. Marcius consulis filius. Confe-
m et universae copiae sequebantur. Ceterum adeo
lua et aspera et confragosa via fuit, ut praemissi
editi biduo quindecim millium passuum aegre iti-
e confecto castra posuerint: turrim Eudieru, quem
ere, locum appellant. Inde postero die septem
llia progressi, tumulo haud procul hostium castris
to, nuntium ad consulem remittunt: *Perventum
hostem esse: loco se tuto et ad omnia opportuno
sedisse; ut, quantum extendere iter posset, conse-
retur.* Sollicito consuli, et propter itineris diffi-
tatem, quod ingressus erat, et eorum vicem, quos
icos inter media praesidia hostium praemiserat,
itius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igi-
et ipsi fiducia est, coniunctisque copiis, castra

tumulo, qui tenebatur, qua aptissimum ad Io ram erat, sunt acclinata. Non hostium modo quae paullo plus mille passuum aberant, se regio ad Dium et Philam, oraque maris, late ex tam alto iugo prospectu, oculis subiicitu res accendit militi animos, postquam summa ac regias omnes copias, terramque hostile propinquo conspexerunt. Itaque quum alacr tinua duceret ad castra hostium, consulem h tur; dies unus fessis labore viae ad quiete est. Tertio die, parte copiarum ad praesid strorum relicta, consul ad hostem ducit.

IV. Hippias nuper ad tuendum saltum missus erat: qui, ex quo castra Romana in conspexit, praeparatis ad certamen animis venienti agmini consulis obvius fuit. Et Ro pediti ad pugnam exierant, et hostes. Levi tura erat, promptissimum genus ad lacessend tamen. Congressi igitur extemplo, tela coni Multa utrimque vulnera temerario incursu pta, et illata: pauci utriusque partis cecider ritatis in posterum diem animis, maioribus c que infestius concursum ab illis, si loci sati plicandam aciem fuisset. Iugum montis, in ar dorsum cuneatum, vix ternis ordinibus arm in fronte patuit. Itaque, paucis pugnantibus multitudo, praecipue qui gravium armoru spectatores pugnae stabant. Levis armatur per anfractus iugi procurrere, et ab lateri levi armatura conserere, per iniqua atque ae pugnam petere. Ac, pluribus ea die vulnerati interfectis, proelium nocte diremptum est. die egere consilio Romanus imperator: na manere in iugo inopi, neque regredi sine flag que etiam periculo, si cedenti ex superiorib instaret hostis, poterat: nec aliud restaba

audacter commissum pertinaci audacia, quae prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eo, ut, si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed, quum ad Dium per litora cum equitibus vagaretur rex, et ab duodecim millibus prope clamorem et strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis summittendo, neque ipse, quod plurimum intererat, certamini affuit: quum Romanus imperator, maior sexaginta annis, et praegravis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret. Egregie ad ultimum in audacter commisso perseveravit: et, Popillio relicto in custodia iugi, per invia transgressus, praemissis, qui repurgarent iter, Attalum et Misagenem, cum suae gentis utrumque auxiliaribus, praesidio esse saltum aperientibus iubet: ipse, equites impedimentaque prae se habens, cum legionibus agmen cogit.

V. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina iumentorum sarcinarumque. Progressis vixdum quattuor millia passuum nihil optabilius esse, quam redire, qua venerant, si possent. Hostilem prope tumultum agmini elephanti praebebant: qui, ubi ad invia venerant, deiectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem, equis maxime, incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive, sumpto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paullo plus, quam quanta belluae latitudo est. In eos, transverso incumbentes tigno, ad tricenos longi pedes, ut pons esset, iniungebantur: humusque insuper iniiciebatur. Modico deinde infra intervallo similis alter pons: deinde tertius, et plures ex ordine, qua rupes abscisae erant, fiebant. Solido procedebat elephantus in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons usque

alterius initium pontis prolabi eum leniter c
Alii elephanti pedibus insistentes, alii clunil
sidentes, prolabebantur. Ubi planities alteri
excepisset eos, rursus simili ruina inferiori
deferebantur, donec ad aequiorem vallem per
est. Paullo plus septem millia die Romani
serunt; minimum pedibus itineris confectui
rumque provolventes se simul cum armis
oneribus, cum omni genere vexationis, procei
adeo ut ne dux quidem et auctor itineris infit
parva manu deleri omnem exercitum potuisse
ad modicam planitiem pervenerunt: neque,
stus is locus esset, saeptus undique, circums
spatium fuit. Vix tandem ex insperato stal
insistendum nactis locum postero quoque di
cava valle opperiri Popillium, ac relictas cu
pias, necesse fuit: quos et ipsos, quum
parte hostis terruisset, locorum asperitas h
vexavit. Tertio die coniunctis copiis eunt per
quem incolae Callipeucen appellant. Qua
die per aeque invia, sed assuetudine peritius
liore cum spe, quod nec hostis unquam ap
et mari appropinquabant, degressi in campo
Heracleum et Libethrum posuerunt castra p
quorum pars maior tumulos tenebat. Ibi vall
quoque partem, ubi eques tenderet, amplect

VI. Lavanti regi dicitur nuntiatum, hostes

sisset, unde invito hoste regredi nequiret, eam non inconsultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde evadere possent, habebant Romani: unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam praeter Dium; quae utraque regiis tenebantur praesidiis. Itaque si dux intrepidus decem dies primam speciem appropinquantis terroris sustinuisset, neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neque commeatibus pervehendis eo patuisset iter. Sunt enim Tempe saltus, etiamsi non bello fiat infestus, transitu difficilis. Nam praeter angustias per quinque millia, qua exiguum iumento onusto iter est, rupes utrimque ita abscisae sunt, ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animique possit. Terret et sonitus et altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus, tam suapte natura infestus, per quattuor distantia loca praesidiis regiis fuit insessus. Unum in primo aditu ad Gonnum erat: alterum ad Condylon castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum viae ipsi, qua et media et angustissima vallis est, impositum, quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes, per quos descenderant, repetendi erant. Quod ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: et experta difficultas spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quam in Macedoniam ad Dium per medios evadere hostes: quod, nisi dii mentem regi ademissent, et ipsum ingentis difficultatis erat. Nam quum Olympi radices montis paullo plus quam mille passuum ad mare relinquant spatium, cuius dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis, partem planitiae aut Iovis templum, aut oppidum tenet; reliquum perexiguum fossa modica valloque claudi poterat, et saxo

rum ad manum silvestrisque materiae tantum ut vel murus obiici, turresque excitari potu Quorum nihil quum dispexisset caecata mens terrore, nudatis omnibus praesidiis, patefact bello, ad Pydnam refugit.

VII. Consul, plurimum et praesidii et spei c in stultitia et segnitie hostis, remisso nuntio Lucretium Larissam, ut castella, relicta ab circa Tempe occuparet, praemisso Popillio plorandos transitus circa Dium, postquam omnia in omnes partes animadvertit, secundis c pervenit ad Dium: metarique sub ipso templ quid sacro in loco violaretur, iussit. Ipse, ingressus, sicut non magnam, ita exornatam pu locis et multitudine statuarum, munitamque eg vix satis credere, in tantis rebus sine causa r non aliquem subesse dolum. Unum diem ad randa circa omnia moratus, castra movet: sa credens, in Pieria frumenti copiam fore, eo amnem nomine Mityn processit. Postero di gressus, Agassas urbem, tradentibus sese ipsis, pit: et, ut reliquorum Macedonum animos sib ciliaret, obsidibus contentus, sine praesidio quere se iis urbem, immunesque ac suis legit eturos, est pollicitus. Progressus inde diei it Ascordum flumen posuit castra: et, quantum deret longius a Thessalia, eo maiorem rerum om inopiam sentiens, regressus ad Dium est; dubi ne omnibus exempta, quid intercluso ab The patiendum fuisset, cui procul inde abscedere non esset. Perseus, contractis in unum omnib piis ducibusque, increpare praefectos praesidi ante omnes Asclepiodotum atque Hippiam: dicere claustra Macedoniae tradita Romanis *cuius culpae* reus nemo iustius, quam ipse, f *Consuli postquam* ex alto conspecta classis sp

cit, cum commeatu naves venire, (ingens enim caritas annonae ac prope inopia erat) ab invectis iam portum audit, onerarias naves Magnesiae relictas esse. Incerto inde, quidnam agendum foret, (adeo sine ulla ope hostis quae aggravaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) peropportune literae a Sp. Lucretio allatae sunt: castella se, quae super Tempe essent et circa Philam, tenere omnia, frumentique in iis et aliarum in usum rerum copiam invenisse.

VIII. His magnopere laetus consul ab Dio ad Philam ducit, simul ut praesidium eius firmaret, simul ut militi frumentum, cuius tarda subvectio erat, divideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit. Nam alii, metu recessisse eum ab hoste, ferebant, quia manenti in Pieria proelio dimicandum foret: alii, ignarum, belli quae in dies fortuna novaret, ultro offerentibus sese rebus, emisisse de manibus ea, quae mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dii, excitavit hostem, ut tunc tandem sentiret, recuperanda esse, quae prius culpa amissa forent. Audita enim profectione consulis, regressus Dium, quae disiecta ac vastata ab Romanis erant, reficit: pinnas moenium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis castra ponit; amnem ipsum, transitu perdifficilem, pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, aestate exiguus; hibernis idem incitatus pluviis et supra rupes ingentes gurgites facit, et infra, prorutam in mare evolvendo terram, praealtas voragines, cavatoque medio alveo ripas utrimque praecipites. Hoc flumine Perseus saeptum iter hostis credens, extrahere reliquum tempus eius aestatis in animo habebat. Inter haec consul a Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleum mittit. Abest a Phila *quinque millia* ferme passuum, media regione in

ter Dium Tempeque, in rupe amni imminente positum.

IX. Popillius, priusquam armatos muris admoveret, misit, qui magistratibus principibusque suaderent, fidem clementiamque Romanorum, quam vim, experiri mallent. Nihil ea consilia moverunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terra marique (et classis appulsa ab litore stabat) simul armis, simul operibus machinisque, oppugnari coepti. Iuvenes etiam quidam Romani, ludicro circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effusione inducta bestiis omnium gentium circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: nam, semel quadrigis, semel desultore misso, vix unius horae tempus utrumque curriculum complebat. Inter cetera sexageni ferme iuvenes, interdum plures, apparatioribus ludis, armati inducebantur. Horum inductio in parte simulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. Quum alios decursus edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertiis magis et quartis, postremis etiam genu nisis, fastigatam, sicut tecta aedificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta quum evasissent, nunc velut propugnantes per oras extremae testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudo simillima humillimae parti muri admota. Quum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis aequabantur: depulsisque iis, in urbem duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile

fuit, quod, et in fronte extrema, et ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora; sed praetenta pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes laeserunt, et testudini iniecta imbris in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et consul, capto iam Heracleo, castra eo promovit; tanquam Dium, atque, inde summoto rege, in Pieriam etiam progressurus. Sed, hiberna iam praeparans, vias commeatibus subvehendis ex Thessalia muniri iubet, et eligi horreis opportuna loca, tectaque aedificari, ubi deversari portantes commeatus possent.

X. Perseus, tandem e pavore eo, quo attonitus fuerat, recepto animo, malle, imperiis suis non obtemperatum esse, quum trepidans gazam in mare deiici Pellae, Thessalonicae navalia iusserat incendi. Andronicus, Thessalonicam missus, traxerat tempus, id ipsum quod accidit, poenitentiae relinquens locum. Incautior Nicias Pellae proiiciendo pecuniae partem, quod fuerat nactus: sed in errorem emendabilem visus lapsus esse, quod per urinatores omne ferme extractum est. Tantusque pudor regi pavoris eius fuit, ut urinatores clam interfici iusserit; deinde Andronicum quoque et Nician: ne quis tam dementis imperii conscius exsisteret. Inter haec C. Marcius, cum classe ab Heracleo Thessalonicam profectus, et agrum pluribus locis, expositis per litora armatis, late vastavit, et procurrentes ab urbe, secundis aliquot proeliis, trepidos intra moenia compulit. Iamque ipsi urbi terribilis erat, quum, dispositis omnis generis tormentis, non vagi modo circa muros, temere appropinquantes, sed etiam qui in navibus erant, saxis tormento emicantibus percutiebantur. Revocatis igitur in naves militibus, omissaque Thessalonicae oppugnatione, Aeneam inde petunt. Quindecim millia passuum ea urbs abest, adversus Pydnam

posita, fertili agro. Pervastatis finibus eius, oram, Antigoneam perveniunt. Ibi, egressi in primo et vastarunt agros passim, et aliquant dae contulerunt ad naves. Dein palatos si Macedones, mixti pedites equitesque, fugien se ad mare persecuti, quingentos ferme occ et non minus ceperunt. Nec aliud, quam ul cessitas, quum recipere se tuto ad naves pro tur, animos militum Romanorum, simul desp alia salutis, simul indignitate, irritavit. grata in litore pugna est: adiuvere qui in erant. Ibi Macedonum ducenti ferme caesi merus captus. Ab Antigonea classis prof agrum Pallenensem exscensionem ad pop fecit. Finium is ager Cassandrensium era fertilissimus omnis orae, quam praetervecti Ibi Eumenes rex, viginti tectis navibus ab I fectus, obvius fuit; et quinque missae a Pr tectae naves.

XI. Hac virium accessione animus crevit ut Cassandream oppugnaret. Condita est dro rege in ipsis faucibus, quae Pallenense ceterae Macedoniae iungunt, hinc Toronai Macedonico saepta mari. Eminet namque lingua, in qua sita est: nec minus, quam incl gnitudine Atho mons, excurrit, obversa in r Magnesiae duobus imparibus promontoriis:

sunt fornices: *non ad eandem crassitudinem, qua veterem murum, sed simplici laterum ordine, structos esse.* Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in urbem patefacere. Fallere autem ita se posse, si, muros a parte alia scalis adortus, tumultu iniecto, in custodiam eius loci propugnatores urbis avertisset. Erant in praesidio Cassandreae, praeter non contemnendam iuventutem oppidanorum, octingenti Agrianes, et duo millia Penestarum Illyriorum, a Pleurato inde missi, bellicosum utrumque genus. His tuentibus muros, quum subire Romani summa vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt. Quod si, qui irrumperent, armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus militibus nuntiatum est, clamorem alacres gaudio repente tollunt, aliis parte alia in urbem irrupturis.

XII. Hostes primum admiratio cepit, quidnam sibi repentinus clamor vellet. Postquam patere urbem accepere praefecti praesidii Pytho et Philippus, pro eo, qui occupasset aggredi, opus factum esse rati, cum valida manu Agrianum Illyriorumque erumpunt: Romanosque, qui alii aliunde coibant convocabanturque, ut signa in urbem inferrent, incompositos atque inordinatos fugant, persequuunturque ad fossam: in quam compulsos ruina cumulant. Sexcenti ferme ibi interfecti, omnesque prope, qui inter murum fossamque deprensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus praetor, segnior ad alia factus consilia erat: et ne Eumeni quidem, simul a mari, simul a terra aggredienti, quicquam satis procedebat. Placuit igitur utrique, custodiis firmatis, ne quod praesidium ex Macedonia intromitti posset, quoniam vis aperta non processisset, operibus moenia *oppugnare.* Haec parantibus his, decem regii *lembi, ab Thessalonica* cum delectis Gallorum auxi

liaribus missi, quum in salo stantes hostium naves conspexissent; ipsi, obscura nocte, simplici ordine, quam poterant proxime litus tenentes, intrarunt urbem. Huius novi praesidii fama absistere oppugnatione simul Romanos regemque coegit. Circumvecti promontorium, ad Toronen classem appulerunt. Eam quoque oppugnare adorti, ubi valida defendi manu animadverterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi quum appropinquantes repleta moenia armatis vidissent, praetervecti ad Iolcon classem appulerunt; inde, agro vastato, Demetriadem quoque aggressuri.

XIII. Inter haec et consul, ne segnis sederet tantum in agro hostico, M. Popillium cum quinque millibus militum ad Meliboeam urbem oppugnandam mittit. Sita est in radicibus Ossae montis, qua parte in Thessaliam vergit, opportune imminens super Demetriadem. Primus adventus hostium perculit incolas loci: collectis deinde ex necopinato pavore animis, discurrunt armati ad portas ac moenia, qua suspecti aditus erant: spemque extemplo inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, et opera oppugnationum fieri coepta. Perseus, quum audisset, simul Meliboeam a consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem aggrederetur, Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Meliboeam mittit. Eidem imperatum, ut, si a Meliboea summovisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad urbem castra moverent Romani. Et ab oppugnatoribus Meliboeae, quum in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisque iniectus. Ita a Meliboea abscessum est. Euphranor, soluta unius urbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum moenia modo, sed agros etiam confiderunt se a populationibus tueri posse, et eruptiones in vagos

populatores non sine vulneribus hostium factae sunt. Circumvecti tamen moenia sunt praetor et rex, situm urbis contemplantes, si qua parte tentare aut opere aut vi possent. Fama fuit, per Cydantem Cretensem et Antimachum, qui Demetriadi praeerat, tractatas inter Eumenem et Persea conditiones amicitiae. Ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad consulem navigat: gratulatus, quod prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abit. Marcius Figulus praetor, parte classis in hiberna Sciathum missa, cum reliquis navibus Oreum Euboeae petit; eam urbem aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia, quique in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longe diversa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo praetorem esse, quum saepe eum literis arcessisset, tradit; nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum, quod, ut iisdem castris tenderet, permissum non fuerit: ne ut equites quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius et remansisse apud consulem, et sinceram eius fidem aequali tenore egregiamque operam in eo bello fuisse.

XIV. Dum bellum in Macedonia geritur, legati Transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen; gentis, ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiae ab senatu actae, muneraque missa, torquis aureus duo pondo, et paterae aureae quattuor pondo, equus phaleratus, armaque equestria. Secundum Gallos Pamphylii legati coronam auream, ex viginti millibus Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibusque iis, ut id donum in cella Iovis Optimi Maximi ponere, et sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneque amicitiam renovare volentibus legatis responsum, et binum mil-

lium aeris singulis missum munus. Tum ab re
sia, et paullo post ab Rhodiis, de eadem re lon
ter disserentes legati auditi sunt. Utraque l
de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. F
preces magis, quam postulatio, fuere, profiter
ad id tempus se cum Romanis stetisse, et, qu
lum foret, staturum. Ceterum quum ad se a
legati venissent de finiendo cum Romanis bello
pollicitum deprecatorem apud senatum futuru
tere, si possent inducere in animum, ut finian
se quoque in gratia reconciliatae pacis ponerent
regii legati. Rhodii, superbe commemorati
populum Romanum beneficiis, et paene victori
que de Antiocho rege, maiore parte ad se vin
adiecerunt: *Quum pax inter Macedonas Roma*
esset, sibi amicitiam cum rege Perseo coeptan
se invitos, nullo eius in se merito, quoniam ita
nis visum sit in societatem se belli trahere, inte
se. Tertium se annum multa eius incommoda be
tire: mari intercluso, inopia insulam premi,
maritimis vectigalibus atque commeatibus. Q
ultra pati non possent, legatos alios ad Persea
cedoniam misisse, qui ei denuntiarent, Rhodiis p
pacem eum componere cum Romanis: se Rom
dem nuntiatum missos. Per quos stetisset, quo
belli finis fieret, adversus eos quid sibi facien
set, Rhodios consideraturos esse. Ne nunc
haec sine indignatione legi audirive posse,
habeo. Inde existimari potest, qui habitus
rum audientibus ea Patribus fuerit.

XV. Claudius, nihil responsum, auctor es
tum senatusconsultum recitatum, quo Caras
cios liberos esse iuberet populus Romanus,
que extemplo ad utramque gentem sciret ind
mitti. Qua audita re, principem legationis
magniloquentiam vix curia paullo ante cepe

......ae. Alii responsum esse tradunt, *Popi manū.. et principio huius belli haud vanis au compertum habuisse, Rhodios cum Perseo reg sus rempublicam suam occulta consilia inisse id ante dubium fuisset, legatorum paullo ant ad certum redegisse: et plerumque ipsam se fr etiamsi initio cautior fuerit, detegere. Rhodii in orbe terrarum arbitria belli pacisque agere i diorum nutu arma sumpturos posituros que Ro esse? iam non deos foederum testes, sed Rhodi bituros? Itane tandem? Ni pareatur iis, exercit de Macedonia deportentur, visuros esse, quid sil ciendum sit? Quid Rhodii visuri sint, ipsos scire. pulum certe Romanum, devicto Perseo, quod p diem sperent fore, visurum, ut pro meritis cuiu in eo bello civitatis gratiam dignam referat.* Mı tamen legatis in singulos binum millium aeris ı sum est: quod ii non acceperunt.

XVI. Literae deinde recitatae Q. Marcii consı sunt, *Quemadmodum, saltu superato, in Macedoni transisset: ibi et ex aliis locis commeatus a praet ›respectos in hiemem habere, et ab Epirotis vigi ıillia modium tritici, decem hordei sumpsisse: ut p o frumento pecunia Romae legatis eorum curareti 'estimenta militibus ab Roma mittenda esse: eqi ıcentis ferme opus esse, maxime Numidis: nec s his locis ullam copiam esse.* Senatusconsultum, omnia ex literis consulis fierent, factum est. lpicius praetor sex millia togarum, triginta tuı ›um, et equos deportanda in Macedoniam, prз ıdaque arbitratu consulis locavit; et legatis E| ırum pecuniam pro frumento solvit; et One n, Pythonis filium, nobilem Macedonem, in sen introduxit. Is pacis semper auctor regi fue ueratque, sicut pater eius Philippus institu e ad ultimum vitae diem servabat, quotid

indicem foederis icti cum Romanis perlegendi; ut eum morem, si non semper, crebro tamen usurparet. Postquam deterrere eum a bello nequiit, primo subtrahere sese per alias atque alias causas, ne interesset iis, quae non probabat, coepit: postremo, quum suspectum se esse cerneret, et proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit, et magno usui consuli fuit. Ea introductus in curiam quum memorasset, senatus in formulam sociorum eum referri iussit: locum, lautia praeberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset, ducenta iugera dari, et aedes Tarenti emi. Uti ea curaret, C. Decimio praetori mandatum. Censores censum Idibus Decembribus, severius quam ante, habuerunt. Multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui tribunus plebis eos violenter accusarat: tribu quoque is motus, et aerarius factus. Ad opera publica facienda quum iis dimidium ex vectigalibus eius anni attributum ex senatusconsulto a quaestoribus esset; Ti. Sempronius ex ea pecunia, quae ipsi attributa erat, aedes P. Africani pone Veteres ad Vortumni signum, lanienasque et tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamque faciendam curavit, quae postea Sempronia appellata est.

XVII. Iam in exitu annus erat, et propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. Itaque senatusconsultum factum est, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatusconsultum Sulpicius praetor ad consulem * post paucos dies recitavit, quibus ante diem * * in urbem venturum. Et consul maturavit, et comitia eo die, qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Aemilius Paullus *iterum*, quarto decimo anno postquam primo consul *fuerat*, et C. Licinius Crassus. Praetores postero die

facti, Cn. Baebius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Aebutius Elva, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. Itaque designatos extemplo sortiri placuit provincias; ut, utri Macedonia consuli, cuique praetori classis evenisset, sciretur: ut iam inde cogitarent pararentque, quae bello usui forent, senatumque consulerent, si qua re consulto opus esset. *Latinas, ubi magistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere; neque consulem, cui eundum in Macedoniam esset, teneri.* His decretis, consulibus Italia et Macedonia, praetoribus, praeter duas iurisdictiones in urbe, classis, et Hispania, et Sicilia, et Sardinia provinciae nominatae sunt. Consulum, Aemilio Macedonia, Licinio Italia evenit. Praetores, Cn. Baebius urbanam, L. Anicius peregrinam, et si quo senatus censuisset, Cn. Octavius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Aebutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus.

XVIII. Extemplo apparuit omnibus, non segniter id bellum L. Aemilium gesturum; praeterquam quod alius vir erat, etiam quod dies noctesque intentus ea sola, quae ad id bellum pertinerent, animo agitabat. Iam omnium primum a senatu petiit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, et comperta referenda, quid aut terrestribus aut navalibus copiis opus esset: praeterea ut explorarent copias regias, quantum possent, quaque provincia nostra, qua hostium foret: utrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiae exsuperatae, et in aequa loca pervenissent: qui fideles nobis socii, qui dubii suspensaeque ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti praeparati commeatus, et unde terrestri itinere, unde navibus *supportarentur*: quid ea aestate terra marique rerum

gestarum esset; ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Servilio consuli negotium dedit, ut is in Macedoniam, quos L. Aemilio videretur, legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva, L. Baebius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nuntiatum est; in Romano agro, simul in Veienti. Bis novendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quinctilius Varus, flamen Martialis; et M. Claudius Marcellus decemvir: in cuius locum Cn. Octavius suffectus. Et iam magnificentia crescente notatum est, ludis circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicae et P. Lentuli aedilium curulium sexaginta tres Africanas, et quadraginta ursos et elephantos lusisse.

XIX. L. Aemilio Paullo, C. Licinio consulibus, Idibus Martiis principio insequentis anni, quum in exspectatione Patres fuissent, maxime quidnam consul de Macedonia, cuius ea provincia esset, referret; *Nihil se habere*, Paullus, *quod referret, quum nondum legati redissent*, dixit. *Ceterum Brundisii legatos iam esse, bis ex cursu Dyrrhachium reiectos. Cognitis mox, quae nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et, ne quid profectionem suam teneret, pridie Idus Apriles Latinis esse constitutam diem. Sacrificio rite perfecto, se et Cn. Octavium, simul senatus censuisset, exituros esse: C. Licinio collegae suo fore curae, se absente, ut, si qua parari mittive ad id bellum opus sit, parentur mittanturque. Interea legationes exterarum nationum audiri posse.* Primi Alexandrini, legati ab Ptolemaeo et Cleopatra regibus, vocati sunt. Sordidati, barba et capillo promisso, cum ramis oleae ingressi curiam, procubuerunt: et oratio, quam habitus, fuit miserabilior. Antiochus Syriae rex, qui obses Romae fuerat, per honestam speciem maioris Ptolemaei reducendi in regnum,

um cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam ebat, gerens, et ad Pelusium navali proelio victor rat, et, tumultuario opere ponte per Nilum facto, nsgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexanam terrebat: nec procul abesse, quin potiretur no opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes bant senatum, ut opem regno regibusque amicis perio ferrent. *Ea merita populi Romani in Antiom, eam apud omnes reges gentesque auctoritatem , ut, si legatos misissent, qui denuntiarent, non cere senatui, sociis regibus bellum fieri, extemplo cessurus a moenibus Alexandriae, abducturusque rcitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, vi extorres regno Ptolemaeum et Cleopatram Rom venturos, cum pudore quodam populi Romani, d nullam opem in ultimo discrimine fortunarum isent.* Moti Patres precibus Alexandrinorum, exnplo C. Popillium Laenatem, et C. Decimium, et Hostilium legatos, ad finiendum inter reges bel-, miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemaeum re iussi, et nuntiare, ni absistatur bello, per utrum tisset, eum non pro amico, nec pro socio habituesse.

XX. His intra triduum simul cum legatis Alexannis profectis, legati ex Macedonia Quinquatribus imis adeo exspectati venerunt, ut, nisi vesper es-, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. stero die senatus fuit, legatique auditi sunt. Ii ntiant, *Maiore periculo, quam emolumento, exercia per invios saltus in Macedoniam inductum. Piem, quo processisset, regem tenere: castra castris pe ita collata esse, ut flumine Enipeo interiecto eantur: neque regem pugnandi potestatem facere, nostris vim ad cogendum esse.* Hiemem etiam exp*erato rebus gerendis intervenisse:* in otio militem *nec plus quam sex * ** frumentum habere. Mace

absumptam; partem, maxime qui ex Sicilia fu domos suas abisse, et homines navibus deesse: qu neque stipendium accepisse, neque vestimenta h Eumenem classemque eius, tanquam vento a naves, sine causa et venisse, et abisse: nec an eius regis constare satis visum. Sicut omnia d mene dubia, Attali egregie constantem fidem tiabant.

XXI. Legatis auditis, tunc de bello referr L. Aemilius dixit. Senatus decrevit, *ut in octo nes parem numerum tribunorum consules et p crearent: creari autem neminem eo anno pl nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus tr militum uti L. Aemilius in duas legiones in M niam, quos eorum velit, eligat, et ut, sollenni L rum perfecto, L. Aemilius consul, Cn. Octavius tor, cui classis obtigisset, in provinciam profic tur.* Additus est his tertius L. Anicius praetor, inter peregrinos iurisdictio erat. Eum in provi Illyricum circa Lychnidum Ap. Claudio succ

na millia peditum, trecenos haberent equites: ceteros equites peditesque in praesidiis disponi: qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. Decem praeterea millia peditum imperata sociis, et octingenti equites. Id praesidii additum Anicio, praeter duas legiones, quas portare in Macedoniam est iussus, quina millia peditum et ducenos habentes, trecenos equites: et in classem quinque millia navalium socium sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere provinciam iussus: eo addere sociorum decem millia peditum, et sexcentos equites.

XXII. Senatusconsultis perfectis, L. Aemilius consul e curia in concionem processit, orationemque talem habuit: *Animadvertisse videor, Quirites, maiorem mihi, sortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam, quam quum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem: neque id ob aliam causam, quam quia bello in Macedonia, quod diu trahitur, existimastis dignum maiestate populi Romani exitum per me imponi posse. Deos quoque huic favisse sorti spero, eosdemque in rebus gerendis affuturos esse. Haec partim opinari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo audeoque, me omni ope annisurum esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quae ad bellum opus sunt, et senatus decrevit, et, quoniam extemplo proficisci placet, neque ego in mora sum, C. Licinius collega, vir egregius, aeque enixe parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quae scripsere senatui, aut vobis, credite: rumores credulitate vestra ne alatis, quorum auctor nemo exstabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri, hoc praecipue bello, animadverti, nemo tam famae contemptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus circulis,* atque etiam, si diis placet, *in conviviis sunt, qui* exercitus in Macedoniam ducant; *ubi castra locanda sint,* sciant; quae loca praesidi-

*occupanda; quando, aut quo saltu intranda Macedonia; ubi horrea ponenda; qua terra, mari subvehantur commeatus; quando cum hoste manus conserendae, quando quiesse sit melius. Nec, quid faciendum sit, modo statuunt, sed, quicquid aliter, quam ipsi censuere, factum est, consulem veluti dicta die accusant. Haec magna impedimenta res gerentibus sunt. Neque enim omnes tam firmi et constantis animi contra adversum rumorem esse possunt, quam Fabius fuit: qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quam secunda fama male rempublicam gerere. Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: imo eum, qui de sua unius sententia omnia gerat, superbum iudico magis, quam sapientem. Quid ergo est? Primum a prudentibus, et proprie rei militaris peritis, et usu doctis, monendi imperatores sunt: deinde ab his, qui intersunt gerendis * loco, qui hostem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut navigio participes sunt periculi. Itaque si quis est, qui, quod e republica sit, suadere se mihi in eo bello, quod gesturus sum, confidat; is ne deneget operam reipublicae, et in Macedoniam mecum veniat. Nave, equo, tabernaculo, viatico etiam a me iuvabitur. Si quem id facere piget, et otium urbanum militiae laboribus praeoptat, e terra ne gubernaverit. Sermonum satis ipsa praebet urbs: loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consiliis contentos futuros esse sciat.* Ab hac concione, Latinis, quae pridie Kalendas Apriles fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde et consul et praetor Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriae, maiore, quam solita, frequentia prosequentium consulem celebratum; ac prope certa spe ominatos esse homines, finem esse Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore.

XXIII. Dum haec in Italia geruntur, Perseus, quod iam inchoatum perficere, quia impensa pecuniae facienda erat, non inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regem sibi adiungeret; hoc, postquam intrasse saltum Romanos, et adesse discrimen ultimum belli animadvertit, non ultra differendum ratus; quum per Hippiam legatum trecenta argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroque darentur, Pantauchum misit, ex fidissimis amicis, ad ea perficienda. Meteone Labeatidis terrae Pantauchus regi Illyrio occurrit: ibi et iusiurandum ab rege et obsides accepit. Missus et a Gentio est legatus, nomine Olympio, qui iusiurandum a Perseo obsidesque exigeret. Cum eodem ad pecuniam accipiendam missi sunt, et, auctore Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent, Parmenio et Morcus destinantur. Quibus ita mandatum, ut, iureiurando, obsidibusque, et pecunia accepta, tum demum Rhodum proficiscerentur: *duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. Adiunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria esset, nec terra nec mari spem relicturam Romanis.* Venientibus Illyriis Perseus, ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea, quae convenerunt, circumfuso agmine equitum facta; quos adesse foederi sancitae cum Gentio societatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum iis adiecturam. Et obsides in conspectu omnium dati acceptique: et, Pellam ad thesauros regios missis, qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illyriis legatis, Thessalonicae conscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat: auctoribusque Dinone et Polyarato, principibus civitatis eius, affirmabat, Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctae cum Illyriis legationis datus est.

XXIV. Eodem tempore ad Eumenem et ad A

tiochum communia mandata, quae subiicere co rerum poterat: *Natura inimica inter se esse h civitatem et regem. Singulos populum Roman gredi, et, quod indignius sit, regum viribus re pugnare. Attalo adiutore, patrem suum oppr Eumene adiuvante, et quadam ex parte etiam po patre suo, Antiochum oppugnatum. In se Eumenem et Prusiam armatos esse. Si Mace regnum sublatum foret, proximam Asiam esse; iam ex parte, sub specie liberandarum civit suam fecerint: deinde Syriam. Iam Prusia mani honore praeferri, iam Antiochum victorem mio belli ab Aegypto arceri. Haec cogitantem dere* iubebat, *ut aut ad pacem secum faciendam pelleret Romanos, aut perseverantes in bello communes duceret omnium regum hostes.* Ad chum aperta mandata erant, ad Eumenem pe ciem captivorum redimendorum missus legatu verum occultiora quaedam agebantur, quae in sentia invisum quidem et suspectum Romanis nem falsis gravioribus * *. Proditor enim ac hostis habitus, dum inter se duo reges cap fraude et avaritia certant. Cydas erat Creten intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cu maro quodam populari suo, militante apud l inde postea ad Demetriadem, semel cum Mer quodam, iterum cum Antimacho, regiis ducibu ipsis moenibus urbis collocutus fuerat. Hei quoque, qui tum missus est, duabus ad eund menem iam ante legationibus functus erat. colloquia occulta et legationes infames quidem sed, quid actum esset, quidve inter reges co set, ignorabatur. Res autem ita sese habuit.

XXV. Eumenes neque favit victoriae Pers *que bello* eum invadere animo habuit: non ta *paternae* inter eos inimicitiae erant, quam

odiis inter se accensae. Non ea regum aemulatio, ut aequo animo Persea tantas apisci opes, tantamque gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat et Persea, iam inde ab initio belli, omni modo spem pacis tentasse, et in dies magis, quo propior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, et ipsos duces, et senatum, non abhorrere a finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac utriusque partis voluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte taedio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare concilianda gratia magis cupiit. Nam, modo ne iuvaret bello Romanos terra marique, modo pacis patrandae cum Romanis paciscebatur mercedem: ne bello interesset, * mille et quingenta talenta. In utroque non fidem modo se, sed obsides quoque, dare paratum esse, ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat, cogente metu, et de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conveneratque, ut accepti Cretam mitterentur. Ubi ad pecuniae mentionem ventum erat, ibi haesitabat: et utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, et danti, et magis accipienti, mercedem esse. Malebat in spem Romanae pacis non recusare impensam, sed eam pecuniam perfecta re daturum; interea Samothracae in templo depositurum. Ea insula quum ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse, an Pellae pecunia esset: id agere, ut partem aliquam praesentem ferret. Ita, nequicquam inter se captati, nihil praeter infamiam movere.

XXVI. Nec haec tantum Perseo, per avaritiam est dimissa res, quum pecuniam tutam et pacem habere per Eumenem, quae vel parte regni redimenda *esset*, ac receptus protrahere inimicum mercede

onustum, et hostes merito ei Romanos posset facere: sed iam ante Gentii regis parata societas, et tum Gallorum, effusorum per Illyricum, ingens agmen oblatum avaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, et ipsorum iungentium cursum equis, et in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos praesentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obviam cum dimidia copiarum parte denuntiare per vicos urbesque, quae viae propinquae sunt, coepit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia esset. Ipse equos, phalerasque, et sagula, donum principibus ferre, et parum auri, quod inter paucos divideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad Almanam urbem pervenit, et in ripa fluminis Axii posuit castra. Circa Desudabam in Maedica exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam opperiens. Eo mittit Antigonum, ex purpuratis unum, qui iuberet, multitudinem Gallorum ad Bylazora (Paeoniae is locus est) castra movere, principes ad se venire frequentes. Septuaginta quinque millia ab Axio flumine et castris regis aberant. Haec mandata ad eos quum pertulisset Antigonus, adiecissetque, per viam quanta omnium praeparata cura regis copia multitudini foret, quibusque muneribus principes advenientes, vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset, de his quidem se coram cognituros respondent. Illud, quod praesens pepigissent, interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque dividendum esset, secum adduxisset? Quum ad id nihil responderetur, Clondicus regulus eorum: *Abi, renuntia ergo*, inquit, *regi*, *nisi aurum obsidesque accepissent, nusquam inde Gallos* longius vestigium moturos. Haec relata regi quum essent, advocato consilio,

quum, quid omnes suasuri essent, appareret, ipse, pecuniae, quam regni, melior custos, institit de perfidia et feritate Gallorum disserere: *Multorum iam ante cladibus expertum, periculosum esse, tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne graviores eos socios habeant, quam hostes Romanos. Quinque millia equitum satis esse, quibus et uti ad bellum possint, et quorum multitudinem ipsi non timeant.*

XXVII. Apparebat inde omnibus, mercedem multitudinis timere, nec quicquam aliud: sed, quum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui nuntiaret, quinque millium equitum opera tantum uti regem: non tenere multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, ceterorum quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus, quod convenisset, numeraret? Quum adversus id quoque misceri ambages cerneret, inviolato fallaci nuntio, (quod vix speraverat ipse posse contingere) retro ad Istrum, perpopulati Thraciam, qua vicina erat viae, redierunt. Quae manus, quieto sedente rege ad Enipeum, adversus Romanos Perrhaebiae saltum in Thessaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus exspectarent, sed ipsas exscindere urbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne urbibus sociis opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se cogitandum fuisset: quando neque manere, amissa Thessalia, unde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, quum ex adverso castra Macedonum ***. Qui ea dependerant spe, haud mediocriter debilitavit. Eadem avaritia Gentium regem sibi alienavit. Nam, quum trecenta talenta Pellae missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus. *Inde decem* talenta ad Pantauchum missa, easque *praesentia* dari regi iussit: reliquam pecuniam

pernam et L. Petilium legatos, qui tum for
venerant, in custodiam coniecit. Hoc aud
seus, contraxisse eum necessitates ratus a
utique cum Romanis, ad revocandum, qui
portabat, misit: velut nihil aliud agens,
quanta maxima posset, praeda ex se victo
reservaretur. Et ab Eumene Herophon, ign
occulte acta erant, redit. De captivis actu
ipsi evulgaverant, et Eumenes consulem,
suspicionis causa, certiorem fecit.

XXVIII. Perseus, post reditum ab Eu
rophontis spe deiectus, Antenorem et Callip
fectos classis cum quadraginta lembis (ad
hunc numerum quinque pristes erant) Tene
tit; ut inde sparsas per Cycladas insulas n
cedoniam cum frumento petentes, tutarent
sandreae deductae naves in portus primum
Atho monte sunt, inde Tenedum placido n
traiecissent, stantes in portu Rhodias aper
Eudamumque praefectum earum, inviolat
etiam benigne appellatos dimiserunt. Cog

iam Subota classis tenuit, quinque et triginta na-
s, quas hippagogos vocant, ab Elaea profectae cum
uitibus Gallis equisque, Phanas promontorium
iorum petebant, unde transmittere in Macedoniam
ssent. Attalo ab Eumene mittebantur. Has na-
s per altum ferri quum ex specula signum datum
tenori esset, profectus ab Subotis, inter Erythra-
m promontorium Chiumque, qua artissimum fre-
m est, iis occurrit. Nihil minus credere praefecti
menis, quam Macedonum classem in illo vagari
ri: nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remis-
s aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum
tere. Sed quum iam appropinquantium forma
mborum haud dubia esset, et concitatio remorum,
rectaeque in se prorae, hostes appropinquare ape-
issent; tunc iniecta trepidatio est, quum resisten-
spes nulla esset, inhabilique navium genere, et
llis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum,
i propiores continenti litori erant, in Erythraeam
arunt: pars, velis datis, ad Chium naves eiecere,
lictisque equis, effusa fuga urbem petebant. Sed,
opius urbem lembi accessuque commodiore quum
posuissent armatos, partim in via fugientes Gallos
epti Macedones ceciderunt, partim ante portam
clusos. Clauserant enim Chii portam, ignari, qui
gerent, aut sequerentur. Octingenti ferme Gallo-
m occisi, ducenti vivi capti: equi, pars in mari,
actis navibus, absumpti; parti nervos succiderunt
litore Macedones. Viginti eximiae equos formae
m captivis eosdem decem lembos, quos ante mise-
t, Antenor devehere Thessalonicam iussit, et primo
uoque tempore ad classem reverti: Phanis se eos
spectaturum. Triduum ferme classis ad urbem
tetit. Phanas inde progressi sunt, et, spe celerius
versis decem lembis, evecti Aegaeo mari Delum
iecerunt.

XXIX. Dum haec geruntur, legati Romani, Popillius et C. Decimius, et C. Hostilius, a Chalci profecti, tribus quinqueremibus Delum quum ven sent, lembos ibi Macedonum quadraginta, et quinq regis Eumenis quinqueremes invenerunt. Sanctit templi insulaeque inviolatos praestabat omnes. It que permixti Romanique et Macedones et Eume navales socii in templo, indutias religione loci pra bente, versabantur. Antenor, Persei praefect quum aliquas alto praeferri onerarias naves ex sp culis significatum foret, parte lemborum ipse im quens, parte per Cycladas disposita, praeterquam quae Macedoniam peterent, omnes aut supprimeb aut spoliabat naves. Quibus poterant, Popillius a Eumenis naves succurrebant: sed vecti nocte bin aut ternis plerumque lembis Macedones falleba Per id fere tempus legati Macedones Illyriique sim Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit n lemborum modo adventus, passim per Cycladas que Aegaeum vagantium mare, sed etiam coniunc ipsa regum Persei Gentiique, et fama cum ma numero peditum equitumque venientium Galloi Et iam quum accessissent animi Dinoni ac Poly to, qui Persei partium erant, non benigne mod sponsum regibus est, sed palam pronuntiatum, *finem se auctoritate sua imposituros esse: itaq quoque reges aequos adhiberent animos ad pac cipiendam.*

XXX. Iam veris principium erat, novique in provinciam venerant; consul Aemilius in M niam, Octavius Oreum ad classem, Anicius in cum, cui bellandum adversus Gentium. Pat rato rege Illyriorum et matre Eurydica gen tres duos, Platorem utroque parente, Car *matre eadem* natum, habuit. Hoc propter *tatem paternam* minus suspecto, Platorem

duos amicos eius, Ettritum et Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum invidisse, tanquam his nuptiis adiungenti sibi Dardanorum gentem: et simillimum id vero fecit ducta ea virgo, Platore interfecto. Gravis deinde, dempto fratris metu, popularibus esse coepit: et violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Ceterum, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit. Quindecim millia armatorum fuerunt. Inde, fratre in Caviorum gentem, vi aut terrore subigendam, cum mille peditibus et quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum. Itaque per praemissos nuntios prius tentati, obsidionem pati, quam dedere sese, maluerunt. Caravantium in Caviis Durnium oppidum advenientem benigne accepit: Caravantis altera urbs exclusit: et, quum agros eorum effuse vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Iam et Ap. Claudius, assumptis ad eum exercitum, quem habebat, Bullinorum, et Apolloniatium et Dyrrhachinorum auxiliis, profectus ex hibernis, circa Genusum amnem castra habebat; audito foedere inter Persea et Gentium, et legatorum violatorum iniuria accensus, bellum haud dubie adversus eum gesturus. Anicius praetor, eo tempore Apolloniae auditis, quae in Illyrico gererentur, praemissisque ad Appium literis, ut se ad Genusum opperiretur, triduo et ipse in castra venit: et ad ea, quae habebat, auxilia Parthinorum iunctis duobus millibus peditum et equitibus ducentis, (peditibus Epicadus, equitibus Algalsus praeerat) parabat ducere in Illyricum, maxime ut Bassanitas solveret obsidione. Tenuit impetum eius fama lemborum vastantium maritimam oram. Octoginta erant lembi, auctore

contulit tam trepida fuga, ut ne totum quidem exerci
ret. Magna pars copiarum, quae, si dux praesen
set animos, morari Romanos poterant, amo]to eo
runt se.

XXXI. Deinceps et urbes regionis eiu
ciebant, adiuvante inclinationem animoru
tia in omnes et iustitia praetoris Romani.
dram inde ventum est, quod belli caput era
solum, quod Gentius eam sibi ceperat velut
tius arcem, sed etiam quod Labeatium ge
tissima longe est et difficilis aditu. Duo cir
flumina, Clausala latere urbis, quod in ori
tet, praefluens, Barbanna ab regione occid
Labeatide palude oriens. Hi duo amnes c
incidunt Oriundi flumini; quod, ortum
Scordo, multis et aliis auctum aquis, mari I
infertur. Mons Scordus, longe altissimu
eius, ab oriente Dardaniam subiectam hab
ridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Q
munitum situ naturali oppidum erat, gensq

conglobati, quum ducenti amplius in ipsis faucibus portae cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad praetorem mitteret Gentius Teuticum et Bellum, principes gentis, per quos indutias peteret, ut deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, quum castra Romana quingentos ferme passus ab urbe abessent, navem conscendit, et flumine Barbanna navigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum; sed, ut apparuit, falsa spe excitus, Caravantium fratrem, multis millibus armatorum coactis ex ea regione, in quam missus erat, adventare. Qui postquam evanuit rumor, tertio post die navem eandem secundo amni Scodram demisit: praemissisque nuntiis, ut sibi appellandi praetoris potestas fieret, copia facta, in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiae orsus suae, postremo ad preces lacrimasque effusus, genibus praetoris accidens, in potestatem sese dedit. Primo, bonum animum habere iussus, ad coenam etiam invitatus, in urbem ad suos rediit, et cum praetore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio tribuno militum traditus, vix gladiatorio accepto decem talentis ab rege, rex, ut in eam fortunam recideret.

XXXII. Anicius, Scodra recepta, nihil prius, quam requisitos Petillium Perpernamque legatos ad se duci, iussit. Quibus splendore suo restituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis: qui, Meteonem, Labeatium gentis urbem, profectus, Etlevam uxorem cum filiis duobus, Scerdilaedo Pleuratoque, et Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius, bello Illyrio intra triginta dies perfecto, nuntium victoriae Perpernam Romam misit: et post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente, coniuge, liberis, ac *fratre, aliisque* principibus Illyriorum. Hoc unum

bellum prius perpetratum, quam coep
auditum est. Quibus diebus haec age
seus quoque in magno terrore erat, prop
simul Aemilii novi consulis, quem cu
minis adventare audiebat, simul Octa
Nec minus terroris a classe Romana et
ritimae orae habebat. Thessalonicae
Athenagoras praeerant cum parvo prae
millium caetratorum. Eo et Androclei
mittit, iussum sub ipsis navalibus castr
neam mille equites cum Antigono misit
maritimam oram: ut, quocunque lito
naves hostium audissent, extemplo fe
bus opem. Quinque millia Macedon
praesidium Pythii et Petrae, quibus pr
Histiaeus, et Theogenes, et Medon.
ripam munire Enipei fluminis aggres
sicco alveo transiri poterat. Huic ut
tudo vacaret, feminae ex propinquis
cibaria in castra afferebant: miles iuss
quis silvis benigne ** [ligna petere. Inde
propugnacula excitata; adiectis turribus disp
tormentis, ita ripam defendebant, ut penetrare
certamine et periculo non posset. Sic tutum se
Romanorum impetum fore confidebat, sedendoq
languescentes, tum sumptibus exhaustos hostes
tam difficilis belli capturum. Paullus contra, q
cautius omnia apud Macedonas provisa et custo
acrius curam intendere, in omnes partes versar
consilio frustrari hostium spem haud de nihilo
posset. Ceterum praesens tum malum angebat
ria. Exaruerat paene proximum flumen, nisi
mare exigua et corrupta manabat aquula.

XXXIII. Consul, quum missi circa propi
aquam inveniri renuntiarent,] ** conferre, p
se utrarios ad mare, quod minus trecen
erat, iussit, et in litore alios alibi modi
fodere. Montes ingentis altitudinis s

eo magis quia nullos apertos evergerent rivos, occultos continere latices, quorum venae in mare permanantes undae miscerentur. Vix diducta summa arena erat, quum scaturigines turbidae primo et tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut deum dono, coeperunt. Aliquantum ea quoque res duci famae et auctoritatis apud milites adiecit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisque ordinibus vadit ad contemplandos transitus; qua descensus facilis armatis, qua in ulteriorem ripam minime iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoque primum, ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, providit. Ubi omnibus simul pronuntiaretur, quod fieret, neque omnes exaudirent; incerto imperio accepto, alios, ab se adiicientes, plus eo, quod imperatum sit, alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, et prius hostes, quam ipsos, quid paretur, scire. Placere igitur, tribunum militum primo pilo legionis secretum edere imperium: illum, et dein singulos, proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto sit; sive a primis signis ad novissimum agmen, sive ab extremis ad primos perferendum imperium sit. Vigiles etiam novo more scutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis ...tatur, sed ad vigilandum, ut, quum senserit hostium ...lventum, recipiat se, excitetque ad arma alios. Scu... prae se erecto stare galeatos: deinde ubi fessi ...t, innisos pilo, capite super marginem scuti posito, ...pitos stare: ut fulgentibus armis procul conspici ...hoste possint, ipsi nihil provideant. Stationum ...que morem mutavit. Armati omnes, et frenatis ...is equites, diem totum perstabant. Id quum ae...is diebus, urente assiduo sole, fieret, tot horarum ...ı et languore ipsos equosque fessos integri sae...

melius et certiore ictu hostes uti audierat. A
ctabat mens tota ducis: dimissoque consilio P
bos mercatores, Coenum et Menophilum, no
sibi et fidei et prudentiae homines, arcessit
to percunctatur, quales ad Perrhaebiam t
sint. Quum loca non iniqua esse dicerent, pr
autem regiis obsideri, spem cepit, si nocte im
valida manu aggressus necopinantes esset
praesidia posse. *Iacula enim et sagittas e
missilia in tenebris, ubi, quid petatur, procul p
nequeat, inutilia esse: gladio cominus geri
permixta turba, quo miles Romanus vincat.*
cibus usurus, praetorem Octavium arcessitur
sito, quid pararet, Heracleum cum classe pe
bet, et mille hominibus decem dierum cocta
habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, Q. Fabi
ximum filium suum cum quinque delectis
Heracleum mittit, velut classem conscensuru
ritimam oram interioris Macedoniae, quod i
lio agitatum erat, vastandam. Secreto in

r cavati, paullo plus quam mille passus patebat. a medio, spectantibus utrimque ex vallo castro- hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pu- um est. Missilibus procul regia auxilia melius iabant; cominus stabilior et tutior, aut parma, scuto Ligustino, Romanus erat. Meridie fere ptui cani suis consul iussit. Ita eo die direm- a proelium est, haud paucis utrimque interfectis. orto postero die, irritatis certamine animis, n acrius concursum est: sed Romani, non ab his um, cum quibus contractum certamen erat, sed ;o magis ab ea multitudine, quae disposita in tur- s stabat, omni genere missilium telorum ac saxis ime vulnerabantur. Ubi propius ripam hostium ssent, tormentis missa etiam ad ultimos perve- ant. Multo pluribus eo die amissis, consul paul- rius recepit suos. Tertio die proelio abstinuit, essus ad imam partem castrorum, veluti per de- im in mare brachium transitum tentaturus. Per- , quod in oculis erat, [id tantum cogitans, ad repellen- a parte hostem omnem curam intendebat, nihil aliud solli- Interim P. Nasica cum attributa sibi manu versus mare cleum profectus, postquam eo pervenit, iussis corpora cu- militibus, noctem exspectavit. Tum vero consulis mandata cipuis ducum exposuit, ac primis se intendentibus tenebris, ad montem itinere, ad Pythium, ut imperatum erat, copias tio ducit. Ubi ventum ad summum cacumen est, quod de- amplius stadia in altitudinem assurgit, fatigatis militibus id requietis datum. Hoc iugum, ut ante dictum est, Medon, istiaeus, et Theogones a Perseo missi cum quinque millibus edonum obtinebant: sed tanta negligentia regiis ducibus , ut nemo adventare Romanos senserit. Sopitos aggressus ca de iugo facile deiecit, si Polybio fides. Ipse enim Na- in epistola ad aliquem regum longe aliter rem narrat. *tem arduo ascensu fuisse, sed incustoditum, ita ut saltum pare nullo negotio potuisset, nisi transfuga Cretensis ex quos secum ducebat, ad Persea cucurrisset, eumque docuis- quid ageretur. Regem ipsum quidem mansisse in castris, isisse duo Macedonum, decem auxiliarium millia, Medo*

quid facto opus. Quum, aperta iam per saltum vi
ne circumiretur a Romanis, omnino necesse erat, ut
nam recedens hostem ibi exspectaret, sub muris n
minore periculo certaturus; aut copiis per urbes
dispersis, convectisque in loca munitiora frugibus
bus, populatos agros et nudum hosti relinqueret sol
fluctuabat inter haec duo consilia regis animus.
quoque id, quod honestius foret, rati, hortabantur,
sum experiretur. *Eum et numero praestare milit*
etiam virtuti credere debere, quam ingenitam an
sura quoque essent illa validissima et sanctissima
nes ad fortiter pugnandum incitamenta, arae, fo
ter quae et pro quibus dimicandum esset; et pare
inges; rex denique ipse inspectans, seseque in pa
minis offerens. His motus rex ad pugnam sese co
quum retrocessisset ad Pydnam, simul castra locat, s
aciem, suum cuique ductorum munus locumque as
quam statim ex itinere dimicaturus. Regio erat
Campus explicandae phalangi, cui aperta et aequa
opus est, opportunus; non ita tamen, ut facile prom
perpetui deinde colles, qui levi armaturae tum ref
circumcursandi copiam praeberent. Amnes duo, A
rum, alterum Leucum incolae appellant, quamvis te
rent aqua, aliquid tamen negotii facessere Romani
bantur. Aemilius, iunctis cum Nasica copiis, rec
ire pergit. Verum ad conspectum exercitus et num

consuli non minore arte ad suos eludendos, quam hostes, opus esset. Nondum omnibus instructis, stabat tribunis militum, ut maturarent instruere: rcumibat ipse ordines, animos militum hortando in ugnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant: deinde, quantum incresceret aestus, et vultus inus vigentes et voces segniores erant, et quidam icumbentes scutis, nisique pilis stabant. Tum iam perte primis ordinibus imperat, metarentur frontem istrorum, et impedimenta constituerent. Quod ubi ri milites sensere, alii gaudere palam, quod fessos ae labore flagrantissimo aestu non coegisset puiare. Legati circa imperatorem ducesque externi ant, inter quos et Attalus, omnes approbantes, quum ignaturum consulem crederent: neque enim ne his iidem cunctationem aperuerat suam. Tunc mutaone consilii subita quum alii silerent, Nasica unus c omnibus ausus est monere consulem, *Ne hostem, dificatum priores imperatores, fugiendo certamen, anibus emitteret. Vereri, ne, si nocte abeat, sequentes maximo labore ac periculo in intima Macedoniae t; caesusque, sicut prioribus ducibus, per calles salsque Macedonicorum montium vagando circumagar. Se magnopere suadere, dum in campo patenti hom habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem ncendi emittat.* Consul, nihil offensus libera admotione tam clari adolescentis, *Et ego*, inquit, *animum istum habui, Nasica, quem tu nunc habes: et, tem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus dici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna t. Non operae sit stanti nunc in acie docere, quibus causis hodie quiesse melius sit. Rationes alias poscito: nunc auctoritate veteris imperatoris contus eris.* Conticuit adolescens; haud dubie videre iqua impedimenta pugnae consulem, quae sibi non parerent.

XXXVII. Paullus, postquam metata pedimentaque collocata animadvertit, e acie triarios primos subducit: deinde prin tibus in prima acie hastatis, si quid host postremo hastatos, ab dextro primum c lorum paullatim signorum milites subtr pedites, equitibus cum levi armatura ant sti oppositis, sine tumultu abducti: nec prima frons valli ac fossa perducta est, equites revocati sunt. Rex quoque, qu trectatione paratus pugnare eo die fuiss tus, quod per hostem moram fuisse pug et ipse in castra copias reduxit. Castris C. Sulpicius Gallus tribunus militum s gionis, qui praetor superiore anno fuera permissu ad concionem militibus vocatis vit, *Nocte proxima, ne quis id pro portent ab hora secunda usque ad quartam hora nam defecturam esse. Id, quia naturali temporibus fiat, et sciri ante et praedici p quemadmodum, quia certi solis lunaeque occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senesce cornu fulgere lunam non mirarentur; i rari quidem, quum condatur umbra terra prodigium debere.* Nocte, quam pridie ptembres insecuta est dies, edita hora lu fecisset, Romanis militibus Galli sapient vina videri: Macedonas, ut triste prodi sum regni perniciemque gentis portend nec aliter vates. Clamor ululatusque in cedonum fuit, donec luna in suam luc Postero die (tantus utrique ardor exer currendum fuerat, ut et regem et consu *quidam*, quod sine proelio discessum es *rent)* regi prompta defensio erat, non ec *hostis* prior, aperte pugnam detrectans

pias reduxisset; sed etiam, quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoveri non posset. Consul ad id, quod pridie praetermisisse pugnandi occasionem videbatur, et locum dedisse hosti, si nocte abire vellet, tunc quoque per speciem immolandi terere videbatur tempus, quum luce prima signum propositum pugnae ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio rite perpetrato, ad consilium vocavit; atque ibi, quod rei gerendae tempus esset, loquendo et intempestive consultando videbatur quibusdam extrahere. Post sermones tamen consul orationem habuit.

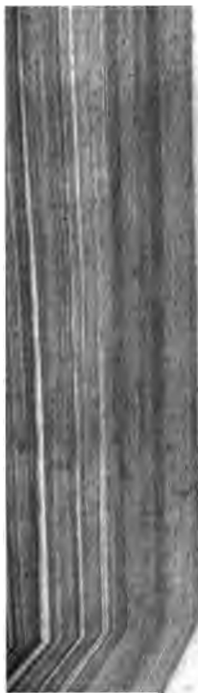
XXXVIII. *P. Nasica, egregius adolescens, ex omnibus unus, quibus hesterno die pugnari placuit, denudavit mihi suum consilium: idem postea, ita ut transisse in sententiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam aliis absentem carpere imperatorem, quam praesentem monere, melius visum est. Et tibi, P. Nasica, et quicunque idem, quod tu, occultius senserunt, non gravabor reddere dilatae pugnae rationem. Nam tantum abest, ut me hesternae quietis poeniteat, ut servatum a me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis vestrum sine causa credat, recognoscat, agedum, mecum, si videtur, quam multa pro hoste et adversus nos fuerint. Iam omnium primum, quantum numero nos praestent, neminem vestrum nec ante ignorasse, et hesterno die explicatam intuentes aciem animadvertisse, certum habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum praesidio impedimentis relicta erat: nec ignavissimum quemque relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes: parvum hoc tandem esse credimus, quod ex his castris, in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, diis bene iuvantibus, sumus? Nihilne interest*

militem, quem neque viae labor hodie, neque
fatigaverit, requietum, integrum in tentoria
·ma capere iubeas, atque in aciem plenum virium,
ıtem et corpore et animo educas? an longo itinere
gatum, et opere fessum, madentem sudore, arden
s siti faucibus, ore atque oculis repletis pulvere,
rente meridiano sole, hosti obiicias recenti, requie-
qui nulla re ante consumptas vires ad proelium ad-
rat? Quis, pro deum fidem! ita comparatus, vel
ers atque imbellis, fortissimum virum non vicerit?
uid? quod hostes per summum otium instruxerant
ciem, reparaverant animos, stabant compositi suis
uisque ordinibus? nobis tunc repente trepidandum in
acie instruenda erat, et incompositis concurrendum?

XXXIX. At, hercule, aciem quidem inconditam
inordinatamque habuissemus: castra munita, provi-
sam aquationem, tutum ad eam iter praesidiis imposi-
tis, explorata circa omnia; an nihil nostri habentes
praeter nudum campum, in quo pugnaremus? Maiores
vestri castra munita portum ad omnes casus exercitus
ducebant esse: unde ad pugnam exirent, quo iactati
tempestate pugnae receptum haberent. Ideo, quum
munimentis ea saepsissent, praesidio quoque valido
firmabant; quod, qui castris exutus erat, etiamsi pu
gnando acie vicisset, pro victo haberetur. Castra sun
victori receptaculum, victo perfugium. Quam mu
exercitus, quibus minus prospera pugnae fortuna fu
intra vallum compulsi, tempore suo, interdum mom
to post, eruptione facta, victorem hostem pepuleru
Patria altera est militaris haec sedes, vallumque
moenibus, et tentorium suum cuique militi dom
penates sunt. Sine ulla sede vagi dimicassemu
quo victores nos reciperemus? His difficultati
impedimentis pugnae illud opponitur: Quid si
hac interposita nocte abisset, quantum rursus s
do eo penitus in ultimam Macedoniam exhau

laboris erat? Ego autem, neque mansurum eum, neque in aciem copias educturum fuisse, certum habeo, si cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit, quum procul abessemus, quam nunc, quum in cervicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quam ut, quorum castra, praealta fluminis ripa tuta, vallo insuper saepta ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos, relictis munimentis, agmine effuso abeuntes, in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hae dilatae pugnae ex hesterno die in hodiernum caussae fuerunt. Pugnare enim et ipsi mihi placet; et ideo, quia per Enipeum amnem saepta ad hostem via erat, alio saltu, deiectis hostium praesidiis, novum iter aperui: neque prius, quam debellavero, absistam.

XL. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam eius, partim verentibus nequicquam offendere in eo, quod, utcunque praetermissum, revocari non posset. Ac ne illo ipso quidem die, aut consule, aut rege, (rege, quod nec fessos, ut pridie, ex via, neque trepidantes in acie instruenda et vixdum compositos aggressurus erat; consule, quod in novis castris non ligna, non pabulum convectum erat, ad quae petenda ex propinquis agris magna pars militum e castris exierat) neutro imperatorum volente, Fortuna, quae plus consiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo et Macedones et Romani aquabantur, praesidiis ex utraque ripa positis, ut id facere tuto possent. Duae cohortes a parte Romanorum erant, Marrucina et Peligna; duae turmae Samnitium equitum, quibus praeerat M. Sergius Silus legatus: et aliud pro castris stativum erat praesidium sub C. Cluvio legato, tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis; duae turmae equitum, *Placentina et Aesernina.* Quum otium ad flumen ea-

Thracum praesidium in hostium
pauci primo, aegre passi populare
caesum, ad persequendos interfect
gressi sunt: dein plures, postrer
praesidio, [quod a parte Romanorum
num conserunt. Non desunt auctores,
equum detracto freno impulsum scrib
emissosque, qui retraherent, ut hostes
rent. Etenim quum viginti caesis hostiis
dem laeta vigesimae primae exta harusp
ut, Romanis non lacessentibus, sed defen
promitterent. Ceterum, sive consilio d
certe initio commissa pugna, aliis super
opem utrimque advolantibus, brevi ita a
gerentur descendere in universum summ
lius enim, tumultu concurrentium audi
postquam caecum ruentium ad arma im
stere nec facile nec tutum videbatur, ut
et casum in occasionem vertendum puta
pias castris, et ordines interequitans hor
topere pugnam pari ardore capesserent.
sus ad explorandum, quo in statu res es
tes pugnam, adventare instructo exerc
Primi Thraces incedebant, truci vultu,
dentibus miro candore clipeis laevam pro
que nigra vestiebat chlamys: ab dextr
meam identidem coruscabant. Iuxta T
cede conducta auxilia, diverso inter se
armatu habituque: in his et Paeones fue
cedonum ipsorum, quam leucaspidem
delecti quotquot robore ac virtute praes
tis armis sagisque puniceis. Ea medi
bantur, quos ab aereis lucidisque clipei
Haec phalanx iuxta alteram in dextro co
*hanc utram*que phalangem, quod prae

...nei exercitus, caetrati, Macedones et ipsi, sarissa quemadmodum phalangitae, cotera levius armati, in visi erant, ante reliquam aciem proiecti et eminentes. campus armorum splendore: clamoribus cohortantiu vicem vicini colles personabant. Harum omnium copi deuntium in pugnam ea fuit celeritas et audacia, ut, interfecti sunt, ad ducentos et quinquaginta passus a castris caderent. Progrediebatur interim Aemilius: ut xit quum reliquos Macedonas, tum eos, qui in phalange buti erant, partim clipeis, partim caetris ex humero d inclinatisque uno signo sarissis, excipientes Romanoru tum, admiratus et illam densatorum agminum firmitat vallum protentis sarissis horrens, stupore simul ac terro culsus est, tanquam non aliud unquam tam terribile spect conspicatus: ac postea id saepius commemorare et prae se solitus est. Tum vero sedulo dissimulans perturbati anin tum, vultu sereno ac secura fronte, et capite et corpore i aciem instruebat. Iam pugnabant Peligni adversus opp sibi caetratos, quumque diu multumque connisi perrumpere fertum agmen non possent, Salius, qui Pelignos ducebat, ptum signum in hostes misit. Hic ingens accensum certa est, dum hinc Peligni ad recipiendum signum, hinc Maced ad retinendum, summa ope nituntur. Illi praelongas Macedo hastas aut ferro incidere, aut umbone impellere, aut nudis et interdum manibus avertere. Hi ambabus firmiter comprehen tanta vi adigere in temere ac furore caeco ruentes, ut, transf iis scutis loricisque, transfixos etiam homines super capita p icerent. Sic profligatis Pelignorum primis ordinibus, caedunt tiam, qui post illos steterant: atque, etsi nondum confessa , pedem referebant tamen montem versus; Olocrum indiger cant. Hic vero exarsit Aemilio dolor, ut etiam ex indignatio ludamentum scinderet. Nam et in ceteris locis videbat c uri suos, timideque accedere ad illam velut ferream saepe a undique acies Macedonica inhorrebat. Sed animadve itus dux, non stare ubique confertam illam hostium ve pagem, eamque dehiscere identidem quibusdam intervall ob inaequalitatem soli, sive ob ipsam porrectae in imm frontis longitudinem, dum, qui superiora occupare con ab inferiora tenentibus, vel tardiores a citatioribus, et p ientes a subsistentibus, instantes denique hosti ab impuls licet, necessario divelluntur. Ergo ut omnino rumpe em hostium, et inexpugnabilem illam universae phalan i multa minutatim proelia carperet, imperat suis, ut in acunque *rimas* agere hostilem aciem viderint, illuc *petu inferantur*, seque cuneatim in hiantia vel ta

sebat. Intervallum, quod inter d
ges erat, implevit legio, atque a
rupit. A tergo caetratis erat, fr
peatos habebat: chalcaspides app
dam legionem L. Albinus consula
leucaspidem phalangem iussus:
stium fuit. In dextrum cornu,
commissum proelium erat, elep
alas sociorum: et hinc primum fu
orta. Nam sicut pleraque nova co
in verbis vim habent, experiend
quemadmodum agatur, edisseri,
effectu evanescunt; ita tum elepl
tantum sine usu fuerunt. Elepl
subsecuti sunt socii nominis Lat
laevum cornu. In medio secu
dissipavit phalangem: neque ull
victoriae fuit, quam quod multa p
quae fluctuantem turbarunt prim
runt phalangem: cuius confertae
tis hastis intolerabiles vires sunt.
diendo circumagere immobilem l
vitate hastam cogas, confusa str
vero aut ab latere, aut ab tergo a
crepuit, ruinae modo turbantur.
catervatim incurrentes Romanos,
tifariam acie, obviam ire cogeb
quacunque data intervalla essent
nes suos. Qui, si universa acie i
instructam phalangem concurris

principio pugnae incaute congressis adve.
tos, evenit, induissent se hastis, nec confe
sustinuissent.

XLII. Ceterum sicut peditum passim
bant, nisi qui abiectis armis fugerunt; sic
prope integer pugna excessit. Princeps
ipse erat. Iam a Pydna cum sacris alis equ.
lam petebat: confestim eos Cotys sequebat
sarumque equitatus. Ceterae quoque Ma
alae integris abibant ordinibus; quia interi
ditum acies, cuius caedes victores tenebant,
mores fecerat sequendi equites. Diu phalanx
te, a lateribus, ab tergo caesa est: postremo,
hostium manibus elapsi erant, inermes ad m
gientes, quidam aquam etiam ingressi, manus a
qui in classe erant, tendentes, suppliciter vitan
bant: et quum scaphas concurrere undique ab
bus cernerent, ad excipiendos sese venire rati, u
perent potius, quam occiderent, longius in aq
quidam etiam natantes, progressi sunt. Sed q
hostiliter e scaphis caederentur, retro, qui poter
nando repetentes terram, in aliam foediorem pes
incidebant. Elephanti enim, ab rectoribus ad litus a
exeuntes obterebant elidebantque. Facile conve
bat, Romanis nunquam una acie tantum Macedo
interfectum. Caesa enim ad viginti millia homi
sunt: ad sex millia, qui Pydnam ex acie perfuger
vivi in potestatem pervenerunt: et vagi ex fuga q
que millia hominum capta. Ex victoribus cec
runt non plus centum, et eorum multo maior
Peligni: vulnerati aliquanto plures sunt. Quo
maturius pugnari coeptum esset, ut satis diei vict
ius ad persequendum superesset, deletae omnes
iae forent: nunc imminens nox et fugientes
t Romanis *pigritiem* ad sequendum locis
cit.

XLIII. Perseus ad Pieriam silvam via militari, frequenti agmine equitum et regio comitatu, fugit. Simul in silvam ventum est, ubi plures diversae semitae erant, et nox appropinquabat; cum perpaucis maxime fidis via devertit. Equites, sine duce relicti, alii alia in civitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius, quam ipse Perseus, quia recta expedita via ierant, pervenerunt. Rex ad mediam ferme noctem terrore et variis difficultatibus viae vexatus est. In regia Perseo, qui Pellae praeerat, Euctus regiique pueri praesto erant. Contra ea amicorum, qui, alii alio casu servati, ex proelio Pellam venerant, quum saepe arcessiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tantum cum eo fugae comites, Euander Cretensis, Neo Boeotius, et Archidamus Aetolus. Cum iis, iam metuens, ne, qui venire ad se abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum quingenti Cretenses. Petebat Amphipolim: sed nocte a Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem traiicere, eum finem sequendi, propter difficultatem transitus, fore ratus Romanis.

XLIV. Consulem, quum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus et ipse postea, deleta Carthagine, appellatus, naturalis consulis Paulli, adoptione Africani nepos. Is, septimum decimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effuse sequitur hostes, in partem aliam turba ablatus erat: et, serius quum redisset, tunc demum, recepto sospite filio, victoriae tantae gaudium consul sensit. Amphipolim quum iam fama pugnae pervenisset, concursusque matronarum in templum Dianae, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret; Diodorus, qui praeerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in praesidio

erant, urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarii speciem literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, *Ad Emathiam classem Romanam appulsam esse, agrosque circa vexari: orare praefectos Emathiae, ut praesidium adversus populatores mittat.* His lectis, hortatur Thracas, *ut ad tuendam Emathiae oram proficiscantur: magnam eos caedem praedamque, palatis passim per agros Romanis, facturos.* Simul elevat famam adversae pugnae: *quae si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse.* Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonem vidit, portas clausit.

XLV. Tertio die Perseus, quam pugnatum erat, Amphipolim venit. Inde oratores cum caduceo ad Paullum misit. Interim Hippias, et Medon, et Pantauchus, principes amicorum regis, Beroea, quo ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti, Romanis se dedunt: hoc idem et alii deinceps metu perculsi parabant facere. Consul, nuntiis victoriae Q. Fabio filio et L. Lentulo et Q. Metello cum literis Romam missis, spolia iacentis hostium exercitus peditibus concessit; equitibus praedam circumiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus ab castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra movit. Beroea primum, deinde Thessalonica, et Pella, et deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnaei, qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo incondita plurium simul gentium, turbaque, quae ex acie fuga in unum compulsa erat, consilium et consensum civitatis impediebat: nec clausae modo portae, sed etiam inaedificatae erant. Missi Medon et Pantauchus sub muros ad colloquium Solonis, qui praesidio praeerat. Per eum emittitur militaris turba: oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perseus, una tantum spe Bisaltarum

tis, quae agi cum multitudine vellet, de
scendit. Multitudo, sicut ad conspect
tumque tam miserabilem et ipsa ingem
maveratque, ita Euandri orationem as
et quidam ausi sunt media ex concione
Abite hinc, ne, qui pauci supersumus, prop
amus. Horum ferocia vocem Euandri c
inde domum se recepit, pecuniaque et a
que in lembos, qui in Strymone stabant
ipse ad flumen descendit. Thraces, navi
mittere non ausi, domos dilapsi, et ali
generis turbae: Cretenses spem pecunia
quoniam in dividendo plus offensionum
tiae, erat, quinquaginta talenta iis posita
diripienda. Ab hac direptione quum pe
naves conscenderent, lembum unum in
multitudine gravatum merserunt. Gale
postero Samothracam, quam petebant,
Ad duo millia talentum pervecta eo dicu

XLVI. Paullus, per omnes deditas

niensibus debellatum esse. Consul, a Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit: et, quum castra mille passus inde posuisset, per aliquot dies ibi stativa habuit, situm urbis undique aspiciens; quam non sine causa delectam esse regiam advertit. Sita est in tumulo, vergente in occidentem hibernum. Cingunt paludes inexsuperabilis altitudinis aestate et hieme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude, qua proxima urbi est, velut insula, eminet, aggeri operis ingentis imposita: qui et murum sustineat, et humore circumfusae paludis nihil laedatur. Muro urbis coniuncta procul videtur. Divisa est intermurali amni, et eadem ponte iuncta: ut nec, oppugnante externo, aditum ab ulla parte habeat; nec, si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimae custodiae pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil praeter trecenta talenta, quae missa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inventum est. Per quos dies ad Pellam stativa fuerunt, legationes frequentes, quae ad gratulandum convenerant, maxime ex Thessalia, auditae sunt. Nuntio deinde accepto, Persea Samothracam traiecisse, profectus a Pella consul quartis castris Amphipolim pervenit. Effusa omnis obviam turba cuivis indicio erat, non bono ac iusto rege orbatos, sed impotenti domino liberatos sibi Amphipolitanos videri. Ingressus urbem Paullus quum divinis rebus operaretur, sacrificiumque sollenne faceret, de coelo tacta subito ara arsit; sic interpretantibus omnibus, acceptissima diis dona consulis esse, quae etiam coelesti flamma consecrarentur. Non diu moratus Amphipoli consul, simul ad persequendum Persea, simul ut per omnes gentes, quae ditionis eius fuerant, victricia arma circumferret, Odomanticen, regionem ultra Strymonem amnem, petiit, et ad Siras castra posuit.

est. Quum Antiochus, Syriae rex, Ptole
Cleopatram, Aegypti reges, obsideret, et mis
a senatu legatis, qui iuberent, ab obsidione
absisteret, editisque mandatis consideratur
quid faciendum esset, respondisset; unus
Popillius virga regem circumscripsit, iussit
quam circulo excederet, responsum daret.
ritate effecit, ut Antiochus bellum omittere
tiones gratulantium populorum ac regum i
admissae. Rhodiorum, quia eo bello contra
Romanum faverant, exclusa. Postero die,
eo quaereretur, ut iis bellum indiceretur,
senatu patriae suae legati egerunt, nec ta
stes, nec tanquam socii dimissi. Macedoni
vinciae formam redacta est. Aemilius Pau
gnantibus militibus eius propter minorem p
contradicente Ser. Sulpicio Galba, triump
Persen cum tribus filiis ante currum duxi
triumphi laetitia ne solida ei contingeret, d
liorum funeribus insignita est: quorum alt
patris triumphum praecessit, alterius secuta
strum conditum est a censoribus. Censa su

[redacted]

T. LIVII PATAVINI

LIBER XLV.

/ictoriae nuntii, Q. Fabius et L. Lentulus et Q. letellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter omam quum venissent, praeceptam tamen eius rei ietitiam invenerunt. Quarto post die, quam cum ege est pugnatum, quum in circo ludi fierent, mur-iur repente populi tota spectacula pervasit: *Pugnam in Macedonia, et devictum regem esse.* Dein fre-iitus increvit: postremo clamor plaususque, velut erto nuntio victoriae allato, est exortus. Mirari iagistratus, et quaerere auctorem repentinae laeti-ae. Qui postquam nullus erat, evanuit quidem inquam incertae rei gaudium; omen tamen laetum isidebat animis. Quod postquam veris nuntiis Fa-ii Lentulique et Metelli adventu firmatum est, quum ictoria ipsa, tum augurio animorum suorum, laeta-antur. Et aliter editur circensis turbae non minus milis veri laetitia. Ante diem quintum decimum alendas Octobres, ludorum Romanorum secundo ie, C. Licinio consuli, ad quadrigas mittendas escen-enti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire dice-et, * laureatas literas dicitur. Quadrigis missis, onsul currum conscendit: et, quum per circum re-heretur ad foros publicos, laureatas tabellas popu-) ostendit. Quibus conspectis, repente immemor)ectaculi populus in medium decurrit. Eo senatum onsul vocavit, recitatisque tabellis, ex auctoritate *atrum pro foris* publicis denuntiavit populo: *L. Ae-lium collegam signis collatis* cum rege Perseo pu-

gnasse: Macedonum exercitum caesum fusumque: regem cum paucis fugisse: civitates omnes Macedoniae in ditionem populi Romani venisse. His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis, domos magna pars hominum ad coniuges liberosque laetum nuntium portabant. Tertius decimus dies erat ab eo, quo in Macedonia pugnatum est.

II. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretae, et senatusconsultum factum est, ut consul, quos, praeter milites sociosque navales, coniuratos haberet, dimitteret: de militibus sociisque navalibus dimittendis referretur, quum legati ab L. Aemilio consule, a quibus praemissus tabellarius esset, * Ante diem sextum Kalendas Octobres, hora fere secunda, legati urbem ingressi sunt, et ingentem secum occurrentium, quacunque ibant, prosequentiumque trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus forte in curia erat: eo legatos consul introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dum exponerent, *quantae regiae copiae peditum equitumque fuissent; quot millia ex his caesa, quot capta forent; quam paucorum militum iactura tanta hostium strages facta; quam cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum; paratam classem ad persequendum esse: neque terra, neque mari elabi posse.* Eadem haec paullo post in concionem traducti exposuerunt: renovataque laetitia, quum consul edixisset, *ut omnes aedes sacrae aperirentur,* pro se quisque ex concione ad gratias agendas iere diis; ingentique turba, non virorum modo, sed etiam feminarum, conferta tota urbe deorum immortalium templa. Senatus, revocatus in curiam, supplicationes, ob rem egregie gestam ab L. Aemilio consule, in quinque dies circa omnia pulvinaria decrevit, hostiisque maioribus sacrificari iussit. Naves, quae in Tiberi paratae instructaeque stabant, ut, si rex poss

resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, et in navalibus collocari: socios navales, dato annuo stipendio, dimitti, et cum his omnes, qui in consulis verba iuraverant: et quod militum Corcyrae, Brundisii, ad mare superum, aut in agro Larinati esset, (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo, si res posceret, C. Licinius collegae ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populo indicta est, ex ante diem quintum Idus Octobres cum eo die in quinque dies.

III. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerva et P. Decius, nuntiarunt, *exercitum Illyriorum caesum. Gentium regem captum, in ditione populi Romani et Illyricum esse.* Ob eas res, gestas ductu auspicioque L. Anicii praetoris, senatus in triduum supplicationes decrevit: sine dilatione edictae a consule sunt in ante quartum et tertium et pridie Idus Novembres. Tradidere quidam, legatos Rhodios, nondum dimissos, post victoriam nuntiatam, velut ad ludibrium stolidae superbiae, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim principem eorum ita locutum: *Missos esse legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos et Persea faciendam; quod id bellum grave atque incommodum Graeciae omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando, finito aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset.* Haec ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse: *Rhodios nec utilitatium Graeciae, neque cura impensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam, si ea fuisset cura, quae simularetur, tum mittendos legatos fuisse, quum Perseus, in Thessaliam exercitu inducto, per biennium Graecas urbes, alias obsideret, alias denuntiatione armorum terreret.* Tum nullam pacis ab *odiis mentionem factam.* Postquam superatos saltus *egressosque in Macedoniam* Romanos audierint,

et inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse, non ad ullam aliam rem, quam ad Persea ex imminenti periculo eripiendum. Cum hoc responso legatos dimissos.

IV. Per eosdem dies et M. Marcellus, ex provincia Hispania decedens, Marcolica nobili urbe capta, decem pondo auri, et argenti ad summam sestertii decies in aerarium retulit. Paullus Aemilius consul, quum castra, ut supra dictum est, ad Siras terrae Odomanticae haberet, quum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, et ipse illacrimasse dicitur sorti humanae: quod, qui paullo ante, non contentus regno Macedoniae, Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum excivisset auxilia, is tum, amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis, tutus esset. Sed postquam, *Regem Persea consuli Paullo salutem*, legit; miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaque quanquam in reliqua parte literarum minime regiae preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus, cuius nominis obliviscendum victo esset: itaque alterae literae cum privati nominis titulo missae, et petiere, et impetravere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu et conditione suae fortunae posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Postumius Albinus, A. Antonius. Nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente, Paullo, ut se suaque omnia in fidem et clementiam populi Romani permitteret, tendente.

V. Dum haec aguntur, classis Cn. Octavii Samothracam est appulsa. Is quoque, praesenti admoto terrore, modo minis, modo spe pellicere, ut se traderet, quum conaretur; adiuvit in hoc eum res, seu casu contracta, seu consilio. L. Atilius illustris ado-

lescens, quum in concione esse populum Samothracum animum advertisset, a magistratibus petiit, ut sibi paucis alloquendi populi potestatem facerent. Permisso, *Utrum nos, hospites Samothraces, vere accepimus, an falso, sacram hanc insulam, et augusti totam atque inviolati soli esse?* Quum creditae sanctitati assentirentur omnes, *Cur igitur*, inquit, *pollui eam homicida*, * *sanguine regis Eumenis violavit, et, quum omnis praefatio sacrorum eos, quibus non sint purae manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latronis corpore sinetis?* Nobilis fama erat apud omnes Graeciae civitates Eumenis regis per Euandrum Delphis prope perpetrata caedes. Itaque, praeterquam quod in potestate Romanorum sese insulamque totam et templum cernebant esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam, qui summus magistratus apud eos erat, (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nuntiaret, *Argui caedis Euandrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorum comparata de iis, qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicantur. Si confideret Euander, innoxium se rei capitalis argui, veniret ad causam dicendam: si committere se iudicio non auderet, liberaret religione templum, ac sibimet ipse consuleret.* Perseus sevocato Euandro iudicium subeundi nullo pacto auctor esse: *nec causa, nec gratia parem fore.* Suberat et ille metus, ne damnatus auctorem se nefandi facinoris protraheret. *Reliqui quid esse, nisi ut fortiter moriatur?* Nihil palam abnuere Euander: sed quum, veneno se malle mori, quam ferro, dixisset; occulte fugam parabat. Quod quum renuntiatum regi esset, metuens, ne, tanquam a se subtracto poenae reo, iram Samothracum in se converteret, interfici Euandrum iussit. Qua perpetrata temere caede, subiit extemplo animum, in se nimirum receptam labem

quae Euandri fuisset: ab illo Delphis vulne Eumenem, ab se Samothracae Euandrum oc Ita duo sanctissima in terris templa, se uno au sanguine humano violata. Huius rei crimen rupto pecunia Theonda, avertitur, ut renuntia pulo, Euandrum sibi ipsum mortem conscisse.

VI. Ceterum tanto facinore in unicum re amicum, ab ipso per tot easus expertum, pro que, quia non prodiderat, omnium ab se abali animos. Pro se quisque transire ad Romano gaeque consilium capere solum prope relictur gerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Th ora erat, quia mercaturas in ea regione fecera pellat, ut se sublatum in lembum ad Cotym d ret. Demetrium est portus in promontorio q Samothracae: ibi lembus stabat. Sub occasu deferuntur, quae ad usum necessaria erant: de et pecunia, quanta clam deferri poterat. Re nocte media, cum tribus consciis fugae, per po aedium in propinquum cubiculo hortum, atqu maceriam aegre transgressus, ad mare pe Oroandes iam tum, quum pecunia deferretur, tenebris solverat navem, ac per altum Cretan bat. Postquam in portu navis non inventa es gatus Perseus aliquamdiu in litore, postremo lucem iam appropinquantem, in hospitium redi ausus, in latere templi prope angulum obscurn lituit. Pueri regii apud Macedonas vocabantu cipum liberi, ad ministerium electi regis. Ea c persecuta regem fugientem, ne tum quidem debat, donec iussu Cn. Octavii pronuntiatum praeconem, *Regios pueros Macedonasque alio Samothracae essent, si transirent ad Romanos, lumitatem, libertatemque et sua omnia servo quae aut secum haberent, aut in Macedonia v sent.* Ad hanc vocem transitio omnium fa

nominaque dabant ad C. Postumium tribunum militum. Liberos quoque parvos regios Ion Thessalonicensis Octavio tradidit: nec quisquam, praeter Philippum, maximum natu ex filiis, cum rege relictus. Tum sese filiumque Octavio tradidit; fortunam deosque, quorum templum erat, nulla ope supplicem iuvantes, accusans. In praetoriam navem imponi iussus: eodem et pecunia, quae superfuit, delata est: extemploque classis Amphipolim repetit. Inde Octavius regem in castra ad consulem misit, praemissis literis, ut in potestate eum esse et adduci sciret.

VII. Secundam eam Paullus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cecidit eo nuntio; et, consilio advocato, literas praetoris quum recitasset, Q. Aelium Tuberonem obviam regi misit: ceteros manere in praetorio frequentes iussit. Non alias ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum aetate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: praeterquam quod nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantum patris avique, quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat, sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus * illo Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. Progredi prae turba occurrentium ad spectaculum non poterat, donec a consule lictores missi essent, qui summoto iter ad praetorium facerent. Consurrexit consul, et, iussis sedere aliis, progressusque paullum, introeunti regi dextram porrexit, summittentemque se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum adversus advocatos in consilium considere iussit

aut inimicus esset populus Romanus: nunc ve
et bello patris tui, quod nobiscum gessit, int
et pacis postea, quam cum summa fide adve
coluimus, meminisses, quod consilium, quor
in bello, et fidem in pace expertus esses, cu
bellum esse, quam pacem, malle? Nec inte
nec accusatus quum responderet; *Utcunq*
haec, sive errore humano, seu casu, seu neces
ciderunt, bonum animum habe: multorum
populorum casibus cognita populi Romani c
non modo spem tibi, sed prope certam fiduc
tis, praebet. Haec Graeco sermone Perseo
deinde suis, *Exemplum insigne cernitis, inq*
tationis rerum humanarum. Vobis hoc praeci
iuvenes. Ideo in secundis rebus nihil in quem
perbe ac violenter consulere decet, nec prae
dere fortunae; quum, quid vesper ferat,
sit. Is demum vir erit, cuius animum neque
flatu suo efferet, nec adversa infringet. Co
misso, tuendi cura regis Q. Aelio mandatur.

merabant. Perseus, Q. Fulvio, L. Manlio consulib regnum accepit: a senatu rex est appellatus, M. I nio, A. Manlio consulibus: regnavit undecim annc Macedonum obscura admodum fama usque ad Ph lippum Amyntae filium fuit: inde ac per eum cresc re quum coepisset, Europae se tamen finibus conti nuit, Graeciam omnem et partem Thraciae atque Il lyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: et tredecim annis, quibus Alexander regnavit, primum omnia, qua Persarum prope immenso spatio imperium fuerat, suae ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, qua terrarum ultimos fines Rubrum mare amplectitur, peragravit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque; inde morte Alexandri distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt, lacerantes suis viribus: a summo culmine fortunae ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit.

X. Victoriae Romanae fama quum pervasisset in Asiam, Antenor, qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandream inde traiecit. C. Popillius, qui ad Delum praesidio navibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, et statione summotos hostium lembos audivit, dimissis et ipse Atticis navibus, ad susceptam legationem peragendam navigare Aegyptum pergit: ut prius occurrere Antiocho posset, quam ad Alexandreae moenia ccederet. Quum praetervehercntur Asiam legati, t Loryma venissent, qui portus viginti paullo amlius millia ab Rhodo abest, ex adverso urbi ipsi potus; principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eo oque victoriae fama perlata erat) orantes, *ut Rhom deveherentur: pertinere id ad famam salutemque itatis, noscere ipsos omnia, quae acta essent, ageturque Rhodi, et comperta per se, non vulgata fa- Romam referre.* Diu negantes perpulerunt, ut

moram navigationis brevem pro salute sociae urbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos iidem precibus pertraxerunt. Adventus legatorum auxit potius timorem civitati, quam minuit. Omnia enim Popillius, quae singuli universique eo bello hostiliter dixerant, fecerantque, retulit: et, vir asper ingenio, augebat atrocitatem eorum, quae dicerentur, vultu truci et accusatoria voce: ut, quum propriae simultatis nulla causa cum civitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis in se universi senatus animus esset, coniectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit, qui, *in plerisque eorum, quae commemorata a Popillio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitatores vulgi esse*, dixit. *Eos, venalem linguam habentes, decreta plena regiae assentationis fecisse: et eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet, quam poeniteret. Quae omnia, si ea mens populo foret, in capita noxiorum versura.* Cum magno assensu auditus est, non magis eo, quod multitudinem noxa levabat, quam quod culpam in auctores verterat. Itaque quum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tam grata oratio eorum fuit, qui, quae Popillius obiecerat, diluere utcunque conati sunt; quam eorum, qui Decimio in auctoribus ad piaculum noxae obiiciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, ut, qui pro Perseo adversus Romanos dixisse quid, aut fecisse, convincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt urbe sub adventu Romanorum quidam, alii mortem sibi consciverunt. Legati, non ultra quam quinque dies Rhodi morati, Alexandream proficiscuntur. Nec eo segnius iudicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur: quam perseverantiam in exsequenda re Decimii lenitas *.

XI. Quum haec gererentur, Antiochus frustra tentatis moenibus Alexandreae abscesserat: ceteraque

ypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemaeo, regnum quaeri suis viribus simulabat, ut victo- mox aggrederetur, in Syriam exercitum abdu- Nec huius voluntatis eius ignarus Ptolemaeus conterritum obsidionis metu minorem fratrem ꝫret, posse se recipi Alexandreae, et sorore ad- nte, et non repugnantibus fratris amicis, ratus; ıum ad sororem, deinde ad fratrem amicosque , non prius destitit mittere, quam pacem cum iis irmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod, ra Aegypto sibi tradita, Pelusii validum relictum praesidium. Apparebat, claustra Aegypti teneri, quum vellet, rursus exercitum induceret: bello stino cum fratre eum exitum fore, ut victor, fes- certamine, nequaquam par Antiocho futurus es- Haec, prudenter animadversa a maiore, cum nsu minor frater, quique cum eo erant, accepe- :: soror plurimum adiuvit, non consilio modo, etiam precibus. Itaque, consentientibus cunctis facta, Alexandream recipitur, ne multitudine lem adversante: quae in bello, non per obsidio- modo, sed etiam postquam a moenibus absces- est, quia nihil ex Aegypto subvehebatur, omnium ım attenuata inopia erat. His quum laetari An- hum conveniens esset, si reducendi eius causa citum Aegyptum induxisset, quo specioso titulo mnes Asiae et Graeciae civitates, legationibus piendis literisque dimittendis, usus erat, adeo offensus, ut multo acrius infestiusque adversus s, quam ante adversus unum, pararet bellum. rum extemplo classem misit: ipse, primo vere exercitu Aegyptum petens, in Coelen Syriam cessit. Circa Rhinocolura Ptolemaei legatis agen- s gratias, quod per eum regnum patrium rece- et, petentibusque, ut suum munus tueretur, et ret potius, quid fieri vellet, quam, hostis ex soc

vigantibus ostio Nili ad Pelusium, per
biae * ad Memphim incolebant, et ab
ptiis, partim voluntate, partim metu, ad
modicis itineribus descendit. Ad Eleu
gresso flumen, qui locus quattuor mill
drea abest, legati Romani occurrerunt.
advenientes salutasset, dextramque P
geret; tabellas ei Popillius senatuscons
tes tradit, atque omnium primum id
Quibus perlectis, quum se consideratur
amicis, quid faciendum sibi esset, dix
lius, pro cetera asperitate animi, virga,
nu gerebat, circumscripsit regem: ac
hoc circulo excedas, inquit, *redde respo*
quod referam. Obstupefactus tam viol
parumper quum haesitasset, *Faciam*,
censet senatus. Tum demum Popillius
tanquam socio atque amico, porrexit.
finita quum excessisset Aegypto Antio
concordia etiam auctoritate sua inter fr
inter quos vixdum convenerat pax,
gant: et inde, quae iam vicerat proe

[redacted]

am diem dixit, non auspicato templum intravit. Vio diem dictam esse augures, quum ad eos relatum it, decreverunt. Profectus in Galliam circa Macros ampos ad montes Sicimînam et Papinum stativa habuit: deinde circa eadem loca cum sociis nominis atini hibernabat: legiones Romanae, quod vitio ièis exercitui ad conveniendum dicta erat, Romae manserant. Et praetores, praeter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia evenerat, in provincias iere. lum tum ius dicere Romae (nam eam quoque sortem habebat) inter cives et peregrinos Patres cenuerant.

XIII. Et Popillius et ea legatio, quae missa ad ntiochum erat, Romam rediit. Retulit, controverias inter reges sublatas esse, exercitumque ex Aeypto in Syriam reductum. Post ipsorum regum leati venerunt: Antiochi legati, referentes, *Omni vitoria potiorem pacem regi, quae senatui placuisset, isam: eumque haud secus, quam deorum imperio, leatorum Romanorum iussis paruisse.* Gratulati deinie victoriam sunt, *quam summa ope, si quid imperum foret, adiuturum regem fuisse.* Ptolemaei legati, ommuni nomine regis Cleopatrae, gratias egerunt, *Plus eos senatui populoque Romano, quam parentibus uis, plus, quam diis immortalibus, debere: per quos bsidione miserrima liberati essent, regnum patrium rope amissum recepissent.* Responsum ab senatu st: *Antiochum recte atque ordine fecisse, quod legais paruisset, gratumque id esse senatui populoque Romano.* Regibus Aegypti, Ptolemaeo Cleopatraeque: *si quid per se boni commodique evenisset, id magnoere senatum laetari: daturumque operam, ut regni ui maximum semper praesidium positum esse in fide opuli Romani ducant.* Munera legatis ut ex instituto mittenda curaret, C. Papirio praetori mandatum. iterae deinde e Macedonia allatae, quae victoriae

scerent statuerentque, quinqueviros mis
bium Buteonem, P. Cornelium Blasionem
pronium Muscam, L. Naevium Balbum,
ium Saturninum. Et ab Eumene et ab A
Athenaeo fratribus, communis legatio
gratulatum venit. Et Masgabae, regis
filio, Puteolis nave egresso, praesto fui
missus cum pecunia, L. Manlius quaestor, q
eum publico sumptu perduceret. Advenie
plo senatus datus est. Is adolescens ita l
ut, quae rebus grata erant, gratiora verb
Commemoravit, *quot pedites equitesque, qu*
tos, quantum frumenti eo quadriennio pa
Macedoniam misisset. Sed duas res ei rub
unam, quod rogasset eum per legatos sena
ad bellum opus essent, et non imperasset
quod pecuniam ei pro frumento misisset. M
meminisse, regnum a populo Romano partu
que et multiplicatum habere: usu regni
scire, dominium et ius eorum, qui dederint,
mere itaque eosdem, non se rogare, aequum
emere ea ex fructibus agri ab se dati, quae
niant. Id Masinissae satis esse, et fore, qu

XIV. Responsum regulo est: *Facere patrem eius Masinissam, quod virum gratum bonumque facere deceat, ut pretium honoremque debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico, forti fidelique opera adiutum, et illum, favente populo Romano, regnum adeptum; aequitate sua postea trium regum bellis deinceps omnibus eum functum officiis. Victoria vero populi Romani laetari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunae regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates diis pro populi Romani victoria apud suos penates ageret; Romae filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, et Africa excedere, praeterquam quod illi inutile esset, non esse e republica populi Romani, senatum censere.* Petenti Masgabae, ut Hanno Hamilcaris filius obses in locum [+] exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quaestor iussus ex centum pondo argenti, et prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum, quoad in Italia esset, praebere, et duas naves conducere, quibus ipse comitesque regis in Africam deveherentur: et comitibus omnibus, liberis servisque, vestimenta data. Haud ita multo post de altero Masinissae filio Misagene literae allatae sunt, *Missum eum ab L. Paullo post devictum Persea in Africam cum equitibus suis; navigantem, dispersa classe in Hadriatico mari, Brundisium tribus navibus aegrum delatum.* Ad eum cum iisdem muneribus, quae data Romae fratri eius erant, L. Stertinius quaestor Brundisium missus: iussusque curare, ut aedes hospitio reguli, simul omnia, quae ad valetudinem opus essent, praeberentur; impensaeque liberaliter quum ipsi tum toti comitatui praestarentur; naves etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tuto in Africam traiiceret. Equitibus singulae librae argenti, et quingeni sestertii dari iussi. Comitia creandis in sequentem annum consulibus habita sunt a C. Licinio consule. Creati Q. Aelius Paetus, M. Iunius Pennus. Inde praetores facti Q. Cassiu *Longinus*, M'. Iuventius Thalna, Ti. Claudius Nero, A. Manli

Torquatus, Cn. Fulvius Gillo, C. Licinius Nerva. Eodem anno censores Ti. Sempronius Gracchus et C. Claudius Pulcher rem diu inter se variis altercationibus agitatam tandem concordi animo decreverunt. Gracchus, quum libertini iterum iterumque in quattuor tribus urbanas redacti sese rursus per omnes effudissent, repullulans semper malum radicitus exstirpare voluerat, omnesque, qui servitutem servissent, censu excludere. Nitebatur contra Claudius, et maiorum instituta commemorabat, qui libertinos coercere saepius, nunquam prohibere omnino civitate tentassent. Quin etiam ab censoribus C. Flaminio, L. Aemilio aliquid ex pristina severitate laxatam esse referebat. Sane quum tum quoque faex illa populi per omnes tribus sese divisisset, eamque rursus redigere in antiquam velut sedem necessarium videretur, nonnullis tamen eius ordinis aliquid praecipuum concessum erat.

XV. Nam ab illis censoribus] in quattuor urbanas tribus descripti erant libertini, praeter eos, quibus filius quinquenni maior ex se natus esset. Eos, ubi proximo lustro censi essent, censeri iusserunt: et eos, qui praedium praediave rustica pluris sestertium triginta millium haberent, censendi ius factum est. Hoc quum ita servatum esset, negabat Claudius, *suffragii lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini universo, adimere posse. Neque enim, si tribu movere posset, quod sit nihil aliud, quam mutare iubere tribum, ideo omnibus quinque et triginta tribubus emovere posse; id est, civitatem libertatemque eripere; non, ubi censeatur, finire, sed censu excludere.* Haec inter ipsos disceptata: postremo eo descensum est, ut ex quattuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis sortirentur, in quam omnes, qui servitutem servissent, coniicerent. Esquilinae sors exiit: in ea Ti. Gracchus pronuntiavit, libertinos omnes censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatum fuit. Gratiae actae et Sempronio, qui in bene coepto perseverasset; et Claudio, qui non impedisset. Plures, quam ab superioribus, et senatu remoti sunt, et equos vendere iussi. Omnes iidem ab utroque et tribu emoti, et aerarii

facti: neque ullius, quem alter notaret, ab altero levata ignominia. Petentibus, ut ex instituto ad sarta tecta exigenda, et ad opera, quae locassent, probanda, anni et sex mensium tempus prorogaretur, Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius aedem Monetae in monte Albano dedicavit quinquennio post, quam vovit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albinus.

XVI. Q. Aelio, M. Iunio consulibus de provinciis referentibus, censuere Patres, duas provincias Hispaniam rursus fieri, quae una per bellum Macedonicum fuerat: et Macedoniam Illyricumque eosdem, L. Paullum et L. Anicium, obtinere, donec de sententia legatorum res et bello turbatas, et in statum alium ex regno formandas composuissent. Consulibus Pisae et Gallia decretae cum binis legionibus quinum millium peditum, et equitum quadringenorum. Praetorum sortes fuere, Q. Cassii urbana, M'. Iuventii Thalnae inter peregrinos, Ti. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fulvii Hispania citerior, C. Licinii Nervae ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obvenerat. Nequiit ire in provinciam, ad res capitales quaerendas ex senatusconsulto retentus. De prodigiis deinde nuntiatis senatus est consultus. Aedes deum Penatium in Velia de coelo tacta erat: et in oppido Minervio duae portae et muri aliquantum. Anagniae terra pluerat; et Lanuvii fax in coelo visa erat; et Calatiae in publico agro M. Valerius civis Romanus nuntiabat ex foco suo sanguinem per triduum et duas noctes manasse. Ob id maxime decemviri libros adire iussi, supplicationem in diem unum populo edixerunt, et quinquaginta capris in foro sacrificaverunt. Et aliorum prodigiorum causa diem alterum supplicatio circa omnia pulvinaria fuit, et *hostiis maioribus* sacrificatum est, et urbs lustrata

Inde, quod ad honorem deum immortalium pertineret, decrevit senatus, *Ut, quoniam perduelles superati, Perseus et Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate populi Romani essent, ut, quanta dona, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ob devictum Antiochum regem data ad omnia pulvinaria essent, tanta Q. Cassius et M'. Iuventius praetores curarent danda.*

XVII. Legatos deinde, quorum de sententia imperatores L. Paullus, L. Anicius componerent res, decreverunt decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Postumius Luscus, C. Claudius, ambo censorii, C. Licinius Crassus, collega in consulatu Paulli; tum prorogato imperio provinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Ahenobarbum, Ser. Cornelium Sullam, L. Iunium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Aelius Ligus consularis, C. Cicereius, et Cn. Baebius Tamphilus, (hic priore anno, Cicereius multis ante annis praetor fuerat) P. Terentius Tuscivicanus, P. Manilius. Moniti deinde consules a Patribus, ut, quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret, primo quoque tempore provincias aut compararent inter se, aut sortirentur, sortiti sunt. M. Iunio Pisae obvenerunt, (quem prius, quam in provinciam iret, legationes, quae undique Romam gratulatum convenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Aelio Gallia. Ceterum quanquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset imperatores nihil indignum nec clementia nec gravitate populi Romani decreturos esse, tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent.

XVIII. *Omnium primum liberos esse placebat Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non liberis servitutem, sed contra servientibus libertatem afferre; ut et in libertate gentes quae essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela populi Romani esse, et quae sub regibus viverent, et in praesens tempus mitiores eos iustioresque respectu populi Romani habere se, et, si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum eius victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque praediorum rusticorum tolli* placebat. *Nam neque sine publicano exerceri posse; et, ubi publicanus esset, ibi aut ius publicum vanum, aut libertatem sociis nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse. Ubi in medio praeda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum et certaminis defore. Commune concilium gentis esset, ne improbum vulgus ab senatu aliquando libertatem salubri moderatione datam ad licentiam pestilentem traheret. In quattuor regiones describi Macedoniam, ut suum quaeque concilium haberet,* placuit; *et dimidium tributi, quam quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere.* Similia his et in Illyricum mandata. Cetera ipsis imperatoribus legatisque relicta, in quibus praesens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia.

XIX. Inter multas regum gentiumque et populorum legationes Attalus, frater regis Eumenis, maxime convertit in se omnium oculos animosque. Exceptus enim est ab his, qui simul eo bello militaverunt, haud paullo benignius, quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duae in speciem honestae res: una, gratulatio, conveniens in ea victoria, *quam ipse* adiuvisset: altera, querimonia Gallici *tumultus, acceptaeque* cladis, qua regnum in dubium

Itaque vix statui posse, utrum, quae pro s
contra fratrem petiturus esset, ab senatu n
trabilia forent: adeo universos omnia et
re, et illi vero negare. Eorum hominum,
cuit, Attalus erat, qui, quantum spes sp
cuperent, ni unius amici prudens monitio
nos animo eius, gestienti secundis rebus,
set. Stratius cum eo fuit medicus, ad id i
securo Eumene Romam missus, specula
quae a fratre agerentur, monitorque fidus
fide vidisset. Is, ad occupatas iam aur
tumque iam animum quum venisset, agg
pestivis temporibus rem prope prolapsa
Aliis alia regna crevisse rebus, dicendo:
rum novum, nullis vetustis fundatum opibu
stare concordia: quod unus nomen regium
puum capitis insigne gerat, omnes fratr
Attalum vero, quia aetate proximus sit, q
rege habeat? neque eo solum, quia tantas
eius opes cernat, sed quod haud ambiguum
regnaturum eum infirmitate aetateque Eu
nullam stirpem liberum habentis: (necdum

erepturum. Si utraque gloriosa res esset, et servasse fratri regnum, et eripuisse; servati tamen regni, quae iuncta pietati sit, potiorem laudem fuisse. Sed enimvero quum detestabilis altera res et proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubii superesse? Utrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? Si partem; ambo infirmos, distractis viribus, et omnibus iniuriis probrisque obnoxios fore: si totum; privatumne ergo maiorem fratrem, an exsulem illa aetate, illa corporis infirmitate, ad ultimum mori iussurum? Egregium enim, ut fabulis traditus impiorum fratrum eventus taceatur, Persei exitum videri, qui ex fraterna caede raptum diadema in templo Samothracum, velut praesentibus diis exigentibus poenas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui, non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamque laudaturos, si fidem ad ultimum fratri praestitisset.

XX. Haec plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in senatum, gratulatus victoriam est, et sua merita eo bello fratrisque, si qua erant, et Gallorum defectionem, quae nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petiit, ut legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis avocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, Aenum sibi et Maroneam petiit. Ita destituta eorum spe, qui, fratre accusato, partitionem regni petiturum crediderant, curiam excessit. Ut raro alias quisquam, rex aut privatus, tanto favore tantoque omnium assensu est auditus; omnibus honoribus muneribusque, et praesens est cultus, et proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiae Graeciaeque legationes Rhodiorum maxime legati civitatem converterunt. Nam quum primo in veste candida visi essent, quod et gratulantes decebat, et, si sordidam vestem habuissent, lugentium *Persei* casum praebere speciem poterant; post-

quam consulti ab M. Iunio consule Patres, stantibus in comitio legatis, an locum, lautia, senatumque darent, nullum hospitale ius in iis servandum censuerunt; egressus e curia consul, quum Rhodii, gratulatum se de victoria purgatumque civitatis crimina dicentes venisse, petissent, ut senatus sibi daretur, pronuntiat: *Sociis et amicis et alia comiter atque hospitaliter praestare Romanos, et senatum dare consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorum sociorumque numero habendi sint.* His auditis, prostraverunt se omnes humi, consulemque et cunctos, qui aderant, orantes, ne nova falsaque crimina plus obesse Rhodiis aequum censerent, quam antiqua merita, quorum ipsi testes essent. Extemplo, veste sordida sumpta, domos principum cum precibus ac lacrimis circumibant, orantes, ut prius cognoscerent causam, quam condemnarent.

XXI. M'. Iuventius Thalna praetor, cuius inter cives et peregrinos iurisdictio erat, populum adversus Rhodios incitabat: rogationemque promulgaverat, *Ut Rhodiis bellum indiceretur: et ex magistratibus eius anni deligerent, qui ad id bellum cum classe mitteretur*, se eum sperans futurum esse. Huic actioni M. Antonius et M. Pomponius tribuni plebis adversabantur. Sed et praetor novo maloque exemplo rem ingressus erat, quod, ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua unius sententia rogationem ferret, *Vellent, iuberentne, Rhodiis bellum indici?* quum antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde ex auctoritate Patrum ad populum latum; et tribuni plebis, quum ita traditum esset, ne quis prius intercederet legi, quam privatis suadendi dissuadendique legem potestas facta esset; eoque persaepe evenisset, ut et, qui non professi essent se intercessuros, animadversis vitiis legis ex oratione dissuadentium, intercederent; et,

qui ad intercedendum venissent, desisterent, victi auctoritatibus suadentium legem. Tum inter praetorem tribunosque omnia intempestive agendi certamen erat. Tribuni festinationem praetoris ante tempus intercedendo, [quum damnarent, imitabantur. Hoc tamen intercessioni suae praetendebant,] in adventum im[peratoris et decem legatorum ex Macedonia, qui, re diligentissime ex literis tabulisque perpensa, certo indicaturi essent, quo quaeque civitas in Persea Romanosve animo fuisset, totam de Rhodiis consultationem reiici opus esse. Sed quum nihilo minus praetor propositum urgeret, eo res processit, ut Antonius tribunus, productis ad populum legatis, procedentem contra Thalnam et dicere incipientem de Rostris detraheret, Rhodiisque concionem praeberet. Ceterum, etsi praecipitem ac fervidum praetoris conatum par tribuni pervicacia discusserat, nondum tamen cura decesserat Rhodiorum animis. Patres enim erant infensissimi: ut imminenti malo levati magis in praesens Rhodii, quam omnino liberati essent. Igitur quum diu multumque precantibus tandem senatus datus esset; introducti a consule, primo prostratis humi corporibus diu flentes iacuerunt: deinde, quum excitatos consul dicere iussisset, Astymedes, quam maxime composito ad commovendam miserationem habitu, in hunc modum verba fecit.

XXII. *Hic luctus et squalor paullo ante florentium amicitia vestra sociorum, Patres conscripti, non potest non esse etiam iratis miserabilis. At quanto iustior vestras mentes subibit miseratio, si cogitare volueritis, quam dura conditione causam hic apud vos prope iam damnatae civitatis agamus! Ceteri rei fiunt, antequam damnentur: nec prius luunt supplicia, quam de culpa constet. Rhodii]* * * *est, peccaverimusne, adhuc dubium est: poenas, ignominias omnes iam patimur. Antea, Carthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, quum Romam venissemus, e publico hospitio in curiam gratulatum vobis, Patres conscripti, ex curia in Capitolium ad deos vestros dona ferentes; nunc ex sordido deversorio, vix mercede recepti, ac prope hostium more extra urbem manere iussi, in hoc squalore venimus in curiam Romanam Rhodii, quos provinciis nuper* Lycia atque Caria, *praemiis atque honoribus* amplissimis donastis.

bella vestra esse, quia iusta sint, prae
nec tam exitu eorum, quod vincatis, quam
quod non sine causa suscipiatis, gloriamin
in Sicilia oppugnata Carthaginienses, Atl
gnatae et Graecia in servitutem petita,
Hannibal pecunia, auxiliis, Philippum h
runt. Antiochus ipse, ultro ab Aetolis host
arcessitus, ex Asia classe in Graeciam tr
metriade, et Chalcide, et saltu Thermopyl
pato, de possessione imperii vos deiicere co
Perseo socii vestri oppugnati, alii interj
principesque gentium aut populorum, caus
fuere. Quem tandem titulum nostra cala
tura est, si perituri sumus? Nondum segre
causam a Polyarato et Dinone, civibus no
quos, ut traderemus vobis, adduximus. Si
dii aeque noxii essemus, quod nostrum in h
men esset? Persei partibus favimus; et,
dum Antiochi Philippique bello pro vobis a
ges, sic nunc pro rege adversus vos stetim
admodum soleamus socios iuvare, et quam

Haec non gloriandi causa retuli, (neque enim ea nunc nostra est fortuna) sed ut admonerem, quemadmodum adiuvare socios solerent Rhodii.

XXIII. *Praemia, Philippo et Antiocho devictis, amplissima accepimus a vobis. Si, quae vestra nunc est fortuna deum benignitate et virtute vestra, ea Persei fuisset, et praemia petitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniane a nobis adiutum, an frumento? auxiliis terrestribus, an navalibus? quod praesidium tenuisse nos? ubi pugnasse aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quaereret, ubi miles noster, ubi navis intra praesidia sua fuisset; quid responderemus? Causam fortasse diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo consecuti sumus, ut ne ab utraque parte gratiam iniremus; ab altera etiam crimen et periculum esset. Quanquam Perseus vere obiiceret, id quod vos non potestis, Patres conscripti, nos principio belli misisse ad vos legatos, qui pollicerentur vobis, quae ad bellum opus essent; navalibus, armis, iuventute nostra, sicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. Ne praestaremus, per vos stetit, qui de quacunque causa tum aspernati nostra auxilia estis. Neque fecimus igitur quicquam tanquam hostes, neque bonorum sociorum defuimus officio; sed a vobis prohibiti praestare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neque dictum est in civitate vestra, Rhodii, quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hic iam non, quod factum est, defensurus sum, (non adeo insanio) sed publicam causam a privatorum culpa segregaturus. Nulla enim est civitas, quae non et improbos cives aliquando, et imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audivi, qui assentando multitudini grassarentur: et secessisse aliquando a vobis plebem, nec in potestate vestra rempublicam fuisse. Si*

hoc in hac tam bene morata civitate accidere potuit, mirari quisquam potest, aliquos fuisse apud nos, qui, regis amicitiam petentes, plebem nostram consiliis depravarent? qui tamen nihil ultra valuerunt, quam ut in officio cessaremus. Non utique praeteribo id, quod gravissimum est in hoc bello crimen civitatis nostrae. Legatos eodem tempore et ad vos, et ad Persea de pace misimus: quod infelix consilium furiosus, ut postea audivimus, orator stultissimum fecit: quem sic locutum constat, tanquam C. Popillius legatus Romanus, quem ad summovendos a bello Antiochum et Ptolemaeum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea, sive superbia sive stultitia appellanda est, eadem, quae apud vos, et apud Persea fuit. Tam civitatium, quam singulorum hominum mores sunt: gentes quoque aliae iracundae, aliae audaces, quaedam timidae: in vinum, in Venerem proniores aliae sunt. Atheniensium populum fama est celerem et supra vires audacem esse ad conandum: Lacedaemoniorum cunctatorem, et vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim, et totam Asiae regionem inaniora parere ingenia, et nostrorum tumidiorem sermonem esse, quod excellere inter finitimas civitates videamur; et id ipsum non tam viribus nostris, quam vestris honoribus ac iudiciis. Satis quidem et tunc in praesentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. Si tum parum ignominiae pensum est, haec certe tam miserabilis ac supplex legatio etiam insolentioris, quam illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam, verborum praesertim, iracundi oderunt, prudentes irrident; utique si inferioris adversus superiorem est: capitali poena nemo unquam dignam iudicavit. Id enimvero periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent. Etiam deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quemquam fulmine ictum audimus.

XXIV. *Quid igitur superat, quod purgemus, si nec ictum hostile ullum nostrum est, et verba tumidiora gati offensione aurium non perniciem civitatis meerunt? Voluntatis nostrae tacitae velut litem aestiari vestris inter vos sermonibus audio, Patres conripti: favisse nos regi, et illum vincere maluisse; leo bello persequendos esse credunt. Alii vestrum, luisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persendos esse: neque moribus, neque legibus ullius civitis ita comparatum esse, ut, si qui vellet inimicum rire, si nihil feccrit, quo id fiat, capitis damnetur. is, qui nos poena, non crimine, liberant, gratiam quim habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem: si omnes luimus, quod arguimur, non distinguimus voluntatem facto: omnes plectamur. Si alii principum nostrom vobis, alii regi faverunt; non postulo, ut propter s, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores lvi sint: illud deprecor, ne nos propter illos pereals. Non estis vos illis infestiores, quam civitas ipsa; hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, mortem sibi consciverunt: alii, damnati a nobis, in estate vestra erunt, Patres conscripti. Ceteri dii, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne iam quidem sumus. Priorum nostrorum benefaum cumulus hoc, quod nunc cessatum in officio expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per nnos. Ne plus obsit nobis, quod uno bello cessas, quam quod duobus bellis pro vobis pugnavimus. ppum, Antiochum, Persea, tanquam tres sentenponite. Duae nos absolvunt: una autem dubia gravior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati is. Vos iudicate, Patres conscripti, sit Rhodus is, an funditus deleatur. Non enim de bello atis, Patres conscripti, quod inferre potestis, non potestis; quum nemo Rhodiorum arma ados laturus sit. Si perseverabitis in ira, tempus*

nostra coniugumque ac liberorum vestrae
permittemus, hic passuri, quodcunque patien
Procul ab oculis nostris urbs nostra diripiat
datur. Hostes Rhodios esse, Romani iudi
sunt: est tamen et nostrum aliquod de nobis
quo nunquam indicabimus nos vestros hostes
quam hostile, etiam si omnia patiemur, faci

XXV. Secundum talem orationem univ
sus prociderunt, ramosque oleae supplices
tandem excitati, curia excesserunt. Tunc s
interrogari coeptae. Infestissimi Rhodiis
consules praetoresve aut legati gesserant in
nia bellum. Plurimum causam eorum a
Porcius Cato; qui, asper ingenio, tum lene
que senatorem egit. Non inseram simula
copiosi, quae dixerit, referendo: ipsius ora
exstat, Originum quinto libro inclusa. R
sponsum ita redditum est, ut nec hostes fie
socii permanerent. Philocrates et Astym
cipes legationis erant. Partem cum Phil

classis, in eam legationem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de ea re scitum populi fieret, aut literis mandaretur: quod, nisi impetrarent, maior a repulsa ignominia esset. Praefecti classis id unius erat ius, ut agere de ea re sine rogatione ulla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut sociali foedere se cum Romanis non illigarent ob nullam aliam causam, quam ne spem regibus absciderent auxilii sui, si quid opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate et fortuna eorum percipiendi. Tunc utique petenda societas videbatur, non quae tutiores eos ab aliis faceret, (nec enim timebant quemquam, praeter Romanos) sed quae ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem fere tempus et Caunii descivere ab his, et Mylasenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi civitatis erant, ut non sentirent, si Lycia et Caria ademptae ab Romanis forent, cetera aut se ipsa per defectionem liberarent, aut a finitimis occuparentur, includi se insulae parvae et sterilis agri litoribus, quae nequaquam alere tantae urbis populum posset. Missa igitur iuventute, propere et Caunios, quanquam Cibyratarum asciverant auxilia, coegerunt imperio parere; et Mylasenses Alabandenosque, qui, Euromensium provincia adempta, ad ipsos coniuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam acie vicerunt.

XXVI. Dum haec ibi, alia in Macedonia, alia Romae geruntur; interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatem redacto, Scodrae, quae regia fuerat, praesidio imposito Ganium praefecit, Rhizoni et Olcinio urbibus opportunis C. Licinium. Praepositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus: ubi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obviam effusa. Hinc, praesidio imposito, in Molossidem transgressus: cuius omnibus oppidis, praeter

mortem servituti praeponerent, hortan
adversus praepotentes viros hiscere aud
dem Theodotus quidam, nobilis et ipse
quum maior a Romanis metus timorem a
suis vicisset, *Quae vos rabies*, inquit, *agit*
rum hominum noxae civitatem accession
Equidem pro patria qui letum oppetissent,
do audivi: qui patriam pro se perire ae
rent, hi primi inventi sunt. Quin aperim
imperium accipimus, quod orbis terrarı
Haec dicentem quum multitudo sequeret
et Theodotus in primam stationem host
runt, atque ibi, offerentes se ipsi vulner
fecti: urbs dedita est Romanis. Simili
Cephali principis clausum Tecmonem, i
cto, per deditionem recepit. Nec Phyla
reum, oppugnationem tulerunt. Pacata
visisque in hiberna copiis per opportunas
gressus ipse in Illyricum, Scodrae, quo q
ti ab Roma venerant, evocatis ex tota pro
cipibus, conventum habuit. Ibi pro tri
nuntiavit de sententia consilii: *Senatum*

'elicto Caravantio, cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus, et Dassarensibus, et Selepitanis, ceterisque Illyriis, vectigal dimidium eius impositum, quod 'egi pependissent. Inde in tres partes Illyricum divisit. Unam eam fecit, quae supra dicta est; alteram Labeatas omnes; tertiam Agravonitas, et Rhizonitas, et Olciniatas, accolasque eorum. Hac formula licta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hiberna rediit.

XXVII. Dum haec in Illyrico geruntur, Paullus ante adventum decem legatorum Q. Maximum filium, iam ab Roma regressum, ad Aeginium et Agassas diripiendas mittit: Agassas, quod, quum Marcio consuli tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Aeginiensium novum crimen erat. Famae de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum, urbem ingressos, hostiliter saevierant. Ad Aeniorum quoque urbem diripiendam L. Postumium misit, quod pertinacius, quam finitimae civitates, in armis fuerant. Auctumni fere tempus erat; cuius temporis initio circumeundam Graeciam, visendaque, quae nobilitata fama maiora auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur, ut statuit, praeposito castris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio et Athenaeo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit, inclutum oraculum: ubi, sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus impositurі statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinavit. Lebadiae quoque templum Iovis Trophonii adiit. Ubi quum vidisset os specus, per quod oraculo utentes sciscitatum deos descendunt, sacrificio Iovi Hercynaeque facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad *spectaculum Euripi Euboeaeque insulae, ponte continenti iunctae,* descendit. A Chalcide Aulidem rate

traiicit, trium millium spatio distantem, portum inclutum statione quondam mille navium Agamemnoniae classis, Dianaeque templo, ubi navibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota, rex ille regum petiit. Inde Oropum Atticae ventum est; ubi pro deo vates antiquus colitur, templumque vetustum est, fontibus rivisque circa amoenum. Athenas inde, plenas quidem et ipsas vetustate famae, multa tamen visenda habentes: arcem, portus, muros Piraeeum urbi iungentes, navalia magnorum imperatorum, simulacra deorum hominumque, omni genere et materiae et artium insignia.

XXVIII. Sacrificio Minervae praesidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die pervenit. Urbs erat tunc praeclara ante excidium, arx quoque et Isthmus praebuere spectaculum: arx intra moenia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: Isthmus duo maria, ab occasu et ortu solis finitima, artis faucibus dirimens. Sicyonem inde et Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclutam Aesculapii nobili templo; quod, quinque millibus passuum ab urbe distans, nunc vestigiis revulsorum donorum, tum donis dives erat, quae remediorum salutarium aegri mercedem sacraverant deo. Inde Lacedaemonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem, ac Pallantium: unde per Megalopolim Olympiam escendit; ubi et alia quidem spectanda visa, et, Iovem velut praesentem intuens, motus animo est. Itaque, haud secus quam si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Graecia, ut nihil eorum, quae quisque Persei bello privatim aut publice sensisset, inquireret, ne cuius metu sollicitaret animos sociorum, Demetriadem quum revertitur, in itinere sordidata turba Aetolorum occurrit; mirantique et percunctanti, quid

esset, defertur, quingentos quinquaginta principes ab Lycisco et Tisippo, circumsesso senatu per milites Romanos, missos a Baebio praefecto praesidii, interfectos; alios in exsilium actos esse: bonaque eorum, qui interfecti essent, et exsulum possidere, qui arguebant. Iussis Amphipoli adesse, ipse, convento Cn. Octavio Demetriade, postquam fama accidit, traiecisse iam mare decem legatos, omnibus aliis omissis, Apolloniam ad eos pergit. Quo quum Perseus obviam Amphipoli nimis soluta custodia processisset, (id diei iter est) ipsum quidem benigne allocutus est: ceterum, postquam in castra ad Amphipolim venit, graviter increpuisse traditur C. Sulpicium: primum, quod Persea tam procul a se vagari per provinciam passus esset: deinde, quod adeo indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula sua pateretur: referrique tegulas et resarciri tecta, sicut fuerant, iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo, traditos A. Postumio, in custodiam misit; filiam cum minore filio, a Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit.

XXIX. Ipse, ubi dies venit, quo adesse Amphipoli denos principes civitatium iusserat, literasque omnes, quae ubique depositae esset, et pecuniam regiam conferri, cum decem legatis, circumfusa omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Assuetis regio imperio tamen novum formam terribilem praebuit tribunal, summoto aditus, praeco, accensus, insueta omnia oculis auribusque; quae vel socios, nedum hostes victos, terrere possent. Silentio per praeconem facto, Paullus Latine, quae senatui, quae sibi ex consilii sententia visa essent, pronuntiavit, ea Cn. Octavius praetor (nam et ipse aderat) interpretata sermone Graeco referebat. *Omnium primum liberos esse iubere Macedonas,* habentes urbe

easdem agrosque, utentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum dimidium eius, quod pependissent regibus, pendere populo Romano. Deinde in quattuor regiones dividi Macedoniam. Unam fore et primam partem, quod agri inter Strymonem et Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nessum, ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, praeter Aenum, et Maroneam, et Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occasum, Bisalticam omnem cum Heraclea, quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, praeter Sinticen Heracleam et Bisaltas: ab occasu qua Axius terminaret fluvius, additis Paeonibus, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad septentrionem Bora mons obiicitur. Adiecta huic parti regio Paeoniae, qua ab occasu praeter Axium amnem porrigitur: Edessa quoque et Beroea eodem concesserunt. Quarta regio trans Boram montem, una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum, ubi concilia fierent, primae regionis Amphipolim, secundae Thessalonicen, tertiae Pellam, quartae Pelagoniam fecit. Eo concilia suae cuiusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari iussit. Pronuntiavit deinde, *neque connubium, neque commercium agrorum aedificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suae esse. Metalla quoque auri atque argenti non exerceri: ferri et aeris permitti.* Vectigal exercentibus dimidium eius impositum, quod pependissent regi. Et sale invecto uti vetuit. Dardanis repetentibus Paeoniam, quod et sua fuisset, et continens esset finibus suis, *Omnibus dare libertatem* pronuntiavit, *qui sub regno Persei fuissent.* Post non impetratam Paeoniam, salis commercium dedit: tertiae regioni imperavit, ut Stobos Paeoniae dere-

herent, pretiumque statuit. Navalem materiam e ipsos caedere, et alios pati vetuit. Regionibus, quae affines barbaris essent, (excepta autem tertia, omnes erant) permisit, ut praesidia armata in finibus extremis haberent.

XXX. Haec, pronuntiata primo die conventus, varie affecerunt animos. Libertas praeter spem data arrexit, et levatum annuum vectigal. Regionatim commercia interruptis ita videri lacerata, tanquam animalia in artus, alterum alterius indigentes, distracta: adeo, quanta Macedonia esset, quam divisui facilis, et ut se ipsa quaeque contenta pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros, (trans Nessum amnem incolunt et circa Strymonem) et multas frugum proprietates, et metalla, et opportunitatem Amphipolis: quae obiecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes, Thessalonicen et Cassandream, habet; ad hoc Pallenen, fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei praebent portus ad Toronen ac montem Atho, (Aeneae vocant hunc) alii ad insulam Euboeam, lii ad Hellespontum opportune versi. Tertia regio obiles urbes, Edessam et Beroeam et Pellam, habet, Vettiorum bellicosam gentem: incolas quoque perultos Gallos et Illyrios, impigros cultores. Quarn regionem Eordaei et Lyncestae et Pelagones olunt: iuncta his Atintania, et Stymphalis, et Eliotis. Frigida haec omnis, duraque cultu, et aspera ga est: cultorum quoque ingenia terrae similia et. Ferociores eos et accolae barbari faciunt; c bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus . Divisae itaque Macedoniae, partium usibus ratis, *quanta universos teneat Macedonas*, for-*dicta*, quum leges quoque se daturum osten-

XXXI. Aetoli deinde citati: in qua cognitione magis, utra pars Romanis, utra regi favisset, quaesitum est, quam utri fecissent iniuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectores: exsilium pulsis aeque ratum fuit, ac mors interfectis. A. Baebius unus est damnatus, quod milites Romanos praebuisset ad ministerium caedis. Hic eventus Aetolorum causae in omnibus Graeciae gentibus populisque eorum, qui partis Romanorum fuerant, inflavit ad intolerabilem superbiam animos; et obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio favoris in regem contigerat. Tria genera principum in civitatibus erant: duo, quae adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum, sibi privatim opes oppressis faciebant civitatibus: medium unum, utrique generi adversum, libertatem et leges tuebatur. His ut maior apud suos caritas, ita minor ad externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi quum frequentes et ex Peloponneso, et ex Boeotia, et ex aliis Graeciae conciliis adessent, implevere aures decem legatorum: *Non eos tantum, qui se propalam per vanitatem iactassent, tanquam hospites et amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto favisse: reliquos per speciem tuendae libertatis in conciliis adversus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi, fractis animis partium, aleretur confirmaretur que auctoritas eorum, qui nihil praeter imperium Romanorum spectarent.* Ab his editis nominibus, evocati literis imperatoris ex Aetolia, Acarnaniaque, et Epiro, et Boeotia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius et Cn. Domitius, ut ipsi edicto evocarent. Id duabus de causis factum: una, quod fiduciae plus animorumque esse Achaeis ad non parendum crede-

bant, et forsitan etiam in periculo fore Callicratem et ceteros criminum auctores delatoresque: altera, cur praesentes evocarent, causa erat, quod ex aliis gentibus principum literas deprensas in commentariis regiis habebant: in Achaeis caecum erat crimen, nullis eorum literis inventis. Aetolis dimissis, Acarnanum citata gens. In his nihil novatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quaerendo deinde latius, qui publice aut privatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendere: et ad Antissam in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissaeos, Labeonem miserunt; quod Antenorem, regium praefectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus, portu receptum commeatibus iuvissent. Duo securi percussi viri insignes; Andronicus Andronici filius Aetolus, quod, patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset: et Neo Thebanus, quo auctore societatem cum Perseo iunxerant.

XXXII. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus advocatum concilium. Pronuntiatum, *Quod ad statum Macedoniae pertinebat, senatores, quos Synedros vocant, legendos esse, quorum consilio respublica administraretur.* Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis, maioribus quam quindecim annos natis, praecedere in Italiam placeret. Id, prima specie saevum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. Nominati sunt enim regis amici purpuratique, duces exercituum, praefecti navium aut praesidiorum; servire regi humiliter, aliis superbe imperare assueti: praedivites alii, alii, quos fortuna non aequarent, his sumptibus pares: regius omnibus victus vestitusque: nulli civilis animus, neque legum neque libertatis aequae patiens. Omnes *gitur, qui in* aliquibus ministeriis regiis, etiam o

in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denuntiata. Leges Macedoniae dedit cum tanta cura, ut non hostibus victis, sed sociis bene meritis, dare videretur: et quas ne usus quidem longo tempore (qui unus est legum corrector) experiendo argueret. Ab seriis rebus ludicrum, quod ex multo ante praeparato, et in Asiae civitates, et ad reges missis, qui denuntiarent, et quum circumiret ipse Graeciae civitates, indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam et artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo, et athletarum, et nobilium equorum convenit: et legationes cum victimis, et quicquid aliud deorum hominumque causa fieri magnis ludis in Graecia solet. Ita factum est, ut non magnificentiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quae rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulae quoque legationibus paratae et opulentia et cura eadem. Vulgo dictum ipsius ferebant: *Et convivium instruere, et ludos parare eiusdem esse, qui vincere bello sciret.*

XXXIII. Edito ludicro omnis generis, clipeisque aereis in naves impositis, cetera omnis generis arma, cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam, Luamque matrem, et ceteros deos, quibus spolia hostium dicare ius fasque est, ipse imperator, face subdita, succendit. Deinde circumstantes tribuni militum pro se quisque ignes coniecerunt. Notata est in illo conventu Europae Asiaeque, undique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis navalibus terrestribusque exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonae, ut et privatis, et civitatibus, et gentibus, dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in usum modo praesentem, sed etiam quod domos avehérent.

ctaculo fuit ei, quae venerat, turbae non scenicum
;is ludicrum, non certamina hominum, aut curri-
ı equorum, quam praeda Macedonica omnis, ut
retur, exposita statuarum, tabularumque, texti-
ı, et vasorum ex auro et argento et aere et ebore
orum ingenti cura in ea regia: ut non in praesen-
modo speciem, qualibus referta regia Alexandreae
:, sed in perpetuum usum fierent. Haec, in clas-
imposita, devehenda Romam Cn. Octavio data.
ıllus, benigne legatis dimissis, transgressus Stry-
ıem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit:
e profectus, Pellam quinto die pervenit. Praeter-
ssus urbem, ad Spelaeum, quod vocant, biduum
:atus, P. Nasicam, et Q. Maximum filium cum
te copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Persea
erant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurre-
ipse, Epirum petens, quintis decimis castris Pas-
onem pervenit.

XXXIV. Haud procul inde Anicii castra aberant,
quem literis missis, ne quid ad ea, quae fierent,
veretur; *senatum praedam Epiri civitatium, quae
Persea defecissent, exercitui dedisse*, summissis
turionibus in singulas urbes, qui se dicerent ad
esidia deducenda venisse, ut liberi Epirotae, sicut
cedones, essent, denos principes ex singulis evo-
it civitatibus: quibus, quum denuntiasset, ut au-
n atque argentum in publicum proferretur, per
nes civitates cohortes dimisit. Ante in ulteriores,
ım in propiores, profecti, ut uno die in omnes per-
.iretur. Edita tribunis centurionibusque erant,
ıe agerentur. Mane aurum omne argentumque
latum: hora quarta signum ad diripiendas urbes
um est militibus: tantaque praeda fuit, ut in equi-
ı quadringeni denarii, peditibus duceni divideren-
, centum quinquaginta millia capitum humanorum
'ucerentur. Muri deinde direptarum urbium d

ruti sunt: ea fuere oppida circa septuaginta. Vendita praeda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paullus ad mare Oricum descendit, nequaquam, ut ratus erat, expletis militum animis: qui, tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiae praedae esse indignabantur. Orici quum missas cum Scipione Nasica Maximoque filio copias invenisset, exercitu in naves imposito, in Italiam traiecit. Et post paucos dies Anicius, conventu reliquorum Epirotarum Acarnanumque acto, iussisque in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causae reservarat, et ipse, navibus exspectatis, quibus usus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Quum haec in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos et regem Eumenem missi erant, in Asiam pervenerunt. Indutiis per hiemem factis, et Galli domos abierant, et rex in hiberna concesserat Pergamum, gravique morbo aeger fuerat. Ver primum ex domo excivit: iamque Synnada pervenerant, quum Eumenes ad Sardes undique exercitum contraxerat. Ibi et Romani Solovettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, et Attalus cum iis profectus; sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque, ferociorem eum deprecando factum: ut mirum videri posset, inter tam opulentos reges, Antiochum Ptolemaeumque, tantum legatorum Romanorum verba valuisse, ut extemplo pacem facerent; apud Gallos nullius momenti fuisse.

XXXV. Romam primum reges captivi, Perseus et Gentius, in custodiam cum liberis abducti; dein turba alia captivorum: tum quibus Macedonum denuntiatum erat, ut Romam venirent, principumque Graeciae. Nam hi quoque non solum praesentes exciti erant, sed etiam, si qui apud reges esse dice-

pantur, literis arcessiti sunt. Paullus ipse post dies paucos regia nave ingentis magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spoliis, non insignium tantum armorum, sed etiam regiorum textilium, adverso Tiberi ad urbem est subvectus, completis ripis obviam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius et Octavius classe sua advecti. Tribus iis omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio praetori, cum tribunis plebis ageret, ex auctoritate Patrum rogationem ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inveherentur, imperium esset. Intacta invidia media sunt: ad summa ferme tendit. Nec de Anicii, nec de Octavii triumpho dubitatum est: Paullum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat; de praeda parcius, quam speraverant ex tantis regiis opibus, dederat nihil relicturis, si aviditati indulgeretur, quod in aerarium deferret. Totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitiis ferendae legis. Sed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus militum secundae legionis in Macedonia fuerat, privatim imperatori inimicus, prensando ipse, et per suae legionis milites sollicitando, stimulaverat, ut frequentes ad suffragium adessent: *Imperiosum ducem et malignum antiquando rogationem, quae de triumpho eius ferretur, ulciscerentur: plebem urbanam secuturam esse militum iudicia. Pecuniam illum dare non potuisse? Militem honorem dare posse! ne speraret ibi fructum gratiae, ubi non meruisset.*

XXXVI. His incitatis, quum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius tribunus plebis ferret, et privatis de lege dicendi locus esset, sed ad suadendum, ut in re minime dubia, haud quisquam procederet; *Ser. Galba* repente processit, et a tribunis postu-

acerbe munia militiae; plus laboris, plus
quam desiderasset res, iniunctum; contra in p
in honoribus, omnia artata: militiamque, s
succedat ducibus, horridiorem asperioremque
tibus; eandem victoribus inopem atque inhoi
futuram. Macedonas in meliore fortuna, qu
lites Romanos, esse. Si frequentes postero d
gem antiquandam adessent, intellecturos pot
ros, non omnia in ducis, aliquid et in militu
esse. His vocibus incitati, postero die milit
frequentia Capitolium compleverunt, ut adit
praeterea ad suffragium ferendum esset. In
catae primae tribus quum antiquarent, conc
Capitolium principum civitatis factus est, *I*
facinus esse, clamitantium, *L. Paullum, tanti*
ctorem despoliari triumpho: obnoxios imp
tradi licentiae atque avaritiae militari. Nu
saepe per ambitionem peccari. Quid, si dom
tes imperatoribus imponantur? In Galbam pro
que probra ingerere. Tandem, hoc tumultu

*Aemilius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla aestimari possit, vel hoc satis erat, quod, quum tam seditiosos et leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem severitas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque, antiqua disciplina habiti, * neque fecerunt. Ser. quidem Galba, si in L. Paullo accusando tirocinium ponere, et documentum eloquentiae dare voluit, non triumphum impedire debuit, quem, si nihil aliud, senatus iustum esse iudicaverat: sed postero die, quam triumphatum est, privatum eum visurus esset, nomen deferret, et legibus interrogaret; aut serius paullo, quum primum magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita et pretium recte facti triumphum haberet L. Paullus pro egregie bello gesto; et poenam, si quid et vetere gloria sua et nova indignum fecisset. Sed videlicet, cui crimen nullum, nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes voluit. Diem integrum hesterno die ad accusandum L. Paullum petiit: quattuor horas, quantum supererat diei, dicendo absumpsit. Quis unquam tam nocens reus fuit, cuius vitia vitae tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit, quod L. Paullus, si causam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: unam militum Macedonicorum; puram alteram, integrioris iudicii et a favore et odio, universo iudicante populo Romano. Apud concionem togatam et urbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos, Ser. Galba, diceres? illa enim tibi tota abscisa oratio esset: „In statione severius et intentius institisti; vigi„liae acerbius et diligentius circumitae sunt; operis „plus, quam antea, fecisti, quum ipse imperator et „exactor circumiret; eodem die et iter fecisti, et i„aciem ex itinere ductus es. Ne victorem quidem*

„acquiescere passus est: statim ad persequendos hostes duxit. Quum te praeda partienda locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, et in aerarium laturus." Haec quidem ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiae, parum avaritiae suae inservitum censent; ita apud populum Romanum nihil valuissent: qui, ut vetera atque audita a parentibus suis non repetat, quae ambitione imperatorum clades acceptae sint, quae severitate imperii victoriae partae, proximo certe Punico bello, quid inter M. Minucium magistrum equitum et Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accusatorem id scire potuisse, et supervacaneam defensionem Paulli fuisse. Transeatur ad alteram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, et verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre possit.

XXXVIII. Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quam paullo ante eram, quum ad plebem urbanam spectabat oratio. Quid etiam dicitis, milites? Aliquis est Romae praeter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit? et eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes urbem inire prohibet. Erratis, milites, si triumphum imperatoris tantum, et non militum quoque et universi populi Romani, esse decus censetis. Non unius in hoc Paulli. Multi etiam, qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quam C. Lutatio primi Punici belli, quam P. Cornelio secundi, quam illis, qui post eos triumphaverunt. Nec L. Paullum minorem aut maiorem imperatorem triumphus faciet. Militum magis in hoc universique populi Romani fama agitur

ium ne invidiae et ingrati animi adversus claris-
m quemque civem opinionem habeat, et imitari in
populum Atheniensem, lacerantem invidia princi-
uos, videatur. Satis peccatum in Camillo a maio-
 vestris est, quem tamen ante receptam per eum a
is urbem violarunt: satis insuper a vobis in P.
cano. Literni domicilium et sedem fuisse domi-
Africae! Literni sepulcrum ostendi! Erubesca-
gloria si par illis viris L. Paullus, iniuria vestra
quetur. Haec igitur primum infamia deleatur,
a apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis
 aut Africani, aut Paulli, similis esse in ingrata
imica bonis civitate velit? Si infamia nulla esset,
 gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus
communem nominis Romani gloriam habet? Tot
llis triumphi, tot de Hispanis, tot de Poenis,
rum tantum imperatorum, an populi Romani, di-
ur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de
nibale, [nec de Philippo,] sed de Epirotis, Cartha-
ensibusque, et Macedonibus triumphi acti sunt;
on M'. Curius tantum, nec P. Cornelius, [nec T.
ictius,] sed Romani triumpharunt. Militum qui-
propria est causa; qui et ipsi laureati, et quisque
s, quibus donati sunt, insignes, triumphum nomine
t, suasque et imperatoris laudes canentes per ur-
incedunt. Si quando non deportati ex provincia
tes ad triumphum sint, fremunt: et tamen tum
ue se absentes, quod suis manibus parta victoria
triumphare credunt. Si quis vos interroget, mili-
 ad quam rem in Italiam deportati, et non statim,
ecta provincia, dimissi sitis? quid Romam fre-
tes sub signis veneritis, quid moremini hic, et non
rsi domos quisque abeatis vestras? quid aliud re-
deatis, quam vos triumphantes videri velle? Vos
 victores conspici velle debebatis.

XXXIX. Triumphatum nuper de Philippo, pa-

prae pudore videntur insignia ipsi sua tr
vos Gentium, quam Persea, duci in triumj
Quirites, et de accessione potius belli, q
triumphari? Et legiones ex Illyrico laur
inibunt, et navales socii? Macedonicae l
abrogato, triumphos alienos spectabunt?
tam opimae praedae, tam opulentae vic
fiet? Quonam abdentur illa tot millia a
tracta corporibus hostium? an in Maced
tentur? Quo signa aurea, marmorea, ebu
pictae, textilia, tantum argenti caelati,
tanta pecunia regia? An noctu, tanquan
aerarium deportabuntur? Quid? illud
maximum, nobilissimus opulentissimusqu
ubi victori populo ostendetur? Quos Syp
ptus, accessio Punici belli, concursus fec
meminimus. Perseus rex captus, Philippi
der filii regis, tanta nomina, subtrahen
oculis? Ipsum L. Paullum, bis consulem
Graeciae omnium oculi conspicere urbe

atuerunt. Consul, proficiscens, praetorve, paludaus cum lictoribus in provinciam et ad bellum, vota in 'apitolio nuncupat: victor, perpetrato eodem, in Caitolio triumphans ad eosdem deos, quibus vota nuncuavit, merita dona populi Romani transvehit. Pars on minima triumphi est victimae praecedentes; ut ppareat, diis grates agentem imperatorem ob remublicam bene gestam redire. Omnes illas victimas, uas traducendas in triumpho vindicavit, alias alio aedente, mactabitis? Quid? illas epulas senatus, quae ec privato loco, nec publico profano, sed in Capitolio luntur, (utrum hominum voluptatis causa, an deoum hominumque?) auctore Ser. Galba, turbaturi stis? L. Paulli triumpho portae claudentur? Rex Iacedonum Perseus cum liberis et turba alia captivoum, spolia Macedonum, citra flumen relinquentur? . Paullus privatus, tanquam rure rediens, a porta omum ibit? Et tu, centurio, miles, quid de imperatoe Paullo senatus decrerit potius, quam quid Ser. Gala fabuletur, audi: et hoc dicere me potius, quam llum, audi. Ille nihil, praeterquam loqui, et id ipsum ıaledice ac maligne, didicit: ego ter et vicies cum oste per provocationem pugnavi: ex omnibus, cum uibus manum conserui, spolia retuli: insigne corpus onestis cicatricibus, omnibus adverso corpore excetis, habeo. Nudasse deinde se dicitur, et, quo quaeue bello vulnera accepta essent, retulisse. Quae um ostentat, adapertis forte, quae velanda erant, umor inguinum proximis risum movit. Tum, *Hoc uoque, quod ridetis,* inquit, *in equo dies noctesque ersedendo habeo: nec magis me eius, quam cicatrium harum, pudet poenitetque; quando nunquam mihi npedimento ad rempublicam bene gerendam domiılitiaeque fuit. Ego hoc ferro saepe vexatum corus vetus miles adolescentibus militibus ostendi: Galnitens et integrum denudet. Revocate, si videtu*

tribuni, ad suffragium tribus; ego ad vos, mi
[*descendam, euntesque ad suffragia assectabor, et notab*
probos ingratosque, et eos, qui non regi se ab imperator
eum ultro sibi per ambitionem servire aequum censent.
oratione castigata militaris turba ita mutavit animum, ut
ad suffragium revocatae ad unam omnes rogationem de tri
iuberent. Victa igitur inimicorum malevolentia et obtrecta
triumphavit Paullus de Perseo rege et Macedonibus per tri
ante diem quartum et tertium et pridie Kalendas Decem
Fuit hic triumphus, sive magnitudinem victi regis, sive sp
simulacrorum, sive pecuniae vim spectes, longe magnific
mus, ut omnium ante actorum comparationem amplitudine
ruret. Populus, exstructis per forum et cetera urbis loca
traduci pompam oportebat, tabulatis theatrorum in modum
ctavit in candidis togis. Aperta templa omnia et sertis cor
ture fumabant. Lictores satellitesque confluentem temere
iam et vage discurrentem summoventes e medio, patentes
vias vacuasque praebebant. Quum in tres, ut diximus, die
tributa esset pompa spectaculi, primus dies vix suffecit
vehendis signis tabulisque captivis, in ducentos quinqua
currus impositis. Sequenti die multis plaustris translatum,
quid Macedonicorum armorum pulcherrimum et magnifice
mum fuit, quae et ipsa ferri aut aeris recens tersi nitore
debant, et ita structa erant inter se, ut, quum acervatim
gumulata, quam artificiose digesta, viderentur, miram qua
hac ipsa velut temeraria et fortuita concursione speciem e
rent oculis: galeae scutis, et loricae ocreis, et peltae Cre
et Thracicae caetrae, et pharetrae equestribus permixtae f
strictique gladii hinc inde mucrone exserto minaces, et e l
bus eminentes sarissae. Atque haec omnia quum laxius v
inter se forent, si quando in transvehendo sibi mutuo allid
tur, Martium quendam ac terribilem edebant sonum, ut ne
quidem conspici possent sine quodam animorum horrore.
onusta argento signato vasa quinquaginta supra septinge
tribus millibus hominum portabantur. Tria talenta in sin
a quaternis gestata hominibus. Erant et qui crateras argen
et phialas, et calices, et cornua ferebant, tum apte inter s
locata, tum magnitudine, et pondere, et exstantis insignitum
laturae artificio conspicua. Tertio autem die ducere a
primo statim mane coepere tubicines, non festos sollen
pomparum modos, sed bellicum canentes, quasi in aciem p
dendum foret. Post hos agebantur pingues, cornibus au
et vittis sertisque redimiti boves centum et viginti. Du
eos cincti fasciis eximie opere textis iuvenes, quibus

additi pueri pateras aureas argenteasque gestabant. Sequebantur ii, qui signatum aurum in vasis septem et septuaginta ferebant, quorum unumquodque, quemadmodum et ea, in quibus argentum translatum fuerat, tria talenta habebat. Tum visebatur sacra phiala decem talentorum pondo auri, pretiosis distincta gemmis, quam Paullus faciendam curaverat, et Antigonides, Seleucidesque, et Thericlea, ceteraque pocula ex auro, quibus Persei triclinia ornabantur. Subibat Persei currus, eius armis onustus, addito diademate. Sequebatur captivorum agmen: Bithys, Cotyis regis filius, obses in Macedoniam a patre missus, ac deinde cum Persei liberis captus a Romanis; tum ipsi Persei liberi, comitante educatorum et magistrorum agmine, manus ad spectatores cum lacrimis miserabiliter tendentium, et docentium pueros, implorandam suppliciter victoris populi misericordiam. Filii erant duo, puella una, qui eo maiorem movebant miserationem spectantibus, quod ipsi per aetatem vix mala sua intelligere poterant. Itaque plurimi lacrimas tenere non potuerunt, et omnibus confudit animum tacitus quidam maeror, qui sincere eos frui gaudio, quam diu sub oculis pueri fuerunt, non sineret. Pone filios incedebat cum uxore Perseus, pullo amictu, cum crepidis Graeci moris, stupenti et attonito similis, et cui magnitudo malorum mentem omnino eripuisse videretur. Sequebatur amicorum et familiarium turba, quorum in vultu dolor gravis eminebat, quique, quum semper oculos in eum figerent, lacrimis rigantes ora, satis indicabant, sese illius dolere malis, suorum immemores. Hanc quidem ignominiam deprecatus erat Perseus, missis ad Aemilium, qui orarent, ne in triumpho duceretur. Risit Aemilius hominis ignaviam, et *Id quidem*, inquit, *in ipsius et pridem fuit, et nunc est, manu ac potestate:* tacite monens, ut generosa morte id, quod metuebat, dedecus effugeret. Sed forte consilium non admisit mollis animus, et nescio qua spe delinitus, maluit in praedae suae parte ipse numerari. Quadringentae inde coronae aureae portabantur, Paullo ab omnibus fere Graeciae et Asiae civitatibus in gratulationem victoriae per legatos dono missae: grandis sane, si per se ipsae spectarentur, pretii, sed mediocris accessio immanium opum, quae in hoc triumpho transvectae fuerant.]

XL. Summam omnis captivi auri argentique translati sestertium millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quae haud dubie maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusque auri, *argenti*, generatim ab ipso scriptis, efficitur. Alte*rum tantum* aut in bellum proximum absumptum, a

in fuga, quum Samothracen peteret, dissipatum tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniae intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus aliis, coacervatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniae Philippus, Perseus contra praedives, bellare cum Romanis coepit. Ipse postremo Paullus in curru magnam, quum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa, maiestatem prae se ferens: post currum inter alios illustres viros filii duo, Q. Maximus et P. Scipio: deinde equites turmatim, et cohortes peditum suis quaeque ordinibus. Pediti in singulos dati denarii centeni, duplex centurioni, triplex equiti. Tantum pediti daturum fuisse credunt, et pro rata aliis, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benigne, hac ipsa summa pronuntiata, acclamassent. Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hostium ductus; sed etiam victor Paullus, auro purpuraque fulgens. Nam duobus e filiis, quos, duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum, familiaeque heredes retinuerat domi, minor, ferme duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum, maior, quattuordecim annorum, triduo post triumphum decessit: quos praetextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes praedestinantes triumphos, oportuerat. Paucis post diebus, data a M. Antonio tribuno plebis concione, quum de suis rebus gestis more ceterorum imperatorum disseruisset, memorabilis eius oratio et digna Romano principe fuit.

XLI. *Quanquam et quam feliciter rempublicam administraverim, et quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror, quum spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint; tamen pau-*

cis, quaeso, sinatis me cum publica felicitate comparare eo, quo debeo, animo privatam meam fortunam. Profectus ex Italia, classem a Brundisio sole orto solvi; nona diei hora cum omnibus meis navibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me, exercitibusque, et classibus lustrandis sacrificavi. A Delphis quinto die in castra perveni: ubi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quae magna impedimenta victoriae erant, progressus inde, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter praesidia eius saltum ad Petram evasi, et, ad pugnam rege coacto, acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi, et, quod bellum per quadriennium quattuor ante me consules ita gesserunt, ut semper successori traderent gravius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut proventus secutus. Civitates omnes Macedoniae se dediderunt; gaza regia in potestatem venit; rex ipse, tradentibus prope ipsis diis, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea videri, eoque suspecta esse. Maris pericula timere coepi, in tanta pecunia regia in Italiam traiicienda, et victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo navium cursu in Italiam pervenerunt, neque erat, quod ultra precarer, illud optavi, ut, quum ex summo retro volvi fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quam respublica, sentiret. Itaque defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero; quod triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et quum ego et Perseus nunc nobilia maxime sortis mortalium exempla spectemur, ille, qui ante se captivos, captivus ipse, duci liberos vidit, incolumes tamen habet: ego, qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii curru in [Capitolium, ad alterum] ex Capi-

tolio prope iam exspirantem veni: neque ex tanta stirpe liberum superest, qui L. Aemilii Paulli nomen ferat. Duos enim, tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia et Fabia gens habent; Paulli in domo, praeter senem, nemo superest. Sed hanc cladem domus meae vestra felicitas et secunda fortuna publica consolatur.

XLII. Haec, tanto dicta animo, magis confudere audientium animos, quam si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octavius Kalendis Decembribus de rege Perseo navalem triumphum egit. Is triumphus sine captivis fuit, sine spoliis. Dedit sociis navalibus in singulos denarios septuagenos quinos; gubernatoribus, qui in navibus fuerant, duplex; magistris navium quadruplex. Senatus deinde habitus est. Patres censuerunt, ut Q. Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret; comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bithys, regis Thracum filius, cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Ceteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies, quam haec acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosque obsides apportantes. Iis, in senatum introductis, et id ipsum argumenti praetendentibus orationis, non sua voluntate Cotyn bello iuvisse Persea, quod obsides dare coactus esset, orantibusque, ut eos pretio, quantum ipsi statuissent Patres, redimi paterentur, responsum ex auctoritate senatus est: *Populum Romanum meminisse amicitiae, quae cum Cotye, maioribusque eius, et gente Thracum fuisset. Obsides datos crimen, non criminis defensionem, esse: quum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Ceterum, etsi Cotys Persei gratiam praetulisset amicitiae populi Romani, magis*

quid se dignum esset, quam quid merito eius fieri posset, aestimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quam praesens exigere. Legati tres nominati, T. Quinctius Flamininus, C. Licinius Nerva, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: et Thracibus munera data in singulos binum millium aeris. Bithys, cum ceteris obsidibus ab Carseolis arcessitus, ad patrem cum legatis missus. Naves regiae, captae de Macedonibus, invisitatae ante magnitudinis, in campo Martio subductae sunt.

XLIII. Haerente adhuc, non in animis modo, sed paene in oculis, memoria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphavit de rege Gentio Illyriisque. Similia omnia magis visa hominibus, quam paria. Minor ipse imperator, et nobilitate Anicius cum Aemilio, et iure imperii praetor cum consule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrii Macedonibus, non spolia spoliis, non pecunia pecuniae, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut praefulgebat huic triumphus recens; ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies, terra marique ferocem, locis munimentisque fretam, gentem Illyriorum: regem regiaeque omnes stirpis ceperat: transtulit in triumpho multa militaria signa, spoliaque alia, et supellectilem regiam: auri pondo viginti et septem, argenti decem et novem pondo: denarium decem et tria millia, et centum viginti millia Illyrii argenti. Ante currum ducti Gentius rex cum coniuge et liberis, et Caravantius frater regis et aliquot nobiles Illyrii. De praeda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex *equiti, sociis nominis* Latini quantum civibus, et *sociis navalibus* dedit quantum militibus. Laetior hun

triumphum est secutus miles, multisque dux ipse carminibus celebratus. Sestertium ducenties ex ea praeda redactum esse, auctor est Antias, praeter aurum argentumque, quod in aerarium sit latum: quod quia unde redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis, et coniuge, et fratre Spoletium in custodiam ex senatusconsulto ductus, ceteri captivi Romae in carcerem coniecti: recusantibusque custodiam Spoletinis, Iguvium reges traducti. Reliquum ex Illyrico praedae ducenti viginti lembi erant; de Gentio rege captos eos Corcyraeis, et Apolloniatibus, et Dyrrhachinis Q. Cassius ex senatusconsulto tribuit.

XLIV. Consules eo anno, agro tantum Ligurum populato, quum hostes exercitus nunquam eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt; et primo comitiali die consules crearunt M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde praetores postero die L. Iulium, L. Appuleium Saturninum, A. Licinium Nervam, P. Rutilium Calvum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His praetoribus duae urbanae provinciae sunt decretae, duae Hispaniae, Sicilia ac Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia Kalendae intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quinctium Flamininum. Et flamen Quirinalis mortuus Q. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is, magno comitatu urbem ingressus, ad forum a porta tribunalque Q. Cassii praetoris perrexit: concursuque undique facto, *Deos, qui urbem Romam incolerent, senatumque et populum Romanum salutatum se* dixit *venisse: et gratulatum, quod Persea Gentiumque reges vicissent; Macedonibusque et Illyriis in ditionem redactis, auxissent imperium.* Quum praetor senatum ei, si velit,

eo die daturum dixisset; biduum petiit, quo templa deum urbemque et hospites amicosque viseret. Datus, qui circumduceret eum, L. Cornelius Scipio quaestor, qui et Capuam ei obviam missus fuerat: et aedes, quae ipsum comitesque eius benigne reciperent, conductae. Tertio post die senatum adiit; gratulatus victoriam est; merita sua in eo bello commemoravit; petiit, *Ut votum sibi solvere, Romae in Capitolio decem maiores hostias, et Praeneste unam Fortunae, liceret: ea vota pro victoria populi Romani esse. Et ut societas secum renovaretur; agerque sibi, de rege Antiocho captus, quem nulli datum a populo Romano Galli possiderent, daretur.* Filium postremo Nicomedem senatui commendavit. Omnium, qui in Macedonia imperatores fuerant, favore est adiutus. Itaque cetera, quae petebat, concessa: de agro responsum est, *Legatos ad rem inspiciendam missuros. Si is ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut, si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quicquam ei datum vellet populus Romanus. Ne cui detur quidem, gratum esse donum posse, quod eum, qui det, ubi vellet, ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemaeum Aegypti regem esse.* Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex * sestertiis iussa dari, et vasorum argenteorum pondo quinquaginta. Et filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabae filio regis Masinissae data essent: et ut victimae aliaque, quae ad sacrificium pertinerent, seu Romae, seu Praeneste immolare *vellet*, regi ex publico, sicut magistratibus Romanis, praeberentur: et ut ex classe, quae Brundisii

esset, naves longae viginti assignarentur, quibus uteretur, donec ad classem, dono datam ei, rex pervenisset. L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumque ipsi et comitibus praeberet, donec navem conscendisset. Mire laetum ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsi emi non sivisse; filium iussisse donum populi Romani accipere. Haec de Prusia nostri scriptores. Polybius, eum regem indignum maiestate nominis tanti, tradit; pileatum, capite raso, obviam ire legatis solitum, libertumque se populi Romani ferre; et ideo insignia ordinis eius gerere. Romae quoque, quum veniret in curiam, summisisse se, et osculo limen curiae contigisse: et *deos servatores suos* senatum appellasse, aliamque orationem, non tam honorificam audientibus, quam sibi deformem, habuisse. Moratus circa urbem triginta haud amplius dies in regnum est profectus, actumque in Asia bellum * * *.

EPITOMAE
LIBRORUM
DEPERDITORUM.

EPITOME XLVI.

umenes rex Romam venit: qui, quia Macedonico bello medium erat, ne aut hostis iudicatus videretur, si exclusus esset, aut eratus crimine, si admitteretur; in commune lex lata est, ne regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus consul Alpi- Gallos, C. Sulpicius Gallus consul Ligures subegit. Legati usiae regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos popu- etur: dixeruntque, eum conspirasse cum Antiocho contra po- lum Romanum. Societas cum Rhodiis deprecantibus iuncta . Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium ca- trecenta viginti septem millia, viginti duo. Princeps senatus us M. Aemilius Lepidus. Ptolemaeus Aegypti rex, pulsus o a minore fratre, missis ad eum legatis, restitutus est. Aria- e Cappadociae rege mortuo, filius eius Ariarathes regnum pit, et amicitiam cum populo Romano per legatos renovavit. raeterea adversus Ligures, et Corsos, et Lusitanos, varie u gestas, et motus Syriae, mortuo Antiocho, qui filium An- um puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antio- puerum cum Lysia tutore Demetrius, Seleuci filius, qui Ro- ses fuerat, clam, quia non dimittebatur a Romanis, inter- et ipse in regnum receptus. L. Aemilio Paullo, qui Per- erat, mortuo, tanta eius abstinentia fuit, ut, quum ex Hi- et ex Macedonia immensas opes retulisset, vix ex auctio- redactum sit, unde uxori eius dos solveretur. Pomptinae a Cornelio Cethego consule, cui ea provincia evenerat, , agerque ex iis factus.

XLVII.

mellio tribuno plebis multa dicta est, quod cum M. Ae- ido pontifice maximo iniuriose contenderat; sacrorum- magistratuum, ius potentius fuit. Lex de ambitu lata.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta triginta octo millia, trecenta quattuordecim. Princeps senatus lectus Aemilius Lepidus. Inter Ptolemaeos fratres, qui dissidebant, foedus ictum, ut alter in Aegypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes, Cappadociae rex, consilio Demetrii, regis Syriae, et viribus pulsus regno, a senatu restitutus est. Missi a senatu, qui inter Masinissam et Carthaginienses de agro iudicarent. C. Marcius consul adversus Dalmatas parum prospere primum, postea feliciter pugnavit; cum quibus bello confligendi causa fuit, quod Illyrios, populi Romani socios, vastaverant; eandemque gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul Transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida, Antipolim et Nicaeam, vastabant, subegit. Praeterea res in Hispania a compluribus parum prospere gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octavo ab urbe condita magistratum, peractis comitiis, insequentisque anni consulibus creatis, inire coeperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati, ad disceptandum inter Masinissam et Carthaginienses missi, renuntiaverunt, vim navalis materiae se Carthagine deprehendisse. Aliquot praetores, a provinciis avaritiae nomine accusati, damnati sunt.

XLVIII.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti quattuor millia. Semina tertii belli Punici referuntur. Quum in finibus Carthaginiensium ingens Numidarum exercitus, duce Ariobarzane, Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit, ut Carthaginiensibus, quum Ariobarzanem, specie contra Masinissam regem, sed re vera contra Romanos, accitum in finibus haberent, bellum indiceretur. Contradicente P. Cornelio Nasica, placuit, legatos mitti Carthaginem, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quod contra foedus et exercitum et navales materias haberent, pacem inter eos et Masinissam facere voluerunt, Masinissa agro, de quo lis erat, cedente. Sed Gisgo, Hamilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, quum senatus pariturum se iudicio legatis dixisset, ita bellum adversus Romanos suadendo concitavit, ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nuntiantes, infestum iam senatum Carthaginiensibus, infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato filii, in praetura mortui, funus tenuissimo, ut valuit, (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniae, ingenti asseveratione mentiretur, Romam missus. M. Aemilius Lepidus, qui princeps senatus ab sextis iam censoribus

ctus, antequam exspiraret, praecepit filiis, lecto se strato nteis, sine purpura efferrent; in reliquum funus ne plus, ieris denos, consumerent: imaginum specie, non sumpti- .obilitari magnorum virorum funera solere. De veneficiis tum. Publicia et Licinia, nobiles feminae, quae viros suos ares necasse insimulabantur, cognita causa, quum praetori vades dedissent, cognatorum decreto necatae sunt. Gulus- .sinissae filius, denuntiavit, Carthagine delectus agi, clas- ımparari, et haud dubium bellum strui. Quum Cato sua- nt iis bellum indiceretur, P. Cornelio Nasica dicente, nihil faciundum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. us Lucullus, A. Postumius Albinus consules, quum dele- evere agerent, nec quemquam gratia dimitterent, ab tribu- ɪbis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non pote- n carcerem coniecti sunt. Quum Hispaniense bellum, pa- rospere aliquoties gestum, ita confudisset civitatem Roma- ut ne ii quidem invenirentur, qui aut tribunatum excipe- ut legati ire vellent, P. Cornelius Aemilianus processit, et turum se militiae genus, quodcunque imperatum esset, ısus est. Quo exemplo omnes ad studium militandi conci- L. Lucullus consul, qui M. Claudio Marcello successerat, lacessere omnes Celtiberiae populi viderentur, Vaccaeos, ıtabros, et alias adhuc incognitas nationes in Hispania t. Ibi P. Cornelius Scipio Africanus Aemilianus, L. Paulli Africani nepos, sed adoptivus, provocatorem barbarum tri- militum occidit: et in oppugnatione Intercatiae urbis, etiam periculum adiit. Nam murum primus transcendit. ulpicius Galba praetor male adversus Lusitanos pugnavit. legati ex Africa cum oratoribus Carthaginiensium, et Gu Masinissae filio, redissent, dicerentque, et exercitum se ısem Carthagine deprehendisse, perrogari sententias pla- Catone et aliis principibus senatui suadentibus, ut in Afri- ınfestim transportaretur exercitus, quod P. Cornelius Na- icebat, nondum sibi iustam causam belli videri, placuit, ut abstinerent, si Carthaginienses classem exussissent, et tum dimisissent: sin minus, proximi consules de Punico ·eferrent. Quum locatum a censoribus theatrum exstruere- P. Cornelio Nasica auctore, tanquam inutile et nociturum is moribus, ex senatusconsulto destructum est, populusque mdiu stans ludos spectavit. Carthaginienses quum adver- edus bellum Masinissae intulissent, victi ab eo, annos ha- nonaginta duos, et sine pulpamine mandere et gustare pa- atum solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

XLIX.

Tertii Punici belli initium altero et sexcentesimo
condita, intra quintum annum, quam erat coeptum,
Inter M. Porcium Catonem et Scipionem Nasicam,
sapientissimus vir in civitate habebatur, alter etiam
a senatu iudicatus erat, diversis certatum sententiis
suadente bellum, et ut tolleretur deleretur que Cart
dissuadente. Placuit tamen, quod contra foedus na
quod exercitum extra fines duxissent, quod socio p
et amico Masinissae arma intulissent, quod filium ei
qui cum legatis Romanis erat, in oppidum non rece
lum iis indici. Priusquam ullae copiae in naves i
Uticenses legati Romam venerunt, se suaque om
Ea legatio, veluti omen, grata Patribus, acerba Ca
bus fuit. Diti patri ludi ad Terentum, ex praece
Sibyllinorum, facti: qui ante annum centesimum,
bello, quingentesimo et altero anno ab urbe condita
Legati triginta Romam venerunt, per quos se Ca
dedebant. Catonis sententia pervicit, ut in decreto
et ut consules quam primum ad bellum proficiscerer
in Africam transierunt, acceptis, quos imperavera
obsidibus, et armis, omnibusque instrumentis bellic
thagine erant; tunc, quum ex auctoritate Patrum i
alium locum, dum a mari decem millia passuum, ne
tum, oppidum facerent, indignitate rei ad rebella
ginienses compulerunt. Obsideri oppugnarique co
thago ab L. Marcio, M'. Manilio consulibus. In qu
ne quum neglectos ab una parte muros duo tribuni
cohortibus suis irrupissent, et ab oppidanis graviter
a Scipione Africano expliciti sunt: per quem et cast
norum, quod nocte expugnabant, paucis equitibus i
beratum est: castrorumque, quae Carthaginienses,
piis ab urbe pariter egressi, oppugnabant, liberat
praecipuam gloriam tulit. Praeterea, quum ab in
tione Carthaginis consul (alter enim Romam ad e
exercitum duceret adversus Hasdrubalem, qui cum
iniquum saltum insederat, suasit primo consuli,
loco confligeret. Victus deinde complurium, qui e
eius et virtuti invidebant, sententiis, et ipse saltum i
quumque, sicut praedixerat, fusus fugatusque es
exercitus, et duas cohortes ab hoste obsiderentur,
equitum turmis in saltum reversus, liberavit eas, et i
duxit. Quam virtutem eius et Cato, vir promptio
randum linguae, in senatu sic prosecutus est, ut

juos, qui in Africa militarent, umbras militare
:e ; et populus Romanus eo favore complexus,
nae eum tribus consulem scriberent, quum hoc
.iceret. Quum L. Scribonius tribunus plebis
mulgasset, ut Lusitani, qui, in fidem populi R
Ser. Galba in Galliam venissent, in libertatem
M. Cato acerrime suasit. Exstat oratio in Anna.
sa. Q. Fulvius Nobilior, et saepe ab eo in se
respondit pro Galba. Ipse quoque Galba, quum se
ret, complexus duos filios praetextatos, et Sulpi
cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus e
antiquaretur. Exstant tres orationes eius: duae a
nem tribunum plebis rogationemque eius, habitae
ına contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusit
sese castra habentes caesos fatetur, quod compert
equo atque homine suo ritu immolatis, per speciem
exercitum suum in animo habuisse. Andriscus qui
sortis homo, Persei regis se filium ferens, et mu
Philippus vocatus, quum ab urbe Romana, quo illum
Syriae rex, ob hoc ipsum mendacium miserat, clam p
multis ad falsam eius fabulam, velut ad veram, coeur
tracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate in
ıut armis occupavit. Fabulam autem talem finxerat.
e et Perseo rege ortum, traditum educandum Creter
sse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret
elut semen regiae stirpis exstaret. Perseo demortu
yttei se educatum usque ad duodecimum annum aet
em eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum
isse sui. Affecto deinde eo, quum prope ad vitae fi
m esset, detectam tandem ibi originem suam, falsae
ıllum datum, signo Persei regis signatum, quem sibi
m ad puberem aetatem venisset: obtestationesque
ctas, ut res in occulto ad id tempus servaretur. Pr
'lum traditum: in quo relicti sibi duo thesauri a pe
ır. Tum scienti mulierem subditum se esse, veram
anti, edidisse genus: atque obtestatam, ut prius, q
ad Eumenem res, Perseo inimicum, excederet iis
iceretur. Eo se exterritum, simul sperantem aliqu
auxilium, in Syriam se contulisse: atque ibi prim
palam expromere ausum.

L.

lia, *quum* et illam invadere armis atque occu
pus vellet, per legatos Romanorum auxiliis

defensa est. Prusias, rex Bithyniae, omniumque humilli
vitiorum, a Nicomede filio, adiuvante Attalo, rege Pergami,
cisus est. Habebat alium filium, qui, pro superiore ordine d
tium, enatum habuisse unum os continens dicitur. Quum tres
gatos ad pacem inter Nicomedem et Prusiam faciendam Rom
misissent, et unus ex iis multis cicatricibus sartum caput
beret, alter pedibus aeger esset, tertius ingenio socors habere
dixit Cato, Eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor hab
In Syria, quae eo tempore stirpe generis parem regi Mace
num, inertia socordiaque similem Prusiae regem habebat, iac
eo in ganea et lustris, Ammonius regnabat; per quem et am
omnes regis, et Laodice regina, et Antigonus, Demetrii fi
occisi. Masinissa, Numidiae rex, maior nonaginta annis de
sit, vir insignis. Inter cetera opera iuvenilia, quae ad ultim
edidit, adeo, etiam versus in senectam, viguit, ut post sextum
octogesimum annum filium genuerit. Inter tres liberos eius, m
ximum natu Micipsam, Gulussam, Mastanabalem, qui et
Graecis literis eruditus erat, P. Scipio Aemilianus, quum c
mune iis pater regnum reliquisset, et dividere eos arbitrio Sci
ne iussisset, partes administrandi regni divisit. Item Phame
Himilconi, praefecto equitum Carthaginiensium, viro forti,
cuius praecipua opera Poeni utebantur, persuasit, ut ad Ro
nos cum equitatu suo transiret. Ex tribus legatis, qui ad Ma
nissam missi fuerant, Claudius Marcellus, coorta tempest
fluctibus obrutus est. Carthaginienses Hasdrubalem, Masinis
nepotem, quem praetorem habebant, proditionis suspectum,
curia occiderunt: quae suspicio inde emanavit, quod propinq
esset Gulussae, Romanos auxilio iuvantis. P. Scipio Aemi
nus, quum aedilitatem peteret, consul a populo dictus, quem
per annos consulem fieri non licebat, cum magno certamine s
fragantis plebis, et repugnantibus aliquamdiu Patribus, legi
solutus, et consul creatus est. M'. Manilius aliquot urbes c
cumpositas Carthagini expugnavit. Pseudophilippus in Ma
donia, caeso cum exercitu P. Iuventio praetore, a Q. Caecilio
ctus captusque est, et recepta Macedonia.

LI.

Carthago, in circuitu millia viginti tria passuum patens, mag
labore obsessa, et per partes capta est; primum a Mancino le
to, deinde a Scipione consule, cui extra sortem provincia Afr
data erat. Carthaginienses, portu novo, quia vetus obstruc
a Scipione erat, facto, et contracta clam exiguo tempore am
classe, infeliciter navali proelio pugnaverunt. Hasdrubalis q
que ducis eorum castra, ad Nepherim oppidum loco difficili

cum exercitu deleta sunt a Scipione; qui tandem urbem exp gnavit septingentesimo anno, quam erat condita. Spoliorum m ior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Ultimo urbis e: cidio, quum se Hasdrubal Scipioni dedidisset, uxor eius, qua paucis ante diebus de marito impetrare non potuerat, ut ad victo rem transfugerent, in medium se flagrantis urbis incendium, duo bus cum liberis, ex arce praecipitavit. Scipio exemplo patris sui naturalis Aemilii Paulli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugasque ac fugitivos bestiis obiecit. Belli Achaici semina referuntur haec: quod legati populi Romani ab Achaeis pulsati sint Corinthi, missi, ut eas civitates, quae sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LII.

Cum Achaeis, qui in auxilio Boeotos et Chalcidenses habebant, Q. Caecilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit: quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem conscivit. In cuius locum Diaeus, Achaici motus primus auctor, ab Achaeis dux creatus, ad Isthmon a L. Mummio consule victus est: qui, omni Achaia in deditionem accepta, Corinthon ex senatusconsulto diruit, quia ibi legati Romani violati erant. Thebae quoque et Chalcis, quae auxilio fuerant, dirutae. Ipse L. Mummius abstinentissimum virum egit: nec quicquam ex iis opibus ornamentisque, quae praedives Corinthos habuit, in domum eius pervenit. Q. Caecilius Metellus de Andrisco triumphavit; P. Cornelius Scipio Africanus Aemilianus de Carthagine et de Hasdrubale. Viriathus in Hispania primum ex pastore venator, ex venatore latro, mox iusti quoque exercitus dux factus, totam Lusitaniam occupavit; C. Vetilium praetorem, fuso eius exercitu, cepit: post quem C. Plautius praetor nihilo felicius rem gessit: tumque terroris is hostis intulit, ut adversus eum consulari us esset et duce, et exercitu. Praeterea motus Syriae, et bella er reges gesta referuntur. Alexander, homo ignotus et incertae pis, occiso, sicut ante dictum est, Demetrio rege, in Syria rebat. Hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam incertos belli casus ablegatus Gnidon fuerat, contempta soia inertiaque eius, adiuvante Ptolemaeo, Aegypti rege, culiam Cleopatram in matrimonium acceperat, bello interemit. maeus, in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum medici terebrare contendunt, exspiravit: atque in locum rater minor Ptolemaeus, qui Cyrenis regnabat, successit. trius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exerce- Diodoto quodam, uno ex subiectis, qui Alexandri filio, bi modum, regnum asserebat, bello superatus, Seleuci

confugit. L. Mummius de Achaeis triumphavit: signa marmoreaque, et tabulas pictas in triumpho tulit.

LIII.

Ap. Claudius consul Salassos, gentem Alpinam, domuit Pseudophilippus in Macedonia a L. Tremellio quaestore ercitu caesus est. Q. Caecilius Metellus proconsul Ce cecidit. A Q. Fabio proconsule pars magna Lusitaniae gnatis aliquot urbibus, recepta est. C. Iulius senator res Romanas scribit.

LIV.

Q. Pompeius consul in Hispania Termestinos subegit: dem et Numantinis pacem a populo Romano infirmata Lustrum a censoribus conditum est. Censa civium ca centa viginti octo millia, quadringenta quadraginta duo Macedonum legati conquestum de D. Iunio Silano prae nissent, quod acceptis pecuniis provinciam spoliasset, et de querelis eorum vellet cognoscere; T. Manlius Torqua ter Silani, petiit, impetravitque, ut sibi cognitio mandare domi causa cognita, filium condemnavit, abdicavitque; a neri quidem eius, quum suspendio vitam finisset, interf densque domi potestatem consultantibus ex instituto fe Fabius proconsul rebus in Hispania prospere gestis labe suit, pace cum Viriatho aequis conditionibus facta. V a proditoribus, consilio Servilii Caepionis, interfectus es exercitu suo multum comploratus, ac nobiliter sepultus; que magnus, et per quattuordecim annos, quibus cum R bellum gessit, frequentius superior.

LV.

P. Cornelio Nasica, cui cognomen Serapion fuit ab i Curiatio tribuno plebis impositum, et D. Iunio Bruto con delectum habentibus, in conspectu tironum res saluberrim pli facta est: nam C. Matienus accusatus est apud tribu bis, quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatus furca diu virgis caesus est, et sestertio nummo veniit. plebis, quia non impetrarent, ut sibi denos, quos vellent, eximere liceret, consules in carcerem duci iusserunt. *Brutus* consul in Hispania iis, qui sub Viriatho milita agros et oppidum dedit, quod Valentia vocatum est. M lius a Numantinis, cum quibus pacem factam senatus ir ri censuerat, cum exercitu fusus fugatusque est. C

Mancino consule sacrificante, pulli ex cavea evolaverunt. Conscendenti deinde navim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox, Mane, Mancine: quae auspicia tristia fuisse, eventu probatum est. Victus enim a Numantinis et castris oxutus, quum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum iis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numantinorum millibus quattuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam, triginta urbium expugnationibus, usque ad occasum et Oceanum perdomuit; et, quum fluvium Oblivionem transire nollent milites, ereptum signifero signum ipse transtulit, et sic, ut transgrederentur, persuasit. Alexandri filius, rex Syriae, decem annos admodum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est; corruptis medicis, qui, eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant, occiderunt.

LVI.

D. Iunius Brutus in Hispania ulteriore feliciter adversus Gallaecos pugnavit. Dissimili eventu M. Aemilius Lepidus proconsul adversus Vaccaeos rem gessit, clademque similem Numantinae passus est. Ad exsolvendum Numantini foederis religione populum, Mancinus, quum huius rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia, nongenta viginti tria. Fulvius Flaccus consul Vardaeos in Illyrico subegit. M. Cosconius praetor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnavit. Quum bellum Numantinum vitio ducum non sine pudore publico duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu populoque Romano consulatus: quem quum illi capere ob legem, quae vetabat, quemquam iterum consulem fieri, non liceret, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum servile, in Sicilia ortum, quum opprimi a praetoribus non potuisset, C. Fulvio consuli mandatum est. Huius belli initium fuit Eunus servus, natione Syrus; qui, contracta agrestium servorum manu, et solutis ergastulis, iusti exercitus numerum implevit. Cleon quoque, alter servus, ad septuaginta millia servorum contraxit; et, copiis iunctis, contra populum Romanum exercitumque eius bellum saepe gesserunt.

LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, et corruptum licentia luxuriaque exercitum ad severissimam militiae disciplinam revocavit. Omnia deliciarum instrumenta recidit; duo millia scortorum a castris eiecit; militem quotidie in opere habuit, et trigin

dierum frumentum ad septenos vallos ferre cogebat: ... ptar onus incedenti dicebat. Quum gladio te vallare scie... lum ferre desinito. Alii, scutum parvum habiliter ferent... tum amplius iusto ferre iussit: neque id se reprehendere, ... melius scuto, quam gladio, uteretur. Quem militem ex... nem deprehendit, si Romanus esset, vitibus, si extraneus ... bus cecidit. Iumenta omnia, ne exonerarent militem, ve... Saepe adversus eruptiones hostium feliciter pugnavit. ... obsessi, liberis coniugibusque trucidatis, ipsi se interem... Scipio amplissima munera, missa sibi ab Antiocho rege ... quum celare aliis imperatoribus regum munera mos ... tribunali acceptūrum se esse dixit, omniaque ea referre ... rem in publicas tabulas iussit: ex iis se viris fortibus don... rum. Quum undique Numantiam obsidione clausisset, et ... sos fame videret urgeri; hostes, qui pabulatum exierant, occidi; quod diceret, velocius eos absumpturos, frumer... haberent, si plures fuissent.

LVIII.

Ti. Sempronius Gracchus tribunus plebis, quum legem a... ferret adversus voluntatem senatus et equestris ordinis, ... ex publico agro plus, quam quingenta iugera, possideret, furorem exarsit, ut M. Octavio collegae, causam diversa... defendenti, potestatem lege lata abrogaret, seque, et C... chum fratrem, et Ap. Claudium socerum, triumviros ad ... dum agrum crearet. Promulgavit et aliam legem agrari... sibi latius agrum patefaceret, Ut iidem triumviri iudicare publicus ager, qua privatus esset. Deinde, quum minus ... set, quam quod dividi posset sine offensa etiam plebis, q... eos ad cupiditatem amplum modum sperandi incitaverat, se promulgaturum ostendit, Ut iis, qui Sempronia lege accipere deberent, pecunia, quae regis Attali fuisset, di... tur. Heredem autem populum Romanum reliquerat Attal... Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus ... senatus, ante omnes T. Annius consularis, qui, quum in ... in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, del... plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Quum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Corne... sica, in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus ... fragmentis subselliorum, et inter alios, qui in eadem se... occisi erant, insepultus in flumen proiectus. Res praet... *Sicilia vario eventu adversus fugitivos gestas continet.*

LIX.

Numantini, fame coacti, ipsi se per vicem tradentes ...

Mancino consule sacrificante, pulli ex cavea evolaverunt. Conscendenti deinde navim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox, Mane, Mancine: quae auspicia tristia fuisse, eventu probatum est. Victus enim a Numantinis et castris exutus, quum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum iis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numantinorum millibus quattuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam, triginta urbium expugnationibus, usque ad occasum et Oceanum perdomuit; et, quum fluvium Oblivionem transire nollent milites, ereptum signifero signum ipse transtulit, et sic, ut transgrederentur, persuasit. Alexandri filius, rex Syriae, decem annos admodum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est; corruptis medicis, qui, eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant, occiderunt.

LVI.

D. Iunius Brutus in Hispania ulteriore feliciter adversus Gallaecos pugnavit. Dissimili eventu M. Aemilius Lepidus proconsul adversus Vaccaeos rem gessit, cladem que similem Numantinae passus est. Ad exsolvendum Numantini foederis religione populum, Mancinus, quum huius rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia, nongenta viginti tria. Fulvius Flaccus consul Vardaeos in Illyrico subegit. M. Cosconius praetor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnavit. Quum bellum Numantinum vitio ducum non sine pudore publico duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu populoque Romano consulatus: quem quum illi capere ob legem, quae vetabat, quemquam iterum consulem fieri, non liceret, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum servile, in Sicilia ortum, quum opprimi a praetoribus non potuisset, C. Fulvio consuli mandatum est. Huius belli initium fuit Eunus servus, natione Syrus; qui, contracta agrestium servorum manu, et solutis ergastulis, iusti exercitus numerum implevit. Cleon quoque, alter servus, ad septuaginta millia servorum contraxit; et, copiis iunctis, contra populum Romanum exercitumque eius bellum saepe gesserunt.

LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, et corruptum licentia luxuriaque exercitum ad severissimam militiae disciplinam revocavit. *Omnia deliciarum instrumenta recidit; duo millia scortorum a castris eiecit;* militem quotidie in opere habuit, et triginta

auxilium Massiliensibus adversus Salluvios Gallos, qui fines Massiliensium populabantur. L. Opimius praetor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit. Pestilentia in Africa ab ingenti locustarum multitudine, et deinde necatarum strage, fuisse traditur. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta nonaginta millia, septingenta triginta sex. C. Gracchus, Tiberii frater, tribunus plebis, eloquentior quam frater, perniciosas aliquot leges tulit: inter quas frumentariam, Ut semisse et triente frumentum plebi daretur: alteram legem agrariam, quam et frater eius tulerat: tertiam, qua equestrem ordinem, tunc cum senatu consentientem, corrumperet, Ut sexcenti ex equitibus in curiam sublegerentur: et, quia illis temporibus trecenti tantum senatores erant, sexcenti equites trecentis senatoribus admiscerentur: id est, ut equester ordo bis tantum virium in senatu haberet: et, continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrariis latis effecit, ut complures coloniae in Italia deducerentur, et una in solo dirutae Carthaginis; quo ipse triumvir creatus coloniam deduxit. Praeterea res a Q. Metello adversus Baliares gestas continet: quas Graeci Gymnesias appellant, quia aestatem nudi exigant: Baliares a teli missu appellati, aut a Baleo, Herculis comite, ibi relicto tunc, quum Hercules ad Geryonem navigaret. Motus quoque Syriae referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum et Seleucum filium, indignata, quod, occiso patre eius a se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

LXI.

C. Sextius proconsul, victa Salluviorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam e calidis frigidisque fontibus, atque a nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul adversus Allobrogas ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomalium, Salluviorum regem, fugientem recepissent, et omni ope iuvissent; quodque Aeduorum agros, sociorum populi Romani, vastassent. C. Gracchus, seditioso tribunatu acto, quum Aventinum quoque armata multitudine occupasset, a L. Opimio consule, ex senatusconsulto vocato ad arma populo, pulsus et occisus est; et cum eo Fulvius Flaccus consularis, socius eiusdem furoris. Q. Fabius Maximus consul, Paulli nepos, adversus Allobrogas et Bituitum, Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu caesa millia hominum centum viginti. Ipse, quum ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albam custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, ut Congentiatus, filius eius, comprehensus

runt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, et de ea triumphavit, quarto decimo anno post Carthaginem deletam. P. Rupilius consul in Sicilia cum fugitivis debellavit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupavit; quum, testamento Attali regis legata populo Romano, libera esse deberet. Adversus eum P. Licinius Crassus consul, quum idem pontifex maximus esset, quod nunquam antea factum erat, extra Italiam profectus, proelio victus et occisus est. M. Perperna consul victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius et Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe facti censores, lustrum condiderunt. Censa sunt civium capita trecenta septendecim millia, octingenta viginti tria, praeter pupillos et viduas. Q. Metellus censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores, liberorum creandorum causa. Exstat oratio eius, quam Augustus Caesar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in haec tempora scriptam in senatu recitavit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo praeteritus erat, de saxo deiici iussit: quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio fuerunt. Quum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, ut eundem tribunum plebi, quoties vellet, creare liceret; rogationem eius P. Africanus gravissima oratione dissuasit: in qua dixit, Ti. Gracchum iure caesum videri. Gracchus contra suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriae, et Phraatem Parthorum regem gesta, nec magis quietae res Aegypti referuntur. Ptolemaeus, Euergetes cognominatus, ob nimiam crudelitatem suis invisus, incensa a populo regia, clam Cypron profugit: et, quum sorori eius Cleopatrae, quam, filia eius virgine per vim compressa, atque in matrimonium ducta, repudiaverat, regnum a populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, Cypri occidit, caputque eius et manus, et pedes matri misit. Seditiones a triumviris Fulvio Flacco, et C. Graccho, et C. Papirio Carbone, agro dividendo creatis, excitatae: quibus quum P. Scipio Africanus adversaretur, fortisque ac validus de die domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tanquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor, hinc maxime, quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat. De morte tamen eius nulla quaestio acta. Eo defuncto, seditiones triumvirales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Iapydas primo rem male gessit: mox victoria cladem acceptam emendavit virtute D. Iunii Bruti, eius, qui Lusitaniam subegerat.

LX.

L. *Aurelius consul* rebellantes Sardos subegit. M. Fulvius *Flaccus primus* Transalpinos Ligures bello domuit, missus in

Cimbros infeliciter pugnavit. Legatis Cimbrorum sedem in quibus consisterent, postulantibus senatus negavit. M cius proconsul adversus Thracas prospere pugnavit. L. consul a Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui a civitat serant, in finibus Allobrogum cum exercitu caesus est. qui ex ea clade superaverant, obsidibus datis, et dimidi omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostib sunt.

LXVI.

Iugurtha, pulsus a C. Mario Numidia, auxilio Bocchi, rum regis, adiutus est: et, caesis proelio Bocchi quoqu nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius s vinctus ab eo et Mario traditus est: in qua re praecip L. Cornelii Sullae, quaestoris Marii, fuit.

LXVII.

M. Aurelius Scaurus, legatus consulis, a Cimbris fuso captus est: et, quum, in consilium ab iis evocatus, d eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod dicere nos vinci non posse, a Boiorige, feroci iuvene, occisus iisdem hostibus Cn. Manlius consul et Q. Servilius Ca consul, victi proelio castrisque binis exuti sunt. Milit octoginta occisa, calonum et lixarum quadraginta, s Arausionem. Caepionis, cuius temeritate clades acce damnati bona publicata sunt, primi post regem Tarquin periumque ei abrogatum. In triumpho C. Marii ductus rum eius Iugurtha cum duobus filiis, et in carcere nec Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo fecerat: eique propter Cimbrici belli metum continu complures annos magistratus est. Secundo et tertio ab sul creatus, quartum consulatum dissimulanter captar cutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi creatus est. Cimbri, vastatis omnibus, quae inter Rho Pyrenaeum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi multa loca populati, a Celtiberis fugati sunt: reversiqu liam, bellicosis se Teutonis coniunxerunt.

LXVIII.

M. Antonius praetor in Ciliciam maritimos praedones tus est. C. Marius consul summa vi oppugnata a Te Ambronibus castra defendit: duobus deinde proeliis ci Sextias eos hostes delevit, in quibus caesa tradunt ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens qui

Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius, accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem coniecisset, absolutus est.

LXII.

Q. Marcius consul Stoenos, gentem Alpinam, expugnavit. Micipsa, Numidarum rex, mortuus regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempsali, et Iugurthae, fratris filio, quem adoptaverat. L. Caecilius Metellus Dalmatas subegit. Iugurtha Hiempsalem fratrem bello petiit, quem victum occidit: Adherbalem regno expulit: is a senatu restitutus est. L. Caecilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus, censores, duos et triginta senatu moverunt. Praeterea motus Syriae regum continet.

LXIII.

Cato Porcius consul in Thracia male adversus Scordiscos pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta nonaginta quattuor millia, trecenta triginta sex. Aemilia, Licinia, Marcia, virgines Vestales, incesti damnatae sunt: idque incestum quemadmodum et commissum, et deprehensum, et vindicatum sit, refertur. Cimbri, gens vaga, populabundi in Illyricum venerunt: ab iis Papirius Carbo consul cum exercitu fusus est. Livius Drusus consul adversus Scordiscos, gentem a Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit.

LXIV.

Adherbal, bello petitus a Iugurtha, et in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthae bellum indictum: idque Calpurnius Bestia consul gerere iussus, pacem cum Iugurtha iniussu populi et senatus fecit. Iugurtha, fide publica evocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit: et, propter caedem, admissam in regulum quendam, nomine Massivam, qui regnum eius populo Romano invisi affectabat, Romae interfectum, quum periclitaretur, causam capitis dicere iussus, clam profugit, et, cedens urbe, fertur dixisse: O urbem venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit! A. Postumius legatus infeliciter proelio adversus Iugurtham gesto pacem quoque adiecit ignominiosam, quam non esse servandam senatus censuit.

LXV.

Q. *Caecilius Metellus* consul duobus proeliis Iugurtham fudit, totamque *Numidiam* vastavit. M. Iunius Silanus consul advers

regni civitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociae a L. Cornelio Sulla reductus est. Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Sullam, ut amicitiam populi Romani peterent. P. Rutilius, vir summae innocentiae, quoniam legatus Q. Mucii proconsulis a publicanorum iniuriis Asiam defenderat, invisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus, in exilium missus est. C. Sentius praetor contra Thracas infeliciter pugnavit. Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti coepit, ut ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Livio Druso tribuno plebis: qui, ut vires sibi acquireret, perniciosa spe largitionum plebem concitavit. Praeterea motus Syriae regum continet.

LXXI.

M. Livius Drusus, tribunus plebis, ut maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios et Italicos populos spe civitatis Romanae sollicitavit: iisque adiuvantibus, per vim legibus agrariis frumentariisque latis, iudiciariam quoque pertulit, ut aequa parte iudicia penes senatum et equestrem ordinem essent. Quum deinde promissa sociis civitas praestari non posset, irati Italici defectionem agitare coeperunt. Eorum coitus, coniurationesque, et orationes in conciliis principum referuntur. Propter quae Livius Drusus, invisus etiam senatui factus, velut socialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.

LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus moto. Q. Servilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. Saga populus sumpsit. Ser. Galba, a Lucanis comprehensus, unius feminae opera, ad quam devertebatur, captivitate exemptus est. Aesernia et Alba coloniae ab Italicis obsessae sunt. Auxilia deinde Latini nominis externarumque gentium missa populo Romano, et expeditiones invicem expugnationesque urbium referuntur.

LXXIII.

L. Iulius Caesar consul male adversus Samnites pugnavit. Nola colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumio praetore, qui ab iis interfectus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Quum P. Rutilius consul male adversus hostes Marsos pugnasset, et in proelio cecidisset, C. Marius, legatus eius, me-

ore eventu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos roelio fudit. Q. Caepio, legatus Rutilii, quum obsessus prospe- in hostes erupisset, et ob eum successum aequatum ei cum C. ario esset imperium, temerarius factus, et circumventus insi- iis, fuso exercitu cecidit. L. Iulius Caesar consul feliciter ad- ersus Samnites pugnavit. Ob eam victoriam Romae saga posita unt: et, ut varia belli fortuna esset, Aesernia colonia cum M. larcello in potestatem Samnitium venit. Sed C. Marius proelio larsos fudit, Herio Asinio, praetore Marrucinorum, occiso. C. aecilius in Gallia Transalpina Salluvios rebellantes vicit.

LXXIV.

n. Pompeius Picentes proelio fudit, et obsedit: propter quam ctoriam Romae praetextae et alia magistratuum insignia sum- a sunt. C. Marius cum Marsis dubio eventu pugnavit. Liber- ni tum primum militare coeperunt. A. Plotius legatus Umbros, . Porcius praetor Marsos, quum uterque populus defecisset, roelio vicerunt. Nicomedes in Bithyniae, Ariobarzanes in Cap- adociae regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marsos acie cit. Quum aere alieno oppressa esset civitas, A. Sempronius sellio praetor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab iis, ui fenerabantur, in foro occisus est. Praeterea incursiones 'hracum in Macedoniam populationesque continet.

LXXV.

L. Postumius Albinus legatus, quum classi praeesset, infamis imine proditionis, ab exercitu suo interfectus est. L. Corne- is Sulla legatus Samnites proelio vicit, et bina castra eorum cpugnavit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. orcius consul, rebus prospere gestis, fusisque aliquoties Marsis, im castra eorum expugnat, cecidit. Ea res hostibus victoriam us proelii dedit. Cosconius et Lucceius Samnites acie vicerunt, arium Egnatium, nobilissimum hostium ducem, occiderunt, mpluraque eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sulla irpinos domuit, Samnites multis proeliis fudit, aliquot populos cepit: quantisque raro quisquam alius ante consulatum rebus stis, ad petitionem consulatus Romam est profectus

LXXVI.

L. Gabinius legatus, rebus adversus Lucanos prospere gestis, plurimis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, totamque eam gionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos et Pelignos

regni civitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes regnum Cappadociae a L. Cornelio Sulla reductus est. P legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Sullam, ut a populi Romani peterent. P. Rutilius, vir summae inn quoniam legatus Q. Mucii proconsulis a publicanorum Asiam defenderat, invisus equestri ordini, penes quo erant, repetundarum damnatus, in exsilium missus est. tius praetor contra Thracas infeliciter pugnavit. Senat impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis fer omni vi niti coepit, ut ad se iudicia transferrentur, s causam eius M. Livio Druso tribuno plebis: qui, ut vire quireret, perniciosa spe largitionum plebem concitavit. ea motus Syriae regum continet.

LXXI.

M. Livius Drusus, tribunus plebis, ut maioribus viribu causam susceptam tueretur, socios et Italicos populos tatis Romanae sollicitavit: iisque adiuvantibus, per vi agrariis frumentariisque latis, iudiciariam quoque per aequa parte iudicia penes senatum et equestrem ordine Quum deinde promissa sociis civitas praestari non pos Italici defectionem agitare coeperunt. Eorum coitus, tionesque, et orationes in conciliis principum referunt pter quae Livius Drusus, invisus etiam senatui factus, cialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.

LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus r Servilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ci manis, qui in eo oppido erant, occisus est. Saga populu Ser. Galba, a Lucanis comprehensus, unius feminae quam devertebatur, captivitate exemptus est. Aeserni coloniae ab Italicis obsessae sunt. Auxilia deinde La nis externarumque gentium missa populo Romano, et e nes invicem expugnationesque urbium referuntur.

LXXIII.

L. Iulius Caesar consul male adversus Samnites pugna colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumi re, qui ab iis interfectus est. Complures populi ad ho cerunt. Quum P. Rutilius consul male adversus hos pugnasset, et in proelio cecidisset, C. Marius, legat

ulsus urbe a Cn. Octavio collega, cum sex tribunis plecrioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudii exercitum atem suam redegit, et bellum urbi intulit, arcessito C. x Africa cum aliis exsulibus: in quo bello duo fratres, Pompeii exercitu, alter ex Cinnae, ignorantes concurrequum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lane edita, rogo ei exstructo, ipse supra rogum se transeodem igni consumptus est. Et quum opprimi inter tuissent, Cn. Pompeii fraude, qui, utramque partem foires Cinnae dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus . tulit, et consulis segnitie confirmati Cinna et Marius exercitibus, ex quibus duo Q. Sertorio et Carboni dati em circumsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnaudeliter diripuit.

LXXX.

populis a senatu civitas data est. Samnites, qui soli arebant, Cinnae et Mario se coniunxerunt. Ab iis Plauexercitu caesus est. Cinna et Marius cum Carbone et Ianiculum occupaverunt, et fugati ab Octavio consule int. Marius Antium, et Ariciam, et Lanuvium colonias it. Quum nulla spes esset optimatibus resistendi proitiem et perfidiam et ducum et militum, qui corrupti aut nolebant, aut ad diversas partes transibant, Cinna et n urbem recepti sunt: qui, velut captam, eam caedibus s vastarunt, Cn. Octavio consule occiso, et omnibus adartis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloimo viro, L. et C. Caesare, quorum capita in Rostris po- . Crassus filius ab equitibus Fimbriae occisus: pater ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transcitra ulla comitia consules in sequentem annum se ipsos verunt: eodemque die, quo magistratum inierant, Marius inium senatorem de saxo deiici iussit; editisque multis s, Idibus Ianuariis decessit: vir, cuius si examinentur utibus vitia, haud facile sit dictu, utrum bello melior, perniciosior fuerit: adeo, quam rempublicam armatus eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis r evertit.

LXXXI.

i Athenas, quas Archelaus, praefectus Mithridatis, occircumsedit, et cum magno labore expugnavit: urbi lii, et civibus, quae habuerant, reddidit. Magnesia, quae Asia civitas in fide manserat, summa virtute adversus tem defensa est. Praeterea Thracum in Macedonia

in deditionem accepit. Marsi quoque, a L. Murena et Pinna legatis aliquot proeliis fracti, pacem petierunt. a Cn. Pompeio captum est, caesis et a Mam. Aemilio le licis. Silo Pompaedius, dux Marsorum, auctor huius rei, lio cecidit. Ariobarzanes Cappadociae, Nicomedes Bith gno a Mithridate, Ponti rege, pulsi sunt. Praeterea in Thracum in Macedoniam populationesque continet.

LXXVII.

Quum P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, sas leges promulgasset, Ut exsules revocarentur, et libertinique distribuerentur in tribus, *et* Ut C. Marius Mithridatem Ponti regem dux crearetur, et adversantib libus Q. Pompeio et L. Sullae vim intulisset, occiso Q. consulis filio, genero Sullae; L. Sulla consul cum exerc bem venit, et adversus factionem Sulpicii et Marii in pugnavit, eamque expulit: ex qua duodecim a senatu h ter quos C. Marius pater et filius, indicati sunt. P. quum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractu sus est. Servus, ut praemium promissum indici haber missus, et ob scelus proditi domini de saxo deiectus es rius filius in Africam traiecit. C. Marius pater, quum i bus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis: missus ad occidendum eum servus, natione Gallus, tanti viri perterritus recessisset, impositus publice in latus est in Africam. L. Sulla civitatis statum ordinavi colonias deduxit. Q. Pompeius consul, ad accipien Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio ei est. Mithridates, Ponti rex, Bithynia et Cappadocia et pulso Aquillio legato, Phrygiam, provinciam popul cum ingenti exercitu intravit.

LXXVIII.

Mithridates Asiam occupavit: Q. Oppium proconsul Aquillium legatum, in vincula coniecit: iussuque eius, civium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est Rhodum, quae sola in fide permanserat, oppugnavit, proeliis navalibus victus recessit. Archelaus, praefe in Graeciam cum exercitu venit; Athenas occupavit. trepidationem urbium insularumque, aliis ad Mithrida ad populum Romanum civitates suas trahentibus, co

LXXIX.

L. Cornelius Cinna, quum perniciosas leges per vim

tribus distributi sunt. Praeterea belli apparatum, quod contra Sullam excitabatur, continet.

LXXXV.

Sulla in Italiam cum exercitu traiecit, missisque legatis, qui de pace agerent, a consule C. Norbano violatis, eundem Norbanum proelio vicit. Et quum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem iungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis, sollicitatus per emissos a Sulla milites, signa ad Sullam transtulit. Scipio, quum occidi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius, qui Asculum ceperat, conscripto voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Sullam venerat; ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita ut deserta urbe ad castra veniretur. Praeterea expeditiones per totam Italiam utriusque partis ducum referuntur.

LXXXVI.

Quum C. Marius, C. Marii filius, consul ante annos viginti per vim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatem et avaritiam in praetorio suo vivus exustus est. L. Philippus legatus Sullae Sardiniam, Q. Antonio praetore pulso et occiso, occupavit. Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis, velut erepturus civitatem et suffragii ius nuper datum, foedus percussit. Idemque, ex fiducia iam certae victoriae, litigatores, a quibus adibatur, vadimonia Romam differre iussit, quum a parte diversa urbs adhuc teneretur. L. Damasippus praetor, ex voluntate C. Marii consulis quum senatum contraxisset, omnem, quae in urbe erat, nobilitatem trucidavit: ex cuius numero Q. Mucius Scaevola pontifex maximus fugiens in vestibulo aedis Vestae occisus est. Praeterea bellum a L. Murena adversus Mithridatem in Asia renovatum continet.

LXXXVII.

Sulla C. Marium, exercitu eius fuso deletoque ad Sacriportum, in oppido Praeneste obsedit: urbem Romam ex inimicorum manibus recepit: Marium erumpere tentantem repulit. Praeterea res a legatis eius, eadem ubique fortuna partium, gestas continet

LXXXVIII.

Sulla Carbonem, exercitu eius fuso ad Clusium, ad Faventiam Fidentiamque caeso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli ex Italicis populis nondum arma posuerant, iuxta urbem Romanam ante portam *Collinam* debellavit: recuperataque republica, pu- *cherrimam* victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum f-

inquinavit. Octo millia deditorum in villa publica trucidavit: tabulam proscriptionis proposuit: urbem ac totam Italiam caedibus replevit: inter quas omnes Praenestinos inermes concidi iussit: Marium, senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus praesectis, et effossis oculis, necavit. C. Marius, Praeneste obsessus a Lucretio Ofella, Sullanarum partium viro, quum per cuniculum captaret evadere, saeptus ab exercitu, mortem sibi conscivit, id est, in ipso cuniculo, quum sentiret se evadere non posse, cum Pontio Telesino, fugae comite, stricto utrimque gladio, concurrit: quem quum occidisset, ipse saucius impetravit a servo, ut se occideret.

LXXXIX.

M. Brutus a Cn. Papirio Carbone, qui Cossuram appulerat, missus nave piscatoria Lilybaeum, ut exploraret, an ibi Pompeius esset, et circumventus a navibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso, ad transtrum navis obnixus corporis pondere, ei incubuit. Cn. Pompeius, in Siciliam cum imperio a senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sulla, dictator factus, quod nemo umquam fecerat, cum fascibus viginti quattuor processit. Legibus novis reipublicae statum confirmavit, tribunorum plebis potestatem minuit, et omne ius legum ferendarum ademit. Pontificum augurumque collegium ampliavit, ut essent quindecim; senatum ex equestri ordine supplevit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, et bona eorum vendidit: ex quibus plurima primo rapuit. Redactum est sestertium ter millies quingenties. Q. Lucretium Ofellam, consulatum adversus voluntatem suam petere ausum, iussit occidi in foro: et, quum hoc indigne ferret populus Romanus, concione advocata, se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum et Hiarbam, regem Numidiae, bellum molientes, victos occidit; et, quattuor et viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, ex Africa triumphavit. C. Norbanus consularis proscriptus, in urbe Rhodo quum comprehenderetur, ipse se occidit. Mutilus, unus ex proscriptis, clam capite adoperto ad posticas aedes Bastiae uxoris quum accessisset, admissus non est, quia illum proscriptum diceret; itaque se transfodit, et sanguine suo fores uxoris respersit. Sulla Nolam a Samnitibus recepit: quadraginta septem legiones in agros captos deduxit, et eos iis divisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum, in deditionem accepit. Mitylenae quoque in Asia, quae sola urbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnatae dirutaeque sunt.

XC.

Sulla decessit, honosque ei a senatu habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. M. Aemilius Lepidus, quum acta Sullae tentaret rescindere, bellum excitavit, et a Q. Catulo collega Italia pulsus est: et in Sardinia, frustra bellum molitus, periit. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam obtinebat, a Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in ulteriore Hispania ingens bellum excitavit. L. Manlius proconsul et L. Domitius legatus ab Hirtuleio quaestore proelio victi sunt. Praeterea res a P. Servilio proconsule adversus Cilicas gestas continet.

XCI.

Cn. Pompeius, quum adhuc eques esset, cum imperio consulari adversus Sertorium missus est. Sertorius aliquot urbes expugnavit, plurimasque civitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus proeliis vicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium, quaestorem Sertorii, cum exercitu cecidit.

XCII.

Cn. Pompeius dubio eventu cum Sertorio pugnavit, ita ut singula ex utraque parte cornua vicerint. Q. Metellus Sertorium et Perpernam cum duobus exercitibus proelio fudit: cuius victoriae partem cupiens ferre Pompeius parum prospere pugnavit. Obsessus deinde Cluniae Sertorius, assiduis eruptionibus non leviora damna obsidentibus intulit. Praeterea ab Curione proconsule in Thracia res gestas adversus Dardanos, et Q. Sertorii multa crudelia in suos facta continet; qui plurimos ex amicis et secum proscriptis, crimine proditionis insimulatos, occidit.

XCIII.

P. Servilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, et aliquot urbes piratarum expugnavit. Nicomedes, Bithyniae rex, moriens populum Romanum fecit heredem, regnumque eius in provinciae formam redactum est. Mithridates, foedere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium navaliumque, et, occupata Bithynia, M. Aurelius Cotta consul ad Chalcedonem proelio a rege victus, resque a Pompeio et a Metello adversus Sertorium gestae; qui omnibus belli militiaeque artibus par fuit. Quos etiam, ab obsidione Calagurris oppidi depulsos, coegit diversas regiones petere, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

XCIV.

procliis feliciter pugnavit, et expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites a seditione inhibuit. Deiotarus, Gallograeciae tetrarches, praefectos Mithridatis, bellum in Phrygia moventes, cecidit. Praeterea res a Cn. Pompeio in Hispania contra Sertorium prospere gestas continet.

XCV.

C. Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quattuor et septuaginta gladiatores Capuae ex ludo Lentuli profugerunt: et, congregata servitiorum ergastulorumque multitudine, Crixo et Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum et P. Varinium praetorem proelio vicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit; pulsumque Bithynia regem, variis belli ac naufragiorum casibus fractum, coegit in Pontum profugere

XCVI.

Q. Arrius praetor Crixum, fugitivorum ducem, cum viginti millibus hominum cecidit. Cn. Lentulus consul male adversus Spartacum pugnavit. Ab eodem L. Gellius consul et Q. Arrius praetor acie victi sunt. Sertorius a M'. Antonio, et M. Perperna, et aliis coniuratis in convivio interfectus est, octavo ducatus sui anno: magnus dux, et adversus duos imperatores, Pompeium et Metellum, saepe par, vel frequentius victor: ad ultimum desertus et proditus. Imperium partium ad M. Perpernam translatum est: quem Cn. Pompeius victum captumque interfecit, ac recepit Hispanias decimo fere anno, quam coeptum erat bellum. C. Cassius proconsul et Cn. Manlius praetor male adversus Spartacum pugnaverunt: idque bellum M. Crasso praetori mandatum est.

XCVII.

M. Crassus praetor primum cum parte fugitivorum, quae ex Gallis Germanisque constabat, feliciter pugnavit, caesis hostium triginta quinque millibus, et duce eorum Gannico. Cum Spartaco deinde debellavit, caesis cum ipso millibus sexaginta. M. Antonius praetor bellum adversus Cretenses, parum prospere gestum, morte sua finivit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto adversus Mithridatem feliciter pugnavit, caesis hostium amplius quam sexaginta millibus. M. Crassus et Cn. Pompeius consules facti (sed Pompeius, antequam quaesturam gereret, ex equite Romano) tribuniciam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per L. Aurelium Cottam praetorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates, desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armeniae regem confugit

XCVIII.

iares, filius Mithridatis, Bospori rex, ab L. Lucullo in ami- receptus est. Cn. Lentulus et L. Gellius censores aspe- nsuram egerunt, quattuor et sexaginta senatu motis: a , lustro condito, censa sunt civium capita quadringenta iaginta millia. L. Metellus praetor in Sicilia adversus pi- prospere rem gessit. Templum Iovis in Capitolio, quod io consumptum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum . Lucullus in Armenia Mithridatem et Tigranem, et ingen- iusque regis copias, pluribus proeliis fudit. Q. Metellus isul, bello sibi adversus Cretenses mandato, Cydoniam ur- bsedit. C. Triarius, legatus Luculli, adversus Mithridatem prospere pugnavit. Lucullum, ne persequeretur Mithri- ac Tigranem, summamque victoriae imponeret, seditio m tenuit, quia sequi nolebant: id est, quia legiones Vale- , impleta a se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

XCIX.

etellus proconsul Gnosson, et Lyctum, et Cydoniam, et plurimas urbes expugnavit. L. Roscius tribunus plebis tulit, ut equitibus Romanis in theatro quattuordecim gra- oximi assignarentur. Cn. Pompeius, lege ad populum la- sequi piratas iussus, qui commercium annonae intercluse- ntra quadragesimum diem toto mari eos expulit; belloque s in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis agros es dedit. Praeterea res gestas a Q. Metello adversus Cre- continet: et epistolas Metelli et Cn. Pompeii in vicem . Queritur Metellus, gloriam sibi rerum gestarum a Pom- raeripi, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipien- bium deditiones. Pompeius rationem reddit, hoc se facere se.

C.

anilius tribunus plebis magna indignatione nobilitatis le- ilit, ut Pompeio Mithridaticum bellum mandaretur. Con- s bona. Q. Metellus, perdomitis Cretensibus, liberae in id s insulae leges dedit. Cn. Pompeius, ad gerendum bellum ius Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate iam renovavit; equestri proelio Mithridatem vicit. Prae- bellum inter Phraatem Parthorum regem, et Tigranem Ar- rum, ac deinde inter Tigranem filium patremque gestum, et.

CI.

... proelio victum, coegit

Bosporon profugere. Tigranem in deditionem accepit, eique ademptis Syria, Phoenice, Cilicia, regnum Armeniae restituit. Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus, oppressa est. Cn. Pompeius, quum Mithridatem persequeretur, in ultimas ignotasque gentes penetravit. Iberos Albanosque, qui transitum non dabant, proelio vicit. Praeterea fugam Mithridatis per Colchos Heniochosque, et res ab eo in Bosporo gestas continet.

CII.

Cn. Pompeius in provinciae formam Pontum redegit. Pharnaces, filius Mithridatis, bellum patri intulit. Ab eo Mithridates obsessus in regia, quum veneno sumpto parum profecisset ad mortem, a milite Gallo, nomine Bitocto, a quo, ut adiuvaret se, petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudaeos subegit: fanum eorum in Hierosolyma, inviolatum ad id tempus, cepit. L. Catilina, bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo praetore, et Cethego, et pluribus aliis, coniuravit de caede consulum et senatus, incendiis urbis, et opprimenda republica; exercitu quoque in Etruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullii Ciceronis eruta est. Catilina urbe pulso, de reliquis coniuratis supplicium sumptum est.

CIII.

Catilina a C. Antonio proconsule cum exercitu caesus est. P. Clodius accusatus, quod in habitu muliebri in sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset, et uxorem maximi pontificis stuprasset, absolutus est. C. Pontinius praetor Allobrogas, qui rebellaverant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transiit. C. Caesar Lusitanos subegit: eoque consulatus candidato, et captante rempublicam invadere, conspiratio inter tres principes civitatis facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, C. Caesarem. Leges agrariae a Caesare consule cum magna contentione, invito senatu, et altero consule M. Bibulo, latae sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit. M. Cicero, lege a P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos cives necavisset, in exsilium missus est. Caesar, in provinciam Galliam profectus, Helvetios, vagam gentem, domuit: quae, sedem quaerens, per provinciam Caesaris Narbonem iter facere volebat. Praeterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane, et Tigranis filio, triumphavit: Magnusque a tota concione consalutatus est.

CIV.

Prima pars libri situm Germaniae moresque continet. C. Caesar,

XCVIII.

Machares, filius Mithridatis, Bospori rex, ab L. Lucullo in amicitiam receptus est. Cn. Lentulus et L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quattuor et sexaginta senatu motis: a quibus, lustro condito, censa sunt civium capita quadringenta quinquaginta millia. L. Metellus praetor in Sicilia adversus piratas prospere rem gessit. Templum Iovis in Capitolio, quod incendio consumptum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem et Tigranem, et ingentes utriusque regis copias, pluribus proeliis fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi adversus Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C. Triarius, legatus Luculli, adversus Mithridatem parum prospere pugnavit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem ac Tigranem, summamque victoriae imponeret, seditio militum tenuit, quia sequi nolebant: id est, quia legiones Valerianae, impleta a se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

XCIX.

Q. Metellus proconsul Gnosson, et Lyctum, et Cydoniam, et alias plurimas urbes expugnavit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro quattuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius, lege ad populum lata, persequi piratas iussus, qui commercium annonae intercluserant, intra quadragesimum diem toto mari eos expulit; belloque cum iis in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis agros et urbes dedit. Praeterea res gestas a Q. Metello adversus Cretenses continet: et epistolas Metelli et Cn. Pompeii in vicem missas. Queritur Metellus, gloriam sibi rerum gestarum a Pompeio praeripi, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius rationem reddit, hoc se facere debuisse.

C.

C. Manilius tribunus plebis magna indignatione nobilitatis legem tulit, ut Pompeio Mithridaticum bellum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus, perdomitis Cretensibus, liberae in id tempus insulae leges dedit. Cn. Pompeius, ad gerendum bellum adversus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renovavit; equestri proelio Mithridatem vicit. Praeterea bellum inter Phraatem Parthorum regem, et Tigranem Armeniorum, ac deinde inter Tigranem filium patremque gestum, continet.

CI.

Cn. Pompeius Mithridatem, nocturno proelio victum, coegit

tem fluvium transiit, victusque proelio, in quo et filius eius cecidit, quum reliquias exercitus in collem recepisset, evocatus in colloquium ab hostibus, velut de pace acturis, quorum dux erat Surenas, comprehensus, et, ne quid vivus pateretur, repugnans interfectus est.

CVII.

C. Caesar, Treviris in Gallia victis, iterum in Germaniam transiit: nulloque ibi hoste invento, reversus in Galliam, Eburones et alias civitates, quae conspiraverant, vicit, et Ambiorigem in fuga persecutus est. P. Clodii, a T. Annio Milone, candidato consulatus, Appia via ad Bovillas occisi, corpus plebs in curia cremavit. Quum seditiones inter candidatos consulatus Hypsaeum, Scipionem, et Milonem essent, qui armis ac vi contendebant; ad comprimendas eas Cn. Pompeius legatus a senatu consul tertium factus est, absens et solus, quod nulli alii unquam contigit. Quaestione decreta de morte P. Clodii, Milo iudicio damnatus in exsilium actus est. Lex lata est, ut ratio absentis Caesaris in petitione consulatus haberetur invito et contradicente M. Catone. Praeterea res gestas a C. Caesare adversus Gallos, qui prope universi, Vercingentorige Arverno duce, defecerunt, et laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Avarici Biturigum et Gergoviae Arvernorum.

CVIII.

C. Caesar Gallos ad Alesiam vicit, omnesque Galliae civitates, quae in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius, quaestor M. Crassi, Parthos, qui in Syriam transcenderant, cecidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit, creatis consulibus Ser. Sulpicio, M. Marcello. C. Caesar Bellovacos cum aliis Gallorum populis domuit. Praeterea contentiones inter consules de successore C. Caesari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Caesar ad petitionem consulatus veniret, quum is lege lata in tempus consulatus provincias obtinere deberet resque a M. Bibulo in Syria gestas continet.

CIX.

Causae civilium armorum et initia referuntur, contentionesque de successore C. Caesari mittendo, quum se dimissurum exercitus negaret, nisi a Pompeio dimitterentur. Et C. Curionis tribuni plebis primum adversus Caesarem, deinde pro Caesare actiones continet. Quum senatusconsultum factum esset, ut successor Caesari mitteretur, M. Antonio et Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id senatusconsultum impediebant urbe pulsis, mandatum est a senatu consulibus et Cn. Pomp

ut viderent, ne quid respublica detrimenti caperet. C. Caesar, bello inimicos persecuturus, cum exercitu in Italiam venit: Corfinium cum L. Domitio et P. Lentulo cepit, eosque dimisit. Cn. Pompeium ceterosque partium eius Italia expulit.

CX.

C. Caesar Massiliam, quae portas ipsi clauserat, obsedit: et, relictis in obsidione urbis eius legatis, C. Trebonio et D. Bruto, profectus in Hispaniam, L. Afranium et M. Petreium, legatos Cn. Pompeii, cum septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnesque incolumes dimisit, Varrone quoque legato Pompeii cum exerçitu in potestatem suam redacto. Gaditanis civitatem dedit. Massilienses, duobus navalibus proeliis victi, post longam obsidionem potestati Caesaris se permiserunt. C. Antonius, legatus Caesaris, male contra Pompeianos in Illyrico rebus gestis, captus est. In quo bello Opitergini Transpadani, Caesaris auxiliares, rate sua ab hostilibus navibus clausa, potius, quam in potestatem hostium venirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio, legatus Caesaris in Africa, quum prospere adversus Varum, Pompeianarum partium ducem, pugnasset, a Iuba, rege Mauritaniae, cum exercitu caesus est. C. Caesar in Graeciam traiecit.

CXI.

M. Coelius Rufus praetor, quum seditiones in urbe concitaret, novarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu pulsus urbe, Miloni exsuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, se coniunxit. Uterque, quum bellum molirentur, interfecti sunt. Cleopatra, Aegypti regina, a Ptolemaeo fratre regno pulsa est. Propter Q. Cassii praetoris avaritiam crudelitatemque Cordubenses in Hispania cum duabus Varronianis legionibus a partibus Caesaris desciverunt. Cn. Pompeius, ad Dyrrhachium obsessus a Caesare, et, praesidiis eius cum magna clade diversae partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus quam ad bella natus; omnibusque adversarum partium, qui se potestati victoris permiserunt, Caesar ignovit.

CXII.

Trepidatio victarum partium in diversas orbis terrarum partes et fuga referuntur. Cn. Pompeius, quum Aegyptum petisset, iussu Ptolemaei regis pupilli, auctore Theodoto praeceptore, cuius magna apud regem auctoritas erat, et Pothino, occisus est ab *Achilla, cui id facinus* erat delegatum, in navicula, antequam in *terram exiret.* Cornelia uxor et Sex. Pompeius filius Cypron r[illegible]

fugerant. Caesar, post tertium diem insecutus, quum ei Theodotus caput Pompeii et annulum obtulisset, et offensus est, et illacrimavit; nec sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit. Caesar, dictator creatus, Cleopatram in regnum Aegypti reduxit, et inferentem bellum iisdem auctoribus Ptolemaeum, quibus Pompeium interfecerat, cum magno suo discrimine vicit. Ptolemaeus dum fugit, in Nilo navicula subsedit. Praeterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, et bellum a Cn. Domitio contra Pharnacem parum prospere gestum continet.

CXIII.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus, imperium earum P. Scipioni delatum est; Catone, cui ex aequo deferebatur imperium, cedente. Et quum de diruenda urbe Utica propter favorem civitatis eius in Caesarem deliberaretur, idque ne fieret, M. Cato tenuisset, Iuba suadente, ut dirueretur; tutela eius et custodia mandata est Catoni. Cn. Pompeius, Magni filius, in Hispania, contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum adversus Caesarem renovavit. Pharnaces, Mithridatis filius, rex Ponti, sine ulla belli mora victus est. Quum seditiones Romae a P. Dolabella tribuno plebis, legem ferente de novis tabulis, excitatae essent, et ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis a M. Antonio magistro equitum in urbem militibus, octingenti e plebe caesi sunt. Caesar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit: et, quum in Africam traiecisset, contra copias Iubae regis cum discrimine magno pugnavit.

CXIV.

Bellum in Syria Caecilius Bassus, eques Romanus Pompeianarum partium, excitavit, relicto a legione Sex. Caesare, quae ad Bassum transierat, occisoque eo. Caesar Scipionem praetorem, Afranium, Iubamque vicit ad Thapsum, castris eorum expugnatis. Cato, audita re, quum se percussisset Uticae, et, interveniente filio, curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere exspiravit, anno aetatis quadragesimo octavo. Petreius Iubam seque interfecit. P. Scipio in nave circumventus honestae morti vocem quoque adiecit: quaerentibus enim imperatorem hostibus dixit, Imperator bene se habet. Faustus et Afranius occisi: Catonis filio venia data. Brutus, legatus Caesaris, in Gallia Bellovacos rebellantes proelio vicit.

CXV.

Caesar quattuor triumphos duxit; ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, ex Africa. Epulum et omnia generis spectacula dedit. M. Marcello consulari, senatu rogante, reditum concessit; qu

o eius Marcellus frui non potuit, a Cn. Magio Cilone suo Athenis occisus. Recensum egit, quo censa sunt cipita centum quinquaginta millia. Profectusque in Hispa-.versus Cn. Pompeium, multis utrimque expeditionibus et aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum liscrimine ad Mundam urbem consecutus est. Pompeius effugit.

CXVI.

sar ex Hispania quintum triumphum egit. Et, quum plu-ximique honores ei a senatu decreti essent, inter quos ut 'atriae appellaretur, et sacrosanctus ac dictator in perpe-set, invidiae causam adversus eum praestitere, quod se-ferenti hos honores, quum ante aedem Veneris Genitricis, non assurrexit: et quod a M. Antonio consule collega ter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in posuit: et quod Epidio Marullo et Caesetio Flavo tribu-is invidiam ei tanquam regnum affectanti moventibus, s abrogata est. Ex iis causis conspiratione in eum facta, apita fuerunt M. Brutus, et C. Cassius, et ex Caesaris s D. Brutus et C. Trebonius, in Pompeii curia occisus est :ribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus eius ium. Oblivione deinde caedis eius a senatu decreta, ob ntonii et Lepidi liberis acceptis, coniurati a Capit-erunt. Testamento Caesaris heres ex parte dimi est. C. Octavius, sororis nepos, et in nomen adopta . .n-s corpus, quum in campum Martium ferretur, a plebe . :a crematum est. Dictaturae honos in perpetuum subla-C. Amatius, humillimae sortis homo, qui se C. Mar' :rebat, quum apud credulam plebem seditiones movere est.

CXVII.

ıvius Romam ex Epiro venit, (eo enim illum Caesar ae- , bellum in Macedonia gesturus) ominibusque pr eris s etiam nomen Caesaris sumpsit. In confusio rerum ltu Lepidus pontificatum maximum intercepit Sed M. is consul, quum impotenter dominaretur, l emque de tione provinciarum per vim tulisset, et C sarem quo-tentem, ut sibi adversus percussores av culi adesset, iniuriis affecisset; Caesar, et sibi, et reip olicae vires ad-ıum paraturus, deductos in colonias ve eranos excitavit. s quoque quarta et Martia signa ab Antonio ad Caesa-runt. Deinde et complures saevitia M. Antonii, passim s suis trucidantis, qui suspecti erant, ad Caesarem de-t. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio ... praeterea discur-

utriusque partis virorum ad accipiendas provincias, app
que belli continet.

CXVIII.

M. Brutus in Graecia sub praetextu reipublicae et suscepti c
a M. Antonium belli exercitum, cui Vatinius praeerat, c
rovincia in potestatem suam redegit. C. Caesari, qui pro
ublica arma sumpserat, propraetoris imperium a senatu dat
st cum consularibus ornamentis; adiectumque, ut senator es
M. Antonius D. Brutum Mutinae obsedit: missique ad eum a
natu legati de pace parum ad eam componendam valuerunt.
pulus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Anton
praetorem cum exercitu potestati suae subiecit.

CXIX.

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolabellae occisus est. O
facinus Dolabella hostis a senatu iudicatus est. Quum Pansa c
sul male adversus Antonium pugnasset, A. Hirtius consul c
exercitu superveniens, fusis M. Antonii copiis, fortunam utr
que partis aequavit. Victus deinde ab Hirtio et Caesare An
nius in Galliam confugit, et M. Lepidum cum legionibus, q
sub ipso erant, sibi iunxit: hostisque a senatu cum omnibus,
intra praesidia eius essent, iudicatus est. A. Hirtius, qui p
toriam in ipsis hostium castris ceciderat, et C. Pansa, e vu
quod in adverso proelio exceperat, defunctus, in campo I
bus sepulti sunt. Adversus C. Caesarem, qui solus e tribus
superererat, parum gratus senatus fuit: qui, D. Bruto,
one Mutinensi a Caesare liberato, honore triumphi de
esaris militumque eius mentionem non satis gratam habu
e C. Caesar, reconciliata per M. Lepidum cum M. A
ia, Romam cum exercitu venit, et, perculsis adventu ei
qui eum iniqui erant, quum annos novendecim haberet,
creatus est.

CXX.

Caesar consul legem tulit de quaestione habenda in eos,
opera p... occisus esset: postulatique ea lege M. Br
Cassius, D. Brutus, absentes damnati sunt. Quum M.
vires Asinius quoque Pollio et Munatius Plancus, cum
bus suis adiuncti, ampliassent, et D. Brutus, cui senatu
sequeretur Antonium, mandaverat, relictus a legion
profugisset; iussu Antonii, in cuius potestatem vener
no Sequano interfectus est. C. Caesar pacem cum
Lepido fecit, ita ut triumviri reipublicae constituenda
quennium essent ipse, et Lepidus, et Antonius; et
que inimicos proscriberent. In qua proscriptione
tes Romani, centum triginta senatorum nomina fu

eos L. Paulli, fratris M. Lepidi, et L. Caesaris, Antonii avunculi, et M. Ciceronis. Huius, occisi a Popillio legionario milite, quum haberet annos sexaginta tres, caput quoque cum dextra manu in Rostris positum est. Praeterea res a M. Bruto in Graecia gestas continet.

CXXI.

C. Cassius, cui mandatum a senatu erat, ut Dolabellam hostem iudicatum bello persequeretur, auctoritate reipublicae adiutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem provincia erant, in potestatem suam redegit. Dolabellam, in urbe Laodicea obsessum, mori coegit. M. quoque Bruti iussu C. Antonius captus, occisus est.

CXXII.

M. Brutus adversus Thracas prospere rem gessit: omnibusque transmarinis provinciis exercitibusque in potestatem eius et C. Cassii redactis, coierunt Smyrnae uterque ad ordinanda belli futuri consilia. M. Messallae Poplicolam fratrem victum communi consilio condonaverunt.

CXXIII.

Sex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitivis, cum exercitu diu, sine ulla loci cuiusquam possessione, praedatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam provinciam occupavit: occisoque A. Pompeio Bithynico praetore, Q. Salvidienum legatum Caesaris navali proelio vicit. Caesar et Antonius cum exercitibus in Graeciam traiecerunt, bellum contra Brutum et Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sextium, Cassianarum partium ducem, proelio vicit.

CXXIV.

C. Caesar et Antonius apud Philippos vario eventu adversus Brutum et Cassium pugnaverunt, ita ut dextra utrimque cornua vincerent, et castra quoque utrimque ab iis, qui vicerant, expugnarentur. Sed inaequalem fortunam partium mors Cassii fecit: qui, quum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi conscivit. Altero deinde proelio victus M. Brutus et ipse vitam finivit, exorato Stratone fugae comite, ut sibi gladium adigeret: idemque fecerunt principum Romanorum circiter quadraginta, inter quos Q. Hortensius erat.

CXXV.

C. Caesar, relicto trans mare Antonio, quae provinciae ex partitione imperii in potestatem eius cesserant, reversus in Italiam veteranis agros divisit. Seditiones exercitus sui, quas corrupti

M. Antonii frater, eadem Fulvia consiliante, bellum Cae tulit; receptis in partes suas populis, quorum agri vete signati erant, et M. Lepido, qui custodiae urbis cum praeerat, fuso, hostiliter in urbem irrupit.

CXXVI.

C. Caesar, quum esset annorum viginti trium, obsessu pido Perusia L. Antonium, conatumque aliquoties erum repulsum, fame coegit in deditionem venire: ipsique et militibus eius ignovit. Perusiam diruit: redactisque in tem suam omnibus diversae partis exercitibus, bellum lum sanguinem confecit.

CXXVII.

Parthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, Syriam irruperant: victoque Decidio Saxa, M. Antonii totam eam provinciam occupaverunt. M. Antonius, q bellum contra Caesarem gerendum paratus esset, uxor amissa, ne concordiae ducum obstaret, pace facta cum sororem eius Octaviam in matrimonium duxit. Q. Salvi consilia nefaria contra Caesarem molitum, indicio suo p isque damnatus mortem sibi conscivit. P. Ventidius, An gatus, Parthos, proelio victos, Syria expulit, Labieno eo ce occiso. Quum vicinus Italiae hostis Sex. Pompeius teneret, et commercium annonae impediret, cum eo pos pacem Caesar et Antonius fecerunt, ita ut Siciliam pro haberet. Praeterea motus Africae et bella ibi gesta con

CXXVIII.

Quum Sex. Pompeius rursus latrociniis mare infestun ret, nec pacem, quam acceperat, praestaret, Caesar, ne adversus eum bello suscepto, duobus navalibus proel eventu pugnavit. P. Ventidius, legatus M. Antonii, P Syria proelio vicit, regemque eorum occidit. Iudaei q legatis Antonii subacti sunt. Praeterea belli Siculi ap continet.

CXXIX.

Adversus Sex. Pompeium vario eventu navalibus pro gnatum est: ita ut ex duabus Caesaris classibus altera, c pa praeerat, vinceret; altera, quam Caesar duxerat, del positi in terram milites in magno periculo essent. Victu *Pompeius* in Siciliam profugit. M. Lepidus, qui ex Afri *ad* societatem belli, contra Sex. Pompeium a Caesare *traie*cerat, quum bellum Caesari quoque inferret, relic ercitu, abrogato triumviratus honore, vitam impetravit

ali corona a Caesare donatus est: qui honos nulli ante eum s erat.

CXXX.

.ntonius, dum cum Cleopatra luxuriatur, tarde Mediam in- is, bellum cum legionibus octodecim et sexdecim millibus m Parthis intulit: et quum, duabus legionibus amissis, re prospere cedente, retro rediret, insecutis subinde Par- t ingenti trepidatione, et magno totius exercitus periculo, neniam reversus est, viginti et uno diebus trecenta millia mensus. Circa octo millia hominum tempestatibus amisit: states quoque infestas, super tam infeliciter susceptum icum bellum culpa sua passus est; quia hiemare in Armenia it, dum ad Cleopatram festinat.

CXXXI.

Pompeius, quum in fidem M. Antonii veniret, bellum ad- eum in Asia moliens, oppressus a legatis eius, occisus est. r seditionem veteranorum, cum magna pernicie motam, in- : Iapydas, et Dalmatas, et Pannonios subegit. Antonius asdem, Armeniae regem, fide data perductum, in vincula i iussit, regnumque Armeniae filio suo, ex Cleopatra nato, quam uxoris loco, iam pridem captus amore eius, habere rat.

CXXXII.

ar in Illyrico Dalmatas domuit. Quum M. Antonius ob m Cleopatrae, ex qua duos filios habebat, Philadelphum xandrum, neque in urbem venire vellet, neque, finito trium- s tempore, imperium deponere, bellumque moliretur, quod t Italiae inferret, ingentibus tam navalibus quam terrestri- piis ob hoc contractis, remissoque Octaviae, sorori Caesa- :pudio, Caesar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnae s navales et proelia equestria secunda Caesaris referuntur.

CXXXIII.

.ntonius, ad Actium classe victus, Alexandriam profugit; susque a Caesare, in ultima rerum desperatione, praecipue .e Cleopatrae falso rumore impulsus, se ipse interfecit. r, Alexandria in potestatem redacta, Cleopatra, ne in ar- n victoris veniret, voluntaria morte defuncta, in urbem re- , tres triumphos egit: unum ex Illyrico, alterum ex Actia- oria, tertium de Cleopatra, imposito fine civilibus bellis al- t vicesimo anno. M. Lepidus, Lepidi, qui triumvir fuerat, coniuratione contra Caesarem facta, bellum moliens, op- s et occisus est.

CXXXIV.

Caesar, rebus compositis, et omnibus provinciis i nam redactis, Augustus quoque cognominatus e Sextilis in honorem eius appellatus est. Quum i Narbone ageret, census a tribus Galliis, quas Cae rat, actus. Bellum adversus Bastarnas, et Moeso tes, a M. Crasso gestum, refertur.

CXXXV.

Bellum a M. Crasso adversus Thracas, et a Cae Hispanos gestum refertur: et Salassi, gens Alpina

CXXXVI.

Raetia a Ti. Nerone et Druso, Caesaris priv. Agrippa, Caesaris gener, mortuus; et a Druso cen

CXXXVII.

Civitates Germaniae, cis Rhenum et trans Rhenu pugnantur a Druso; et tumultus, qui ob censum e lia erat, compositus; ara Caesari ad confluentem dani dedicata, sacerdote creato C. Iulio Vercundari

CXXXVIII.

Thraces domiti a L. Pisone; item Cherusci, Te aliaeque Germanorum trans Rhenum gentes subac feruntur. Octavia, soror Augusti, defuncta, ant Marcello: cuius monumenta sunt theatrum et por eius dedicata.

CXXXIX.

Bellum adversus Transrhenanas gentes a Druso tur: in quo inter primores pugnaverunt Senecti tribuni, ex civitate Nerviorum. Dalmatas et Pa frater Drusi, subegit. Pax cum Parthis facta est, si rum, quae sub Crasso, et postea sub Antonio capta

CXL.

Bellum adversus Germanorum trans Rhenum civi a Druso, refertur. Ipse ex fractura, equo super c pso, tricesimo die, quam id acciderat, mortuus est. rone fratre, qui, nuntio valetudinis evocatus, rapt Romam pervectum, et in C. Iulii tumulo conditum, a Caesare Augusto vitrico, et supremis eius plures

VARIETAS LECTIONUM
EDITIONIS DRAKENBORCHIANAE.

LIB. XXXIX. Cap. 4. *ab tribuno*] *ab tribunis*. — Cap. 5. *M. Aburii*] *Aburii*. — Cap. 6. *successorem ipsum omni genere licentiae corrupisse fama attulerat*] *successor ipse omni genere licentiae conruperat*. — Cap. 7. *ducenta*] *ducentas*. — Ibid. *tria*] *tres*. — Ibid. *sexdecim*] *sedecim*. — Cap. 8. *testamentaque*] *testimoniaque*. — Cap. 12. *Stimulae*] *Similae*. — Cap. 15. *tam non solum apta*] *non solum apta*.—Cap. 21. *Calagurim*] *Calagurrim*. — Cap. 29. *sexdecim*] *sedecim*. — Cap. 31. *sustineri*] *sustinere*. — Cap. 36. *Compasium*] *conflictum*. — Cap. 41. *revocare mores*] *mores revocare*. — Cap. 44. *iuratores iussi*] *viatores iussit*. — Cap. 45. *Cn. Cornelii Lentuli*] *Cn. Cornelii*. — Cap. 49. *Coronen, quam*] *Coronen* [*profectus,*] *quam*. — Ibid. *conferta turba*] *turba conferta*. — Cap. 53. *devertit*] *divertit*.

LIB. XL. Cap. 8. *quum primum*] *quam primum*. — Ibid. *expertes iuvenalium inter fratres certaminum*] *expertes inter fratres certaminum*. — Cap. 9. *Hesterno die*] *Hesterna die*. — Ibid. *periculi mihi fuisse*] *periculum fuisse*. — Ibid. *pro manifesto haberes*] *pro manifesto haberes*. — Cap. *noxium incesse caput*] *noxium huic esse caput*. — Ibid. *quia tibi ademptas*] *quia ademtas*. — Cap. 13. *antea*] *an*— Cap. 15. *comissatione*] *comissationibus*. — Cap. 16. *recipiet*] *recipiet*. — Ibid. *ad consules*] *ad consulem*. — Cap. 18. *dextram partem*] *in dextram partem*. — Cap. 20. *fraterno sceleris*] *fraterni sceleris*. — Cap. 31. *fremitum equestrem*] *fremitum equestrium*. — Cap. 33. *cunctati sint*] *cunctati sunt*. — *expugnavit*] *obpugnavit*. — Cap. 34. *tum iis*] *cum iis*.— *cum praesidio*] *tum praesidio*. — Cap. 35. *necessarium necessarium esset*. — Cap. 36. nominis Latini] e nomine o. — Cap. 38. *Ligures Apuani* de montibus descenderent] *ab Anido montibus* descendere. — Ibid. quod ferretur] *rretur*. — Ibid. quod duceretur] quid duceretur. — Ibi

quod militibus daretur] quid militibus daretur. — Cap. 45. prostravit] constravit. — Cap. 46. nisi forte implacabiles fueritis, * implicaverint animos vestros] nisi forte inplacabiles vestrae irae inplicaverint animos vestros. — Ibid. mortales inimicitias] inimicitias mortales. — Cap. 47. expugnare] obpugnare. — Ibid. accienda] accipienda. — Ibid. nocte e turribus] nocte turribus.— Cap. 50. Ergavica] Ergavia.— Ibid. expugnasse] obpugnasse. — Cap. 51. lectus] electus. — Ibid. inseruerat] inposuerat. — Cap. 52. annos] annis. — Ibid. Duello magno dirimendo, regibus subigendis, causa] Duello magno regibus dirimendo * caput subigendis. — Ibid. filio ** auspicio] filio auspicio. — Ibid. eos] Cos. — Ibid. ante diem undecimum Kalendas Ianuarias] antea sic. — Ibid. tredecim] LXII. — Cap. 53. vallesque saltuosas] vallesque saltus. — Cap. 55. oblatum] vocatum. — Ibid. vocari iube. Et adductus] vocari iuberet. Adductus. — Cap. 56. Amphipolim] Amphipolin. — Cap. 57. Histrum] Istrum. — Ibid. accommodabantur] commodabantur. — Ibid. prospere rem gessissent] prospere gessissent. — Cap. 58. Quum subire] Quo ubi ire. — Ibid. qua venerat] qua venerant. — Cap. 59. trecenos] tricenos. — Ibid. lanxque] lanaque. — Ibid. apposita] obposita.

LIB. XLI. Epit. dimissus, praeter religionem, quà multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iovis Olympii, et Antiochiae Capitolini, vilissimum regem egit] dimissus. — Ibid. sollicitabat] sollicitabat; qui praeter religionem, qua multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iovis Olympii, et Antiochiae Capitolini, vilissimum regem egit. — Cap. 1. qui tuendae viginti navibus maris superi orae Anconam] qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam. — Ibid. in Istriam versum] in Istriamque suum. — Cap. 2. forum turba inermi frequens] eorum turba inermis frequens. — Ibid. direptisque] direptis. — Cap. 4. fuerant] fuerunt. — Cap. 5. coloniis] colonis. — Cap. 6. alii cuiquam] alicuiquam. — Cap. 7. de iis] de his. — Ibid. quando populus] quando id bellum populus. — Cap. 8. L. Mummius] C. Mummius. — Ibid. et L. Minucius Thermus] L. Minucius Thermus. — Ibid. in delectu] in delectum. — Ibid. factus esset, [civis ne esset.] Haec] factus esset **. Haec. — Cap. 9. lucum] lacum. — Ibid. ex senatusconsulto] senatusconsulto. — Ibid. qui tunc esset] qui nunc esset. — Ibid. quem qui manumitteretur] quem manumitteretur. — Cap. 10. Quod quum illi tum] Quod quum milites. — Cap. 11. Nesactium] Nesattium. — Cap. 12. res gesta] res gestae. — Cap. 13. locutam] locutum. — Ibid. Lucam] Lunam. — Cap. 14. recipere] eripere.— Ibid. ne Istri idem] ne Istri quoque idem. — Cap. 15. bovis sexcenarii] bovis sescenaris. — Ibid. diffluxisse]

defluxisse.— Ibid. inenarrabili tabe absumptum] i
ter absumtum. — Ibid. pacare : ei] pacare, et. — Ib
iureiurarunt. — Cap. 16. Nonas Maias] Nonas M
instauratio] instaurationes. — Cap. 18. ad mille et
ad mille et quingentos. — Ibid. constabat] constat. .
Intra] Inter. — Ibid. ut sanctum habere foedus, qu
Romanis esset, videri posset] ut sanctum haberet fo
ei cum Romanis esse videri posset. — Cap. 20. pre
miis. — Cap. 21. iusto numero] cum iusto numero. —
terat] verteret. — Cap. 22. escendit] adscendit. — Ibi
tumultuosos misit] nuncius tumultus eius venit. —
comprensis] comprehensis. — Ibid. literae ***] literas *
ego maximam gravissimamque omnium non agi ta
bitror] ego maxime gravissimam omnium, non agique
arbitror. — Ibid. quem hostem populo Romano priu
quam regni heredem futurum sciebat] quem populus R
prius poenae, quam regni, haeredem futurum sciebat.
vere] vera. — Ibid. nec provocantes de controversiis a
stationem populi Romani audivit] nec provinciis de
ersis ad disceptationem populum Romanum adivit. -
cendit] adscendit. — Ibid. noxa] noxia. — Ibid. interfl
rluit. — Ibid. redigatur] dirigatur. — Cap. 24. Archo]
Ibid. facturus fuerit] facturus fuerat. — Ibid. Perse
o accepto, legatos Romam misisse, ac regem a popul
mo appellatum] Persea, regno accepto, ad legatos Ro
isse, ac regem Persea a populo Romano adpellatum. —
simus] Sed sumus. — Ibid. dissertio] desertio. — Ibid
m nos in concilio fuisse] triduum in concilio fuimu
. Nihil] Nonnihil. — Ibid. faceret] fecerat. — Ibid. e
s] ac invisos. — Ibid. in pace, etiamsi non finiuntur,
mittantur] in pace etiam, si non odia finiuntur, in
ntur. — Ibid. assensi erant] adsentierant. — Cap. 25.
s] benigne. — Ibid. indutiae tantum] induciae et an
p. 26. paucis] ac paucis. — Ibid. utrimque] utrumque.
icubi] secuti. — Ibid. irruperunt] eruperunt. — Cap.
votis etiam. — Ibid. ipsorum] et ipsorum. — Ibid. Pot
vollentiae.
B. XLII. Cap. 1. deverteretur] diverteretur. — Ibid. a
diverti. — Cap. 2. qui editi] quae editae. — Cap. 3.
] se templo. — Ibid. eae tegulae] hae tegulae. — Cap.
urius idem] P. Furius idem. — Cap. 5. magnae partis
ex parte. — Ibid. ad spernendum originem] ad sperne
ginem. — Ibid. ex contagione] ea contagione. — Ib
as. — Ibid. Corinthus] Corinthum. — Ibid. conve
ur. — Cap. 6. quam ad diem] quoad diem. — C

fieri; nec ante consulem] *fieri in ea gente. consulem.* — Ibid. *quam*] *quum.*— Cap. 9. *tamen*] *tandem.*— Cap. 10. *et omnes*] *sed omnes.*—Ibid. *si quid decernerent*] *si qui decernerent.*—Ibid. *in incepto*] *in coepto.*— Ibid. *rei publicae*] *reipublicae.*— Cap. 12. *atque oranti*] *ac oranti.* — Ibid. *petisse*] *petiisse.* — Cap. 13. *bellum pararet*] *bellum.* — Ibid. *Arthetaurum*] *Artetarum.* — Ibid. *bellum intulit*] *bella intulit.* — Cap. 14. *ferocia nimia*] *ferocia animi.* — Ibid. *non contigisset*] *contigisset.* — Cap. 15. *quanta maxima*] *quanta eximia.* — Ibid. *escensurum*] *adscensurum.* — Ibid. *Praegressi*] *Progressi.* — Ibid. *Escendentibus*] *Adscendentibus.* — Ibid. *exstantis*] *exstans.* — Ibid. *derupta*] *diruta.* — Ibid. *altero humerus; sopitusque ex semita proclivi ruit in declive*] *altero humerus sopitus. ex semita proclivi in declive.* — Cap. 16. *circuitu*] *circumitu.* — Ibid. *ex comprenso*] *comprenso.* —Ibid. *ab Corintho*] *a Corintho.* — Cap. 18. *fatigantes saepe idem petendo senatum*] *fatigato saepe idem petendo senatu.*—Cap. 21. *in provinciam*] *in provincias.* — Ibid. *sex millia*] *se decem millia.* — Cap. 22. *acceperunt*] *ceperunt* — Ibid. *traductisque*] *transductisque.* — Cap. 25. *speculatum*] *speculari.* — Ibid. *Novum foedus si secum facere vellent*] *Si novum foedus secum facere vellent.* — Cap. 26. *redierunt legati*] *legati redierunt.* — Cap. 27. *ab sociis*] *a sociis.* — Ibid. *ut exercitum*] *qui exercitum.* — Cap. 28. *quum tantum bellum immineret reipublicae, visum erat*] *quum tantum bellum inmineret, iussum erat.* — Ibid. *iuri*] *iure.* — Ibid. *non compotem*] *minus compotem.* — Ibid. *est lectus*] *lectus.*— Cap. 29. *neque Romanos posse aequum censere*] *neque pro Romanis se aequum censere.* — Ibid. *enixe*] *eximie.* — Ibid. *mansuras res esse*] *mansuras res.* — Cap. 30. *omnis ferme *, ut solet, deterioribus, erat ad regem*] *omnis ferme, ut solet, deterioribus erat ob regem.* — Ibid. *propagationem*] *prorogationem.* — Cap. 31. *duceni pedites*] *duceni equites.* — Ibid. *obvenit*] *evenit.* — Cap. 32. *optaturum*] *oppugnaturum.* — Cap. 33. *M. Popillius consularis, centuriones*] *M. Popillius consularis, advocatus centuriones.* — Ibid. *postulante*] *postulanti.* — Cap. 34. *in Italiam reportati*] *in Italiam portati.* — Ibid. *Ordine*] *Ordinem.* — Cap. 35. *remissa appellatione*] *omissa adpellatione.* — Cap. 37. *Cui rescribi non placuit*] *Cui rescribi nihil placuit* — Cap. 38. *a mari*] *ab mari.* — Ibid. *escenderent*] *adscenderent* — Ibid. *pollicitationibus regiis*] *pollicitationibus regis.* — Ibid. *Quum culpam*] *iis, quum culpam.* — Ibid. *non fuisse dilaturum*] *non fuisse* dilaturum. — Ibid. *Hippiam*] *Hippiam* — Cap. 40. *Arthetauri*] *Artetari.* — Ibid. materiem] materiam — Cap. 41. *Arthetauri*] *Artetari.*— Cap. 42. Pteleum] Pylleon. Ibid. *escendi*] *adscendi.* — Ibid. Et his] Et hic. — Ibid. c

ercitu me isse] tum exercitu me fuisse. — Ibid. emotum] re-
)tum. — Ibid. aut frustra] at frustra. — Cap. 43. cum as-
nsu] tum adsensus. — Ibid. legatos] legati. — Ibid. praeter-
ittendam] praetermittendum. — Ibid. quos legati, nullo]
is, legati, nullo. — Cap. 44. regiam societatem] Persei socie-
tem. — Ibid. et separatim singulis] separatim singulis. —
ıp. 45. et circum insulas] circum insulas. — Ibid. Sp. Postu-
ius] P. Postumius. — Ibid. fovere] favere. — Ibid. praepa-
tis] comparatis. — Ibid. orationibus] rationibus. — Ibid.
ciundum] faciendum. — Cap. 46. ab colloquio] a conloquio.
Ibid. ab Thebanorum iniuriis] a Thebanorum iniuriis. —
ıp. 47. denuntiare etiam interdum pugnam et locum finire]
nunciare etiam; interdum locum finire. — Ibid. proditorem
ierorum. Legis haec Romanae esse] proditorem liberorum
gis. Haec Romana esse. — Cap. 48. M. Lucretius] Lucretius.
Ibid. quinqueremi] quinquereme. — Cap. 49. in Capitolium]
ıpitolium. — Ibid. Apolloniatium] Apolloniati. — Cap. 50.
iotum] remotum. — Ibid. res [sint, statuere] apud] res **
ıud. — Ibid. aut, ut] itaut. — Cap. 51. Alcidemon, facto] Al-
lem confecto. — Ibid. quadraginta tria] quadraginta. —
id. duo millia erant: agema hanc ipsi legionem vocabant]
:o erant agemata: hanc ipsi legionem vocabant. — Ibid.
onnatum] Leonatum. — Ibid. Sintis] Sintiis. — Ibid. Ita
mma] Summa. — Cap. 54. scalae] et scalae. — Ibid. qua
mpe adeunt] quae Tempe adeunt. — Cap. 55. Scaeam]
eam. — Ibid. ab tota gente] in tota gente. — Ibid. ad mille
ingentos] ad mille. — Cap. 56. Has praetor] Praetor. — Ibid.
castris] ab castris. — Cap. 58. plurimus] plurium. — Ibid.
edon] Milo. — Ibid. explebat] expleverat. — Ibid. et eiusdem
ntis] eiusdem gentis. — Cap. 59. ira concitati] concitati. —
id. * gladiis hastas petere pedites, ** nunc] gladiis hastas pe-
re pedites, nunc. — Ibid. Quum victor equestri proelio rex,
rvo momento si adiuvissent, debellatum esse; opportune
lhortanti] Quum, victor equestri proelio rex parvo momento
adiuvisset, debellatum esset, opportune adhortanti. — Ibid.
onnatus] Leonatus. — Ibid. agmen peditum] agmen inpedi-
m. — Cap. 60. capti sexcenti ferme equites] capti ferme du-
nti equites. — Ibid. traductis] transductis. — Ibid. qui pri-
i] primi. — Ibid. dicebantur, Romam missi] dicebantur —
ıp. 61. Donat] dona. — Ibid. facinora sua] ante ora sua. —
id. Mopselum] Mopsium. — Ibid. Tumulus hic ante Tempe
t et eminet Larissae medius **] tumulus hic inter Tempe et
rissam medius est. — Cap. 62. de summa belli] de summa. —
id. in conditionem] in conditione. — Ibid. ab T. Quinctio] a

gna. — Ibid. Pacem petiere] Pacem petere. — Cap. 63.
ibat] obpugnarat. — Ibid. qua duae turres, quodque
s muri erat, ruerant] qua duae turres, quodque inter
ri prorutum fuerat. — Cap. 64. excitaverunt] excive-
— Ibid. sub luce] sub lucem. — Cap. 65. Mopse-
Mopsium. — Ibid. effuso agmine isset] effuso agmine
. — Ibid. ab ictu] ab iactu. — Ibid. sagittisque] sagit-
— Ibid. Huic abiegnae breves pinnae tres] huic ad libra-
pinnae tres. — Ibid. maiori nisu] maiori sinu. — Cap. 66. ut
inque] utcumque. — Cap. 67. Mopselum] Mopsium. — Ibid.
ropinquo] et propinquos. — Ibid. restitisset] res esset.
LIB. XLIII. Cap. 2. repeterent] peterent. — Ibid. consul-
m tamen] consultum. — Cap. 3. esse] fuisse. — Ibid. Gulus-
regulus, Masinissae filius] Gulussa, Masinissae regis filius.
- Ibid. habeant. Hanc iniec **] habeant. — Cap. 4. ** tis tan-
um] *** tantum. — Ibid. petierint] petierunt. — Ibid. Indigna
-es senatui visa] Indigna senatui visa. — Cap. 5. Sub idem
tempus] Sub id tempus. — Cap. 6. et Lampsaceni] Lampsace-
ni. — Ibid. reciderent] reciperentur. — Ibid. et quae ipse ultro
pollicitus sit] ac quae ipse ultro pollicitus sit. — Cap. 7. naviter]
gnaviter. — Ibid. quam fide decedant; sic, quod] quam se dedant
Persi. Quod. — Ibid. spoliaque sacrilegii] spoliataque sacrilegiis.
— Ibid. pensi sit] pensi. — Cap. 8. socii atque amici] sociis atque
amicis. — Cap. 9. M. Raecius] Q. Maenius. — Ibid. tutaretur] tu-
tarentur. — Cap. 10. sub ictu teli] sub iactu teli. — Cap. 11. ne qua]
ne quae. — Ibid. Kalendas Februarias] Kalendas Septembres. —
Cap. 12. ex Italia quingenti scribi iussi] ex Italia scribi iussi. —
Ibid. peditum quina millia duceni, et treceni equites] peditum
quina millia, treceni et triceni equites. — Cap. 13. ea pro in
dignis habere] ea pro dignis habere. — Ibid. in impluvio] i
pluvio. — Ibid. ediderunt, ut supplicatio fieret] et addid
runt, uti supplicatio fieret. — Cap. 14. praetores] tribuni.
Ibid. Id ut ita esse scirent] ... esse scirent. — Ibid. p
dibis] prodito. — Ibid. quem his censoribus magistratus h
bunt] quem hic censores magistratum habebunt. — Ibid. i
lectum] in delectu. — Cap. 15. patiens] patiente. — Ibid. c
lis] consuli. — Cap. 16. Quae publica vectigalia aut ultr
buta] Quae publica vectigalia ultro tributa. — Ibid. ab
gro] de integro. — Ibid. escenderunt] adscenderunt. — Ca
numerus colonorum augeretur] ut numerum colonorum
ret. — Ibid. Aegii] Argis. — Cap. 18. ab Romanis] a R
— Ibid. Dardanos recens domuisset bellum] Dardano
domuisse bello. — Ibid. levium armorum] levium arm
— Cap. 19. Adaeum] Aputeum. — Cap. 21. Phanote
tem. — Ibid. Elimeam] in Elimeam. — Ibid. Inac

loum.—Ibid. *Nicaeum quem vocant*] *quem Nicaeum vocant.* — Cap. 22. *Inachum*] *Acheloum.*—Ibid. *Aperanti*] *Aperantii.*—Cap. 23. *cum non minore vexatione*] *cum minore vexatione.* — Ibid. *Phanotes*] *Phanotis.* — Ibid. *quem Meleona vocant*] *quem Elaeona vocant.*— Ibid. *Cassandream*] *Cassandriam.* — Ibid. *faceret*] *faceret.*****

Lib. XLIV. Cap. 1. *diei unius expedito iter est*] *diei unius expedito itinere.* — Cap. 3. *Ortholophum*] *Octolophum.*— Cap. 4. *atque etiam periculo, si cedenti ex superioribus locis instaret hostis, poterat*] *atque etiam periculo; sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat.* — Cap. 5. *In eos, transverso incumbentes tigno*] *in eos transversi incumbentes tigni.* — Ibid. *elephantus*] *elephas.* — Ibid. *Ibi vallo campi quoque partem*] *ii vallem, campi quoque partem.* — Cap. 6. *per alia aliaque*] *per alia atque alia.* — Ibid. *duos ex amicis, Pellam alterum, ubi pecunia deposita erat, alterum usque ad Parthum, ex praesidiis revocat*] *duobus ex amicis Pellam, alterum Asclepiodotum, ubi pecunia deposita erat, ex praesidiis revocat.* — Ibid. *raptis*] *raptim.* — Ibid. *incolas eius loci demigrare Pydnam cogit*] *in classem congestis, ocius demigrare Pydnam cogit.* — Ibid. *praesidiis regiis*] *praesidiis regis.* — Ibid. *ad Condylon*] *Condylon.* — Ibid. *et ipsum*] *ipsum.*—Cap. 7. *in Pieria*] *paratam.* — Ibid. *Agassas*] *Agassam.* — Ibid. *Philam*] *Philan.* — Cap. 8. *Philam*] *Philan.*— Ibid. *in Pieria*] *imperatori.* — Ibid. *ultro offerentibus sese rebus*] *ut qui, obferentibus sese rebus.* — Ibid. *emisisse de manibus*] *omisisset e manibus.* — Ibid. *tunc tandem*] *nunc tandem.* — Ibid. *gurgites*] *gurgitibus.* — Ibid. *et infra, prorutam in mare evolvendo terram*] *et infra prorupta in mare evolvendo terram.* — Cap. 9. *nam*] *nec.* — Ibid. *apparatioribus ludis*] *adparitoribus ludi.* — Ibid. *elegantioris*] *elegantioris exercitii.* — Ibid. *Huic testudo simillima humillimae parti muri admota*] *Huic testudini simillima parti muri admota.* — Ibid. *praetenta*] *praetecta.* — Ibid. *deversari*] *diversari.* — Cap. 10. *e pavore*] *a pavore.* — Ibid. *in errorem*] *in rem.* — Ibid. *Aeneam*] *Aeniam.* — Ibid. *qui in navibus erant*] *et qui in navibus erant.* — Cap. 11. *inclutus magnitudine*] *in altum magnitudine.* — Ibid. *Diversis partibus*] *Divisis partibus.* — Ibid. *irrumperent*] *inrupere.* — Cap. 12. *deprensi*] *deprehensi.* — Cap. 13. *Oreum Euboeae*] *Oreum Boeotiae.* — Cap. 14. *Pamphylii*] *Pamphyli.* — Ibid. *ponerent*] *posse uti.* — Cap. 15. *gentem sciret*] *gentem * scirent.* Ibid. *nunc*] *nuncio.* — Ibid. *Rhodiorum*] Deorum. — Ibid. *Itane tandem? Ni pareatur iis*] Itane tandem iis pareatur. — Cap. 16. *quotidie bis indicem*] quotidie bis in die.—Ibid. transfugit, e *magno*] *transfugit: magno.* — Cap. 17. quarto decimo] septi

decimo. — Ibid. *evenisset*] *venisset.* — Cap. 18. *petiit*] *petit.* — Ibid. *simul in Veienti. Bis novendiale sacrum factum est*] *simul in Veientibus. novemdiale sacrum factum est.* — Cap. 19. *reiectos*] *eiectos.* — Ibid. *pridie Idus Apriles*] *pridie Idus Aprilis.* — Ibid. *Primi Alexandrini*] *Sacrificio rite perfecto, primi Alexandrini.* — Cap. 20. *ut, nisi vesper esset*] *uti, nisi vesper esset.* — Ibid. *ex insperato*] *asperam.* — Ibid. *e castris*] *ex castris* Cap. 22. *quando quiesse sit melius. Nec, quid faciendum sit*] *quando quiescendum sit. Nec, quid melius faciendum sit.* — Ibid. *Neque enim*] *nec enim.* — Ibid. *male rempublicam gerere*] *male rem gerere.* — Ibid. *is ne deneget*] *ne deneget.* — Cap. 23. *Meteone*] *Medeone.* — Ibid. *ut, iureiurando*] *uti, iureiurando.* — Cap. 24. *Herophon*] *Eropon.* — Cap. 25. *apisci*] *adipisci.* — Ibid. *interesset,* * *mille et quingenta*] *interesset, mille et quingenta.* Cap. 26. *sed iam ante*] *sed etiam.* — Ibid. *satis esse*] *sat esse.* — Cap. 27. *Apparebat inde omnibus*] *Adparebat in omnibus.* — Ibid. *non tenere*] *contemnere.* — Ibid. *ex se victo*] *ex victo.* — Ibid. *Herophon*] *Eropon.* — Cap. 28. *Herophontis*] *Eropontis.* — Ibid. *sparsas*] *sparsae.* — Ibid. *inviolatos*] *inviolatas.* — Ibid. *ab Subotis*] *a Subotis.* — Ibid. *parti*] *partim.* — Ibid. *Aegaeo*] *Aegeo.* — Cap. 29. *poterant*] *poterat.* — Ibid. *succurrebant*] *subcurrebat* — Cap. 30. *simillimum*] *similius.* — Ibid. *praemissos*] *missos.* — Ibid. *Genusum*] *Genusuam* — Ibid. *Parthinorum iunctis*] *adsumtis Parthinorum iuventutis.* — Cap. 31. *quod belli caput erat*] *id quod belli caput fuerat.* — Ibid. *Barbanna*] *Barbana.* — Ibid. *Scordo*] *Scodro.* — Ibid. *Scordus*] *Scodrus.* — Ibid. *Barbanna*] *Barbana.* — Ibid. *coactis*] *actis.* — Cap. 32. *Meteonem*] *Medeonem.* — Ibid *liberis*] *ac liberis.* — Ibid. *Aeneam*] *Aenium.* — Ibid. *Medon*] *Milo.* — Ibid. *cocta cibaria*] *coactae, cibaria.* — Ibid. *silvis, benigne* **] *silvis.* — Cap. 33. ** *conferre, postremo*] *** *postremo.* — Ibid. *diducta*] *deducta.* — Cap. 34. *advocarit*] *advocaverit.* Ibid. *milites consultent, imperator*] *milites, consul, et imperator.* — Ibid. *quid futurum sit*] *quod futurum sit.* — Ibid. *scuta alii, alii loricas tergere*] *scuta alii loricasque tergere.* — Ibid. *finituros*] *innituros.* — Cap. 35. *celantur*] *curantur.* — Ibid. *Coenum*] *Schoenum.* — Ibid. *notae iam sibi et fidei et prudentiae homines*] *notae et fidei iam sibi et prudentiae homines.* — Ibid. *regiis*] *regis.* — Ibid. *detineret*] *distineret.* — Cap. 36. *ne his quidem*] *ne his.* — Ibid. *Ne hostem. ludificatum priores imperatores*] *Ne hostem quidem ludificatos priores imperatores.* — Ibid. manibus emitteret] *manibus emittere.* — Ibid. *ne, si nocte abeat*] ne nocte abeat. — Ibid. *Macedoniae sit*] *Macedoniae.* — Ibid. caesusque] exercitusque. — Cap. 37. *senescentem*] senescente. — Cap. 38. ne quis vestrum *sine caussa credat*] ne quis sine caussa vestrum credat. — Ibid

explicatam] *inplicatam*. — Ibid. *opere fessum*] *onere f.* — Ibid. *torrente meridiano sole*] *torrentem meridiano s* Ibid. *requieto*] *quieto*. — Cap. 39. *saepsissent*] *sepissent*. — 40. *hora circiter nona*] *hora circiter quarta*. — Ibid. *trahe trahentes*. — Cap. 41. *chalcaspides*] *aglaspides*. — Ibid. *phantos inducit, et alas sociorum*] *elephantes inducti, et sociorum*. - - Ibid. *quemadmodum agatur*] *quemadmodum a tur*. — Cap. 42. *confestim eos Cotys*] *confestim Costocus*. Ibid. *ex fuga*] *e fuga*. — Cap. 43. *devertit*] *divertit*. — Cap. *Medon*] *Milo*. — Ibid. *Beroea*] *Beroeam*. — Ibid. *Romanis dedunt*] *Romanis dedunt*. — Ibid. *alii deinceps metu percu aliae deinceps metu perculsae*. — Ibid. *ab castris*] *a castris*. Ibid. *Medon*] *Milo*. — Ibid. *qui praesidio praeerat*] *qui pra sidio erat*. — Ibid. *inde domum se recepit*] *in domum se rec pit*. — Cap. 46. *obviam*] *obvia*.

LIB. XLV. Cap. 1. *praeceptam*] *praecerptam*. — Ibid *increvit*] *increbruit*. — Ibid. *editur*] *traditur*. — Ibid. *quin tum decimum*] *decimum*. — Ibid. *domos*] *domus*. — Cap. 2. *e ingentem*] *ingentem*. — Ibid. *iere*] *ire*. — Ibid. *populo*] *populi*. — Cap. 3. *sine dilatione*] *ut Latinae*. — Ibid. *nondum dimissos*] *nondum missos*. — Ibid. *Agepolin*] *Agesipolim*. — Ibid. *audierint*] *audirent*. — Cap. 4. *tendente*] *contendente*. — Cap. 5. *pollui eam homicida * sanguine regis Eumenis violavit*] *pollutam homicida sanguine regis Eumenis violavit*. — Ibid. *sevocato Euandro*] *evocato Euandro*. — Ibid. *Reliqui quid esse*] *reliqui quid esset*. — Cap. 6. *quum pecunia deferretur*] *dum pecunia deferretur*. — Ibid. *ex filiis*] *e filiis*. — Ibid. *quorum emplum erat*] *quorum in templo erant*. — Cap. 7. *tunc accesio*] *tunc quoque accessio*. — Ibid. *Pullo amictus * illo*] *Pullo mictus illo*. — Ibid. *donec a consule lictores missi essent, qui mmoto iter ad praetorium facerent*] *donec consul lictores isisset, qui submovendo iter ad praetorium facerent*. — Cap. *percunctatio*] *percontatio*. — Ibid. *vim in bello*] *vim bello*. Ibid. *et populorum*] *populorum*. — Ibid. *neque prospera*] *prospera*. — Cap. 9. *terrarum ultimos fines*] *terrarum ulus finis*. — Ibid. *lacerantes suis viribus*] *lacerantes viribus*. 'ap. 10. *Cassandream*] *Cassandriam*. — Ibid. *si ea mens po foret*] *si tamen populo foret*. — Ibid. *quod multitudinem levabat*] *quod multitudinis noxam elevabat*. — Ibid. *neuam*] *nequaquam tamen*. — Ibid. *Alexandream*] *Alexan a*. - - Cap. 11. *moenibus Alexandreae*.] *moenibus Alexandriae*. . 12. *Alexandream*] *Alexandriam*. — Ibid. *Eleusinem*] *Eleusi* — Ibid. *Alexandrea*] *Alexandria*. — Ibid. senatusconsult *um*. — Ibid. *inter quos vixdum convenerat pax, Cypr ut*] *inter quos vixdum convenerat, pars Cyprum navi*

rum]adfuturum.— Ibid. e Macedonia] Macedonia.— Ibid. ab triumviris] a triumviris.—Ibid. nave egresso] navem egresso.—Cap. 14. omnibus eum functum officiis] omnibus functum officiis.—Cap. 15. ex se natus esset] ex senatusconsulto esset.— Ibid. ab superioribus] a superioribus.—Ibid. senatu remoti sunt] senatu emoti sunt. — Ibid. tribu emoti] tribu remoti. — Ibid. anni et sex mensium] anni et bimensis.— Ibid. aedem Monetae in monte Albano] aedem in monte Albano.—Cap. 16. donec de sententia legatorum res et bello turbatas, et in statum alium ex regno formandas composuissent] donec de sententia legatorum et res bello turbatas, et statum alium eius regni formando composuissent. — Ibid. cum binis legionibus quinum millium peditum, et equitum quadringenorum] cum binis legionibus peditum, et equitum quadringentenis. — Ibid. M'. Iuventii] M. Iuventii. — Ibid. deum Penatium] Deorum Penatium. — Ibid. ex foco] e foco. — Cap. 17. Tuscivicanus] Tusciveicanus. — Cap. 18. ubi publicanus esset] ubi publicanus est. — Ibid. ab senatu] a senatu. — Cap. 19. acceptaeque cladis, qua regnum in dubium adductum esset] Advertaeque gladiis regnum in dubium adductum esse. — Ibid. veluti] velut. — Ibid. quia aetate proximus sit] quia aetate proximus. — Ibid. Quid attinere] Quid adtineret. — Ibid. ad eum mox venturae] mox ad eum adventurae. — Ibid. iniuriis probrisque] iniuriis. — Ibid. ad ultimum] an ultimum. — Cap. 20. gratulatus victoriam est] gratulatus victoriam. — Ibid. et gratulantes] gratulantes. — Ibid. amicorum sociorumque] amicorum sociorum.— Ibid. condemnarent] condemnarentur.—Cap. 21. deinde ex auctoritate Patrum ad populum latum] deinde ad populum latum.—Ibid. ut et, qui] ut, qui.—Ibid. oratione] ratione. —Cap. 22. ** est, peccaverimusne] *** peccaverimusne. — Ibid. deversorio] diversorio.—Cap. 23. Hic iam non] Hinc iam non.—Ibid. Non utique praeteribo id] Non praeteribo id.—Cap. 24. offensione aurium] obfensionem aurium.—Ibid. si qui vellet] si quis vellet.— Ibid. una autem dubia est] una dubia est. — Cap. 25. quae, quae agerentur, sciret] quae agerentur, sciret.—Ibid. In praesentia praesidia deducere] In praesentia deducere. — Ibid. Theaetetum] Theodotum. — Ibid. maior a repulsa ignominia esset] maior repulsis ignominia esset. — Ibid. absciderent] abscinderent. — Ibid. si quid opus esset] si cui opus esset. — Cap. 26. Hinc, praesidio imposito] hic, praesidio inposito. — Ibid. civitatem] civitatis. — Ibid. vectigal dimidium eius impositum] vectigal dimidium eius. — Ibid. pependissent] pendissent. — Cap. 27. Ad Aeniorum quoque urbem diripiendam] Ad Aeniorum quoque hostiliter urbem diripiendam. — Ibid. maiora] magis. — Ibid. Ubi quum vidisset] ibi quum vidisset. — Ibid. Hercynaeque] Hercynnaeque. — Ibid. Euripi Euboeaeque insulae] Euripi * aevoque ante insulae — Ibid. rate traiicit]

